

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

За системата
на партийната просвета

Партиздат 1980

Настоящият учебник е предназначен за участниците в партийните университети, школите и курсовете, теоретичните семинари и конференции и групите за самообразование на системата за партийна просвета, които изучават историята на Българската комунистическа партия. Той представлява последователно и проблемно изложение на развитието и дейността на партията от нейното създаване през 1891 г. до наши дни. Стремешът на авторския колектив е бил да се разкрият и изяснят задълбочено основните проблеми, които партията решава както в борбата за запояване на властта, така и в изграждането на социалистическия обществен строй в България. В учебника е открито ясно умението на партията да прониква в същността и особеностите на революционния процес в нашата страна и правилно да го ръководи. За задълбоченото разглеждане на поставените в учебника въпроси участниците в звената на партийната просвета е необходимо да изучават партийните документи от съответните периоди, произведенията на ръководителите на нашата партия, както и богатата историко-партийна литература.

Учебникът е написан от:

- проф. А. Веков — глава II;
- проф. Б. Боев — глави IX, X, XI, XII и XIII;
- проф. Б. Григоров — глави V и VI;
- ст. н. с. Д. Сирков — глава VIII;
- доц. Ст. Радулов — глави I, III, IV и VII;

Под редакцията на:

проф. Борис Боев, проф. Боян Григоров, доц. Стефан Радулов.

**СЪЗДАВАНЕ НА МАРКСИСТКА ПАРТИЯ
НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА В БЪЛГАРИЯ
(1885—1903 г.)**

**1. Социално-икономическото развитие на България
след Освобождението**

Освобождението на България от петвековното османско робство бе резултат от национално-революционните борби на българския народ и освободителната Руско-турска война от 1877—1878 г. Съчетаването на тези два фактора доведе до завършването на националната буржоазнодемократична революция. Премахнат бе османският феодализъм и България тръгна свободно по пътя на капиталистическото си развитие. Както отбелязва Д. Благоев, „България след Освобождението става страна на дребното буржоазно владение и производство, което и се явява изходна точка и необходимо условие за пораждането на капиталистическата форма на производство“.¹

Така Освобождението ускори започналото още преди това капиталистическо развитие на страната и доведе до коренно преобразование на съществуващите икономически и социални отношения.

Времето от Освобождението до края на XIX в. бе за България период на първоначално натрупване на капитала. С бързи темпове се проявяваха двете му основни страни — разоряването на част от самостоятелните дребни собственици в града и селото и натрупването на необходимите за капиталистическото производство средства в ръцете на оформящата се българска буржоазия. В ход бе ускорената класова диференциация, най-силно забележима сред селското население, представляващо 74% от населението на страната.

Руско-турската война разреша в голяма степен аграр-

¹ Благоев, Д. Съч. Т. 11, с. 73—74.

ния въпрос в България. В ръцете на селяните премина по-голяма част от обработваемата земя, която бързо се увеличаваше с разораването на пасища, гори и т. н. Но една част от собствениците не успяха да задържат земята в свои ръце и бързо се разоряваха под въздействието на редица фактори.

След подписването на Берлинския мирен договор през 1879 г. една част от присвоените земи трябваше да бъдат върнати на техните собственици-турци, а друга — да бъде изплатена в кратки срокове от новите ѝ собственици. Но липсата на готови средства ги постави в зависимост от лихварите. Наред с това младата българска държава стовари по-голяма част от данъчните тежести върху селяните. По някои данни те плащаха около 84 лв. годишно, или 20 пъти повече от чиновниците, 6 пъти повече от занаятчиите и лицата със свободна професия и близо 3 пъти повече от търговците.² Върху селското стопанство неблагоприятно се отразяваха и ниските цени на селскостопанските произведения на вътрешния и външния пазар, ниската техническа въоръженост и конкурентноспособността на огромната част от домакинствата.

Въздействието на тези и други причини доведе до превръщането на известна част от самостоятелните стопани в хора, лишени от средства за производство, в свободна наемна ръка, необходима за промишленото развитие на страната. А наличието на значителен брой дребни стопанства, които не можеха да осигурят изцяло препитанието на своите собственици, също увеличаваше редовете на ония, които търсеха работа в града.³

В градовете упадъкът на занаятчийството особено се засили през първото десетилетие след Освобождението. Редица клонове на занаятчийската промишленост изчезваха, а други се преустройваха и модернизираха. От съществуващите до Руско-турската война 349 работилници в Стара Загора останаха през 1888 г. само 86, а в Самоков — от 456 останаха едва 58. Подобно бе положението и в останалите занаятчийски центрове в страната. Общо за княжеството България броят на занаятчиите през този период намаля от 64 000 на 32 900 души.

² Вж. Сб. Икономиката на България до социалистическата революция. Т. I, С., 1969, с. 359.

³ Такива бяха стопанствата със земя до 30 дка, които през 1897 г. бяха 438 000.

Промените в градското стопанство бяха обусловени от различни причини. Но сред тях изпъкнаха най-вече следните: загубата на широкия турски пазар за нашите занаятчийски произведения; измененията във вкуса и нуждите на местното население и конкуренцията на вносните изделия. Наистина в следващите години поради бавното развитие на фабричното строителство към занаятите се устреми значителна част от разорените селяни, търсеца приложение на своя труд. Но занаятчийската промишленост отдавна вече бе изгубила предишните си позиции в икономиката на страната, макар че дълго време продължаваше да си остава важен клон от нея.

По такъв начин разоряването на селяните и занаятчиите след Освобождението създаваше една от основните предпоставки за капиталистическото развитие на България — свободни наемни работници.

Другата предпоставка за капиталистическото развитие на страната бе набирането на необходимите за това средства в ръцете на възникващата буржоазия. Още до Освобождението бяха натрупани значителни капитали чрез търговията и занаятчийството. Търговеците изиграха значителна роля в развитието на този процес, подчинявайки занаятчийството и превръщайки го постепенно в промишленост. Значителна част от първите фабрични заведения в текстилната промишленост, пък и не само в нея, бе създадена от търговци и прекупвачи на вълна и занаятчийски текстилни произведения. Немалък дял в първоначалното натрупване на капитала изигра и предприемачеството, което се появи във връзка с държавното строителство след Освобождението. За развитието на този процес допринесе и свързаната с външните заеми порочна система на комисиони, чрез която редица политически дейци придобиха големи богатства. Като прибавим и нахлуването на чуждите капитали в нашата икономика по онова време, се вижда, че през първото десетилетие след Освобождението се създадоха и необходимите за промишленото развитие на страната капитали.

Наличието на тези благоприятни предпоставки създаде възможност за развитието на промишлеността в България. За кратък срок броят на промишлените предприятия достигна до 72 през 1894 г. срещу 20 през 1879 г.⁴ По-голямата част от тези предприятия бяха текстилни и продължаваха

⁴ Вж. Сб. Икономиката на България до социалистическата революция. Т. 1, С., 1969, с. 372.

традиците на занаятчийското производство отпреди. По-родика се и редица други клонове на промишлеността — керамичната, циментовата, дървообработващата, мебелната и пр. За пуждите на транспорта и отоплението на гражданите започна развитието на каменовъгленото производство, създадени бяха предприятия на захарната, стъкларската, кибритената и други индустрии.

Развитието на фабричната промишленост в България бе подпомогнато и от политиката на буржоазната държава за защитата ѝ от външна конкуренция. Още през 1883 г. бе гласуван първият Закон за развитието на народната промишленост, който задължаваше държавните чиновници да носят дрехи, произведени от нашата промишленост. Пак през същата година бе приет и Закон за запрещение продажбата на нещавени кожи, които бяха обработвани в страната. Към края на 90-те години това законодателство се разшири, макар че не обхваща всички сфери на промишлеността. Този факт даде основание на Д. Благоев да отбележи, че „и нашата държава стана вече класова държава, държава, която покровителствува интересите на фабрикантите и едрите търговци“.⁵

Едновременно с промишленото строителство в капиталистическото развитие на страната имаше и други форми. Възникваха акционерни дружества, главно в областта на търговията и застрахователното дело, кредита и др. Значителна роля тук играеха чуждите монополистически обединения, чиито представители започнаха да проявяват интерес към България още след Освобождението. Те овладяха редица клонове от народното стопанство. Именно това имаше предвид и Д. Благоев, когато отбелязваше, че „капитализъм се явява у нас в най-новия си вид, какъвто има в Европа и Америка — във вид на акционерни капиталистически компании и във вид на колективен (общ) държавен капиталист...“.⁶

Българската работническа класа се създаваше от разорените дребни собственици в града и селото, които търсеха препитанието си в промишлеността, търговията и строителството. Към 1893 г., когато работническата класа в България се обособи в основни линии от останалите слоеве на населението, тя наброяваше около 105 000 души, между които работниците в промишлеността не надминаваха 2—3

⁵ Благоев, Д. Съч. Т. 2, с. 200.

⁶ Пак там, т. 1, с. 513—514.

хиляди души. Близо половината от пролетариата представляваха селскостопанските работници, а около $\frac{1}{4}$ бяха работници в занаятчийското производство. Това очертаваше и вътрешнокласовата структура на работническата класа у нас, мнозинството от която все още бе свързана със стария начин на производство и това безспорно затрудняваше класовото ѝ обособяване и развитие като основна сила в борбата срещу буржоазията.

Закъснялото капиталистическо развитие на България вследствие на многовековното робство обуслови и извънредно високата степен на експлоатация, на която бе подложен пролетариатът. Това се дължеше на наличието на многобройна и евтина работна ръка — резултат на противоречието между сравнително бързото пролетаризиране на част от населението в града и селото и твърде бавното развитие на капитализма. Именно поради това Д. Благоев отбелязваше, че работническата класа в България страда от недостатъчното развитие на капитализма.

Експлоатацията на пролетариата се изразяваше в ниското заплащане на неговия труд, продължителността на работния ден, липсата на трудово законодателство. Според данните от 1887 г. надниците на работниците от промишлените и занаятчийските предприятия се движеха от 20 до 30 ст. за децата, от 50 до 60 ст. за жените и до 1—2 лв. за мъжете-работници. По същото време цените на някои стоки от първа необходимост бяха: на хляба — 17 ст., на сиренето — 70 ст., на боба — 20 ст., на месото — 69 ст. и пр. Ясно е, че посочените надници не можеха да осигурят дори един твърде нисък минимум на съществуване. Продължителността на работния ден беше от 12 до 14 и повече часа в индустриалните предприятия, а до 18 и повече часа — в малките занаятчийски предприятия и работилници. Експлоатацията на работниците се увеличаваше и посредством глоби и удръжки по различни поводи и пр.

Най-важното следствие от високата степен на експлоатация на пролетариата у нас бе твърде ранното, почти още със самото зараждане на промишлеността изостряне на основното противоречие на капитализма, а именно — между капитала и труда. Това сложи отпечатък върху специфичното развитие на работническата класа и бързото ѝ класово съзряване.

С това се обясняват и ранните прояви на класовите борби на пролетариата в България. Първите стачки против капиталистическата експлоатация започнаха в началото

на 80-те години. През 1880 г. стачкуваха печатарските работници в София, през следващата година ги последваха и печатарите от печатница „Янко С. Ковачев и сие“ — София, през 1883 и 1884 г. стачкуваха печатарите в Пловдив, през 1884 г. избухнаха две стачки в сливенските текстилни фабрики и пр. Раздвижиха се и близко стоящите до пролетариата държавни служители — учители и др. — с искания за редовно изплащане на заплатите.

Това макар и непълно изброяване на стачните борби от началния период ни дава основание да посочим една характерна черта от развитието на българската работническа класа — пейните класови борби започнаха още със самото ѝ формиране.

Наистина този факт се дължеше главно на голямата експлоатация на пролетариата, но за появата му действуваха и някои други фактори. Измежду тях имаше особено значение използването на опита на работническото движение в развитите капиталистически страни, пренесен у нас от чуждестранни работници, привлечени в България след Освобождението. Всичко това доведе и до твърде ранния стремеж на българските работници към организация, който съпровождаше още първите им изяви в обществения живот.

Първият опит за професионално организиране на пролетариата у нас бе направен още през 1879 г., когато в печатница „Янко С. Ковачев“ бе създадено първото печатарско дружество. В края на 1882 г. техният пример бе последван и от работниците в Държавната печатница, които създадоха Българското типографско дружество. През следващата година бе създадено печатарското дружество „Единство“ в Пловдив и дружества в някои други професии. Така стремежът към организиране придоби траен характер.

Наистина както ранните борби на работническата класа у нас, така и началните стъпки на нейната организация все още не носеха белези на класова съзнателност и обособеност. Поради това и първите опити за организация не надхвърляха границите на взаимното подпомагане между работниците в случай на злополука, безработица и болест. Но дори и в този си вид борбите и опитите за организация на работническата класа свидетелствуваха за появата на работническото движение в България, което от своя страна представляваше обективна предпоставка за създаването на марксистка партия. А неговото по-нататъшно развитие изискваше създаването на марксистка партия, която

да ускори чрез политическото си ръководство класовото избистряне и узряване на работническото движение.

2. Начало на социалистическата пропаганда. Създаване на Българска социалдемократическа партия

Да се създаде марксистка партия на работническата класа означаваше, според В. И. Ленин, да се съедини работническото движение с научния социализъм. Така че тук бе необходима и друга обективна предпоставка — социалистическото учение.

Наистина в Европа марксизмът се беше вече утвърдил като теоретическа основа на работническото движение и неговия политически авангард — марксистката партия. За да стане това и в България, бе необходимо, като се използва вече натрупаният другаде опит, да се разгърне неговата пропаганда и да се преодолсе не само съпротивата на буржоазията, но и силното влияние на дребнобуржоазните идейни течения след Освобождението.

Това бе така, защото идейното развитие на прогресивните хора в България по онова време все още се намираше под силното влияние на революционно-демократическата идеология от предосвободителния период. Само че в нея бяха настъпили сериозни изменения.

Освободителната Руско-турска война, която изигра ролята на буржоазнодемократическа революция, реализира само част от революционно-демократичните искания на българския народ, що се отнасяше до разчистването на пречките и създаването на благоприятни условия за свободното капиталистическо развитие на страната. Но тя не осъществи мечтите на титаните на националноосвободителното движение Ботев, Левски, Каравелов за „чиста и свята република“. Нова България стана буржоазно-конституционна монархия, властта премина в ръцете на едрата търговско-лихварска буржоазия, тежестите по изграждането на новата държава легнаха върху широките трудещи се маси. Това не можеше да не вълнува по-издигнатите представители на българския народ и един от тях, Г. Кърджиев, писа наскоро след Освобождението: „Тъй учреди се Конституцията, но не върху революционни основи, както беше проповедта на нашите бунтовници, а въз буржоазно-либерална подкладка, като се остави почти старата турска уредба с

всичкия ѝ бюрократизъм, с всички ѝ патронаж, с всичките ѝ икономически неправди...“⁷

Несъществената докрай програма на революционно-освободителното движение тласкаше представителите на българската интелигенция към активни идейни търсения. Така се създадоха различни дребнобуржоазни идейни течения, които издигнаха като свое знаме исканията на националната революция. Социалната диференциация, която продължаваше в страната, обуслови и нюансите и многообразието на тези течения. Това обяснява добрия прием, който намериха внесените отвън възгледи за общественото развитие като нихилизма и народничеството, които заедно с радикал-социализма и сиромасомилството имаха широко разпространение.

Като изключим нихилизма, който се проявяваше като съпротива на интелигенцията против утвърждаващите се буржоазно-капиталистически отношения, всички останали идейни течения в страната имаха обща идейна основа — народничеството. Един от неговите варианти — българските народници от 80-те и 90-те години — се бореше за запазването на дребната частна собственост и дребнособственческите отношения като основа на по-нататъшното развитие на страната. В друг вариант — радикал-социализма — същата тази борба срещу капиталистическото развитие на страната се съчетаваше и с някои елементи на утолическия социализъм — мечтите за социално равенство и прескачане на капиталистическия строй. В третия си вариант — сиромасомилството — народническата основа се съчетаваше с някои анархистически възгледи и призови към интелигенцията за саможертва в името на сиромасите.

Общото положително в тези идейни течения беше критиката им към разгръщащите се и утвърждаващите се капиталистически отношения. Това безспорно забавяше утвърждаването на буржоазната идеология сред българския народ и откриваше благоприятни възможности за пропагандата и възприемането на други идейни течения, между които беше и марксизмът.

Но едновременно с това в тези идейни течения имаше и един силно отрицателен момент. Тяхната привързаност към отживяващия времето си дребнобуржоазен ред след Освобождението, неговото възвеличаване и неразбиране ролята на класовата борба като основен двигател на общественото

⁷ Напред, № 14, 31 окт. 1889.

развитие, отричане самостоятелната роля на работническата класа. Тези възгледи ги правеха сериозен противник на марксизма. Още повече че бяха близки до исканията на дребните собственици, които непрекъснато попълваха редовете на работническата класа. Именно поради това разгръщането на социалистическата пропаганда и създаването на марксистка партия в България изискваше тяхното преодоляване.

Революционно-демократичната идеология на националноосвободителното движение не можа да намери свой приемник в нито едно от съществуващите идейни течения у нас. Повечето от тях бяха свързани с интересите и тежненията на дребната буржоазия и се намираха в разрез с обективния ход на общественото развитие. А при това предсвобожденските идеи продължаваха да оказват въздействие върху всички слоеве на българското общество, от които се набираше работническата класа. Търсенето на пътища за тяхното осъществяване отведе някои от най-добрите представители на българската интелигенция до марксизма.

Началото на социалистическата пропаганда в България бе поставено от Димитър Благоев. Закърмен с революционно-демократичните традиции на предсвобожденската епоха, той се запозна с научния социализъм в началото на 80-те години на миналия век, по време на следването си в Петербург. Там Благоев бе свидетел и непосредствен участник в революционните борби на прогресивното руско студентство, интересуваше се от политическите проблеми на Русия, търсеше в нейното развитие отговора на въпроса: коя е онази обществена сила, която ще изнесе на плещите си борбата против царския абсолютизъм и капиталистическата експлоатация, на която ще принадлежи бъдещето.

Този интерес го свърза за известно време с едно от народническите течения в Петербург и обяснява изучаването на току-що започналите да проникват в Русия социалистически идеи. Изучаването на първия том от „Капиталът“ на К. Маркс му даде отговор на въпроса за обществената сила — работническата класа, — а усвояването на опита на руското революционно движение го доведе до създаването през 1883 г. на първата руска марксистка група, известна под името „Партия на руските социалдемократи“. Благоевата група пропагандираше социализма сред работници и студенти, създаде 15 кръжока (някои от тях в самите предприятия) и пристъпи към издаването на в. „Рабочий“, който бе оценен от В. И. Ленин като „едва ли не единствен

опит да се създаде социалдемократически работнически печат в Русия⁸ през периода от 1883 до 1895 г.

Изгонването на Д. Благоев от Русия за революционна дейност и завръщането му през 1885 г. в България открит нов период в развитието му като революционер. Неговото начало бе ознаменувано с издаването на сп. „Съвременний показател“ заедно с Вела Живкова, първият брой от което излезе на 1 юни 1885 г.

Обществено-политическите условия, които Благоев заварил след завръщането си в България, се различаваха значително от тези в царска Русия. Работническата класа беше още в стадия на своето формиране. Налице беше широкото разпространение на дребнобуржоазните идейни възгледи и пр. При тези условия Благоев можеше да започне пропагандата на социалистическите идеи само с популяризирането на Марксовото учение за общественно-историческото развитие, за да разкрие закономерността на утвърждаващите се в България капиталистически отношения с всичките им последици и да обоснове необходимостта от социалистическата пропаганда.

В книга втора на сп. „Съвременний показател“ Д. Благоев направи опит да очертае една по-цялостна социалдемократическа програма. В поместените статии той разясняваше марксистката теория за капиталистическата концентриция, разглеждаше зараждането на пролетариата и съсредоточаването му в компактни маси, което създаваше условия за разгръщане на организирана революционна борба. Крайната цел на тази борба трябваше да бъде замяната на частната собственост върху средствата за производство с обществена и ликвидирането на капиталистическия обществен строй. „Тази задача, по нашето мнение — пишеше Благоев, — принадлежи да се изпълни от грядущата социалнодемократическа партия.“⁹

Отличителният белег в пропагандистката дейност на Благоев по онова време бе тясното свързване на социалистическото учение с ярко изразените социални моменти на национално-революционната идеология от преди Освобождението. В лицето на Ботев, Левски и Каравелов той и неговите съратници виждаха „... първи представители и създаватели на българската революционна партия, която ще продължава борбата за широките революционни идеи, за

⁸ Ленин, В. И. Съч. Т. 20, с. 250.

⁹ Благоев, Д. Съч. Т. 1, с. 195.

осъществяването на онези обществени идеали, които те проповядваха“.¹⁰ Този съществен момент в дейността на Благоев се обуславяше не само от историческата близост между предосвобожденската епоха и началото на социалистическата пропаганда, но и от някои общи моменти между съдържащите се в национално-революционната идеология утолично-социалистически схващания и Марксовия социализъм. Именно това правеше първите социалисти приемници и носители на тези възгледи в новите условия и предопределяше бързия успех на социалистическата пропаганда сред прогресивната интелигенция в страната.

Пропагандираните от Благоев по това време социалистически възгледи все още не бяха напълно освободени от чужди на марксизма влияния. Сред тях се наблюдаваха и схващания, заети от народничеството и ласалианството, които се отнасяха до пътищата за извършването на „социалния преврат“ в страната и до свързването на една бъдеща партия с интересите не на отделна класа, а на целия народ. Едновременно с това все повече се налагаха и утвърждаваха в социалистическата му пропаганда правилните възгледи за закономерния характер на общественото-историческото развитие на страната, за историческата роля на младата работническа класа в борбата против развиващия се капитализъм и пр.

По същото време с пропаганда на социалистическите идеи се заеха и други социалисти. В Габрово от 1886 г. започна да излиза вестник „Росица“, издаван от Евтим Дабев с участието на Тодор Постомпиров — и двамата учители. В София малко по-късно започна социалистическата пропаганда на Никола Габровски. До края на 80-те години се появиха и други огнища на социализма.

Започна и издаването на социалистическа книжнина в България. Преведени бяха произведенията „Насмехи над труда и капитала“ на К. Маркс, „Развитието на социализма от утопия към наука“ от Фр. Енгелс, „Кой на чий гръб живее“ — популяризация на Марксовото учение от Дикщайн и пр. В страната проникваше и руска социалистическа литература, издавана от Плехановата група „Освобождение на труда“, която българските студенти в Женева и други градове в Западна Европа пренасяха в България.

Като плод на тази дейност на редица места в страната започнаха да възникват и социалистически дружинки, гру-

¹⁰ Пак там, с. 227.

пи и кръжоци. Още през 1885 г. се формира такава група около списание „Съвременний показател“, а през следващата година един от участниците в тази група, Димитър Бакърджиев, създаде в Цюрих студентско дружество „Рало“, което имаше задачата да пропагандира социализма в България. Дружество на българските студенти-социалисти бе създадено и в Белгия. В края на 80-те години се появиха и социалистическите дружинки в Габрово, Севлиево, Казанлък, Дряново, София и др., които израстваха от просветните групи, оформени около един или друг пропагандист на марксизма.

Още в този начален период от развитието на социалистическото движение в България се появиха различни възгледи относно неговото бъдеще. Д. Благоев заедно с някои други социалисти смяташе, че в страната са намерили условията за обединяването на социалистическите дружинки в една партия, която да превърне разпокъсаната и самодейна работа по пропагандата на научния социализъм в една организирана и целенасочена дейност. Възникването на нови дружинки и участието на Н. Габровски в учредителния конгрес на Втория интернационал през 1889 г. в Париж ускориха реализирането на идеята за създаване на социалдемократическа партия.

В началото на 1891 г. Благоев и Габровски, които работеха във Велико Търново, започнаха активна дейност за нейното осъществяване. Обаче друга част от тогавашните социалисти се съмняваха, че това е възможно и настояваха социалистическата пропаганда да се разгръща само в тясната среда на съществуващите дружинки. Въпросът за създаването на социалдемократическа партия бе поставен на обсъждане пред свиканата по инициатива на Благоев и Габровски сбирка в Търново през април 1891 г. В разговорите по този въпрос се разкриха известни различия по въпроса каква ще бъде тази организация.

В проекта за програма и устав, изработен от Благоев и Габровски, се предвиждаше създаване на една социалдемократическа партия, която трябва да излезе открито пред обществеността, като обяви своите цели и средствата за тяхното осъществяване. Смяташе се, че това ще доведе до активизирането на социалистическата пропаганда и до разрастването на социалистическото движение в страната.

На това възразиха представителите на севлиевската и казанлъшката дружинка. Те твърдяха, че откритото обявяване на подобна партия ще предизвика преследването на

дейците ѝ от страна на буржоазната власт, което ще сиғыне и пропагандата на научния социализъм. Но зад този мотив се криеше схващането им, че в България все още няма условия за създаването на подобна партия и включването ѝ в политическите борби. То произтичаше от недостатъчната им увереност, че нашата страна ще следва в по-нататъшното си развитие капиталистическия път, от убеждението им, че работническата класа у нас все още не беше дорасла до степен, която да изисква създаването на една социалдемократическа партия. По-късно един от видните дейци на това течение обясняваше: „Като сравнявахме условията, в които живеем, крайно неразвитата още българска действителност, липсата на работническо движение и слабите наченки на социалистическата организация, виждаше ни се дрехата, която проектът ни опва, че е твърде широко скроена за нашата още дребна и слаба снага.“¹¹

Продължителните спорове по този въпрос завършиха с принципното съгласие относно програмата и устава и решение за свикване на второ общосоциалистическо събрание, на което окончателно да се реши въпросът за партията. Така беше насрочена сбирката на Бузлуджа за 20 юли 1891 г.

Времето между двете сбирки на българските социалисти се характеризираше с енергичната дейност на представителите на двете течения, която целеше да въздействува върху решенията на втората сбирка. Димитър Благоев и Никола Габровски разпратиха изработения от тях проект за програма и устав до всички дружинки в страната, проведоха и многобройни срещи и разговори с по-видните им дейци. Георги Бакалов посети някои от дружинките, за да ги информира за състоялата се вече сбирка и да им съобщи за втората. Противниците на създаването на партия също се активизираха. Към тях се присъединиха и членовете на женевската студентска група, които поведоха оживена полемика с търновци по този въпрос. С тяхна помощ бе създаден контрапроект на програма и устав, които трябваше да бъдат предложени на предстоящата сбирка.

На Бузлуджанската сбирка, свикана на 20 юли 1891 г., около двадесет представители на съществуващите в България социалистически дружинки трябваше да дадат отговор на въпроса за създаване на партия. Това обуслави и раз-

¹¹ Вж. Бозвелиев, Н. Спомени. Т. 3, с. 64—65.

горелия се наново спор между тях, очерта и изходните позиции на двете течения.

Становището на търновци бе, че социалистическите дружинки в страната трябва да се обединят в социалдемократическа партия, която да поведе открита политическа дейност, т. е. да свърже социалистическата пропаганда с интересите и борбите на младата работническа класа. В представения от тях проект за програма бе определена и основната цел на тази партия — да работи за класовото осъзнаване и организиране на пролетариата, за освобождението му от наемното робство и осъществяването на „социалистическите наредби у нас“. Още в този възглед вече беше залегнало схващането за класовия пролетарски характер на бъдещата партия и на нейните задачи.

В предложението от дееца на севлиеиската дружинка Сава Мутафов проект за програма и в изказванията му имаше друга позиция. Според него капиталистическото развитие на страната е още в самото си начало и поради това не трябва да се избързва със създаването на социалдемократическа партия. Ето защо според тогавашните условия социалистическото движение трябваше да се изразява в широка просветна дейност сред всички слоеве на населението, без още да се пристъпва към създаването на политическа партия.

Отношението към въпроса за създаването на партия определи сравнително ясно характера на зараждащите се две течения в българското социалистическо движение още в най-ранния му етап. Едното — около Д. Благоев и Н. Габровски — стоеше твърдо върху Марксовото учение за обществено-икономическото развитие и бе уверено, че България ще се развива по капиталистически път, че в нея ще расте работническата класа, която в борбата си против буржоазията се нуждае от политическа партия, която да организира и ръководи нейните действия. Другото — представено от делегатите на севлиевици и казанлъчани — възприемаше марксизма само като една хуманна доктрина и потвърдението ѝ в българската действителност не се смяташе за задължително. Именно поради това то не виждаше ясно перспективите в развитието на страната, нарастването на работническата класа и необходимостта от партия, която да внесе социалистическото съзнание сред нея. Така то стигна до идеята за работата на социалистите сред всички слоеве на обществото, която представляваше зародиш на тезата за

класово сътрудничество и основа на опортюнизма в младото социалистическо движение у нас.

Появата на тези две течения не бе случайна. Тя се коренеше в наличието на някои обективни и субективни предпоставки, които оказваха влияние върху възгледите на първите социалистически дейци у нас. Най-голяма роля тук играеха икономическата и социалната недоразвитост на страната по онова време. Наред с това не по-малка роля играеха и личните качества и подготовката на първите социалисти, степента на тяхната преданост към интересите на пролетариата и Марксовия социализъм. Онези от тях, като Д. Благоев, които бяха усвоили марксизма и имаха известен опит в неговото разпространение сред работническата класа още в Русия, ясно разбираха необходимостта от една социалдемократическа партия още в първите стъпки на пролетариата в борбата му срещу капитализма. Другите, предимно тези, които се бяха запознали с марксизма в Западна Европа по време на един относително мирен период в развитието на работническото движение, не можеха да възприемат подобно становище и настояваха развитието на социалистическото движение в България да повтори пътя на социалдемократията на Запад. По такъв начин субективните качества и разбирания бяха основна причина за възникналия на Бузлуджа спор около въпроса за създаването на социалдемократическа партия на пролетариата. След Бузлуджанския конгрес тези различия се задълбочиха под влияние и на други фактори.

Спорът на Бузлуджа завърши с победа на Димитър Благоев и неговите привърженици. Решено бе съществуващите социалистически дружинки и групи да се обединят в Българска социалдемократическа партия. Приети бяха програма и устав на новата партия. За нуждите на нейната пропагандистка дейност трябваше да се издава седмичен орган, за какъвто бе обявено сп. „Ден“ и една „Българска социалдемократическа библиотека“, първи брой от която да бъде книгата на Д. Благоев „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“ Така сбирката на Бузлуджа се превърна, по думите на Благоев, в „Първи учредителен социалистически конгрес, който даде първата конституция, първия организационен устав на българското социалистическо движение и определи характера и задачите му“.¹²

¹² Благоев, Д. Съч. Т. 11, с. 135.

В програмата бяха изложени основните положения на марксисткото учение за закономерния характер на развитието на обществото от капитализъм към социализъм, за историческата роля на работническата класа като основен двигател на това развитие и бе формулирана задачата на току-що създадената партия: „... като смята, че освобождението на работниците е дело на самите работници, за да развие в последните у нас съзнателно стремление към тоя социалистически преврат... да ги организира в отделна съзнателна обществена класа, която чрез постепенно завладяване на държавната власт да освободи нашето общество от съвременното робство и да осъществи социалистическите наредби у нас...“¹³ В програмата бе посочена и целта на социалистическата революция — обобществяването на средствата за производство. В нея бе изложена и една минимална програма, в името на която можеше да се разгърне дейността на партията за класовото възпитание и организация на работническата класа в страната по онова време.

Според приетия устав партията трябваше да се изгражда върху федеративния принцип, разпространен по онова време, да се състои от местни, окръжни и общи дружинки начело с Общ генерален съвет, със седалище Велико Търново. За член на партията се смяташе онзи, който бе съгласен с нейната програма, който я пропагандираше и плащаше членски внос.

В приетата от Бузлуджанския конгрес програма и устав се съдържаха и някои недостатъчно издържани постановки, заети от програмите на европейските социалдемократически партии. Така в програмата не бе поставен въпросът за характера на властта след победата на социалистическата революция. Но независимо от това, създадената току-що партия подчертаваше в своите програмни документи марксистката си идейна основа, пролетарския си характер, основната си цел — социалистическата революция и пр., което ясно я очертаваше като марксистка партия на българския пролетариат. Главното, което наложи отпечатък върху по-нататъшното ѝ развитие, бе отбелязаният от др. Тодор Живков факт, че „Още в своята първа Програма, приета от Бузлуджанския конгрес, нашата партия заяви... че *тя е партия на работническата класа*, класата, която има историческата

¹³ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1957, с. 17.

мисия да освободи нашето общество от капиталистическото робство и да осъществи „социалистическите наредби у нас“.¹⁴

По такъв начин конгресът на Бузлуджа сложи край на стихийния, неорганизирания етап на социалистическата пропаганда в България. Със създаването на социалдемократическата партия се пристъпи към съзнателното и планомерно съединяване на работническото движение с научния социализъм.

3. Борба за утвърждаване на революционно-марксисткия характер на партията

След Бузлуджанския конгрес Българската социалдемократическа партия разгърна широка пропагандистка дейност. Тя бе от голямо значение за усвояването на научния социализъм преди всичко от нейните членове. Преди да влязат в партията, по-голямата част от тях се намираха под влиянието на сиромасомилството, народничеството и други дребнобуржоазни идейни течения. Ето защо планомерната и задълбочена пропаганда на социалистическите идеи вътре в самата партия бе едно от необходимите условия за нейната теоретическа консолидация и превръщането ѝ в такава сила, която да бъде в състояние да внедрява марксизма сред работническата класа.

Разгръщането на социалистическата пропаганда бе необходимо и поради това, че народничеството с неговите опити да отрече закономерното развитие на страната по пътя на капитализма и да увековечи дребнобуржоазните обществени отношения всяваше неувереност сред голяма част от прогресивната интелигенция относно възникването на работническата класа в България, а оттам и относно необходимостта от създаване на класова пролетарска партия. Разпространението на подобни схващания стесняваше терена за пропагандата на социалистическите идеи.

Системната пропаганда на социалистическите идеи партията започна с поредица от статии в списание „Ден“, където в рубриката „Из обществената хроника“ Д. Благоев продължаваше да разкрива обективния характер на започналия в България процес на социална диференциация и да

¹⁴ Живков, Т. Избр. съч. Т. 19, С., 1976, с. 178.

популяризира исканията от минималната програма на Българската социалдемократическа партия. Това бяха искания за пълна политическа свобода в рамките на съществуващия строй, за всеобщо, равно и пряко изборително право, за общинско самоуправление, за трудово законодателство и пр., които можеха да облекчат развитието на работническата класа и БСДП. С подобни статии излязоха и други дейци на партията, които също изиграха известна роля за изясняването и утвърждаването на социалистическите идеи в партийните редове.

Особено важно значение в това отношение имаше публикуването на книгата на Д. Благоев „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“. Целта на този крупен труд беше да се покаже, че България вече е стъпила твърдо и необратимо по пътя на капиталистическото си развитие и да се разобличат опитите на народниците, които отричаха както този факт, така и произтичащите от него изводи за развитието на работническото движение и социализма.

В „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“ Благоев в популярен вид излагаше марксисткото учение за развитието на обществото, което неизбежно води до социалистическата революция като обикновен и закономерен процес. На основата на социално-икономическото развитие на България след Освобождението Д. Благоев доказваше, че тя е тръгнала по капиталистически път на развитие, че в нея расте и ще се развива работническа класа, теоретически израз на чийто интереси е марксизмът, че следователно има почва за развитието на социализма в България.

Л. Трудът „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“ представляваше първата оригинална българска марксистка книга, която задълбочено разкриваше несъстоятелността на народническите твърдешия за запазването на дребната собственост и им нанесе решителен удар. Народничеството започна да губи дотогавашните си позиции сред прогресивната интелигенция. Борбата срещу него обаче продължи. Най-изтъкнатите негови представители (Константин Прокопиев, Борис Мишес и др.) в редица свои статии се мъчеха да докажат, че Марксовото учение не е приложимо в България, поради това че в нея преобладават аграрните отношения. Димитър Благоев продължи своите изследвания за развитието на индустрията в България и научно доказа, че тя се развива по пътя на капитализма, за което съдействуваше и покровителствената политика на буржоазната държава.

Излизането на „Що е социализъм и има ли той почва у нас?“ допринесе много и за изясняване на идейните схващания на младата Социалдемократическа партия, за по-последователното ѝ заставане на марксистки позиции. Тя бе посрещната от младите социалисти като откровение.

Социалистическата пропаганда продължи с издаването на редица други книги от поредицата „Българска социалдемократическа библиотека“ и статии в списание „Ден“. Заедно с това Благоев и неговите другари разгърнаха и широка агитационна дейност. През втората половина на 1891 и началото на 1892 г. Димитър Благоев, Никола Габровски и други дейци посетиха повечето социалдемократически дружинки в страната и наред с пропагандистката дейност извършиха сериозна организационна работа.

В утвърждаването и развитието си като марксистка партия на работническата класа в страната БСДП! срещна пречки и в самото социалистическо движение. След Бузлуджанския конгрес се активизираха социалистите, които не бяха съгласни със създаването на партия. Борбата срещу първата проява на опортюнизъм в социалистическото движение беше неизбежна, тъй като се отнасяше до съществуването и развитието на току-що създадената партия.

Начело на противниците на партията в социалистическото движение бяха дейците на студентската социалдемократическа група в Женева, които обединиха силите си с тези от страната. Те разгърнаха широка агитационна дейност сред социалистическите дружинки. Едновременно с това те започнаха и издаването на отделно списание „Социалдемократ“, в което поместваха предимно преводни статии върху социализма, без да изясняват въпроса за неговото приложение в България. Заобикаляйки партийното списание „Ден“, противниците на създаването на партия подготвиха на практика и разцеплението на социалистическото движение в страната. През лятото на 1892 г. Слави Балабанов и Кръстю Раковски обиколиха някои социалистически дружинки в България, увещавайки ги да се откажат от участието си в БСДП. Малко по-късно от името на севлиевската социалистическа дружинка бе разпратено до останалите дружинки т. нар. „Междуприятелско писмо“, в което противниците на откритото излизане на партията разясняваха своите позиции и нападаха привържениците на противното становище.

По такъв начин в българското социалистическо движение възникна полемика по един вече решен на Бузлуджа въпрос. Това принуди Димитър Благоев, Никола Габров-

ски, Гаврил Георгиев и други дейци активно да се противопоставят на опитите той да се пререши. Те организираха срещи и разговори със социалистически дейци в Търново, Габрово, Шумен, Дряново и пр., в които отстояваха вече приетите решения. Под тяхното ръководство бе проведена през април 1892 г. в Габрово окръжна сбирка на БСДП, на която бе отчетена извършената работа по пропагандата на социализма и бе решено свикването на партиен конгрес, който трябваше да обяви създаването на Българската социалдемократическа партия. За подготовката му бе изграден и окръжен партиен съвет.

През август 1892 г. в Пловдив бе свикан Вторият конгрес на Българската социалдемократическа партия, на който участваха делегати на дружинките от Търново, Габрово, Дряново, Стара Загора, Сливен, Ямбол и Пловдив. Противниците на откритото излизане на партията не получиха покана за конгреса. Със своята работа и с решенията си конгресът потвърди създаването на Българската социалдемократическа партия и определи някои от основните задачи: да насочи своята пропагандистка дейност сред работниците и останалите трудещи се, да участва активно и самостоятелно в политическите борби за защита на близките и далечните интереси на работническата класа, да започне издаването на свой партиен орган — вестник „Работник“, и пр. В приетата след известна преработка програма бе посочена кратко и ясно целта на партията „... да развива у работниците класово съзнание и да им посочи най-естествената цел на тяхната борба“.¹⁵

Първият брой на в. „Работник“ излезе във Велико Търново на 1 ноември 1892 г. В уводната статия, написана от Д. Благоев и озаглавена „Българската социалдемократическа партия“, се обявяваше съществуването на партията и се изясняваше нейният характер.

В статията се разглеждаше БСДП като класова политическа организация на пролетариата, която „съставлява отделно и независимо нещо от работническите дружества и съюзи“ и защитава „общите интереси на цялата работническа класа“. В нея бяха обединени „най-съзнателните работнически сили“ и тя представляваше „авангардията на работническото движение... организираната военна сила на работническата класа“.¹⁶ Като своя непосредствена за-

¹⁵ Българската комунистическа партия. Документи на централните ръководни органи, 1891—1899. С., 1972, с. 38.

¹⁶ Пак там, с. 42.

дача партията смяташе „да привлече към програмата в тактиката си работниците, били те сгруппирани в дружества и съюзи или не, да развива класовото им съзнание, да им указва на класовата борба като най-важно средство за подобряване на тяхното положение и за освобождението им от експлоатацията...“.¹⁷ Тази задача трябваше да бъде осъществена със средствата на легалната масова дейност, която да подготви осъществяването на крайната цел — „да провъзгласи социалистическия преврат“.

В същото време както в решенията на Втория партийен конгрес, така и в уводната статия на вестника се подчертаваше нейната принадлежност към световното социалдемократическо движение, нейният интернационален характер.

Така Вторият конгрес на партията и излизането на вестник „Работник“ не само провъзгласиха съществуването на партията, но очертаха нейния характер като политическа организация на работническата класа и поставиха основните задачи, които тя трябваше да решава.

След конгреса социалистическите дейци активизираха своята дейност. Продължаваше издаването на „Българска социалдемократическа библиотека“. В нея намериха място редни преводни трудове върху социализма като „Жената и социализмът“ от А. Бебел, „Програмата на работническата партия“ от Ж. Гед и П. Лафарг, „Първи май“ от Плеханов и др. Вестник „Работник“ зае място в пропагандистката дейност на партията. А Благоев и неговите съратници предприеха една твърде активна организационна дейност, в резултат на която към края на 1892 и началото на 1893 г. се появиха социалистически дружинки във Видин, Разград, Горна Оряховица, Хасково, Кюстендил, Сеново и пр.

След Втория си конгрес Българската социалдемократическа партия заработи активно и сред работническата класа. Под нейно ръководство бяха създадени и действуваха т. нар. работнически клубове в Търново, Дряново и другаде, в които се организираше пропагандата сред по-будните работници. Партията прояви интерес и към съществуващите и създаващите се синдикални организации в страната и някои от тях, каквото бе отдавна създаденото Типографско дружество, беше под партийно влияние. Едновременно с практическата дейност се изясняваха и отношенията меж-

¹⁷ Пак там.

ду партията и синдикатите, усвояваше се, макар и не изведнъж, разбирането за последните като средство за класово възпитание на пролетариата и подготовка на убедени социалисти. Тази дейност се засили особено след свикването в Търново от 4 до 6 юли 1893 г. на Третия извънреден конгрес на БСДП, в дневния ред на който имаше специална точка по работническия въпрос.

Едновременно със своето укрепване БСДП се намесваше все по-активно и в политическите борби. Политическата ѝ дейност беше насочена срещу правителството на Стефан Стамболов, което утвърждаваше икономическото и политическото господство на българската буржоазия и дори подготвяше изменение на Търновската конституция.

Партията и местните социалистически дружинки се обявиха против политиката на това правителство, свикваха събрания и митинги против опитите му за изменение на Търновската конституция, реагираха против нападките, отправени от него срещу партията и социалистите, против гоненията им по различни поводи и затварянето им. По решение на Третия извънреден конгрес партията взе участие в законодателните избори, като издигна свои кандидатури и проведе в тях очертаната вече линия за самостоятелна класова борба срещу буржоазията. В предизборната си борба партията насочваше пропагандистката и агитационната си дейност сред пролетариата за неговото класово възпитание, а не целеше преки изборни успехи, макар че БСДП получи 1000 гласа и това бе оценено като значителен успех.

Усилията на партията за утвърждаването ѝ се намаляваха от консолидирането на нейните противници вътре в социалистическото движение, които през 1892 г. създадоха „Българския социалдемократически съюз“ и започнаха да пропагандират своите възгледи за развитието и целите на социалистическото движение в страната, а от втората половина на 1893 г. започнаха да издават и свой вестник — „Другар“. Между БСДП и БСДС възникна полемика, която представляваше по своята същност борба между революционно-марксистското течение и опортюнизма в този ранен етап от развитието на българското социалистическо движение.

В центъра на полемиката продължаваше да стои въпросът дали създаването на социалдемократическа партия е навременно и необходимо. Своето становище против партията дейците на Съюза аргументираха с недостатъчно ясните тенденции в по-нататъшното развитие на страната,

които не гарантирали, че тя ще тръгне по пътя на капитализма. Още в първия си брой в „Другар“ писа, че „Икономическият процес, който днес за днес се извършва у нас, разрушава старото, без да въздига, сплотява и съединява новото“. Именно отгук бе направен и изводът, че страната ни би могла да се развива и „не по калъпа на Маркс“.

Против създаването на партия съюзистите издигнаха и един друг аргумент — отсъствието на класово пролетарско съзнание в работническата класа. Те не можеха да не видят класовото разслоение в страната и превръщането на значителна част от населението в наемни работници. Но според тях това все още не водеше до обособяване на пролетариата в самостоятелна класа. Формирането и внасянето на класово съзнание сред тази част от населението съюзистите поставяха като задача на икономическите организации, които трябваше да бъдат създавани от социалистите. Те възприеха без необходимото творческо осмисляне опита на западноевропейското работническо движение и поради това твърдяха, че „Без тези икономически организации не може да има деятелно класово съзнание, а без класово съзнание няма политическа съзнателност“.

Всичко това свидетелствуваше, че съюзистите не разбираха както марксистката теория, така и протичащите в България обективни процеси на развитие. Ето защо те надценяваха значението на икономическата борба и ролята на икономическите организации за класовото възпитание на пролетариата. Според тях политическата борба щяла да възникне по-късно, на по-висока степен от развитието на пролетариата. Едва тогава щяло да стане възможно създаването на политическа партия. А по своята същност това становище представляваше преклонение пред стихийността в работническото движение и водеше до отричането на такъв важен субективен фактор, какъвто е пролетарската партия, който би могъл със своята дейност да ускори съзряването на пролетариата и да даде правилна насока на неговото развитие.

В полемиката със съюзистите Българската социалдемократическа партия защити и обогати своите схващания за ролята и мястото на партията в работническото движение и подложи на задълбочена критика възгледите на своите противници. В редица статии, поместени във в. „Работник“, Д. Благоев, Г. Георгиев и други доказваха, че в страната са налице условията за създаването на марксистка партия на работническата класа, която да я възпитава и органи-

зира, а с това и да ускори процеса на нейното формиране, да играе ролята на челен отряд на класата и ръководител на останалите ѝ организации. Д. Благовев наблягаше особено силно върху това, че „Преди всичко . . . социалдемократическите партии са отделно нещо от различните други работнически организации. . . Социалдемократическите партии са авангардията на работническото движение, на която целта е да погълнат последното, сиреч да обърнат работническото движение в социалистическо или да го привлекат към своята програма и тактика. . .”¹⁸ Главното средство за това дейците на партията виждаха в политическата дейност и борба на партията и класата и изтъкваха тяхната водеща роля, без ни най-малко да подценяват и останалите форми на класова борба, в това число и икономическата.

Анализът на възгледите, които двете течения отстояваха в полемиката помежду си, показва, че основната причина, която ги пораждаше, бе различният подход към марксизма като идеология на работническата класа в борбата ѝ против буржоазното господство. Този подход се обуславяше от субективните възможности на техните ръководители да проникнат в същността на марксизма, от дотогавашния им революционен опит, от предаността им към интересите на работническата класа и пр., които да им позволят да видят ролята на Марксовото учение в по-нататъшното развитие на българския пролетариат. Именно поради това двете течения се оказаха представители на различни групи в работническата класа у нас: партистите — на онази част от пролетариата, която все повече се проникваше от класово съзнание и се изправяше на борба за защита на своите интереси; съюзистите — на другата част, която току-що се отделяше от дребната буржоазия и не виждаше все още перспективите на по-нататъшното си развитие.

Полемиката между партисти и съюзисти не бе доведена докрай. В политическите борби срещу стамболовисткия режим се включиха и двете течения, което доведе до преследването им от властта и това затрудняваше дейността им. От друга страна, идейно-теоретическото равнище на самата партия все още не бе достатъчно високо. Това попречи на нейните дейци да прозрат необходимостта от окончателно разграничение с опортюнистическите елементи в социалистическото движение, каквито бяха съюзистите. За това до-

¹⁸ Благовев, Д. Съч. Т. 3, с. 8.

принасяше и отсъствието на масово работническо движение в страната. Всичко това породило сред дейците на партията и съюза настроения за обединение.

Започнатите преговори между двете течения завършиха с подписването на обединителен протокол, по силата на който БСДП и БСДС се сляха в Българска работническа социалдемократическа партия. По своя характер обединението представляваше компромис между възгледите на двете течения, с който бе поставен знак на равенство между политическата и икономическата борба и между икономическите и политическите организации на пролетариата.

В известен смисъл това бе отстъпление от дотогавашните позиции на партията и изигра донякъде отрицателна роля в по-нататъшното ѝ развитие. Но това отстъпление имаше и своята положителна страна. То приключи спора между двете течения за необходимостта от политическата борба и създаването на политическа партия на работническата класа, като ръководител на нейните борби. В това отношение обединението бе успешен завършек на първия етап от борбата против опортюнизма по един от най-важните проблеми в развитието на работническото движение в България. Но затова пък възникнаха други спорни проблеми. Основен измежду тях за дълго време стана въпросът за характера на самата партия.

До обединението, както сам Д. Благоев отбелязваше, БСДП "... развиваше теоретически и практически една действителна социалдемократическа дейност и в нея се ръководеше от една тактика, от една политика, чисто работническа".¹⁹ След обединението бе направен опит да се измени тази основна насока в дейността на партията. Някои бивши съюзисти и отделни лица от дотогавашните партисти, които изхождаха от едно съвсем друго разбиране за характера и задачите на социалдемократическата партия, се опитаха да ѝ наложат друг път на развитие. Според тях партията не бе средство за класово възпитание и организация на пролетариата в името на неговата крайна цел — освобождение от капиталистическата експлоатация, а инструмент за широка политическа дейност, за осъществяване на близки политически цели и облаги. За това им трябваше масова политическа партия и при недостатъчния брой на работническата класа в страната те насочиха своята дейност сред

¹⁹ Иак там, Т. 11, с. 233.

широките дребнобуржоазни слоеве. Оттук се очертаха различията в партията по въпроса за нейния характер, дейност и тактика. Тези различия се разкриха още на Първия конгрес на БРСДП след обединението, състоял се през юли 1894 г. в София.

Поради отсъствието на строги норми за представителството на Първия конгрес на БРСДП присъствуваха делегати на работнически дружества и организации, някои от които не влизаха в партията и не бяха свързани с нейния живот и дейност. По-голямата част от присъстващите бяха привърженици на бившите съюзисти или политически неориентирани лица. Това обуслови проявата на двете течения за характера и развитието на партията в работата на конгреса, която разкри по-нататъшното развитие и на самия опортюнизъм в партията, водещ своето начало от съюзнзма, но претърпял и по-нататъшно развитие. Спорът около въпроса за пролетарския характер на партията се превърна в съдържание на втория етап от борбата срещу опортюнизма.

Израз на борбата между двете течения в партията бяха решенията на самия конгрес, свързани с тактиката в изборните борби. В приетата резолюция се продължаваше предишната линия на партистите с категоричното заявление, че „Никакви компромиси не се допускат нито с някаква партия, нито с отделни личности“.²⁰ Но още следващият пункт обезсилваше донякъде това заявление, като допускаше, че „Съглашения могат да се правят само с известни, честни и прогресивни лица“.²¹ А това създаваше възможност за безпринципни изборни комбинации въпреки уговорката в текста, че става дума за включването на тези лица в партийната листа, което би означавало известен контрол над тяхната дейност.

Компромисът се задълбочаваше и с едно друго решение, което, макар и да не беше окончателно, оставяше кандидатите за народни представители да извършват своята агитация сред дребнобуржоазните слоеве. А това създаваше възможност за прехвърлянето на политическата дейност на партията сред тези слоеве въпреки предупреждението на конгреса, че агитацията в предизборната борба не трябва да влиза в противоречие със социалистическите принципи. То беше включено в резолюцията на конгреса по настоява-

²⁰ Българска комунистическа партия. Документи на централните ръководни органи, 1891—1899. Т. 1, С., 1972, с. 125.

²¹ Пак там.

не на здравите марксистки сили около Д. Благоев. В тази насока действуваха и новите моменти в приетите от конгреса програма и устав на партията. В минималната програма бяха включени искания, които целяха да представят партията като привърженик на бавните еволюционни промени в общественно-политическия живот, което безспорно допадаше на масата дребни производители в страната. В същото време, както с основание и тревога отбелязваше още тогава Д. Благоев, Първият конгрес на БРСДП „абсолютно... забрави пролетариата, работническата класа и значението на изборителната борба за нейното възпитаване“.²²

Тези отрицателни тенденции в развитието на партията се засилиха във връзка с предстоящите парламентарни избори през 1894 г. след падането на Стамболовия режим и замената му с управлението на Народната партия, която продължи политиката на закрила и поощряване на капиталистическото развитие на страната.

Участието на БРСДП в изборите застави двете течения в нея да изяснят своите схващания за целите, които партията трябваше да преследва в тях. Представителите на опортюнизма — Янко Сакъзов и преминалия на негова страна Никола Габровски — заедно с група свои привърженици гледаха на участието на партията в изборите като на средство за спечелването на мандати в Народното събрание и поради това насочиха своите усилия към дребната буржоазия, към селяните. В своята агитация те издигаха някои от исканията, включени в минималната програма на партията, но пригодени към интересите на селските маси. Те влязоха и в компромиси с някои местни буржоазни дейци. Избирането на двамата за депутати, при това в типично селски околии — Павликенска и Новопазарска, поощряваше опортюнистическите тенденции в партията.

Здравите марксистки сили в партията, обединени около Д. Благоев, отчитаха важността на предизборната борба и активно участвуваха в нея. Но за разлика от опортюнистите, които бяха привърженици на „широка“ политическа дейност, те стояха на позицията, че изборите трябва да бъдат използвани преди всичко за агитация и пропаганда на социалистическите идеи сред работническата класа, без да се правят отстъпки от тях и да се сключват безпринципни споразумения с други партии и дейци, за да се постигнат

²² Благоев, Д. Съч. Т. 11, с. 254.

успехи на всяка цена. Разбирайки добре ролята на парламента като трибуна за пропаганда на социалистическите идеи, те гледаха на партийните представители в него като отражение на действителното влияние на партията сред трудещите се.

Усилията на революционните марксисти в партията да насочат нейната дейност по правилна линия се натъкнаха на съпротивата на опортюнистите в нейните редове. Това пролича и на Втория и Третия конгрес, които се проведоха през 1895 и 1896 г. Опитът на Д. Благоев и неговите сподвижници да поставят пред Втория конгрес въпроса за подпомагането и ръководството от партията на стачните борби на работническата класа бе отхвърлен с обяснението, че тъй като „... работническите стачки са едно крайно средство, до което работниците се принуждават да прибегват за защита на своите интереси, конгресът изказва желание, щото другарите ни да не прибегват до стачки, ако нямат зад себе си силни организации“.²³ А това означаваше, че пролетариатът трябваше да се откаже от тази форма на класова борба, защото тогава в България нямаше силни работнически организации. Едновременно с това бе отложено и решаването от конгреса на въпроса за пропагандата на партията в селото, което още повече развързваше ръцете на опортюнистическите елементи, които се стремяха към дейност сред дребнобуржоазните среди. Третият конгрес не промени нещо много в това отношение и дори отложи за следващия конгрес решението на въпроса за незадоволителното организационно състояние на партията.

Разбира се, опортюнистическите елементи не можеха да провеждат своята линия в партията безпрепятствено. Те срещаха сериозна съпротива от страна на здравите марксистки сили и това също намираше израз в конгресните решения. Така Вторият конгрес от 1895 г. потвърди в своята резолюция още веднъж забраната за компромиси в изборните борби. А Третият конгрес от следващата година призова партийния орган в „Социалисти“ да обръща по-голямо внимание върху чисто класовите интереси на работниците и осъди издавания от Н. Габровски в „Освобождение“ в Търново за отклоненията му от партийните позиции и принципи.²⁴

²³ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1957, с. 74—75.

²⁴ Вж Българска комунистическа партия. Документи на централните ръководни органи, 1891—1899. Т. 1, С., 1972, с. 165, 237—238.

Борбата на Димитър Благоев и неговите съратници Георги Кирков, Гаврил Георгиев и др. за укрепване пролетарския характер и дейност на партията се засили към навечерието на Четвъртия партийен конгрес. За това съдействуваше и засилването на работническото движение и разрастването на работническите борби в страната. След 1894 г. под ръководството на отделни партийни дейци започна създаването на много синдикални дружества и организации. Още през същата година възникнаха работническите дружества в Ботевград, Силистра, Търговище, Севлиево, синдикалните организации на бояджийските и дърводелските работници в София, словослагателското дружество в Шумен, бакърджийското дружество в Сливен и др. През същата година бе учреден Централният работнически печатарски синдикат, изграден на класово-пролетарски основи с клонове в редица провинциални градове. През 1895 г. бе създаден и Централен работнически шивашки синдикат в София, Работнически железарски синдикат и др.

Това раздвижване и стремеж на работниците към организиране беше резултат както на разгърнатото промишлено развитие на страната към средата на '90-те години, така и на работата на революционните марксистки дейци сред тях. Започнаха и първите по-организирани стачки борби на печатарските, текстилните работници и други, които се оглавяваха от дейци на партията. През 1895 г. избухнаха 19 стачки, през следващата 1896 г. — 12, през 1897 — 14 и т. н. Всичко това постави по-остро работническия въпрос както пред широката общественост, така и пред БРСДП, въпреки стремежа на опортюнистическите елементи да я отклонят от него.

За засилване позициите на революционните марксистки в борбата против опортюнизма, за утвърждаване пролетарския характер на партията допринесе и спирането на дотогавашното партийно сп. „Ден“ и създаването на сп. „Ново време“, което под ръководството на Д. Благоев започна да излиза от началото на 1897 г. Чрез „Ново време“ марксистките сили се слобиха с трибуна за пропагандиране на своите възгледи сред партийните членове и средство за тяхното организиране и идейно сплотяване срещу опортюнизма.

Тези промени подпомогнаха здравите партийни сили да поставят и решат редица въпроси, свързани с предстоящия Четвърти конгрес. За първи път от обединението насам пред местните партийни организации бе поставен на предвари-

телно обсъждане дневният ред на конгреса, в който при това залегнаха важни въпроси от партийната работа. Това бяха въпросите за работническото законодателство, за партийния печат, за отношението на партията към стачките и синдикалните организации и т. н. Ново бе и изискването за делегати на конгреса да бъдат избрани активни дейци на местните организации.

Всичко това се отрази положително върху работата на конгреса. Редица от неговите решения бяха насочени против дотогавашната практика на опортюнистите. Решено бе да не се допускат в бъдеще каквито и да било съглашения и компромиси в изборните кампании, дори и с отделни лица, което безспорно ограничаваше привържениците на широката дейност в дребнобуржоазните среди. Особено важно бе решението за създаването на специален партийен орган — „Работнически вестник“, който да пропагандира социалистическите идеи сред работническата класа, да защитава техните интереси и да откликва на техните борби. За негов редактор бе избран Георги Кирков, един от най-близките съратници на Д. Благоев, и това бе сериозен успех за марксистките сили в партията. Останалите решения на конгреса, макар и да не бяха със същото значение, подчертаваха започналния поврат в дейността на партията към заздравяване на нейната вътрешна дисциплина и обръщане все повече с лице към засилващото се работническо движение. Всичко това даде основание на Д. Благоев да заяви, че „Този конгрес е първият по-определен партийен конгрес след съединението на бившата „Българска социалдемократическа партия“ и бившия „Български социалдемократически съюз“.²⁵

Подготовката и провеждането на Петия партийен конгрес представляваше нова стъпка в укрепването на позициите на революционните марксисти. Той бе предшествуван от една принципиална полемика в партията по въпроса за партийния печат — въпрос, свързан пряко не само с дисциплината, но и с насоките в дейността на партията. Свободното издаване на местни вестници без необходимия контрол от страна на партията водеше до това, че те бяха само по име социалистически, докато тяхното съдържание бе открито дребнобуржоазно. Според Д. Благоев съществуването на този нецентрализиран и неиздържан в марксистки дух пе-

²⁵ Благоев, Д. Съч. Т. II, с. 297

чат е въпрос и на принципи, и на тактиката на партията, тъй като е насочен предимно към непролетарските слоеве. От своя страна Георги Кирков подчертаваше, че със своя печат „Партията трябва да влезне в естествените си граници. . . , нейните действия трябва да се определят и наблюдават от върховните ѝ задачи — организирането и свестяването на пролетариата, а не от бъркотията на дребнобуржоазните условия и от съмнителните аспирации на отделните личности.“²⁶

Ето защо здравите сили в партията разглеждаха въпроса за партийния печат като проява на по-общия въпрос — за утвърждаване пролетарския характер на партията. Въпреки съпротивата на опортюнистическите елементи Петият конгрес взе решение да се забрани издаването на местни вестници без разрешение на партийен конгрес и с това затвърди започналото от Четвъртия конгрес укрепване на позициите на марксистките сили в партията. Все повече се утвърждаваше разбирането, че партията трябва да насочва своята дейност сред работническата класа. Така и Д. Благоев обясняваше дълбокия смисъл на приетото решение: „Колкото повече растеше работническият елемент в партията, колкото повече се развиваше работническото движение, толкова повече се приближаваше победата на течението, което представляваше революционният пролетарски социализъм в партията. Петият конгрес бе нейният предвестник.“²⁷

Нова стъпка към тази победа бяха и решенията на проведенния през 1899 г. Шести партийен конгрес. В изборите през април с. г. партията спечели шест мандата в Народното събрание. Във връзка с това конгресът обсъди тактиката на партията по време на изборите и реши: Централният комитет има право на контрол върху определяне кандидатите за народни представители; депутатите на партията в Народното събрание да се ръководят от партийната политика и принципи; изборната дейност на партията в бъдеще да бъде съсредоточена предимно в работническите центрове на страната, като тя носи ярко изразен социалистически характер.

Върху опортюнистическите елементи в партията беше нанесен силен удар, но борбата с тях все още не бе завър-

²⁶ Народ, № 37, 28 юни 1898.

²⁷ Благоев, Д. Съч. Т. II, с. 350.

шена. Тя се разгоря с нова сила във връзка със събитията, които разтърсиха страната в края на миналия век.

От 1897 г. в България се разрази силна икономическа криза, която дълбоко засегна селското стопанство. Една от последиците на тази криза бе възникването и разрастването на масово движение на българските селяни против политиката на буржоазните правителства. Селското движение достигна своята кулминационна точка през 1899 г., когато правителството на д-р В. Радославов засили данъчните тежести върху селското население и чрез възстановяването на омразния още от турско време „десятьк“. През 1900 г. селските вълнения преминаха в открити бунтове против събирането на данъците, които на редица места като Гръстеник, Дуранкулак, Шабла и другаде бяха смазани със силата на армията и полицията.

Със своя размах селското движение привлече вниманието на всички политически сили в страната. То не остана настрана и от погледа на Българската работническа социал-демократическа партия, която още при първите му прояви се зае да изработи свое отношение към него. Четвъртият конгрес на БРСДП през 1897 г. беше създал една десетчленна аграрна комисия, която да изучи „земделческия въпрос“ в страната и да го докладва на един от следващите конгреси. Очевидно ставаше дума за изработването на една правилна от гледна точка на класовите пролетарски интереси политика на партията към селяните. Но макар че тази задача не бе осъществена, партията изрази отношението си към селското движение по време на селските вълнения. В „Работнически вестник“ бяха поместени кореспонденции за събитията в Дуранкулак и Шабла, обясняваха се причините за вълненията и се осъждаше полицейско-военният поход на властта против селяните, които защитаваха своите права и интереси.

Но размахът на селското движение, както и създаването на Българския земеделски народен съюз през декември 1899 г. се отрази и върху развитието на самата партия. В това движение опортюнистките елементи в партията видяха силата, която, овладяна от тях, би могла да ги издигне на политическия небосклон и да им осигури бърза кариера. Възроди се с нова сила стремежът им да насочат партията към тези среди, като изоставят все още малочисления пролетариат.

С това започна нов етап в проявата на опортюнизма в партията. В основата му продължаваше да стои стремежът

за изместване на партийната дейност в извънпролетарските слоеве, но заедно с това опортюнизмът вече се разгърна не само като действие на отделни партийни членове, но и като цялостна система от възгледи, противостояща на марксизма по всички въпроси от теорията и практиката на партията. Освен от вътрешни причини това бе обусловено и от проникването у нас на реформизма в лицето на бернщайнианството, което се превърна в теоретическа основа на опортюнизма в БРСДП.

Бернщайнианството се появи в края на миналия век в Европа като опит за цялостна ревизия на марксизма, на революционната теория и практика на работническото движение. То се намираше в пряка връзка с навлизането на капитализма в своя последен стадий — империализма — и необходимостта от по-нататъшно обогатяване на пролетарската идеология и тактика за борба срещу капитала. Като идеологическа система бернщайнианството отразяваше възгледите на слоя на т. нар. работническа аристокрация в развитите капиталистически страни и именно поради това обосноваваше отказа от класовата борба и социалистическата революция и издигаше класовото сътрудничество като средство за достигане крайните цели на работническото движение.

У нас бернщайнианството се изяви в местен, български вариант, силно повлияно от селското движение по това време. Това бе същността на издигнатата от българските опортюнистични теория за „общото дело на производящите слоеве“, сред които не пролетариатът, а селяните бяха „могъщ лост“ за „изменяване на досегашния държавен вървеш“.

Към предстоящия Седми партиен конгрес, който трябваше да се свика през 1900 г., опортюнистичните елементи направиха не малко за пропагандирането на своите нови схващания. Дори още по време на Шестия конгрес, през 1899 г., Янко Сакъзов и Никола Габровски предложиха партията да разшири дейността си сред селските слоеве, а след конгреса някои други партийни членове взеха активно участие в създаването на Българския земеделски народен съюз. Преди Седмия конгрес на партията Янко Сакъзов направи една агитационна обиколка из страната, в която разви пред редица местни партийни организации идеята си за „производителните класи“ и необходимостта от защита на техните общи интереси.

Поради всичко това един от основните въпроси, които Седмият конгрес трябваше да решава, бе този за отноше-

нието на партията към селяните. Основен докладчик по него бе Янко Сакъзов. Почувствувал настроението на конгреса, той измени на своите идеи и определи характера на селското движение като „буржоазно“, но въпреки това предложи да не се взема окончателно решение за отношението на партията към него до проучването му, като дотогава тя засили работата си сред него. Никола Габровски направи друга характеристика на селското движение. Според него селяните бяха една от най-революционните сили в страната и партията трябваше да отдели особено внимание на работата си сред тях.

Становището на революционните марксистки пред конгреса бе изразено от Георги Кирков, който посочи все още неизяснения характер на селското движение в България и призова към предпазливо отношение към него до избистрянето му и изработването на окончателното партийно становище по този въпрос. Делегатите на конгреса подкрепиха неговото становище и то залегна в резолюцията, в която се казваше: конгресът, като взе предвид, че селското движение е породено от извършващата се класова диференциация на село, съветва „партийните членове, като се ръководят от нашата минимална и максимална програма и от досегашните решения на партийните конгреси по въпроса, да се придържат с една уяснителна дейност по отношение на това движение и създаващия се Земеделски съюз“.²⁸ Но в друга резолюция конгресът протестираше против кръвопролитията при Дуранкулак, Шабла и Тръстеник и изрази симпатиите си към жертвите, паднали в сблъскванията между селяните и буржоазно-полицейския режим.

Решението на селския въпрос, което здравите марксистки сили наложиха на конгреса, бе напълно съобразено с основния въпрос, който стоеше по това време пред партията — утвърждаване пролетарския характер на партията, тъй като то отхвърляше опитите тя да бъде въввлечена сред дребнобуржоазните слоеве. Наистина то имаше и една друга страна: пренебрегваше разкритите от това движение революционни възможности — евентуалните съюзници, които една марксистка партия трябваше да има предвид в подготовката на социалистическата революция. Но в този период социалистическата революция бе една твърде далечна перспектива за Благоев и неговите съратници и усилията

²⁸ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1957, с. 123—124.

им бяха насочени преди всичко към решаването на въпросите, поставени от самия момент. В по-нататъшното развитие на партията и революционния процес в България започна все по-силно да се чувства и негативната страна на това отношение към селяните.

Решенията на Седмия партиен конгрес не прекратиха, а засилиха започналата идейна и фракционна консолидация на опортюнистическите елементи в партията. За това допринесе и очерталата се пред тях възможност да вземат участие в общата борба на опозиционните буржоазни и дребнобуржоазни партии против правителството на Радославов и да осъществят на дело своята идея за класово сътрудничество, което би им дало търсената по-голяма обществена популярност.

От есента на 1900 г. започна да излиза сп. „Общо дело“ под редакцията на Янко Сакъзов. Неговата поява означаваше борба за цялостно изменение на пролетарския характер на партията, на нейната организация и тактика, за превръщането ѝ в партия от реформистки тип, каквито съществуваха в някои европейски страни. Това предизвика рязка поляризация на силите и разгаряне на борбата за окончателното утвърждаване господството на едно от двете течения в партията.

Чрез сп. „Общо дело“ и няколко брошури, между които и брошурата на преводача на произведенията на Едуард Бернщайн в България Димитър Димитров „Разпра в работническата партия“, привържениците на общото дело оформиха и провъзгласиха своето становище по всички въпроси на теорията, тактиката и организацията на партията, като изцяло ревизираха марксизма. Това бе теорията за общото дело на „производящите слоеве“ в България.

Изходният пункт в теорията за общото дело на „производящите слоеве“ представляваше неразбирането от страна на нейните създатели на Марксовото учение за обективния и закономерен характер на общественото развитие. Именно поради това те разглеждаха тръгването на България по пътя на капитализма не като закономерен и необратим процес, а като дело на един или друг политически режим и в зависимост от неговите положителни или отрицателни прояви социалдемократите трябваше да го подкрепят или не.

В явно противоречие с марксизма опортюнистите в партията виждаха движещата сила на общественото развитие не в класовата борба, а в „общото дело“ на „производящите слоеве“. В тези слоеве включваха селяните и занаятчиите

те, търговско-индустриалната буржоазия и работническата класа, т. е. онези сили, които според тях бяха пряко свързани с производството. На масата от селяните общоделците гледаха като на основна сила, която доминираше над останалите.

В противоречие с марксизма бяха и задачите, които опортюнистите поставяха за разрешение пред „производящите слоеве“. Те представляваха една програма за реформи, насочени преди всичко срещу буржоазната реакция, които трябваше да бъдат осъществени още при буржоазното господство. Подобна програма можеше да издигне всяка от съществуващите в страната дребнобуржоазна партия. Но тази програма с нищо не надхвърляше обикновената борба за защита на буржоазнодемократическия ред от буржоазната реакция, беше твърде далеч от исканията на работническата класа и особено от крайната ѝ цел — освобождението от капиталистическото робство.

Така че по своята същност теорията за общото дело на „производящите слоеве“ не надхвърляше интересите и политическите схващания на разоряващите се под въздействието на капитализма дребнобуржоазни слоеве в страната, които се нуждаеха от неотложни реформи за закрепване на положението си на самостоятелни собственици. А носителите на тази теория не надхвърляха положението на дребнобуржоазни идеолози, само че заели място вътре в работническата социалдемократическа партия. Интересите на работническата класа и на партията налагаха да се води непримирима борба против теорията за класовото сътрудничество и нейните носители — опортюнистите. Това бе и съдържанието на третия етап от борбата срещу опортюнизма в партията.

Борбата срещу общоделството в партията започна Димитър Благоев. Още през октомври 1900 г., наскоро след излизането на първия брой от сп. „Общо дело“, той отправи специално писмо до ЦК на Българската работническа социалдемократическа партия. В него той разкри пълното отстъпление на редактора му Янко Сакъзов от позициите на марксизма, посочи дребнобуржоазния характер на застъпваните от него схващания по теорията и тактиката на партията и постави пред ЦК въпроса да бъде разгледано неговото поведение и да му се поиска обяснение за всичко това. През същия месец Д. Благоев публикува в партийното списание „Ново време“ статията си „Pro domo sua“, в която анализира подробно отклоненията на Я. Сакъзов и

цеговите привърженици от марксизма и опитът им да наложат на партията своята тактика на класово сътрудничество. С това бе открита в партията полемика по всички въпроси на нейната теория, тактика и организация, в която двете течения изясниха напълно своите позиции.

В полемиката с общоделството се включиха и други дейци от марксисткото течение в партията — Георги Кирков, Гаврил Георгиев, Васил Коларов, Тодор Петров и др., които задълбочено критикуваха становищата на опортюнистите в сп. „Ново време“ и „Работнически вестник“. Особено важна роля в това отношение изигра статията на Д. Благоев „Марксизмът или бернщайнианството“, публикувана през есента на 1901 г. В нея той разкри опита на Бернщайн да изтръгне от марксизма всичко революционно и особено учението за класовата борба и тактиката на класовата пролетарска партия в борбата против капитализма и да ги замени с чуждия на работническата класа реформизъм. На тази основа Благоев разкри близостта между бернщайнианството и общоделството, които според него си приличаха като две капки вода. В началото на века, когато бернщайнианството се разпространяваше в редица социалдемократически партии в Европа и се рекламираше като по-нататъшно развитие на марксизма, Д. Благоев поведе решителна борба против него, която надхвърли границите на нашата страна и бе част от общата борба на здравите марксистки сили в света.

В разгорялата се полемика Благоев и цеговите привърженици продължаваха да отстояват Марксовото схващане за обективния характер на общественоекономическото развитие и да го доказват с обилни факти от живота в нашата страна, да гледат на разгръщащата се класова борба на пролетариата като на двигател на това развитие, да виждат в работническата класа основната сила на това развитие и да работят за осъществяването на нейната крайна цел — смъкването на капиталистическия строй. Тези моменти от теорията и практиката на марксизма те продължаваха да утвърждават и обогатяват и в практическата дейност на партията като авангард на работническата класа в България.

Осмият конгрес на БРСДП, проведен през 1901 г. в Плевен, трябваше да вземе отношение към появилото се в нейните редове общоделство. Това обуслови и сериозната борба между привържениците на двете течения на конгреса.

Надделяха революционните марксисти начело с Благоев, които определиха и характера на решенията.

В решенията на конгреса нямаше пряко осъждане на опортюнистките елементи в партията. Но недоволството от поведението им намери израз в резолюцията по годишния отчет, в която се казваше, че близките до работническата класа среди могат да представляват интерес за партията само доколкото те се проникнат от класовите ѝ интереси, че значителна част от партийните организации са работили сред тези слоеве, без да издигат на преден план крайните цели на партията, а в името на отделни искания, че отделни дейци на партията са извършвали тази дейност, водени от желанието за печелене на изборни гласове и мандатъ. Резолюцията на конгреса подчертаваше категорично, че „... такава една деятелност не е от естество да *развие и закрепи* силите на партията, а, напротив, заплашва да я тикне в пътя на *деморализацията и израждането* и чрез това да я отклони от *нейната историческа задача като партия на пролетариата*“.²⁹ Ето защо конгресът категорично заявяваше, че *„подчертава още веднаж чисто пролетарския характер на Българската работническа социалдемократическа партия“*.³⁰

Така решенията на конгреса не само осъждаха носителите на общоделството, но и потвърждаваха правилността на схващанията на Благоев и неговите съратници за характера на партията и средата, в която тя трябваше да насочва своята дейност. Това се утвърждаваше и в някои от останалите решения, между които и отказа на конгреса да измени дотогавашната тактика на самостоятелното класово участие в парламентарните избори и отхвърлянето на искането за издаване на други вестници освен партийния орган.

По такъв начин решенията на конгреса не само окончателно очертаха паличието на две течения в партията, но представляваха и сериозен успех за марксистското течение. Като оценяваше значението на Осмия конгрес за развитието на партията, Д. Благоев подчертаваше: „Директивата, която Осмият конгрес даде на партията с тази резолюция, беше ясна. Тя явно беше насочена против интимните и явни стремежи на дребнобуржоазното интеллигентско течение за усиляването на пролетарското мнозинство в партията и за

²⁹ Пак там, с. 131.

³⁰ Пак там, с. 132.

господството изобщо на пролетарското течение. Естествено след Осмия конгрес борбата между двете течения трябваше да се изостри, додето най-сетне приведе към криза в самата партия. Тя ставаше неизбежна.³¹

4. Очистването на Българската работническа социалдемократическа партия от опортюнизма

Без да се съобразяват с решенията на конгреса, общоделците активизираха своята дейност в партията и извън нея. В редица големи партийни организации, каквито бяха Софийската, Хасковската, Дряновската и др., те нарушаваха дисциплината и налагаха своята линия на поведение. Въпреки конгресните забрани Хасковската и Дряновската организация започнаха да издават свои вестници. Софийската организация, макар и многочислена, не живееше редовен организационен живот. И това не бе съвсем случайно. В повечето от големите организации преобладаваха интелегентски и дребнобуржоазни елементи, резултат от неправилния подбор при приемането на партийни членове, което общоделците усилено използвана в своя изгода. Това обяснява и констатирания от Георги Кирков в писмото му от края на 1901 г. факт, че „изобщо напоследък аз забелязвам твърде осъдителни работи, вършени от някои партийни другари и местни организации“.

В изпълнение на решенията на Осмия партнен конгрес за пролетарския характер на партията Д. Благоев и неговите съратници засилиха работата си за увеличаването на работническия елемент в нея и за затягането на вътрешната ѝ дисциплина. За това съдействаха и някои благоприятни обстоятелства.

В първите години на нашия век бе налице икономически подем в страната, който създаваше по-добри условия за организиран живот и дейност на пролетариата. Започна и значително по своите мащаби раздвижване на работническата класа. То бе резултат не само на нарасналата експлоатация от страна на капиталистите, но и на засилената дейност на партията сред работническата класа, намерила израз в създаването на много синдикални организации в цялата страна.

Подемът сред работническото движение се изрази и

³¹ Благоев, Д. Съч. Т. II, с. 475—476.

засилването на стачните борби. През 1900 г. избухнаха 7 стачки, през 1901 г. те достигнаха до 17, а през 1902 г. броят им нарасна на 35. Под ръководството на редица партийни дейци в страната се разгръщаше движение за работническо законодателство, исканията за което бяха формулирани в органа на партията „Работнически вестник“.

Подемът на работническото движение налагаше засилване ролята на партията в него. Още през 1901 г. Благоев писа в една своя статия: „Стачките в София и Варна ни показваха, че работническото движение се усилва и ще се усилва, но че то се явява не организирано и не съзнателно. Тук именно преди всичко трябва да бъдат насочвани всички усилия на работническата социалдемократическа партия.“³² А осъществяването на тази задача изискваше да се укрепи организационното състояние на партията и да се преодолее разлагачката роля на общоделството.

Насочването на здравите марксистки сили към работническото движение доведе до увеличаване на пролетарския елемент в партията. Към Деветия конгрес от 1902 г. работниците представляваха близо 40% от общия брой на членовете ѝ. Интересът на работническата класа към дейността на партията непркъснато растеше.

Нарастването на пролетарското ядро в партията и нейното организационно укрепване представляваха пречка за влиянието на общоделството, което се нуждаеше от по-друга атмосфера. Ето защо неговите представители се обявяваха против засилването на работническото ядро, против предварителната подготовка и подбора на партийните членове, против задължителните за всички организации решения на партийните конгреси и ръководните партийни органи. Оттук се определяше и стремежът им да разтворят широко вратите на партията за всички желасци, без каквито и да било принципиални изисквания спрямо тях. Тези възгледи и действия на опортюнистите в партията представляваха своеобразни организационни принципи, които целеха утвърждаването на дребнобуржоазното, реформисткото течение в нея.

Ето защо в редица статии в „Работнически вестник“ и „Ново време“ от 1902 и 1903 г. Д. Благоев и неговите съратници трябваше да очертаят организационните принципи, върху които трябваше да се гради и развива една класова

³² Пак там. Т. 7, с. 169

пролетарска партия. Тези принципи намериха особено дълбочена разработка в статиите на близкия съратник на Благоев — Гаврил Георгиев.

Димитър Благоев и неговите съратници виждаха залога за организационното укрепване на партията в нарастване на пролетарското ѝ ядро, в преобладаващото влияние на работниците над останалите ѝ членове. Гаврил Георгиев писа, че „Ако за нас е важно, щото партията да се състои само от социалдемократи, то ние естествено ще ги потърсим там, откъдето социалната демокрация преди всичко набира своите ратници, а именно в работническата класа“.³³ Според него „Социалдемократическата партия и класова партия на пролетариата и . . . социалистическите идеи най-лесно и добре се възприемат от наемните работници . . . и когато в една социалистическа партия работите вървят правилно, мнозинството от членовете са наемни работници“.³⁴

Според Д. Благоев и неговите другари представителите на дребната буржоазия и интелигенцията също бяха необходими и полезни за дейността на партията, но при условие, че се спазва принципът за контрола на пролетарското партийно ядро над тях. В противен случай техните интереси можеха да отклонят партията встрани от нейната основна задача, да изменят нейния характер. Отношение към този организационен принцип тесните социалисти доразвиха и с възгледа за необходимостта от постоянното и съзнателно регулиране на членския състав на партията. То трябваше да осигурява господството на пролетарското ядро над останалите членове и да бъде гаранция за правилната ѝ политическа линия.

Здравите марксистки сили в партията гледаха на нея като на преден и съзнателен отряд на работническата класа, обединил в себе си най-добрите ѝ представители. Поради това те се обявяваха против приемането в партията на хора, нямащи отношение към марксистката теория, и предявяваха сериозни изисквания към партийните членове и кандидатите за встъпване в нейните редове. Признаването на марксизма като теория и ръководство за действие, неговото постоянно изучаване и овладяване според тях бе един от основните принципи на строителството на партията и гаранция за правилната ѝ дейност. Гаврил Георгиев фор-

³³ Георгиев, Гаврил. Избр. произв. С., 1953, с. 119.

³⁴ Пак там.

мутира този принцип кратко и ясно: „Един партиен член е един социалистически деец.“³⁵ А това означаваше, че влизайки в партията, той имаше за основна задача да разпространява социалистическите идеи, затова трябваше и да ги познава. В идейната убеденост и подготовка на партийните членове революционните марксисти виждаха залога и за организационното единство на партията.

Организационното единство на партията тесните социалисти свързваха с изграждането на желязна и съзнателна дисциплина, задължителна за всички членове, независимо от тяхното място в партията. Д. Благоев писа: „... дисциплината в социалдемократическата партия е циментът, който крепи единдействието и единомислието в нея“.³⁶ Макар и изказано по-късно, това становище бе залегнало в Благоев и неговите съратници още с първите стъпки на партията. Именно поради това те се стремяха да утвърждават демократическия централизъм като основен организационен принцип в нейното развитие и да го противопоставят на общоделския стремеж за отхвърляне на всякаква партийна дисциплина.

Формулирането на правилни марксистки принципи за организацията на партията и усилията на здравите марксистки сили за утвърждаването им в нейната практика представляваха един от най-важните моменти в борбата срещу опортюнизма. По своята дълбока същност това бе борба за утвърждаването на нейния революционно-пролетарски характер, очертан още от създаването ѝ на Бузлуджа.

Настъпилите изменения в социалния състав на партията след Осмия конгрес, разработването на основните организационни принципи и активизирането на нейната дейност позволиха на революционните марксисти още по-активно и целенасочено да водят борбата против общоделството.

Общоделците се опитаха да наложат на партията и своята тактика на класово сътрудничество. През 1909 г. по повод оглавяването на управлението от коалиционното правителство на прогресивните либерали и демократите Янко Сакъзов се беше изказал за сътрудничество с него против „буржоазната реакция“. Подобно бе отношението на общоделците и към създаденото през 1902 г. самостоятелно управление на прогресивните либерали, което се стараяше да провежда една донякъде дребнобуржоазна политика. Тези

³⁵ Пак там, с. 115.

³⁶ Благоев, Д. Съч. Т. 10, с. 381.

опити срещнаха отпор от страна на здравите марксистки сили в партията, но въпреки това не бяха преустановени.

Ярко доказателство за този стремеж на общоделците бе поведението на част от представителите на партията в Дванадесетото обикновено народно събрание, в което БРСДП имаше седем депутати — Димитър Благоев, Георги Кирков, Янко Сакъзов, Владимир Димитров, Никола Габровски, Г. Василев и А. Конов. Това бе голям успех, но той дойде не като следствие от нарасналото влияние на партията сред трудещите се, а като резултат от дребнобуржоазната пропаганда на част от избраните за депутати партийни дейци. При този състав на парламентарната група, в която надделяваха привържениците на общоделците, бе налице опасността от провеждане тактиката на класово сътрудничество и поради това Централният комитет на партията издаде една директива за работата на парламентарната група, която депутатите трябваше да спазват в своята дейност.

Обсъждането на директивата на ЦК показва, че депутатите общоделци не смятаха да обвързват своята дейност с партийните принципи и дисциплина. Те защитаваха гледището, че са попаднали в Народното събрание не като представители на партията, а като представители на своите избиратели и са отговорни само пред тях. Това личеше и от тяхната дейност. Те избягваха да критикуват политиката на правителството, а Янко Сакъзов разви в Народното събрание своите възгледи за отношението на социалдемократията към частната собственост, като го сведе само до това към дребната частна собственост, която според него социалистите трябваше да защитават. Димитър Благоев разобличи това отстъпление от марксизма и изясни принципното отношение на партията към частната собственост във всичките ѝ форми.

Задълбочаването на противоречията в парламентарната група доведе и до разцеплението ѝ, което изразяваше позициите на двете течения в партията. Това разкриваше наличието на тежка криза в самата партия, чието разрешение беше неотложно, ако тя искаше да запази пролетарския си характер и да играе ролята на ръководител на борбите на работническата класа в страната.

Здравите сили в партията се опитаха да разрешат кризата в нея още на Деветия партисен конгрес, свикан през 1902 г. в Търново. В навечерието му „Работнически вестник“ писа: „... този път ние ще трябва да се занимаем и

с известни принципиални разногласия, които съществуват в нашите редове“.³⁷ Общоделците също се готвеха за конгреса и успяха да прокарат като делегати за него значителен брой свои привърженици. Поради това разгърналата се по време на конгреса дискусия по повод отклоненията от партийните принципи и тактика не можа да доведе до категорично решение. Беше приета предложената от Васил Коларов резолуция, но без съдържащия се в нея пункт, който утвърждаваше пролетарския характер на партията и открито сочеше общоделците като виновници за отклоненията от марксизма и конгресните решения. Конгресът обаче подчерта констатацията, че в практическата си дейност и в гоненето на непосредствени политически успехи БРСДП се е отклонила от работническата класа и е засилила работата си сред дребнобуржоазните среди. Ето защо в приетата от него резолюция се заявяваше, че той „Напомня директивата за практическата дейност на партията, приета на Плевенския конгрес, и счита губелно за бъдещето на партията възвеждането в начало на подобно преместване центъра на дейността ѝ във и от средата на пролетарната“.³⁸ Но в резолюцията не се сочеха конкретните виновници за това и не се предлагаха санкции за тяхната дейност.

По такъв начин решенията на Деветия конгрес все още не водеха към окончателното разрешаване на кризата в партията. Това се дължеше на установилото се съотношение на силите по време на неговото провеждане и на маневрите на опортюнистическите елементи да избягнат едно категорично решение по въпроса. Освен това, както отбелязваше и Д. Благоев, партията като цяло все още не бе узряла за решителна схватка с опортюнизма, за пълното разграничаване от него. Пред партийните членове все още не бе разкрит напълно и ясно действително вредният характер на общоделството. Именно в тази посока заработиха след конгреса Благоев и неговите съратници. Едновременно с това за здравите сили в партията стана ясно, че утвърждаването на пролетарския характер на партията и преодоляването на отклоненията от марксизма е възможно само със системна работа за повишаване идейно-теоретическото ниво на партийните членове и на организационното укрепване на местните партийни организации и на партията като цяло.

³⁷ Работнически вестник. Избр. статии и материали, 1897—1903 г. Т. 1, с. 265.

³⁸ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1957, с. 143.

Наскоро след Деветия партиен конгрес Централният комитет, въпреки съпротивата на двамата си членове-общоделци Евтим Дабев и Янко Сакъзов, излезе със специално окръжно до местните партийни организации. В него бe остро поставен въпросът за организационното им състояние и безразборното приемане на членове, настояваше се за повишаване взискателността към тях, за подобряване на идейната работа в партията като особено важно средство за здравяване на организациите. Припомняше се, че „... силата на партийната организация не се състои само в количеството на членовете, а и в тяхното качество, в тяхната подготовка, в тяхното вярно схващане принципите, на които служи партията“.³⁹

„Ново време“ и „Работнически вестник“ също засилиха борбата против общоделството. Те започнаха системно осветляване на погрешните позиции на общоделците по въпросите на марксистката теория и тактиката на партията, разкриваха целите, които те преследваха със своята дейност. През есента на 1902 г. Васил Коларов, Георги Бакалов и други партийни дейци обиколиха много градове в страната и изнасяха беседи върху отстъплението на общоделците от марксизма и пролетарските интереси и необходимостта от борбата срещу него.

Благоев и неговите привърженици в борбата против опортюнизма в партията използваха и опита на руската социалдемократия, почерпан от ленинската „Искра“ и списание „Заря“, които идваха в България. Те не само получаваха тези издания, но и подпомогнаха пренасянето на „Искра“ в Русия, а и сам Димитър Благоев помести две свои статии във вестника. Особено силно въздействне върху здравите сили в партията оказа книгата на В. И. Ленин „Какво да се прави?“, която се появи у нас в разгара на борбата срещу общоделството и послужи като идейно оръжие за неговото разгромяване. Като се запозна с проявите на различните видове опортюнизъм, за което Ленин пишеше в книгата си, Благоев даде най-ясната характеристика на българското общоделство. В статията си „Опортюнизъм или социализъм?“, в която той разглеждаше проявите на общоделците по време на Деветия партиен конгрес и тактиката им в борбата против здравите партийни сили, Благоев отбеляза: „И действително нашите „широки“ отдавна

³⁹ Българска комунистическа партия. Документи на централните ръководни органи, 1900—1903. Т. 2, С., 1974, с. 449.

са дезертирали в лагера на опортюнистите и се стараят да достигнат своите цели, да деморализират партията не с открита борба за принципи и за нова тактика, а крадешком, вероломно, като при всяко изобличение бързат да се скрият под знамето на социалдемократията . . .“⁴⁰

Изострянето на противоречията между двете течения в партията и въздействието на руската социалдемократическа литература утвърдиха зародишото се у Благоев и неговите съратници убеждение за необходимостта от очистване на партията от опортюнизма. Те добре разбираха, че при по-нататъшното съжителство с общоделството партията бе застрашена от израждане, и Благоев разкри това с думите: „Принципиалните разногласия, напускането на партийните методи от едни партийни дейци и в същото време стоението им в партийните редове неизбежно водят към разрушение *единството на действията* в партията. А няма ли *единство на действията* в партията, тя вече фактически престава да съществува, тя вече фактически не е боева социалдемократическа партия.“⁴¹ Това разбиране бе доведено докрай от Георги Кирков, който писа: „Остава само едно радикално средство — ампутацията. И колкото по-скоро, толкова по-добре. Всяко колебание тук е неуместно и вредително. Никакви доводи за запазване на някакво си „единство“ и „цялост“ на партията, които фактически вече не съществуват, не трябва да ни занимават и смущават . . .“⁴²

Всъщност разцеплението между двете течения в партията вече бе започнало. Още преди Деветия конгрес то бе на лице в парламентарната група на партията. Пловдивската партийна организация се очисти от навлезлите в нея опортюнистски елементи, които сиъваха работата ѝ и я ангажираха в непрекъснати разпри. В повечето партийни организации в страната се извършваше окончателната диференциация между революционните марксисти и общоделците.

Последен тласък за окончателното очистване на партията от общоделството даде разцеплението на Софийската партийна организация.

Макар и да беше една от най-многочислените организации в страната, софийската организация бе в огромна част на страната на общоделците и представляваше техния идеал за партийна организация без дисциплина, без

⁴⁰ Благоев, Д. Съч. Т. 8, с. 91—92.

⁴¹ Пак там, с. 80.

⁴² Кирков, Г. Избр. прозв. Т. 1, с. 106.

редовен организационен и просветен живот, еснафско-интелигентска по своя социален състав. Това не задоволяваше една част от нейните членове, които настояваха за една системна организационна и просветна дейност, за изпълнение на конгресните решения. След редица опити да се съживи организацията тези членове, на брой 53-ма, между които Георги Кирков и младият тогава Георги Димитров, се отцепиха от организацията и се обърнаха към Централния комитет да ги признае за нова партийна организация. Мнозинството в Централния комитет — Димитър Благоев, Георги Кирков и Никола Харлаков — утвърди новата организация. Малцинството — Янко Сакъзов, Евтим Дабеv, — възползвайки се от това, че последният бе секретар-каснер на ЦК, отказаха да се подчинят на решението на мнозинството и в тайно окръжно до местните организации настояваха да бъдат подкрепени в борбата им против мнозинството в него. Това принуди мнозинството в Централния комитет на свой ред да излезе с окръжно от 22 март 1903 г. до местните партийни организации, в което, след като бе проследено развитието на борбата между двете течения и изяснена истината за положението в Софийската партийна организация и в Централния комитет, се заключаваше: „Всичко това показва, че деморализацията в партията достигна такива размери, щото тя вече не може по-нататък да съществува при такива условия, че в нея не може да съществува *единство*, понеже не съществува в нея *единоумислие*. При такива условия борбата на партията с опортюнизма в нейните редове става безплодна, поглъща напразно нейната енергия и сили.“⁴³ Окръжното призоваваше всички партийни организации да се определят, като отхвърлят окончателно опортюнизма.

През пролетта на 1903 г. продължи и завърши самоопределянето на местните партийни организации, като по-голямата част от тях, особено тези в големите работнически центрове, застанаха на страната на революционно-марксисткото мнозинство в Централния комитет. На други места революционните марксисти се обособяваха в нови организации, очистени от опортюнистките елементи. В навечерието на Десетия партиен конгрес, свикан през юли 1903 г. в Русе, на страната на тесните социалисти бяха 38 партийни организации, между които тези от Варна, Русе, Шумен, Пловдив, Търново, София, Дупница (дн. Станке Димит-

⁴³ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1975, с. 400.

ров) и пр. На страната на общоделците останаха малък брой организации, а някои други, разяждани от вътрешни борби, се саморазтуриха. Огромната част от партийните организации и партийните членове подкрепиха и застанаха на страната на революционно-марксисткото ядро в партията около Димитър Благоев.

От пролетта до лятото на 1903 г. се извърши процес на очистване на партията от опортюнистките елементи, който окончателно завърши с решенията на Десетия конгрес. Той беше първият конгрес, проведен след очистването на партията от опортюнистките елементи, и това се отрази положително на работата му.

Конгресът одобри очистването на партията от общоделските елементи, изключи от нея най-изявените им представители като Янко Сакъзов, Евтим Дабев и др. Той одобри дейността на Димитър Благоев, Георги Кирков и Никола Харлаков като членове на Централния комитет в борбата против чуждите на пролстарското дело елементи в партийните редове. Наред с това конгресът обяви за намиращи се извън партията онези партийни организации, които защитава общоделството и се солидаризираха с действията на малцинството в ЦК. Тези партийни организации можеха да влязат отново в партията при условие, че заявят за своята солидарност с програмните принципи и тактика и се подчинят на конгресните ѝ решения.

С това окончателно бяха разчистени сметките с общоделството и партията насочи вниманието си към своята основна задача — класовото възпитание и организиране на работническата класа. На този въпрос бяха посветени и основните резолюции, приети от конгреса — по партийната дейност и тактика и по синдикалното движение и отношението на партията към него.

В първата от тези резолюции бе дебело подчертано, че непосредствената задача на партията е „... да стъпи здраво върху своята естествена среда — наемното работничество...“⁴⁴ За осъществяването на тази задача конгресът обръщаше внимание на партийните организации върху повишаване изискванията за приемането на партийни членове, за точно изпълнение на уставните положения, за системна и планомерна просветна социалистическа работа в партията и сред неорганизираните работници, за самостоятелно

⁴⁴ Пак там, с. 153.

участие в изборните борби и спазване на всички принципи, които целяха да създадат една здрава марксистка партия на българската работническа класа. Направените изменения в партийния устав — относно приемането на партийни членове и укрепването на местните партийни организации, имаха за цел да подпомогнат осъществяването на поставената задача.

Десетият партиен конгрес обърна сериозно внимание на въпроса за отношението на партията към синдикалното движение, което растеше с бързи стъпки в началото на века. Като изхождаше от правилното становище, че синдикалните организации са онези места, където работниците се борят организирано срещу капиталистическата експлоатация, за защита на своите класови интереси, където се издига тяхното класово съзнание и културно равнище, конгресът задължаваше всички партийни организации „... да развиват *предимно и най-много* усилен социалистическа пропаганда и агитация между наемните работници за организирането им в синдикати на почвата на класовата борба“.⁴⁵ В същата резолюция бе поставена и задачата за изграждането на Общ синдикален съюз, който да обедини в едно отделните синдикати.

С другите си решения, които засягаха списването на партийния орган, издаването на марксистка литература и уреждането на партийната книжарница, конгресът целеше да създаде здрава база за една широка пропагандистка и агитационна дейност, за издигане идейно-теоретическото ниво на партийните членове и партията като цяло.

С очистването си от опортюнистките елементи и с решенията на Десетия си конгрес Българската работническа социалдемократическа партия окончателно утвърди в теорията и практиката си онези принципи за организация и дейност, които Димитър Благоев и неговите съратници отстояваха и за които се бореха в продължение на повече от едно десетилетие против различните разновидности на дребнобуржоазното течение в партията — съюзисти, широки социалисти и общоделци. В резултат на победата на революционно-марксисткото течение партията не само отхвърли опортюнизма като теория и практика на социалистическото движение, но и очисти своите редове, утвърди като своя характерна черта нетърпимостта към съжителството с него-

⁴⁵ Пактам, с. 155.

вите представители в партията и извън нея, обоснова своето гледище за историческата роля на работническата класа, показва своята вярност към революционния марксизъм и решително насочи цялата си дейност сред работническата класа за нейното възпитание и организиране на класова и социалистическа основа. По такъв начин бе завършен започналият още от Бузлуджа процес на изграждане на марксистка революционна партия на работническата класа в България и бе открит нов период в нейното развитие — периодът на тесния социализъм.

ТЕСНИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ — СВОЕОБРАЗНО МАРКСИСТКО ТЕЧЕНИЕ, БЛИЗКО ДО БОЛШЕВИЗМА (1903—1917 г.)

1. Организационно и идейно-политическо укрепване на партията

Тесносоциалистическият период от развитието на марксистката партия на работническата класа в България се характеризира преди всичко с нейното организационно и идейно-политическо укрепване. То се извършваше под въздействието на редица фактори: първо, увеличаването на работническия елемент в партията, основа за което бе ускореното развитие на капитализма и свързаното с него количествено нарастване на работническата класа, в това число и на промишления пролетариат, засилването на техните борби и движение за професионално организиране; второ, утвърдените от Десетия конгрес идейни, тактически и организирани принципи, които станаха основа за развитието и дейността на партията, и особено продължаването на нейната непримирима борба против всички отклонения от марксизма; трето, активното участие на партията в дейността на международната социалдемокрация, което ѝ даваше възможност да се запознава и използва (макар и не изведнаж и последователно) опита на левите течения в нея, в това число и на болшевиките; четвърто, влиянието на революциите в Русия — от 1905—1907 г. и особено на Февруарската революция от 1917 година.

Организационното и идейно-политическото укрепване на партията след 1903 г. ставаше в условията на ускорено развитие на капитализма в България. Новата буржоазна държава чрез покровителствената си икономическа политика насърчаваше развитието на капитализма в България. Бързо нарастваше броят на фабриките и на заетите в тях работници. Така например, докато до края на XIX в. в България имаше всичко 283 индустриални предприятия, то за

периода само от 1900 до 1912 г. техният брой нарасна с 588.

Наред с увеличаване броя на фабриките се извършваше и концентрация на капитала. През тези години се създадоха и първите български монополни обединения. Заедно с развитието на капитализма бързо се разоряваха дребните стокопроизводители от града и селото, които попълваха редовете на работническата класа. Според официални данни през 1911 г. в страната имаше 15 886 работници в покровителствуваната индустрия. Общо в цялата наша индустрия, в транспорта, пристанищата, гарите, занаятчийските работилници, строежите, в селското и горското стопанство работеха около 400 000 наемници.

Работническата класа бе подложена на жестока и безмилостна експлоатация. Тя страдаше обаче не само от развитието на капитализма, но и от неговото недостатъчно развитие. Разорените занаятчии и селяни нямаше къде да продават своята работна сила като стока, предприятията бяха малко, а търсещите работа — много. Това даваше възможност на капиталистите да изхвърлят от предприятията когото си поискат и когато поискат и да наемат при най-мизерни условия чакащите пред вратите на техните предприятия хиляди безработни разорени дребни собственици. При тези условия българските капиталисти реализираха високи печалби. Работникът превиваше гръб под непосилния труд от ранни зори до късна вечер. Работният ден стигаше до 14, 16, а някъде и до 18 часа. Продължаваше да бъде широко използван и евтиният женски и детски труд.

В резултат на тази безмилостна експлоатация растеше недоволството сред работническата класа, разрастваха се нейните борби. Първото десетилетие на нашия век в България се характеризира с един ускорен подем на работническото движение. Очистена от общоделството и в изпълнение решенията на Десетия конгрес, партията насочи главните си усилия за организиране и ръководене борбите на работническата класа и преди всичко на промишления пролетариат. Организирането и възпитанието на работниците в социалистически дух стана основно съдържание на цялата партийна дейност. В големите пролетарски центрове работеха едни от най-видните дейци на партията: в Пловдив — Васил Коларов, във Видин — Тодор Петров, в Плевен — Тодор Луканов, в Самоков — Борис Хаджисотиров, в Шумен — Еню Марковски и др.

Изпълнението на задачата за засилване на пролетар-

ския елемент в партията се улесняваше от обстоятелството, че при очистването от общоделците отпаднаха онези организации, в които връх бяха взели дребнобуржоазните елементи, а останаха организациите в главните центрове, в които преобладаващо мнозинство имаха работниците. За кратък период от време партията стана пролетарска не само по принцип и дух, но и по състав.

За организационното укрепване на партията голямо значение имаха направените на Десетия конгрес и след това изменения в устава на партията. Тези изменения определяха преди всичко, че за членове на партията се приемат ония, които не само са съгласни с основните принципи на партийната програма, но и са задължени да работят за нейното осъществяване.

Новите задачи, които стояха пред партията за класово възпитание на работническата класа, за ръководене на нейните икономически и политически борби, налагаха да се засилва централизмът в партията. На Единадесетия конгрес на БРСДП, състоял се в Пловдив през юни 1904 г., бе отчетено, че в количествено и в качествено отношение партията е станала по-силна. За една година броят на партийните организации се бе увеличил от 38 на 47, а числото на партийните членове надхвърли 1400 души, 51% от които бяха вече наемните работници. Този процент през 1906 г. се увеличи на 60,61%, а през 1909 г. -- на 81%.¹ „Работническата социалдемократическа партия — казваше Д. Благоев — става действително *работническа*, действително *пролетарска социалдемократическа партия* и по състав, и по характер.“²

Единадесетият конгрес реши да продължи дейността на партията за привличане в нейните редове на най-съзнателните и класово будните работници и да се повишава тяхното идейно равнище. На мястото на организационната разпуснатост, характерна за периода до разцеплението, сега в партията се утвърждаваше строга и съзнателна дисциплина. Демократическият централизъм и неговите принципи — строга, съзнателна дисциплина, единомислие и единодействие, широка демокрация при решаване на партийните въпроси и в същото време подчиняване малцинството на мнозинството, спазване от нискостоящите органи на взетите решения и др. — залегнаха в основите на организационното строителство на тясносоциалистическата партия.

¹ БКП в резолюции и решения... Т. 1, с. 209, 230, 242.

² Благоев, Д. Съч. Т. 9, с. 237.

За укрепването и развитието на БРСДП като революционна пролетарска партия, като авангард и ръководител на работническата класа и нейните борби голяма роля изигра изпълнението на решенията на Десетия конгрес за създаване на силни и добре организирани синдикати, които да стоят на почвата на класовата борба, да се ръководят и подкрепят от партията. Това решение отхвърляше теорията на общоделците за „неутралитет“ и „самосиндикализъм“, че в синдикатите не трябвало да се пропагандират социалистическите идеи, а да се защитават само икономическите интереси на работническата класа.

В изпълнение на тези решения Единадесетият партисен конгрес рязко осъди общоделския „свободен синдикализъм“ и взе решение всички революционни синдикати да бъдат обединени в общ работнически синдикален съюз — ОРСС. Веднага след Единадесетия конгрес се състоя Първият (учредителен) конгрес на ОРСС. В резолюцията, приета на Единадесетия конгрес на партията, се посочваше, че ОРСС ще защитава икономическите интереси на работническата класа върху почвата на класовата борба. Признаваха се и двете форми на борба — икономическа и политическа. Тесните социалисти считаха, че ОРСС трябва да съгласува своите действия с партията и да бъде в тесни организационни връзки с нея. В ОРСС можеха да членуват само работнически сдружения, които признаваха класовата борба и не се обявяваха против партията. Партийният орган „Работнически вестник“ стана и орган на ОРСС. По въпроса за партийното ръководство на синдикалното движение тесните социалисти се доближаваха по своите възгледи твърде много до възгледите, които Ленин защитаваха в Русия и на международната социалистическа арена. Това най-ярко пролича на международния социалистически конгрес в Щутгард през 1907 г., на който болшевиките твърдо отстояваха решенията на своя Пети конгрес на РСДРП, според който всички членове на партията трябва да съдействуват „да се признае от страна на професионалните съюзи идейното ръководство на социалдемократическата партия“.³ Болшевиките бяха против опортюнистката теория за „неутралитет“ на профсъюзите. По този начин тесните социалисти, бидейки противници на теорията за „неутралитета“, обективно застанаха на ленински позиции. Стремсжът на тесните социалисти за идейно влияние и организационни връзки меж-

³ КПСС в резолюции и решения. Т. 1, С., 1965, с. 132.

ду партията и профсъюзите беше в духа на марксисткото учение за ръководната роля на партията по отношение на пролетариата, но в практическата си дейност те допуснаха някои грешки и увлечения.

Така например в някои синдикати се изискваше членовете на професионалните организации да са членове или съчувственици на БРСДП (т. с.). Поставянето на такива изисквания за членове в синдикатите пречеше понякога на партията да разшири и укрепи влиянието си сред работническата класа, ограничаваше масовостта на профсъюзите.

Тесните идейни и организационни връзки между партията и ОРСС изиграха положителна роля за идейното израстване на синдикалното движение в България, за засилване влиянието на партията сред работническото движение и неговото предпазване от влиянието на опортюнизма. Показателен в това отношение е бързият растеж на ръководения от тесните социалисти ОРСС. Ако през 1904 г. броят на секциите им беше 42 с общо 1500 членове, то през 1920 г. те бяха 235 с 8460 членове.⁴

В организирането и ръководенето на синдикалното движение и стачните борби на работническата класа имаше заслуга и Г. Димитров, който от 1909 г. бе секретар на ОРСС.

За укрепване и засилване на работническото движение благотворно влияние имаше и Първата руска революция през 1905—1907 година. Известията за избухването на революцията бяха посрещнати с възторг и съчувствие от цялата партия, от целия наш трудов народ. БРСДП (т. с.) чрез печатните си органи, с позиви и на събрания популяризираше революцията сред народните низини и изразяваше своята братска интернационална солидарност с борбите на руските работници и селяни. Първомайските демонстрации и митинги през тези години минаваха под знака на безрезервната подкрепа на руската революция. По инициатива на БРСДП (т. с.) се откри всенародна подписка в помощ на жертвите на руския царизъм. Дванадесетият конгрес на партията (август 1905 г.) прие специална резолюция, в която се изразяваше солидарността на българския пролетариат с руската революция. „... Очите на целия организиран и съзнателен пролетариат — писа тогава Благоев — са обърнати към гигантската борба, която почна руският пролетариат против руския абсолютизъм.“⁵

⁴ Димитров, Г. Съч. Т. 3, с. 104.

⁵ Благоев, Д. Съч. Т. 9, с. 493.

Партийният печат не само разобличаваше клеветите на буржоазните партии срещу революцията, но и широко пропагандираше героизма на руските работници, техните цели в революционната борба, формите, които те успешно прилагаша. Макар партията да не успя тогава да разбере и възприеме Лениновите положения за ръководната роля на работническата класа в буржоазнодемократическата революция и за прерастването ѝ в социалистическа, популяризирането на опита на руската революция много помогна за идейното ѝ укрепване, за разширяване на влиянието ѝ сред масите.

Особено внимание в партийния печат се обръщаше на новите средства за борба, които бяха прилагани в руската революция. Във всеобщата политическа стачка през октомври 1905 г. те видяха едно от най-силните оръжия на революционния пролетариат, а в декемврийското въоръжено въстание в Москва — дълбоко поучителен опит на целия руски пролетариат.

Под влиянието на ускореното капиталистическо развитие и жестоката експлоатация, на Първата руска революция и преди всичко на организираната и целенасочена дейност на партията и ръководения от нея ОРСС се наблюдаваше бърз подем на работническото движение. Засили се борбата против деспотичния режим на стамболовисткото правителство и жестоката капиталистическа експлоатация. Особено силно се разрасна стачното движение. Само през 1906 г. бяха обявени 119 стачки. Наред с икономическите искания работниците издигнаха и политически лозунги. На 18 юли 1906 г. избухна и голямата миньорска стачка в Перник. Тази стачка продължи 35 дни и в нея участваха 900 работници. Партията пое ръководството на стачката, като изпрати Г. Димитров и други партийни дейци в Перник. Тази стачка не само доведе до увеличаване на работническите заплати, но тя и укрепя вярата на пернишките миньори и на работническата класа в правилността на поетия път.

В края на 1906 г. избухна и голямата железничарска стачка, която продължи 42 дни. Железничарите се бореха за 8-часов работен ден, твърда минимална заплата, премахване на безплатния труд и глобите, редовна седмична почивка и др. Полицията посред зима изхвърли железничарските семейства от държавните им квартири и водеше стачниците на работа под конвой, като ги заплашваше с военен съд.

През 1908 г. избухна стачката на текстилните работници в Сливен, която продължи 65 дни. Стачкуваха тексти-

ци, печатари, тютюноработници, кожарски и хлебарски работници, работници от железопътните арсенали. Стачкуваха работниците от София, Русе, Варна, Бургас, Горна Оряховица, Сливен, Пловдив, Перник. Работниците в цялата страна обявяваха стачки. Стачниците издигаха на предел план преди всичко икономически изисквания, но тяхната борба имаше и голямо политическо значение.

Засилването на работническото движение се отрази благоприятно и върху развитието на ОРСС. За да му се осигури по-блиско и действено ръководство, бе необходимо да се създадат професионални съюзи по браншове. Така се организираха профсъюзите на шивашките, кожаро-обушарските и печатарските работници, на металороботниците, търговските служители, дърводелците, текстилците и др. За периода от 1906 до 1908 г. броят на синдикалните организации при ОРСС се увеличи от 55 на 98, а на членовете им — съответно от 1689 на 3424. Фабричните работници ставаха вече мнозинството от членовете на ОРСС.

През този период характерно за стачките беше, че те в повечето случаи избухваха стихийно, без предварителна подготовка. Тесните социалисти и ОРСС се намесваха веднага, като поемаха ръководството им и организираха събирането на помощи, улесняваха работниците да извлекат необходимите поуки от всяка стачка — да си създават здрави професионални организации и да участвуват съзнателно в общата класова борба. Благодарение на активната дейност на партията постепенно броят на стачките организирани и ръководени от нея и ОРСС, се увеличаваше, а броят на стихийните стачки намаляваше. Стачното движение се засили още повече. През 1909 г. избухнаха 146 стачки, а през 1910 г. — 218. Стачната вълна обхвана цялата страна. Благодарение на нарасналата сила и влияние на партията в обществено-политическия живот на страната, както и на по-добрата подготовка на стачките, голяма част от тях, въпреки ожесточената съпротива на капиталистите, завършваха с пълен или частичен успех.

Широките социалисти противодействаха на стачното движение и с това постепенно губеха влияние сред индустриалните работници. В общоделските професионални съюзи членуваха главно дружествата и организациите на държавните служители и занаятчийските работници.

Едновременно със засилването на стачното движение и класовото професионално организиране през първото десетилетие на XX в. се разви и придобиха широки размери бор-

бата на работническата класа за работническо законодателство. В резултат на това беше приет през 1905 г. законът за защита на женския и детския труд.

Показател за порасналото влияние на партията бяха създаването на Съюза на работническата социалистическа младеж през 1912 г., успехите в организираната дейност в женското движение и др.

Най-голямото и убедително доказателство за засилване на политическото влияние на партията сред масите бяха успехите ѝ в общинските избори. Партията беше си изработила своя общинска програма, в която бяха формулирани ред демократически искания като премахване на косвените данъци, въвеждане на прогресивно-подоходния данък, безплатно лечение на трудещите се, закрила на женския и детския труд и т. н. С тази програма БРСДП (т. с.) спечели през 1910 г. голяма изборна победа в Самоков. За пръв път в България и на Балканите се развя червеното знаме на партията. Самоков стана комуна. За кмет на града бе избран комунист — един от най-видните и авторитетни дейци на самоковските работници, тесният социалист Георги Зуйбаров. През 1912 г. партията спечели общинските избори и в пролетарския център Сливен. Партията учеше обаче работническата класа и трудещите се да не плащат данък на реформистките илюзии, че те могат да се освободят окончателно от капиталистическия гнет и класовото потисничество, само когато завоюват изцяло политическата власт. Затова в тези институции на буржоазната държава партийните представители се стремяха не към сделки и компромиси с управляващите буржоазни партии, а към използване на тези общи трибуни за развитието на класовото съзнание, за утвърждаване на убеждението в работническата класа, че капитализмът може да се замени със социализма само по пътя на класовата борба на пролетариата под знамето на партията. В изборната борба и цялостната си политическа дейност тесните социалисти продължаваха да насочват главното си внимание към града и преди всичко към индустриалния пролетариат. Препоръчваше се на партийните организации да се въздържат от по-широка дейност в селата. Селският въпрос не се включваше като съставна част от програмата на партията. В нея продължаваше да господствува схващането за селяните като реакционна маса, което все по-осезателно започна да се отразява върху политиката и тактиката на пар-

тията особено в годините на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

В същото време и издигането в догма на принципа за самостоятелната класова борба и лозунга „никакви компромиси, никакви блокове с буржоазните партии“ вече не отговаряше на новата политическа обстановка. „На тесните социалисти, по думите на др. Т. Живков, липсваше онази гъвкавост в тактиката, която бе присъща на болшевиките и без която е невъзможна успешната революционна борба. Те бяха прави, като се придържаха неизменно към революционната тактика на непримирима класова борба, но грешаха, когато се обявиха по принцип против каквито и да било компромиси. Всичко това пречеше на партията да стане хегемон в борбата против реакцията и капитализма.“⁶ Трябва да се подчертае обаче, че въпреки някои слабости в тактиката и политиката на партията през този период тя израсна като важна влиятелна общественно-политическа сила, като авангард на българската работническа класа.

БРСДП (т. с.) разгръщаше активна дейност и за идейно-политическото си укрепване, за възпитанието на своите членове и на работническата класа в марксистки, социалистически дух. Издигането на идейно-теоретическото равнище на партийните членове се считаше за изключително важна и отговорна задача. Това се налагаше и от обстоятелството, че младите партийни членове, които бяха влезли в партията след разцеплението, не бяха още идейно укрепнали. Заедно с това върху партията и работническата класа оказваше влияние и буржоазната, и дребнобуржоазната идеология, а това изискваше упорита и системна борба за преодоляване на дребнобуржоазното мислене, из многото предразсъдъци и разбирания, които тегнеха върху формиращото се българско работничество. Идеите на научния социализъм трябваше да станат дълбоко убеждение на партийната членска маса. Тази потребност изнесе на преден план идеологическата работа на партията. Нямаше партиен конгрес в тези години, който да не е приемал решения, посветени на идеологическата борба, на устната и печатната пропаганда на марксизма.

Организирането и възпитаването на работниците в социалистически дух стана основно съдържание на цялост-

⁶ Живков, Т. Съч. Т. 21, с. 150—151.

ната партийна дейност. Създадени бяха в цялата страна вечерни работнически училища, кръжоци, специална библиотека за работника, основаваха се просветни дружества и др. В София бе открита партийна книжарница, която стана център за издаване и разпространение на социалистическа литература. Разработен бе специален „Устав на работническите и просветни дружества“. Партията търсеше и намираше разни форми за издигане на идейно-теоретическото равнище на работническата класа, за нейното революционно възпитание. Успешно се използваше от партийните дейци и кадри и устната и печатната пропаганда. През 1908 г. бяха организирани 521 публични събрания, а през 1910 г. техният брой нарасна на 917.⁷

Партията умело използваше в своята идеологическа работа и за класовото възпитание на партийните кадри и членове първомайските акции, манифестациите, демонстрациите и др. Като участвуваше в тези акции и демонстрации, работническата класа от собствения си опит се убеждаваше в класовата същност на буржоазната държава, че властта брани капиталистите и потиска трудещите се. В работническата класа се утвърждаваше убеждението, че срещу гнета на капитала и буржоазната държава е нужно да се води класова борба, а не класово сътрудничество.

Революционните марксистки в България отделяха голямо внимание в своята идеологическа борба и на разобличаването на буржоазно-реформистката, антмарксистка и съглашателска дейност и политика на широките социалисти, които полагаха големи усилия да задържат под свое влияние част от работническата класа и прогресивната интелигенция. Чрез печата, на събрания и кръжоци тясносоциалистическите агитатори и пропагандисти разобличаваха предателската роля на общоделците, като сочеха на работническата класа, че те са най-опасното идейно течение и с най-коварна тактика, тъй като приспособяват социализма към възжеланията на „пропадащите производителни слоеве“.

За идейно-политическото укрепване на партията помощна много принципната борба и очистването на партията от появилите се в нейните редове нови опортюнистски течения — анархолибералите и прогресистите.

Подемът на работническото движение в България и

⁷ Кабакчиев, Хр. Избр. произв. С., БКП, с. 326.

изострянето на класовата борба обективно изискваха от партията най-строга дисциплина и засилване на централистичното начало в нейната дейност. Без това бе невъзможно изграждането на партията като боеви и революционен авангард на работническата класа. Мерките, които уж вземаше в тази насока, срещаха упоритата съпротива на някои индивидуалистично настроени интелегенти, т. нар. „анархо-либерали“.

Най-напред разногласията с групата на анархо-либералите, оформила се през 1905 г., се проявиха в полемиката по състоянието на партийния печат. След 1903 г. във връзка с укрепване дисциплината в цялата партия бе поставен и въпросът за организирано партийно ръководство на социалистическия печат. Димитър Благоев и неговите съратници считаха, че нуждите на партията в този момент могат да се задоволят само от „Работнически вестник“ и сп. „Ново време“, като се спре сп. „Работническо дело“ на Георги Бакалов, считано като партийен орган, и други още две частни списания със социалистически характер. Скоро обаче спорът около броя и характера на партийните издания се превърна в спор за организационните принципи на партията. Около Никола Харлаков и Георги Бакалов се оформи една немногочислена група, която се опълчи против централистичния принцип в партията, като обяви, че Димитър Благоев и неговите съратници въвеждали „диктатура в партията“. Спорът около партийния печат обаче бе от такова естество и значение, че привлече вниманието на цялата партия.

Много бързо полемиката обхвана и проблемите около взаимоотношенията между партията и профсъюзите. Анархо-либералите се обявиха против съществуването на тесни организационни връзки между тези две организации на пролетариата. Те се изказаха и против политическия неутралитет на синдикатите, защитаван от широките социалисти. Те обявиха и двете линии за еднакво неправилни и се мъчеха да обосноват своя позиция по този въпрос.

Важна роля в борбата за пълното разобличаване на анархо-либералите изигра брошурата на Христо Кабакчиев „Басията за диктатурата в партията“, излязла през 1905 г. В нея той подложи на унищожителна, дълбоко аргументирана критика възгледите на анархо-либералите за „автономизма“ и „крайния демократичен принцип“. През 1905 г. анархо-либералите бяха изключени от партията.

Друго опортюнистическо отклонение от принципите на

марксизма след разцеплението беше групата на т. нар. „прогресисти“, появила се в Софийската партийна организация през 1907 г. Непосредствен повод за появата на прогресисткото течение бе острият спор с общоделците за въпроса за характера на синдикалните организации на работническата класа. Прогресистите считаха, че за да се осъществи единството на синдикалното движение в България, е необходимо тесните и широките социалисти заедно с анархо-либералите да се обединят в една единна организация, като се мотивираха с това, че между тях нямало принципиални разногласия. Според прогресистите в рамките на една партия, под влиянието и натиска на работниците широкосоциалистическите дейци ще коригират своята неправилна политика и тактика. Прогресистите се обявиха и за неутралитет на синдикатите. Благоев характеризира прогресистите като нова проява на интелегентски бунт в партията, че произходът на „прогресизма“ е същият като този на анархо-либералите.⁸ Петнадесетият конгрес на партията (1908 г.) осъди остро антипартийните позиции на прогресистите и наскоро след това те бяха изключени от партията. През 1908 г. прогресистите и анархо-либералите се вляха в общоделската партия, която започна да се нарича БРСДП (обединена).

Очистването на партията от прогресистите и анархо-либералите бе явление, близко и еднородно с очистването от общоделците през 1903 г. В борбата срещу тях укрепваха и се развиваха идейните, тактическите и организационните принципи. Задълбочиха се възгледите и схващанията на партията на тесния социализъм. „Централизмът за социал-демократическата партия е необходимо условие за нейното съществуване и развитие.“⁹ Това гледище на Благоев и тесните социалисти за централизма като основен организационен принцип бе близко до това на Ленин.

Д. Благоев убедително доказва, че действията на анархо-либерали и прогресисти водят до превръщането на демократическия принцип на организация в анархизъм. Медните, и другите, подобно на своите центристски братя в Русия и на Запад, не можеха да разберат, че само една революционна организация, изградена на принципите на демократическия централизъм, може да превърне стихийните

⁸ Вж. Благоев, Д. Съч. Т. 13, с. 252.

⁹ Там там. Т. 10, с. 377.

действия на масите в съзнателна борба за осъществяването на социалистическия идеал, че партията трябва да бъде не пасивен регистратор на събитията, а боева и ръководна сила на работническата класа.

С присъщата им упоритост и последователност тесните социалисти водеха борба и против опортюнизма на Втория интернационал. Ръководните среди на Втория интернационал положили неимоверни усилия за обединяването на социалистическото движение. Тесните социалисти отхвърлиха и дадоха решителен отпор на натиска на опортюнистите от Втория интернационал, които демагогски използват резолюцията на Амстердамския конгрес през 1904 г., за да наложат обединението на БРСДП (т. с.) с общоделците в името уж на единството на социалистическото движение.

Кръстю Раковски пристигна в България през 1909 г. с мисия да обедини на всяка цена социалистическите фракции. Но мисията му претърпя неуспех. Сам той бе принуден да признае, че общоделската партия не е никаква социалистическа партия и че нейното място не е в Интернационала.

Със същата непримиримост и решителност партията на тесните социалисти отхвърли и усилията на Троцки — също един от най-активните проводници на центристката линия в международното социалистическо движение. Борбата на тесните социалисти против центристката линия на Троцки не само по време, но и по своята същност съвпадна с борбата на Ленин и болшевиките против нея.

Троцки пристигна в България, за да присъствува на Седемнадесетия конгрес на партията в София през 1910 г. Като представител на руската социалдемократия (тогава формално обединена) той има възможност да се срещне с редица представители на социалистическото движение, да говори на събрания, организирани както от тесните, така и от широките социалисти. Когато се завърна във Виена, той публикува прословутата си статия „На Балканите и за Балканите“. Цялата статия бе изпълнена със злостни нападки и необосновани клевети срещу партията на тесните социалисти. Той обвиняваше БРСДП (т. с.) за това, че тя била главният виновник за разцеплението в българското социалистическо движение, и твърдеше, че поради липса на единство сред българските социалисти те нямали нито един депутат в Народното събрание. В отговор на Троцки Д. Благоев написа статията „Социализмът на Балканите“. В нея ръководителят на партията опроверга аргументирано

всички клевети на Троцки. Благоев посочи, че в руското социалистическо движение Троцки играе ролята на „пожарник“, който иска да примами към себе си всички антиболшевишки течения и да наложи „обединение“ на всяка цена, като подчини марксистките принципи на тази задача.

Троцки положи големи усилия, за да създаде в сред другите партии атмосфера на нетърпимост спрямо партията на революционните маркнисти в България и по този начин да подготви социалистическото обществено мнение за груб натиск върху тях, който да ги принуди да капитулират пред ревизионизма и да се обединят с широките социалисти. Партията на тесните социалисти добре разбираше, че на международния конгрес в Копенхаген ѝ предстоеше ново сражение с Троцки. Но тя знаеше, че в лицето на левите и по-специално на руската социалдемократия, представлявана тогава от Ленин и Плеханов, ще намери подкрепа. Затова тесните социалисти не случайно изпратиха в Копенхаген внушителна и многобройна делегация, възглавявана лично от ръководителя на партията Димитър Благоев. В състава на делегацията бяха включени едни от първите негови съратници — Георги Кирков, Васил Кларов и Христо Кабакчиев. На конгреса в Копенхаген Д. Благоев намери случай да изложи своето становище по въпроса за „обединението“ на социалистическите сили, да заяви, че в България въпросът за обединението не съществува, понеже общоделската партия не е работническа и социалистическа.

Непримиримата борба на тесните социалисти за отстояване класовите интереси на работническата класа, на принципите на революционния марксизъм и на пролетарския интернационализъм ги нареждаше в най-левия фланг на международната социалдемократия, правеше ги течение, близко и родствено на болшевиките. Без да се слага знак на равенство между българските тесняци и руските болшевики, трябва да се каже, че те извършиха истински подвиг, като влязоха в конфликт с официалното ръководство на Втория интернационал и не се подчиниха на неговите настоячиви и нееднократни искания и давления за „обединението“ на социалистическите сили в България. Тази близост се прояви още по-силно в тяхната вяроност към пролетарския интернационализъм, в интернационализма на дело на тесните социалисти по време на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

2. Борбата на БРСДП (т. с.) против балканските войни, за мир и дружба между народите на Балканите

Освободителната Руско-турска война (1877—1878 г.) не можа да премахне условията за конфликти на Балканския полуостров. Решенията на Берлинския конгрес (1878 г.) създадоха нови противоречия, които станаха основа за избухването на нови конфликти на Балканите. Преди всичко останаха да съществуват и се изостряха все повече противоречията между Турция и младите буржоазни балкански държави, които се стремяха чрез освобождаването на останалите под турско владение български, сръбски, гръцки, албански и други територии да задоволят своите растящи нужди от пазари и източници за суровини. Единственият път за това буржоазните правителства виждаха във войната, с каквато цел бе създаден между тях Балканският съюз.

Наред с това обаче съществуваха противоречия между самите млади буржоазни балкански държави по въпроса кой каква част ще вземе от тези територии при една евентуална победа над Турция.

За изострянето на конфликта между балканските държави важно място заемаха и империалистическите стремежи на Великите сили, които раздухваха империалистическите страсти и завоевателните стремежи на балканските монарси.

На Балканите нагряваха и дълбоки социални и национални проблеми. Поробеното население в европейските владения на Турция — българи, гърци, сърби, албанци и др. — се вдигна на организирана борба за национално и социално освобождение. Ярък показател за силата на това движение и за неговия характер бяха Преображенското и Илинденското въстание през 1903 година. Те целяха да бъдат премахнати феодалните отношения и националното потисничество по пътя на една демократическа революция. Развитието на събитията тръгна обаче не по пътя на революцията, а по пътя на войната. Главна причина за това, според В. И. Ленин, бе „слабостта на пролетариата на Балканите, а след това реакционните давления на могъщата европейска буржоазия“.

На 5 октомври 1912 г. обединените в Балкански съюз България, Сърбия, Гърция и Черна гора обявиха война на Турция и за кратко време постигнаха решителни победи.

които накараха турското правителство да поиска на 20 октомври 1912 г. примирие. Това бе изключително благоприятен момент за сключването на възможно най-изгоден за съюзниците мир. Но цар Фердинанд, главозамаян от успехите, даде заповед на изтощената вече българска армия да продължи настъплението си към Цариград. Избухналата холерна епидемия и умората се отразиха отрицателно върху военните действия на българската армия. След неуспешното настъпление българското правителство започна преговори, но обстановката вече се бе изменила в полза на противника. Балканската война, независимо от субективните намерения на буржоазните правителства и монарсите от балканските държави, обективно доведе до премахване на феодалните остатъци в по-голямата част на Балканския полуостров. „Победата на сърбите и българите — пише Ленин — означава подкопаване господството на феодализма в Македония..., означава осигуряване на цялото общество развитие на балканските страни, задържано от абсолютизма и крепостническите отношения.“¹⁰

Партията на тесните социалисти виждаше обективно прогресивните последици от Балканската война. Тя поддържаше революционната борба на поробеното население, но се бореше против стремежите на българската, сръбската и гръцката буржоазия да подчини революционното движение на своите интереси. Затова, макар да разбираше обективно прогресивната роля, която ще играе една победоносна война срещу Турция, партията на тесните социалисти изтъкваше преди всичко хегемонистичните стремежи на българската, сръбската и гръцката буржоазия, че в тази война България и другите балкански държави ще бъдат само оръдие на чужди империалистически интереси. Тази линия бе проявление на пролетарския и интернационализъм и по това тя се разграничаваше от официалната линия на българското правителство. В същото време тази линия бе и дълбоко патриотична, защото тя не противоречеше на националните интереси на България, а в интерес на народните маси сочеше правилния път за тяхното осъществяване.

В печата, в парламента, на публични събрания и митинги БРСДП (т. с.) разясняваше военната опасност, нависнала над Балканите. Деветнадесетият конгрес на партията, състоял се в Русе от 15 до 17 август 1912 г., се

превърна във външната манифестация против шовинизма на българската и балканската буржоазия. На предконгресния митинг ръководителят на партията Д. Благоев заяви, че социалдемократията е против безправния режим в Турция, защото пречи на развитието на балканските народи, че пътят за националното обединение води към създаването на Балканска федеративна демократическа република. Конгресът единодушно подчерта, че националното обединение е необходимо за икономическото и културното развитие на нашия народ, но че българската буржоазия води авантюристична политика, че тя върши предателство и е станала оръдие в ръцете на големите империалистически държави, които се стремят да завладеят Турция и Балканския полуостров. Той призова работническата класа в България, трудещите се на Балканите да се сплотят под знамето на социалдемократията и се борят за Балканска федеративна република, която единствено може да осигури независимост на балканските народи, да разчисти пътя на социалното им развитие, да даде тласък на класовата борба и по такъв начин „ще приближи тържеството на социализма“.¹¹

Всички буржоазни и дребнобуржоазни партии в нашата страна приеха тогава пътя на войната. На Балканския монархически съюз, образуван през 1912 г., социалдемократическите партии от тези страни противопоставиха съюза на Балканските социалдемократически партии, изграден на принципа на пролетарския интернационализъм. През януари на 1910 г. се състоя Балканска социалдемократическа конференция, на която присъстваха 32 делегати. За пръв председател на конференцията бе избран Димитър Благоев. Конференцията изтъкна опасността, която империализмът представлява за свободата и независимостта на балканските страни, и призова балканския пролетариат на борба против своите правителства, които искат да противопоставят един на друг пролетариата на Балканите. Конференцията възприе единодушно лозунга за Балканска федеративна република. „Съзнателните работници в балканските страни — писа Ленин през 1912 г. — първи издигнаха лозунга за последователно демократическо решаване на националния въпрос на Балканите. Този лозунг е: Федеративна балканска република.“¹²

¹¹ БКП в резолюции и решения... Т. 1, С., 1957, с. 289.

¹² Ленин, В. И. Съч., Т. 18, с. 371.

БРСДП считаше, че федерацията може да се осъществи още преди победата на социалистическата революция. „По такъв начин, и само по такъв начин — писа още през 1910 г. Д. Благоев, — чрез растящия натиск на пролетариата балканската социалдемокрация ще тласка буржоазното общество към социалното развитие и балканските народи към обединение и демокрация.“¹³ Българските тесни социалисти разсъждаваха приблизително така: бъдещата федерация няма да бъде социалистическа държава, а буржоазна и следователно тя трябва да се осъществи от буржоазията на балканските държави. Оттук те правеха изводи, че буржоазията трябва да се застави да създаде Балканска федерация, т. е. под натиска на пролетариата и класовата борба. Според В. И. Ленин единственият път за създаването на федерацията е демократическата революция на работниците и селяните в балканските държави. Следователно той разглеждаше въпроса за създаването на Балканската федеративна република в тясна връзка с теорията за извършването на демократическата революция в условията на империализма.

Оценките и линията на партията на тесните социалисти на непримирима борба против политиката на монарха и буржоазията получиха пълно потвърждение особено по време на Междусъюзническата война, която завърши с национална катастрофа за България. Сбъднаха се предвижданията на партията, че буржоазията и монархът превръщат българския народ в мasha.

За разлика от Ленин тесните социалисти считаха, че буржоазнодемократическата революция е завършена и предстои извършването на социалистическа революция, за която условията в България и на Балканите не са още на зрели. Те не вярваха в революционните възможности на селяните и подценяваха необходимостта пролетариатът да застане начело на борбата за демокрация, не разбираха органическата връзка на борбата за демокрация с борбата за социализъм.

¹³ Благоев, Д. Съч. Т. 13, с. 542.

3. Интернационализмът на тесните социалисти по време на Първата световна империалистическа война

Първата световна война, която избухна на 1 август 1914 г., беше война за разпределяне на разпределения вече свят, война за нова подялба на световните пазари, на колониите и сферите на влияние. Най-главното от противоречията между оформилите се империалистически групировки бе противоречието между Тройния съюз (Германия, Австро-Унгария, Италия), от една страна, и Антантата (Англия, Франция и Русия), от друга. След избухването на войната Италия премина на страната на Антантата. На нейна страна преминаха по-късно САЩ, Япония и редица други държави. Към Тройния съюз по-късно се присъединиха Турция и България. Така в един сравнително кратък срок след обявяването на войната в нея бяха въввлечени общо 28 страни с население 1,5 милиарда души, а бяха мобилизирани около 74 милиона души. По този начин войната бързо прерасна в световна.

Империалистите от двата блока започнаха бясна надпревара за привличане на съюзници в започналата война, като всеки от тях се стремеше да представи войната като отбранителна за себе си и агресивна за своите противници. И двата блока положиха неимоверни усилия да привлекат и България на своя страна. Българската буржоазия, която търсеше реванш след първата национална катастрофа, подготвяше тайно намесата на България във войната. Всички буржоазни партии бяха за включване и България във войната. Различията между тях бяха само по въпроса на коя страна, към кой блок тя да бъде присъединена.

Ръководителите на опозиционните буржоазни и дребнобуржоазни партии при среща с Фердинанд на 4 септември 1915 г. настояваха да се състави ново правителство, което да измени курса на външната политика на България. На тази знаменита среща участвуваше и Александър Стамболийски, където смело разобличи политиката на Радославовото правителство и категорично предупреди Фердинанд, че той ще отговаря с главата си за нещастията, които войната ще донесе на България. Заради смелото му поведение Стамболийски бе арестуван и хвърлен в затвора.

Тясносоциалистическата партия, вярна на принципите

на пролетарския интернационализъм, поведе смела и решителна борба против войната и намесата на България в нея. Интернационалната позиция на тесните социалисти се основаваше на правилното разбиране на причините и характера на Първата световна война. Причините те виждаха в сложните противоречия между големите империалистически държави, в тяхната завоевателна политика, в стремежа им да завоюват нови източници на суровини и пазари. Партията на тесните социалисти начело с Димитър Благоев по време на подготовката и на самата война не се поддаде на натиска на шумната шовинистическа пропаганда на българската дворцова буржоазия.

Борбата на партията против империалистическата война се обуславяше от два важни постоянно действащи фактора: двърност към принципите на пролетарския интернационализъм и борба в защита жизнените интереси на работническата класа и трудещите се.

Партията на тесните социалисти използваше всички възможни форми (парламентарни и извънпарламентарни) за разобличаване на скритите замисли на правителството, което под прикритието на фалшив неутралитет подготвяше усилено въвличането на България във войната на страната на Германия.

Под знака на борбата против империалистическата война премина Двадесет и първият конгрес на БРСДП (т. с.), състоял се в София през август 1915 г. В приетата резолюция се подчертаваше, че както германофилската, така и съглашенофилската политика са еднакво опасни за националната независимост на България. Парламентарната група на БРСДП (т. с.) не гласува внесения от правителството законопроект за извънреден свръхкредит от 500 милиона лева за нуждите на войната. И след въвличането на България във войната партията продължи, макар и при крайно трудни условия, в парламента и извън парламента да води борба против гласуването на този нов извънреден кредит за продължаването на войната. Цейните съмишленици в тила и на фронта разпространяваха партийния орган „Работнически вестник“, разясняваха антивоенната политика на партията, насочваха стихийното недоволство на войниците, помагаша им да разберат правилно причините за войната, да се видят истинските виновници за преживяните бедствия.

Първата световна война постави на изпитание и проверка цялата световна социалдемокрация. Световната бу-

ря безжалостно събори много видни личности на международното социалистическо движение. Българските революционни марксисти начело с Д. Благоев издържаха проверката на историята и останаха верни на принципите на пролетарския интернационализъм. Тяхната непримирима борба против войната и вярност към принципите на марксизма и пролетарския интернационализъм дадоха основание на В. И. Ленин да постави тесните социалисти в числото на интернационалистите на дело, независимо от различията в техните разбирания, които ги отличаваха от болшевиките. „Работата — както казваше Ленин — не е в нюансите, които съществуват и между левите. Работата е в течението.“¹⁴ И както поясняваше той, в епохата на ужасната империалистическа война не бе лесно да бъдеш интернационалист на дело, такива хора бяха малко.

Партията на тесните социалисти водеше непримирима борба против войнолюбивата политика на българската буржоазия, разгаряше народното недоволство против българската буржоазия и монархизма и по този начин подготвяше народните маси за революционна борба. Но за разлика от Ленин и болшевиките тя не направи и следващата крачка — не призова масите да превърнат империалистическата война в гражданска. Д. Благоев и цялата партия не разглеждаха империализма като висш и последен стадий на капитализма, като навечерие на социалистически революции. Това и предопределяше тяхната стратегия и тактика в борбата против войната и им попречи да възприемат и да провеждат ленинските лозунги за поражението на собственото си правителство и за превръщането на империалистическата война в гражданска. Макар и предани на марксизма, благоевци продължаваха да считат погрешно, че докато пролетариатът в малка България не е станал преобладаваща част от населението, пролетарската революция е още въпрос на далечното и неопределено бъдеще. Тяхното убеждение, че войната ще завърши с революция, се отнасяше за големите и високоразвити в капиталистическо отношение държави, а за страни като България, изостанали в своето капиталистическо развитие, те считаха, че революцията е възможна само след като победи в големите държави. Тесните социалисти не свързваха въпроса за мира с победата на социалистическата рево-

¹⁴ Ленин, В. И. Съч. Т. 24, с. 65.

люция в България, не си поставяха като важна и непосредствена своя задача да подготвят политически, организационно и военно-технически пролетариата, селяните и другите трудещи се за предстоящата и зрещата и в България революция. С това те се и различаваха от Ленини и болшевиките, които още в първите дни на войната издигнаха единствено правилния за тогава лозунг за превръщането на империалистическата война в гражданска война, т. е. лозунг за социалистическа революция. „Оставяйки чужди на ленинската теория за империализма и за социалистическата революция — писа др. Т. Живков, — тесните социалисти продължаваха да разглеждат въпроса за пролетарската революция като реален и актуален само за работническата класа от развитите капиталистически страни. Това им попречи своевременно да доловят „подземните трусове“ на надигащата се революция в своята собствена страна и да подготвят българската работническа класа за нейното успешно извършване.“¹⁵

Интернационализмът на дело на тесните социалисти намери ярък израз и в отношението им към опортюнизма и социалшовинизма на най-големите и влиятелни партии на Втория интернационал.

За социалдемократическите партии от всички страни, в това число и за БРСДП (т. с.), войната не бе изненада. Нещо повече, те виждаха усилената подготовка на войната на Базелския и Копенхагенския конгрес, партиите на Втория интернационал гласуваха резолюция против войната. Но когато Първата световна война избухна, лидерите на Втория интернационал, вместо да поведат работниците на своите страни на борба срещу истинските им врагове — своята и чуждата буржоазия, — измениха на собствените си решения и призоваха работниците в своята страна да подкрепят собствената си буржоазия. Вместо да осъществят лозунга на Маркс „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“, те на практика издигнаха лозунга „Работници от всички страни, избивайте се помежду си!“ Избивайте се за интересите на своите империалисти, за „своята национална буржоазия“. Вторият интернационал претърпя не само морално-политически, но и организационен крах.

Опортюнизмът на дейците на Втория интернационал

¹⁵ Живков, Т. Съч., Т. 21, с. 150.

сега ирерасна в социалшовинизъм, в открита подкрепа на своята буржоазия в борбата ѝ против буржоазията от другите страни. Откритите социалшовинисти от всички воюващи страни заблуждаваха собствените си работници, че страната им водела „отбранителна война“, война за „защита на своето отечество“ и социалдемократите като истински патриоти на своята нация трябвало да прекратят класовата борба и да възпремат политиката на „гражданския мир“.

Редом с ревизионизма в международното работническо движение и преди войната съществуваше и една друга прикрита форма на опортюнизъм — центристкото течение. Марксистката фразеология сега служеше на центрстите, за да прикрият своята измяна на пролетарския интернационализъм с пацифисткия лозунг „нищо победа, нищо поражение“, който по същество бе шовинистически лозунг за запазването на съществуващия строй, т. е. на буржоазния строй. Трагедията на Втория интернационал, по думите на др. Т. Живков, беше не само и не толкова в неспособността на неговите ръководни партии да се издигнат на висотата на новите задачи, колкото във факта, че те изпаднаха под влиянието на ревизионизма и отстъпиха от позициите на революционния марксизъм.

Още от първите дни на войната партията на тесните социалисти осъди социалпредателството на опортюнистите от Втория интернационал. Непосредствено след войната Благоев написа известната си статия „Войната и социалдемократията“, в която подложи на остра критика позицията на германската и френската социалдемократия заради гласуването от тях военни кредити на правителствата. С богата марксистическа аргументация Д. Благоев показва, че социалшовинизмът е дълбоко враждебно на марксизма опортюнистко течение, което означава пълна измяна на делото на пролетарския интернационализъм.

Особено интересна в това отношение е статията на Димитър Благоев „Magister dixit“, в която той остро и принципно критикува социалшовинистическите възгледи на Г. В. Плеханов, ползващ се преди войната с голям авторитет в средите на тесните социалисти. Благоев не се побоя да нарече Плеханов учител и запазвайки формата на уважение, от позициите на марксизма аргументирано показва отстъпничеството на учителя от принципите на пролетарския интернационализъм. Повод за написването на статията бе писмото на Плеханов, с което той предлагаше тясно-

социалистическата партия да съдействува. България да влезе във войната на страната на Антантата. Благоев подчерта, че в писмото си Плеханов излиза от позициите на социалшовинизма. „Според Плеханов — пише Благоев, — въпреки всеобщото убеждение, което съществува сред по-голямата част от руските социалдемократи и революционери, поражението на Русия и Антантата ще бъде уж не само поражение на демокрацията във Франция, Белгия и дори Англия, но и ще попречи на руското освободително движение.“ В отговор на Плеханов Благоев посочи, че историята ни дава повече примери, а именно, че пораженията на големи народи водят и към поражения и на „стария ред“, на царизма, и към революции. „Така е било след поражението на Франция в 1870 г., дето последва революцията на Комуната, така е било след Руско-японската война, след поражението на Русия, дето избухна революцията.“¹⁶

Опит да се спечелят тесните социалисти на страната на империалистите от Тройния съюз направиха и германските социалшовинисти. През януари 1915 г. в София пристигна един от ръководните дейци на Втория интернационал — германският социалдемократ Парвус. На публично събрание той уверяваше, че Германия воювала за запазване на културата и демокрацията в Европа, застрашена от руския царизъм. Както на Плеханов, така и на Парвус партията даде твърд отпор. По този повод Д. Благоев написа специално статията „Плеханов и Парвус“ (1915 г.), в която подложи на съкрушителна критика възгледите на Парвус. „Парвус — пише Д. Благоев — като че ли си бе поставил за задача да обори възгледите на Плеханов по войната... Обаче ако Плеханов отиде в една крайност, Парвус отиде в друга крайност. Плеханов счита победата на Германия опасна за революцията в Русия и за демокрацията в Европа и поради това иска победата на Русия... Парвус, напротив, иска тъкмо обратното. В пълна противоположност на Плеханов той счита, че Германия именно водела войната против руския царизъм за защита на демокрацията.“¹⁷ Възгледите на Парвус, подчертава Благоев, не са верни по самата си същност и не могат да бъдат подкрепени нито от българския пролетариат, нито от неговата социалдемократическа партия. „Социалдемократията

¹⁶ Благоев, Д. Съч. Т. 16, с. 493.

¹⁷ Там там, Т. 17, с. 9.

в България по най-категоричен начин отхвърля такъв съвет, заявява Д. Благоев. Тя отхвърли тоя съвет на същите основания, на които отхвърля и съветите на Плеханов да отидат балканските държави на помощ на Тройното съглашение.¹⁸

Историческият опит на партията на тесните социалисти, който тя натрупа в борбата против десния опортюнизъм както в България, така и на международната социалистическа арена, ѝ помогна правилно да разбере причините и същността на краха на Втория интернационал. „Откакто стана известно — писа Благоев, — че парламентарната фракция на германската социалдемократия гласува военните кредити за империалистическата война на Германия, Интернационалът се разпадна.“¹⁹ Основната причина според тесните социалисти за претърпеният от Втория интернационал крах се състои в господството на опортюнизма в почти всички социалдемократически партии. Тези разбираня сблизиха още повече тесните социалисти с Ленин и болшевиките. Благоев подложи на унищожителна критика центризма на Кауцки и посочи предателската роля, която той играе в германската социалдемократия.

Като констатира краха на Втория интернационал, Благоев заяви обаче, че банкрутът на Втория интернационал означава само крах на опортюнизма в неговите редове, но не и на Марксовия революционен социализъм. „Вторият интернационал се разруши — писа Д. Благоев, — обаче социализмът — думата ни е за революционния, за Марксовия социализъм — не е пропаднал... Провалчнето на Втория интернационал означава само провалянето на оня „социализъм“, който наричаха опортюнизъм в социалдемократията, на така наречения у нас „широк социализъм.“²⁰

Това разбиране на тесните социалисти за причините и същността на краха на Втория интернационал утвърди у тях мнението, че не може да става дума за неговото възстановяване в стария му вид, че е необходимо да се създаде на негово място нов, революционен интернационал, очистен от опортюнизма. Новият интернационал според тесните социалисти трябваше да бъде изграден върху принципите на революцията и Маркс-Енгелсовия социализъм, в който да има висока съзнателна дисциплина, изградена

¹⁸ Пак там, с. 11.

¹⁹ Пак там, с. 17.

²⁰ Пак там, с. 19.

върху единството във възгледите и общите класови интереси на работниците от всички страни. Благоев изрази своята увереност, че новият интернационал ще бъде „една наистина жизнеспособна, една дейна и авторитетна интернационална социалистическа организация на пролетариата“.²¹

Създаването на новия интернационал изискваше от революционните интернационалисти безусловното и открито признаване краха на Втория интернационал. Комунистическият интернационал, както Ленин предложи да се нарича новият интернационал, трябваше да обединява само действителните интернационалисти, т. е. онези, които са способни беззаветно да „отстояват социалистическия интернационализъм на дело... Те и само те — пише Ленин — са представители на революционно-интернационалистическите маси, а не развратители на масите“.²² Към интернационалистите на дело Ленин причислява и партията на тесните социалисти.²³

Разбирайки много добре огромната роля, която има да играе една нова международна организация, БРСДП (т. с.) предприе и редица практически мерки за възстановяване на прекъснатите връзки между различните отряди на международния пролетариат. Първите крачки в това отношение трябваше да бъдат направени за засилване и укрепване на връзките на балканския пролетариат. С тази цел бяха организирани и общобалканският антивоенен митинг в София през февруари 1915 г., и Втората балканска социалистическа конференция в Букурещ в началото на юли 1915 г. Един от основните въпроси, с които конференцията се занима, бе отношението на балканската социалдемократия към Интернационала. Подчерта се, че неговото възстановяване е възможно, само след като социалдемократическите партии скъсат с политиката на „граждански мир“ и застанат на позициите на класовата борба.

От голямо значение за засилване на връзките на балканския пролетариат беше решението на Втората балканска конференция за образуване на „Балканската работническа социалдемократическа федерация“. По онова време, когато Вторият интернационал се бе разпаднал и връзките между отделните партии бяха прекъснати, обединяването на балканския пролетариат в една интербалканска орга-

²¹ Пак там, с. 160.

²² Ленин, В. И. Съч. Т. 24, с. 67.

²³ Вж пак там, с. 64.

низация, стояща на принципите на пролетарския интернационализъм и осъждаща социалшовинизма, бе голям успех за интернационалистите на дело.

Наред с грижите и дейността на БРСДП (т. с.) за здравяване на връзките със социалдемократическите партии на Балканите тесните социалисти положиха големи усилия и участваха най-активно в установяването на тесни връзки между всички партии и течения в международната социалдемокрация, останали верни на марксизма.

Устремени към създаване на връзки между революционните интернационалисти от цял свят, тесните социалисти в България приветствуваха свикването на първата Цимервалдска конференция. В Цимервалдската конференция, която заседава от 22 до 25 август 1915 г., участваха 38 делегати от 11 страни, мнозинството от които бяха центристи. Тясносоциалистическата партия изпрати за свой делегат Васил Коларов. В Цимервалд около Ленин се оформи групата на левите цимервалдци, която беше от 8 души. Тази група внесе проект за резолюция, в която в основни линии се поддържаха позициите на болшевиките по въпросите на войната, мира и революцията. Но конференцията отхвърли тези предложения и прие манифеста на центриското болшинство. Българският делегат не подкрепи левницата и гласува за манифеста на болшинството без уговорки.

Анализът на възгледите на тесните социалисти показва, че тяхната позиция съществено се различаваше от позицията и възгледите на цимервалдското центриско болшинство. Със своето разбиране за империалистическата война, със своята непримиримост към социалшовинизма и предателската тактика на „граждански мир“, с признаването краха на Втория интернационал и необходимостта от създаването на нов интернационал тесните социалисти се доближаваха до позициите на левите цимервалдци. Тази тяхна интернационална линия влизаше във все по-дълбоко противоречие с линията на затъващото в блатото на опортюнизма цимервалдско болшинство и ги приближаваше до Ленин и болшевиките. Постепенната ориентация на тесните социалисти към цимервалдската левница се прояви и по време на заседанията на Интернационалната социалистическа комисия в Берн в началото на 1916 година. Димитър Благоев открито споделяше тревогите на болшевиките за съдбата на цимервалдското обединение, породена от възвръщането му към неправилните страни в дей-

ността на Втория интернационал и по-специално по въпроса за присъединяването на партии и организации към Циммервалдското обединение.²⁴

Оближаваме на тесните социалисти с левите циммервалдци наблюдаваме и по време на Кинталската конференция през 1916 г. БРСДП (т. с.) не можа да вземе непосредствено участие в този форум, тъй като нейните представители Васил Коларов и Георги Кирков успяха да стигнат само до Виена и австрийските власти не им разрешиха да заминат за Швейцария. Партията се солидаризира с решенията на Кинталската конференция, в които се осъждаше социалшовинизмът и се признаваше, че борбата за мир е неразделно свързана с борбата за социализъм. Както е известно, тук децата начело с Ленин можа да прокара в общата резолюция призив към масови действия против войната и да бъде осъден социалшовинизмът. Освен това резолюцията призоваваше към масова борба против войната чрез стачки и демонстрации. Но и Кинталската конференция не прие болшевишките лозунги по въпросите на войната, мира и революцията.

Революционните маркнисти в България се ориентираха към решително скъсване с центристкото блато на Циммервалдското обединение едва по време на Третата циммервалдска конференция, която се състоя през лятото на 1917 г. в Стокхолм.

Тесните социалисти заедно с болшевиките се обявиха против свикването на международна социалистическа конференция заедно със социалшовинистите и разобличиха инициаторите за свикването на такава конференция в Стокхолм.

В кореспонденцията от Стокхолм Георги Кирков пише, че „както в началото на войната, така и сега ще имаме работа пак с едно предателство, инициативата за което този път даде Съветът или неговите ръководители меншевик-оборонци и социалреволюционери“, че „Кауцки и Хаазе вече измениха на циммервалдското решение“ и че „вярна на Циммервалд ще остане само циммервалдската левница“.²⁵ Така тесните социалисти се обявиха против поддържаната от меншевишкия петроградски съвет идея за сливане на Третата циммервалдска конференция със социалшовинисти-

²⁴ Благоев, Д. Съч. Т. 17, с. 159.

²⁵ Кирков, Г. Избр. прозив., С. 1950, с. 213.

ческата Стокхолмска мирна конференция, на социалистите от Втория интернационал.

Двамата делегати на партията в Стокхолм взеха участие в съвещанието на цимервалдската левица, станала под ръководството на болшевиките. Обръщението към международния пролетариат, което беше прието на това съвещание, беше съставено при активното участие на Георги Кирков и Васил Коларов.

Първата национална партийна конференция (септември 1917 г.) одобри възванието, прието на съвещанието в Стокхолм, и с това окончателно се присъедини към цимервалдската левица, която съставляваше ядрото на бъдещия Трети интернационал.

Февруарската буржоазнодемократическа революция и развитието на революционния процес в Русия убеди дейците на партията, че болшевиките са единствената последователно революционна сила, която може да придвижи напред революционната борба до победата на социалистическата революция в Русия. Тесните социалисти одобриха ленинската тактика на прерастване на буржоазнодемократическата революция в социалистическа и осъдиха всички онези бивши величия на Втория интернационал, като Плеханов и Кауцки, които пречеха със своите действия на революцията и искаха да я задържат в буржоазните ѝ рамки. Те подкрепиха позицията на болшевиките в нея и осъдиха предателската роля на меншевиките. Февруарската революция подтикна партията към още по-решителна борба против войната.

През тясносоциалистическия период на своето развитие създадената от Д. Благоев през 1891 г. партия се прояви като близка и родствена на болшевишката. Изявиха се всички нейни революционни добродетели: вяност към идеите и принципите на марксизма и пролетарския интернационализъм, преданост към интересите на работническата класа, непримирима враждебност към буржоазията и последователна борба против буржоазния национализъм и социалшовинизъм, против българския и световния опортюнизъм, желязна дисциплина и пълно подчинение на личните интереси на интересите на партията.

ПОБЕДАТА НА ВЕЛИКАТА ОКТОМВРИЙСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА РЕВОЛЮЦИЯ И НАЧАЛОТО НА БОЛШЕВИЗАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (1917—1923 г.)

1. Фактори за болшевизацията на БКП и развитието ѝ след войната

Победата на Великата октомврийска социалистическа революция бе преломно събитие в развитието на човечеството. Тя откри епохата на прехода от капитализма към комунизма в световен мащаб, като постави началото на социалистическите революции.

Един от най-важните резултати на Великата октомврийска социалистическа революция бе този, че тя показва правилността и действеността на новото, което В. И. Ленин внесе в теорията на марксизма при условията на империализма. Тя потвърди неговия анализ на империализма като последен и най-висш стадий в развитието на капитализма, при който се изострят противоречията и се създават благоприятни условия за победата на социалистическите революции. Осъществена бе откритата от Ленин възможност за победата на революцията в една отделна страна, притежаваща необходимия минимум от обективни условия за това. Потвърди се изключително важната роля на революционната марксистко-ленинска партия за превръщането на тази възможност в действителност.

В подготовката и провеждането на Великата октомврийска социалистическа революция Болшевишката партия се разкри като революционно-пролетарска организация от нов тип, различен от партиите на Втория интернационал. Тя показва пътя, който трябва да следват всички истински пролетарски партии в борбата за постигането на своята главна цел — победата на социалистическата революция.

Това обуслови започналото след победата на Великата октомврийска социалистическа революция преминаване на

някои от най-добрите партии и течения в международната социалдемократия на позициите на ленинизма. Преустройството им бе един напълно закономерен процес. Същността на това преустройство се състоеше в преодоляването от тези партии на онези страни от социалдемократизма на Втория интернационал, които вече не отговаряха на времето и спъваха изявата им като авангард на пролетариата в борбата му за освобождение от капиталистическото робство, в усвояването и творческото прилагане на ленинизма като оръжие за действие в условията на различните страни, в повишаването на тяхната роля в изграждането на политическата армия на социалистическата революция. В този смисъл болшевизацията на класово-пролетарските партии като едно интернационално явление налагаше тяхното преустройство във всички сфери на дейност — икономическа, политическа и организационна.

Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти) бе една от първите, които започнаха своето превъоръжаване с ленинизма веднага след победата на Великата октомврийска социалистическа революция. За това допринесоха съществуващите в страната и в самата партия обективни и субективни фактори.

Особено важна роля за болшевизацията на партията изигра острата политическа криза, която обхвана България веднага след Октомврийската революция и продължи докъм 1924 г. Нейната същност се изразяваше в разклащането на буржоазното господство и нарастването на политическата активност на широките трудещи се маси в страната, които постепенно се превърнаха във важен фактор за нейното обществено-политическо развитие в следвоенния период. С това тя бе съставна част от общата криза на капитализма, започнала по време на Първата световна война. Кризата в България настъпи като следствие на редица причини: стопанската разруха на страната от продължителните войни от 1912 до 1918 г., която бе засилен от икономическите клаузи на Ньойския договор и острата икономическа криза след войната; краха на политиката на българската буржоазия за разрешаването на националните стремежи на българския народ чрез войните; прерастването на капитализма у нас в империализъм, започнало в последните години на войната и продължило и след нея; класовата поляризация на българското общество като следствие от него и др. Всичко това доведе до разгръщането на остри класови борби, в които се оформиха двата

основни политически потока, противостоящи на буржоазията — класово-пролетарският и дребнобуржоазно-селският начело със своите политически партии — комунистическата партия и Земеделския съюз. Наличието на кризата изигра съществена роля за широкото влияние на Великата октомврийска социалистическа революция у нас, която на свой ред я изостряше.

Всяка от класово-политическите сили в страната се стремеше според силите си да тласне развитието на следвоенната политическа криза в онази посока, която се диктуваше от нейните класови интереси. Буржоазията се стремеше да притъпи развитието на политическата криза и да укрепи отново своето класово господство в страната. Селско-демократическият поток начело с БЗНС се опитваше да отстои интересите на дребните собственици на село, като насочваше развитието на кризата към осъществяването на дребнобуржоазната демокрация, към реформирането на капитализма в интерес на дребните производители. Класово-пролетарският поток, оглавяван от партията, се стараяше да задълбочи кризата чрез разгръщането на класовите борби до степента, която бе необходима за избухването на социалистическата революция в България.

За да въздействува върху кризата и да ускори развитието ѝ към социалистическата революция, партията трябваше да се превърне в масова партия — да бъдат под нейно влияние широките пролетарски маси и близките до тях слоеве, да направлява техните борби срещу буржоазията. Оттук се определяше необходимостта от ново идеино и тактическо въоръжение, което да съответствува на революционната епоха. При новите условия това означаваше, че трябва да се превъоръжи с идеите и тактиката на ленинизма, потвърдени от победата на Великата октомврийска социалистическа революция.

Съществен фактор за болшевизацията на БКП представляваха нейните революционни добродетели, силно проявени още през тясносоциалистическия ѝ период.

За болшевизацията на БКП изигра също така голяма роля въздействието на Великата октомврийска революция върху развитието на класовите и политически сили в България. В условията на изострящата се политическа криза този отзвук се усилваше многократно и както отбеляза др. Т. Живков, „Съвсем естествено и логично беше идеите

на ленинизма, попаднали на такава благодатна революционна почва, че да дадат богати плодове“.¹

Въздействието на Великата октомврийска социалистическа революция върху отделните слоеве на българския народ бе различно. Най-силен бе отзвукът от „Декрета на мира“ на съветското правителство и неговото предложение за мир сред трудещите се на фронта и в тила. Продължителната война, гладът и военновременните трудности пораждаха в тях силен стремеж за прекратяване на войната и те приветствуваха радушно примера на младата съветска власт. Огромната част от селяните посрещнаха с радост „Декрета за земята“ на съветската власт, който отговаряше на техните желаниа и интереси. За най-съзнателната част от работническата класа победата на Великата октомврийска революция бе пример за това, към което и тя трябва да се стреми. Под влияние на Октомврийската революция се засили общото недоволство на народните маси от политиката на българската буржоазия и те се активизираха в борбата против нея.

Особено силно бе отражението на Великата октомврийска социалистическа революция върху Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти). Още в края на 1914 г. Димитър Благоев допускаше избухването на революция в Русия, а след Февруарската революция от 1917 г. той и партията бяха убедени, че руската революция ще даде тласък и за развитието на световния освободителен процес на пролетарната. За това се говореше и в приветствието на партията и ОРСС до Петроградския съвет на работническите депутати от април 1917 г. Това разбиране определяше и вниманието, с което партията на тесните социалисти следеше развитието на революционните събития в Русия и все по-нарастващата роля на Ленин и болшевиките през бурната 1917 година.

БРСДП (т. с.) посрещна с възторг избухването на Великата октомврийска социалистическа революция. „Работнически вестник“ писа: „Грандиозни събития в Русия отново приковават вниманието на целия свят. Самоотверженият петроградски пролетариат, който даде неизброими скъпи жертви за делото на революцията, се вдигна отново под водителството на болшевиките и с мощен устрем събори коалиционното правителство на Керенски, което за-

¹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 17, с. 373.

дръстваше пътя на мира и революцията.² Партията на тесните социалисти се солидаризираше с делото на руските работници и селяни и започна да пропагандира лозунгите и идеите на революцията. На челно място в тази пропаганда стоеше разпространението на лозунга за мир, за прекратяване на империалистическата война, радушно посрещан от широките народни маси.

БРСДП (т. с.) веднага разпространи „Декрета за мир“ на фронта и в тила в хиляди екземпляри. „Работнически вестник“ разясняваше същността на съветското предложение за мир без анексии и контрибуции, а от името на парламентарната партийна група Димитър Благоев подкрепи това предложение и настояваше то да бъде обсъдено от Народното събрание. На 2 декември 1917 г. софийската партийна организация свика огромно събрание, на което Димитър Благоев, Христо Кабакчиев и Георги Димитров говориха в подкрепа на съветското предложение. В приетата от събранието резолюция се настояваше за незабавното прекратяване на войната и сключването на примирие и мир. В края на 1917 г. ЦК на партията издаде и разпространи нелегално и едно „Въззвание до работниците и дребните стопани“, в което борбата за незабавно приключване на войната, за мир се свързваше и с борбата за освобождение на работниците и малопомотните от капиталистическата експлоатация.

В резултат на работата на партията в много войскове части избухнаха войнишки бунтове, участниците в които настояваха за прекратяването на войната. Зачестиха и случаите на неизпълнение на заповеди на офицери, на провеждане на други антивоенни акции, на побратимяване, особено с руските войници на Северния фронт.

През 1918 г. параснаха антивоенните акции и в тила, най-типичните от които бяха т. нар. женски бунтове в Пловдив, Сливен и другаде, издигащи искания за прекратяване на войната и за хляб. Някои от тях прераснаха в сериозни стълкновения с властта.

Постепенно в дейността на партията за популяризиране делото на Великата октомврийска социалистическа революция започнаха да намират място и някои нови съществени моменти. В началния етап тя наблягаше върху проявата на пролетарското интернационално чувство, върху

² Работнически вестник. Избрани статии и материали, 1904—1923 г. Т. 2, С., 1955, с. 493.

стремежа да се подкрепи революционното дело на руските работници и селяни, да се постигне мирът. Малко по-късно започна да изпъква едно по-задълбочено виждане както за характера на Октомврийската революция, така и за насоките, в които трябваше да се разгръщат борбите на трудещите се у нас. Това бе следствие от постепенното усвояване от партията на някои от основните страни на ленинизма и освобождаването ѝ от редица възгледи, характерни за социалдемократизма.

Това ново особено ясно пролича в промяната, която настъпи във възгледите на партията за характера на империализма. До победата на Великата октомврийска социалистическа революция тесните социалисти правеха сериозни усилия да се разграничат от издигнатото от К. Кауцки и утвърдено в западната социалдемокрация становище, че империализмът не е нищо друго освен стремеж на развитите капиталистически страни към завладяване на аграрни области. Тази постановка свеждаше империализма главно до външната политика на буржоазията, която можеше и да се променя, и така прикриваше закономерния характер на войните между империалистическите държави.

Запознаването с Лениновото гледище за характера и същността на империализма доведе тясносоциалистическата партия до неговото възприемане. В редица статии, публикувани през май—юни 1918 г. в „Работнически вестник“, Д. Благоев не само разкри преминаването на партията на Лениновите позиции по този въпрос, като разглеждаше империализма като последен и най-висш стадий в развитието на капитализма, но Направи и един особено важен за партията извод. „За нас — писа той, — както и за всеки социалдемократ, е много ясна истината, че за да бъде ефикасна и резултатна борбата против империализма, необходимо е, щото пролетариатът да знае... , че днешният капитализъм (империализмът) създава, създаде всички обективни условия за тържеството на неговата борба, за тържеството на социализма.“³ Така новото разбиране за империализма стана една от предпоставките и за възприемането на Лениновата теория за социалистическата революция, което бе прокламирано от Първия конгрес през 1919 г.

Разбира се, това не стана изведнаж. Първа стъпка към него бе утвърждаването в партията на убеждението, че де-

³ Благоев, Д. Съч. Т. 18, с. 316.

лото на революцията в Русия е трайно, че съветската власт и нейните мероприятия и лозунги сочат пътящата, която трябва да следва социалистическата революция не в другите страни. Направена бе следващата стъпка — възприемането на възгледа за възможността от победата на революцията в една страна и убеждението, че този въпрос трябва да бъде на дневен ред и в България. Вече в края на 1918 г. Д. Благоев писа: „Борбата за социализма днес е таза господстваща в света. Светът влиза в епохата на социалната революция, на тържеството на социализма... Нашият лозунг против монархическия режим, за република, днес не може да бъде друг, освен борбата за социалистическа република.“⁴ В началото на 1919 г. тези възгледи се утвърждаваха все по-силно в партията.

Като следваща крачка в своето превъоръжаване с ленинизма БРСДП (т. с.) възприе използването на нелегалните средства и форми на работа. В края на юнември 1917 г. бе издадено нелегално и разпространено от Централния комитет „Въззвание до работниците и дребните стопани“, в което те се призоваваха на борба за мир. На фронта тесните социалисти разгърнаха широка нелегална дейност; провеждаха нелегални срещи и събрания с войниците, изграждаха войнишки комитети с участието на членове на партията, на БЗНС, безпартийни и др.; ръководеха войнишките бунтове, движението за побратимяване на войниците от враждуващите армии, разпространяваха лозунги за прекратяване на войната и пр. Това продължаваше традиционните до войната легални действия на партията и ги съчетаваше с нелегални като необходимо условие за нейната болшевизация.

Началните стъпки във възприемането на ленинизма бяха последвани през 1919 г. от една много по-решителна — участието на БРСДП (т. с.) в създаването на Коммунистическия интернационал (март 1919 г.).

Този акт бе подготвен от насоките, които прие развитието на партията още по време на Първата световна война. Още тогава тя се изказа за създаването на нов интернационал на революционните социалисти. След войната БРСДП (т. с.) продължаваше да отстоява тази идея и подкрепяше инициативите на Болшевишката партия в тази насока. Втората партийна конференция, проведена в края

⁴ Пак там, с. 329—330.

на септември 1918 г., подчерта, че предстояща задача на партията от цимервалдската левица е да създадат Трети интернационал, който „... ще поеме отново неопетненото старо знаме на революционния социализъм, ще създаде здрава централистична организация на международния пролетариат, която ще почива не само върху единство на програмите, а и върху единство на действията, на тактиката...“.⁵ Малко по-късно, в началото на 1919 г., „Работнически вестник“ публикува статия с призивното начало „Да се изгради работнически комунистически интернационал“, в която се подчертаваше, че целта му ще бъде „... непримиримата борба за прехвърлянето на капиталистическия свят и заместването му с комунистически“. Като член на Балканската социалдемократическа федерация партията подписа и позива на Болшевишката партия и на другите партии и групи за свикване Учредителен конгрес на Комунистическия интернационал. Нейното име фигурираше и в прочетената на заседанието на Учредителния конгрес на Интернационала декларация като съоснователка, а чрез представителя на Балканската социалдемократическа федерация Кръстю Раковски партията взе дейно участие и в работата на самия конгрес. Определено ѝ бе място в Изпълнителния комитет на Комунистическия интернационал, където тя изпрати през 1920 г. като свой представител Иван Недялков-Шаблин.

Дейността на партията за създаването на нов интернационал до войната и след нея ни разкрива защо тя влезе в него изцяло, без разцепление и се превърна в една от най-здравите му секции. Тя бе отдавна подготвена за това. А на свой ред участието ѝ в конгреса и приемането на четворните документи и решения задълбочи преустройството ѝ на позициите на ленинизма.

Решаващата стъпка за утвърждаване на започнатия след Октомврийската революция процес на болшевизация на партията става на пенсия Двадесет и втори, или Първи конгрес, проведен от 25 до 27 май 1919 г. Той бе свикан в условията на все по-изострящата се политическа криза в страната и имаше за задача да изработи стратегията и тактиката, които тя трябва да следва при позитивни политически условия в страната.

Утвърждаването на Лениновите идеи в партията бе по-

⁵ БКП в резолюции и решения... Т. I. С., 1951, с. 337.

казано в основните доклади, изнесени от Димитър Благоев, Георги Димитров, Васил Коларов и Христо Кабакчиев пред конгреса, и в неговите решения. Особено ярко това се изтъкваше в приетата Програмна декларация, която черташе целите и задачите на по-нататъшната ѝ дейност.

Възприела трайно Лениновото схващане за характера на империализма, партията провъзгласи, че вече е настъпила епохата на социалистическите революции, и подчерта, че и революцията в България не е далечна цел, а задача на близкото бъдеще. С оглед на това в декларацията бе ясно определена целта, която партията трябва да преследва -- създаването на „... нова държава, която да почива върху самоуправлението на работническите и маломотните класи, изразено в съветите на работническите, селските и войнишките пълномощници и върху въоръжението на народа, изразено във всенародната милиция и Червената армия“.⁶ Новата държава трябва да представлява средство за политическо освобождение на народа и премахване на икономическото му робство. Това можеше да се осъществи посредством „диктатурата на работниците и бедните селяни“, която да сломит съпротивата на контрареволуционните сили и да извърши дълбоки социални преобразования. Най-важните измежду тях бяха следните: експроприация и социализация на средствата за производство и размяна, създаване на всенародна милиция и Червена армия, всестранна защита на труда на работническата и на маломотните класи, задоволяване на жилищната нужда на бездомните народни маси, задължително и пълно научно-трудова образование с обществени средства на всички младежи от двата пола, отделяне на църквата от държавата и пр.

Средствата, чрез които можеше да се осъществи победоносната социалистическа революция и да се установи диктатура на работниците и бедните селяни, бяха тези на революционната борба — „от масовата акция и масовата политическа стачка до въоръженото въстание...“⁷, проявени и потвърдени в хода на Великата октомврийска социалистическа революция.

Програмната декларация показваше, че партията бе застанала решително върху позициите на ленинизма. Тя беше усвоила в значителна степен Лениновата теория за

⁶ Цик там, т. 2, с. 7.

⁷ Цик там, с. 7.

революцията и основаваше своята стратегия и тактика върху нея, поставяше си задачата за установяването на пролетарската диктатура, която дотогава тя не бе отбелязвала в нито един свой официален документ, считайки, че все още не бяха намерени условията за това. Тя чертаеше и мероприятията, които пролетарската диктатура трябва да проведе за изграждането на социализма. Всичко това свидетелствуваше, че на своя Първи конгрес партията окончателно утвърди този поврат в своето идейно развитие, който започна от Октомври 1917 г.

Разбира се, това бе само един начален етап, който се характеризираше преди всичко с усвояването на ленинизма като теория. Анализът на Програмната декларация показва, че в този процес все още не присъствуваше напълно един друг необходим елемент -- творческото приложение на ленинизма към специфичните условия на нашата страна. Поради това конгресът не разкри степента, до която България бе достигнала в своето социално-икономическо развитие, не показва състоянието и изострянето на социалните противоречия в страната, а отгук — и силите, които партията можеше да привлече като съюзници и резерви на работническата класа в борбата за социализъм. Ето защо партията не успя да разкрие своеобразието в протичането на революционния процес в България, да потърси диктуваната от националните условия и особености форма на преход от капитализма към социализма. За всичко това на нея не ѝ достигаше главно умение, което тя трябва да натрупа в борбата срещу буржоазията през следвоенната политическа криза.

Първият конгрес преименува партията в Българска комунистическа партия (тесни социалисти), с което искаше да подчертае както окончателното разграничаване от компрометраната социалдемокрация, така и своята крайна цел — борбата за комунизъм. Направени бяха и някои изменения в устава — създадени бяха окръжни комитети на партията и Висш партисен съвет, които трябва да доведат до нейното организационно укрепване.

Още на Първия си конгрес БКП (т. с.) трябва да потвърди започналото в нея преустройство на нови идейни и тактически позиции в борбата срещу т. нар. „антипарламентаристи“. В навечерието на конгреса някои партийни членове от организациите в София, Враца, Нова Загора и др. се обявиха против участието на партията в буржоазния парламент и призоваваха към незабавни дейст-

вия на улицата за завземането на властта. Тази позиция бе израз на недостатъчна политическа зрелост на нейните носители, на дребнобуржоазната революционна нетърпимост, която ги подтикваше към подобни възгледи и представляваше отзвук от появата на левичарството в международното комунистическо движение, породено от същите причини. Централният комитет незабавно осъди този стремеж към авантюри със специално окръжно до местните организации. А на самия конгрес, след речта на Васил Коларов, огромната част от делегатите осъдиха „антипарламентаристите“ и подчертаха, че в подготовката на социалистическата революция партията може и трябва да използва и буржоазния парламент като трибуна за разобличаване на буржоазията и за свързване с широките народни маси. Те гласуваха и специална резолюция по този въпрос.

Решенията на Първия конгрес задълбочиха започнатото от по-рано скъсване на партията със социалдемократизма и изграждането ѝ като партия от нов тип, способна да ръководи борбата на работническата класа и останалите трудещи се за смъкването на капиталистическото господство. Това намери израз и в разширяването на нейната работа сред трудещите се в следвоенния период.

2. Разширяване влиянието на партията сред масите

Изострянето на обществените противоречия в резултат на Първата световна война и последвалата я втора национална катастрофа доведоха до масово навлизане на трудещите се в обществено-политическия живот на страната. Очертаните два основни потока — класово-пролетарският и дребнобуржоазно-селският — бързо параснаха като важни фактори в политическото развитие на България. Отдавна зреещото им недоволство от антинародната политика на българската буржоазия, засилено от въздействието на Великата октомврийска социалистическа революция, доведе до разклащането на нейното класово господство и представляваше потенциална заплаха за самия капиталистически строй. На основата на тези противоречия между труда и капитала и между буржоазията и дребната буржоазия в страната се разгърнаха продължителни и ожесточени класови боеве.

Уплашена от парасналата политическа активност на масите и отслабването на своите позиции, българската буржоазия се зае да претрупва силите си. За да притъпи развитието на следвоенната политическа криза и да разшири масовата база на своята власт, тя бе принудена да привлече в управлението на страната оцели буржоазни и дребнобуржоазни партии, които бяха по-малко ангажирани с политиката, която доведе до националната катастрофа. Още в края на самата война правителството на либералната коалиция начело с В. Радославов отстъпи управлението на страната на правителството, съставено от представители на Демократическата и Радикално-демократическата партия. То трябваше да предотврати превръщането на народното недоволство на фронта и тила в революционен взрив. Маневрите на буржоазията продължиха и след приключването на войната и потушаването на Войнишкото въстание. Те доведоха до създаването на коалиционно правителство начело с Александър Малинов, в което бяха привлечени Демократическата, Народната, Радикално-демократическата, Социалдемократическата партия и Българският земеделски народен съюз. Това бяха усилия за разширяване на социалната база на буржоазията и те продължиха със създаването в края на ноември 1918 г. правителство на народника Т. Теодоров, в което влизаха представители на същите партии.

Основната цел на тези прегрупирания беше да се предотврати изострянето на класовите борби и да се закрепят разклатеното господство на буржоазията с помощта на дребнобуржоазните партии. Последните трябваше да изиграят ролята на буфер, който да притъпи засилването на революционните настроения на масите.

Започналият процес на преустройство на партията я задължаваше да разшири своята масова работа, да осигури влиянието си сред трудещите се, да организира техните борби срещу буржоазията и да ги подготви за близката социалистическа революция. Най-важното условие за успеха в тази насока бе нейното организационно укрепване.

В края на войната БРСДП (т. с.) имаше 58 градски и 12 селски организации с 2041 членове. След завършването ѝ Централният комитет се зае с укрепването на партийните редове. През октомври 1918 г. той излезе със специално окръжно, в което нареждаше да се пристъпи към

незабавно възстановяване дейността на организациите, преустановена или стеснена по време на войната.⁸

Призивът на Централния комитет бе подет от местните организации, които разгърнаха огромна дейност в тази насока. За кратко време до Първия си конгрес през 1919 г. партията нарасна повече от десет пъти. На конгреса тя вече бе представена от 80 градски организации и 556 селски партийни групи с 22 523 членове. Особено голямо бе завоеванието на партията на село. В повечето села на страната за първи път възникнаха партийни организации и групи, създадени от демобилизирани от армията и попаднали на фронта под влиянието на тесните социалисти войници.

Едновременно с партията нарастваха и свързаните с нея организации. Към началото на 1919 г. Общият работнически синдикален съюз наброяваше 13 професионални съюза с 12 801 членове, Учителската социалдемократическа организация — 1100 членове, организацията на жените-социалдемократки — 1363 членове и т. н. Всичко това увеличаваше силите и разширяваше възможностите на партията за плодотворна работа сред работническата класа и значителна част от останалите трудещи се в страната.

Бързото израстване на партийните редове бе съпроводено и с упорита работа за повишаване идейно-теоретическото равнище на новите членове. Значителна част от тях не бяха добре подготвени в идейно отношение. Ето защо още с първото си окръжно след войната ЦК на партията задължаваше „във всички организации и групи да се поднови просветителната работа — беседи, реферати, конференции и пр., за да могат партийните членове, особено новоприетите такива да наваксат пропуснатото, да полъбнят знанията си и по тоя начин да се подготвят за големите задачи, които предстоят на партията“.⁹

За осъществяването на тази задача партията отдели много сили. Списание „Ново време“ и „Работнически вестник“ посветиха много страници на вътрешнопартийната просвета и агитационно-пропагандистката работа, поместваха различни материали в помощ на овладяващите марксистко-ленинската теория. Засилена бе и издателска-

⁸ Сб. Веляката октомврийска социалистическа революция и революционните борби в България през 1917—1919 г. С., 1957, с. 549 и сл.

⁹ Пак там, с. 550.

та работа. Чрез кооперация „Освобождение“ се издаваха много оригинални произведения на Маркс, Енгелс, Ленин, на наши партийни ръководители, брошури и пр. Централният комитет на партията разработи и подробен план за вътрешнопартийната просвета, организираше и подготовката на свои пропагандистки кадри, откриваше курсове и школи. На просветните събрания се изнасяха доклади, беседи и реферати по проблемите на марксистко-ленинската теория, осветляваше се и се изучаваше опитът на международното работническо движение в борбата му срещу капитализма, пропагандираха се делото и опитът на социалистическото строителство в Съветска Русия, обсъждаха се проблемите на класовата борба в България и т. н. Тази широка идейна работа трябваше да подпомогне и облекчи предстоящата дейност на партията сред широките пролетарски и трудещи се маси.

Основата, върху която БКП можеше да укрепи своето влияние сред работническата класа и останалите трудещи се слоеве и да ги обедини около своята линия за подготовка на социалистическата революция в страната, бе защитата на техните икономически и политически интереси. Буржоазията се опитваше да прехвърли тежестите, породени от войната, от сключения неблагоприятен мирен договор и икономическата криза, върху плещите на трудещите се. В страната се развихриха скъпотията и спекулацията с предметите от първа необходимост, народът гладуваше. Наред с това буржоазията се стараяше да притъпи и политическата активност на масите чрез запазване на военното положение и цензурата след войната, чрез активна антисъветска пропаганда и пр. Буржоазната реакция беше в настъпление срещу интересите на трудещите се. Пред партията стоеше задачата да организира и ръководи тяхната съпротива.

Партията оглави движението на трудещите се против скъпотията и спекулацията с продоволствените стоки. Под нейно ръководство в по-голямата част от градовете и в много села бяха изградени „комитети на гладуващите“, „временни комитети“ и пр., които организираха събрания, протестни демонстрации и други акции против правителството и местните органи на властта с искания за подобряване на храната на населението. В тези акции се включиха голяма част от работниците, селяните и служещите, чието участие бе твърде тежко. Размахът на това движение, което принуди властта да предприеме мерки за по-

добряване на прехраната, потвърждаваше както правилността му, така и възможностите на партията да разшири влиянието си сред значителна част от трудещите се. В края на 1918 г. партията застана начело и на движението за амнистия на осъдените по политически причини през войната и след потушаването на Войнишкото въстание. През ноември 1918 г. партийната парламентарна група внесе в Народното събрание предложение за даване на политическа амнистия, което бе подписано и от представителите на някои други партии, най-вече на БЗНС. Широко бе участието на партията и в борбата за възвръщане на заложените от войната, които държавите-победителки искаха да използват в подготовката на антисъветска интервенция.

Дейността на БКП в защита на интересите на трудещите се се засили след Първия ѝ конгрес през 1919 г. Най-значителна между организираните прояви в това отношение бе масовата протестна акция на 29 юли 1919 г. против глада, скъпотията и безработицата, против преследването на членовете на партията и съмишлениците ѝ от буржоазната власт.

Акцията бе замислена като всенародна мирна демонстрация, която трябваше да издигне пред управляващите кръгове исканията на широките народни маси. Партията разгърна огромна дейност за нейната подготовка. В нея бяха призовани и трудещите се селяни, сред които се провеждаше разяснителна работа. Буржоазията се изплаши от тази акция и министърът на вътрешните работи широкният социалист Кръстю Пастухов я забрани. Той обяви страната във военно положение. Забранени бяха събраиията на открито и бе заповядано на полицията да стреля срещу демонстрантите.

Въпреки това протестната акция се проведе в цялата страна при широкото участие на градското население, а на някои места и на много селяни. Станаха въоръжени стълкновения с полицията, от страна на демонстрантите бяха дадени жертви. Отгласът от акцията бе твърде широк и допринесе за укрепване влиянието на партията сред народните маси. Доказателство за това бяха резултатите, които БКП постигна в произведените през 1919 г. избори. В парламентарните избори от 19 август партията получи 119 395 гласа срещу 43 251 през февруари 1914 г. В някои градове като Пловдив, Варна, Русе, Плевен и др. тя се изяви като най-силна сред всички политически партии.

В изборите за общински съветници през декември с. г. кандидатите на партията получиха над 140 000 гласа и бяха избрани 2500 общински съветници-комунисти. В 22 града и 65 села бяха създадени комуни, чрез които партията още повече разшири дейността си за защита на непосредствените интереси на трудещите се.

След войната и особено след Първия си конгрес БКП засили своята работа за изграждането на класово профсъюзно движение. В навечерието на Първия партиен конгрес, през пролетта на 1919 г., Общият работнически синдикален съюз наброяваше около 15 000 членове, организирани в 13 професионални съюза и 199 секции. Към края на същата година броят на професионалните съюзи нарасна на 18, а на професионалните членове — на 20 061 души.¹⁰ Засили се ядрото на индустриалните работници в класово-профсъюзното движение, бяха привлечени и работници от редица други професии и служещи. Синдикалните организации разгърнаха активна организационна и просветна дейност сред своите членове. Начело на синдикалното движение застанаха такива партийни дейци, които бяха кръвно свързани с работническата класа, като Георги Димитров, Жеко Димитров, Антон Иванов и др., ползващи се с широко влияние сред работниците в страната.

Успехите в професионалното организиране и възпитание на значителна част от работническата класа позволиха на партията да оглави и придаде организиран и съзнателен характер на многобройните стачки, проведени през първите години след войната.

Поради действието на военновременните закони и все още невъзстановената организация на синдикатите стачките през 1918 г. бяха малко. По-характерна между тях бе стачката на пловдивските тютюноработници, която избухна през май и се превърна в масова демонстрация против властта на трудещите се от града. През следващата 1919 г. страната беше обхваната от истинска стачна вълна. Обявени бяха 146 стачки на работниците от различни отрасли на производството с искания за 8-часов работен ден, за повишаване на заплатите съобразно с поскъпването на цените и за участие на професионалните съюзи при уреждането на всички въпроси с работодателите,

¹⁰ Димитров, Г. Съч. Т. 5, с. 427.

свързани с труда. Огромната част от избухналите стачки имаха предимно настъпателен характер и в тях участваха повече от 76 000 работници.

Начало на разгърналите се стачни боеве сложиха пернишките миньори. Недоволството сред тях зрееше още в края на 1918 г., когато исканията на работниците бяха представени пред тогавашния министър на търговията, промишлеността и труда Янко Сакъзов. Но те не бяха удовлетворени и ръководството на рудничарския съюз започна подготовката на стачка, за да наложи своите искания със сила. В тази подготовка взе дейно участие Георги Димитров, който от името на партията защити в Народното събрание исканията на пернишките миньори, а след това на няколко пъти посети града и взе участие в нейната организация. За това той беше арестуван от полицията, но освободен под натиска на трудещите се.

Стачката на пернишките миньори избухна на 1 юли 1919 г. Много добре организирана, тя продължи три дни. В подкрепа на нея се готвеха да стачкуват и работниците от останалите мини в страната. При това положение правителството капитулира и прие всички искания на стачниците. Това бе една от първите по-значителни победи на пролетариата след войната, която окуражи работниците от останалите отрасли на промишлеността и те да поведат активна борба за постигане на своите искания.

През 1919 г. стачкуваха и работниците от захарните фабрики в Русе, София, Горна Оряховица, с. Камено, Бургаско, и пр. Основното измежду издигнатите от тях искания беше да се признае на професионалните съюзи правото на представителство в конфликтите между работници и господари. По-голямата част от тези стачки завършиха с успех. Стачкуваха печатарските работници в Плевен, София, Варна, Русе, Стара Загора, тютюноработниците от Пловдив, Ксанти, Горна Джумая (днес Благоевград), Шумен, текстилците от Карлово, Троян, Габрово, Самоков и дърводелските работници в София. Започнаха стачните борби на металоработниците.

По-голямата част от стачните борби през 1919 г. завършиха с пълен или частичен успех за организираните и ръководените от партията и синдикалните организации работници.

Върхна точка в ръководените от БКП стачки през 1919 г. бе грандиозната Транспортна стачка, избухнала в края на декември по повод отказа на правителството да

задоволи справедливите искания на железничарите и телеграфопощенските работници.

Железничарите и телеграфопощенските работници бяха издигнали искания за подобряване на заплатите си още в края на 1918 г. и проведоха редица акции за тяхното задоволяване. Но борбата им нямаше успех поради това, че не бяха добре организирани. Сред тях наред с БКП (т. с.) имаше влияние и свои синдикални организации и широкосоциалистическата партия, която притъпяваше острието на тяхната борба и внасяше в дейността им дух на съглашателство с буржоазията. През лятото на 1919 г. правителството започна масови уволнения на активни дейци на Съюза на транспортните работници, който влизаше в състава на Общия работнически синдикален съюз и полагаше усилия да внесе единство в действията на транспортните работници. По този повод на редица места в страната избухнаха малки стачки и демонстрации на солидарност.

Непосредствен повод за избухването на Транспортната стачка бе решението на правителството да уволни всички държавни служители, взели участие в устроената от комунистическата партия на 24 декември 1919 г. протестна демонстрация против терора над трудещите се и в защита на Съветска Русия. Това се отнасяше и до транспортните работници и служители, които се вдигнаха на стачка. Най-напред стачката избухна в Горна Оряховица на 25 декември, а след това в Стара Загора, Русе, Търново, Варна, София и т. н. На 27 декември тя се превърна във всеобща стачка, обхванала цялата страна.

Българската комунистическа партия смяташе избухването на Транспортната стачка за ненавременно, с малки шансове за успех. Но при спонтанното надигане на железничари и телеграфопощенци тя реши да ги подкрепи и оглави тяхната борба срещу правителството. При Съюза на транспортните работници бе създаден Централен стачен комитет, който трябваше да ръководи стачката. В същото време и широките социалисти създадоха акционен комитет от представители на ръководещите от тях синдикални организации на транспортните работници. Така още в самото начало стачката попадна под двойно ръководство, при което, въпреки усилията на партията, не само нямаше необходимата съгласуваност, но бяха палице от страна на широките социалисти опити да използват стачната борба за своите котерийни цели.

За ръководители на Транспортната стачка ЦК на БКП определи Васил Коларов, Георги Димитров, Христо Кабакчиев. Въпреки че се намираха в нелегалност, те разгърнаха огромна дейност. Партийните организации в страната оглавиха кампанията за подпомагане на стачниците с храна и средства, за укриване на преследваните от властта активисти-стачници. В подкрепа на стачката ЦК на партията призова работниците от останалите производства на обща политическа стачка, която започна на 29 декември и продължи до 3 януари 1920 година.

Въпреки терора, на който бяха подложени стачниците от страна на властта и полицията, и обявяването на железничарите и телеграфопощенците за военномобилизирани, с което те попадаха под ударите на законите за военно положение, Транспортната стачка продължи 55 дни. Но решимостта на стачниците да водят борбата до победен край бе сломена от предателското поведение на широкосоциалистическите водачи, които прекратиха борбата на своите организации и принудиха и Съюза на транспортните работници също да обяви прекратяването ѝ на 19 февруари 1920 г. По такъв начин най-голямата стачка на българския пролетариат в годините след войната завърши с неуспех.

Причините за неуспеха на Транспортната стачка бяха многобройни. Буржоазията не само успя да мобилизира всичките си сили, но привлече в борбата срещу нея и БЗНС, участващ в коалиционното правителство, като осуети разширяването на работническо-селското единство, възникнало стихийно по места. Не съществуваше единство сред самите стачници и най-вече в тяхното ръководство. Неудачно избраното време за провеждане на стачката също изигра своята роля. Предателството на широките социалисти бе удар в гърба на стачниците. Въпреки неуспеха на стачката нейното значение надминаваше това на една спечелена битка. Самата стачка представляваше най-значителен момент в сблъскванията между работническата класа и буржоазията след войната и послужи за натрупването на такъв опит, който по думите на Георги Димитров представляваше за партията „...ценен капитал за бъдещите работнически битки“.¹¹ В същото време поведението на широките социалисти по време на стачката разкри истинския характер на тяхната партия — съглашател-

¹¹ Пак там, с. 342.

ството ѝ с буржоазията. Това постави началото на напускането ѝ от страна на много честни работници, които до тогава бяха в нейните редове или под нейно влияние. Но ударът, нанесен с поражението на Транспортната стачка, бе толкова силен, че за известно време настъпи стихване на стачните борби на работническата класа в страната.

В борбата за разширяване на своето влияние сред трудещите се Българската комунистическа партия разгърна широка дейност и сред селяните. Непосредствено след приключването на войната започна създаването на партийни групи в много села, които се превръщаха в мост за проникване на социалистическите идеи в село. Едновременно с това партията започна да изяснява позициите си спрямо селските маси и възможностите за работа сред тях, в резултат на което се появи специално окръжно на ЦК и специален пункт в Програмната декларация, приета от Първия партисен конгрес за дребните земеделци. През май 1919 г. Димитър Благоев формулира в брошурата си „Книжка за малоимотните“ основните моменти, които партията трябва да има предвид при работата си на село.

Тук бяха включени редица нови положения в отношението на партията към селяните, в които безспорно се чувствуваше влиянието на Октомври и ленинизма. Правеше се опит да се видят различните категории сред селското население и да се определи поведението на партията към всяка от тях. Задачата за предстоящата социалистическа революция караше партията да търси опора сред безимотните и дребните селяни. В Програмната декларация се казваше, че „Революционният пролетариат не ще отнеме земята от дребните земеделци..., а ще употреби всички сили и средства, с които ще разполага на власт, за да организира колективното владение и обработване на земята...“¹² В „Книжка за малоимотните“ Благоев направи опит да погледне по новому, със симпатия и към средните селяни.¹³ Така че очертавайки своите задачи в следващия период, партията постепенно напипваше правилния подход към селяните.

Само че този опит не бе доведен докрай, до възприемането на идеята за работническо-селския съюз така, както я разви В. И. Ленин. В преобладаващата част от свои-

¹² БКП в резолюции и решения... Т. II, С., 1951, с. 9—10.

¹³ Вж. Благоев, Д. Съч. Т. 18, с. 351.

те документи БКП продължаваше да разглежда като обект на своята работа на село главно безимотните и малоймотните селяни, които под влияние на войните и икономическата криза се пролетаризираха и попълваха редовете на пролетариата. Тя ги третираше като бъдещи пролетарии и разгръщаше своята пропагандистка и агитационна дейност сред тях на чисто социалистически основи, т. е. зовеше ги на борба против капитализма не като съюзници, а като бъдещо попълнение на работническата класа. Окръжното на ЦК съветваше партийните групи в селата „... да станат огнище на социалистическа просвета и политическото издигане на безимотните и малоймотните селяни и по този начин да запазим пролетарския революционно-социалистически характер на нашата партия“.¹⁴ А това означаваше, че все още не бе направен окончателен поврат в отношението на БКП към селяните и този въпрос оставаше открит.

Въпреки това партията постигна сериозни успехи в работата си на село. Към Първия си конгрес тя имаше свои организации и групи в 502 села с 14 436 членове, а до края на годината те нараснаха на 1083 с 25 870 членове. Броят на съмишлениците на партията в селото бе значително по-голям. Това бе показател за нейното влияние сред селяните, което продължаваше да расте в следващите години.

Агитационно-пропагандистката дейност на партията и активното ѝ участие в борбата за защита на непосредствените интереси на трудещите се я направиха притегателен център за значителна част от работническата класа и интелигенцията, които навлязоха в нейните редове. Към Втория партийен конгрес през 1920 г. БКП вече имаше 1342 партийни организации и групи с 38 686 членове. Партията привлече на своя страна и прие в редовете си и дейците от левницата на Социалдемократическата партия и тези от т. нар. Работническа комунистическа партия, които преминаха на ленински позиции.

Настъпни разцепление и сред част от членовете на Свободния синдикален съюз, който бе под влиянието на Социалдемократическата партия и част от неговите членове се вляха в Общия работнически синдикален съюз. Чрез свои делегати, между които и Георги Димитров, Общият работнически синдикален съюз участва в учредителния

¹⁴ Там там, с. 336.

конгрес на Червения синдикален интернационал. През 1921 г. и Г. Димитров бе избран за член на Централния съвет на Интернационала.

Активизира своята дейност и увеличи редовете си и Съюзът на комунистическата младеж в България. Разрасна се и създадената след войната от партията кооперация „Освобождение“, която към края на земеделското управление наброяваше около 80 000 членове. Засилиха дейността си и останалите масови организации, които се намираха под влиянието на БКП.

Нарастването на партийните редове поставяше с голяма сила въпроса за организационното и идейно-политическото им укрепване. Поради това през май 1920 г. Централният комитет на партията излезе със специално окръжно за запазване на политическата и идейната чистота и призоваваше към упорита работа за по-нататъшно развитие на тясносоциалистическите добродетели като гаранция за това. Димитър Благоев и останалите партийни ръководители също наблягаха върху това. На този въпрос отдели голямо внимание и Вторият конгрес на партията (31 май — 2 юни 1920 г.). Решенията на конгреса за укрепване на партийната организация и усъвършенстване на партийната организация набелязваха конкретни мерки за създаване към окръжните комитети на партията организационен апарат за селските групи и партийни околни райони, за разширяване на партийната просвета, особено на печатната пропаганда и пр. В тях се отбелязваше и основната задача на партията — превръщането ѝ в организация, годна да осъществи ръководството на трудещите се в борбата им срещу буржоазията.

Всичко това подготвяше разгръщането на още по-масова дейност. Една от основните ѝ насоки бе участието на партията в работата на местните самоуправителни тела — общините. Българската комунистическа партия гледаше на своята дейност в общините като на част от подготовката на социалистическата революция в страната. В приетата от Втория партиен конгрес резолюция по общинската програма се подчертаваше, че отношението ѝ към общините „... се определя от силите и задачите на партията: събаряне на капиталистическата обществена организация и заменянето ѝ с комунистическа, изградена върху властта на работническите и селските съвети“.¹⁵ Но заедно с

¹⁵ БКП в резолюции и решения... Т. II. С., 1951, с. 78.

това партията виждаше известни възможности за плодотворна работа в общините и в условията на капитализма, при които също можеше да отстоява известни искания на трудещите се, а най-вече да разгръща борбата на масите срещу буржоазията.

Още от първите общински избори след войната (7 декември 1919 г.) БКП спечели 140 000 гласа и изирати в общините повече от 2500 свои представители и 510 училищни настоятели. В изборите през януари 1922 г. пейните представители в общините нараснаха на 3623 общински и 115 окръжни съветници. В окръжните избори през януари 1923 г. за партийните кандидати бяха подадени 228 874 гласа и т. н.

Тези резултати бяха плод на активната дейност, която партийните представители разгрънаха в общините и общинските комуни. За времето до 9 юни 1923 г. комуни бяха създадени в 37 града и 239 селски общини. Дейността им се направляваше от специално създадената към ЦК на БКП Централна комисия за комунистическо представителство в изборните учреждения. Комуните се занимаваха с широк кръг от въпроси: борба с глада и уреждане прехраната на населението, въвеждане на справедливо местно данъчно облагане, като по-голямата част от данъчните тежести се прехвърляха върху буржоазията, широка благоустройствена дейност, подпомагане на безработните и бездомниците, раздаване помощ на социално слабите и пр. Това бе една изключително плодотворна дейност, която разкриваше пред трудещите се маси партията като най-последователен защитник на техните интереси. Тази дейност даде основание на Георги Димитров да отбележи покъсно, че "... борбата за завладяването на общините от трудещите се под ръководството на партията допринесе много за сплотяването на масите в борбата против експлоататорите и... увеличи довернето на тия маси към партията".¹⁶

Българската комунистическа партия успя да увлече широките трудещи се маси и в борбата за защита на младата съветска държава. С това тя изпълняваше своя интернационален дълг и се свързваше с тези маси, които чихтаеха дълбоки чувства на обич и благодарност към руския народ-освободител. През лятото на 1920 г. партията организира широка пропагандистка кампания против спитите

¹⁶ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 237.

на империалистите да въвлекат България в интервенцията срещу Съветския съюз. ЦК на БКП в позив призоваваше трудещите се да не допускат превръщането на България в база на нова интервенция срещу братската страна. Парламентарната група на партията внесе интерпелация в Народното събрание против приемането у нас на остатъците от разбитата Деникинова армия, а партията устрои многобройни протестни акции против настаняването на белогвардейската армия на Врангел в страната.

Борбата за защита на Съветската страна партията засили особено много през следващата, 1921 г., когато съветското правителство отправи апел към пролетарната и народите от цял свят за помощ по време на сушата и глада, които застрашаваха страната. БКП отговори на апела и излезе със специално възвание до работниците в България да подпомогнат своите съветски братя и делото на революцията. Тя организира масова акция за събиране на помощи за гладуващите в Поволжието, разгърна широка разяснителна дейност в градове и села, създаде групи, които събираха помощи от народа в продукти и пари. В акцията взе дейно участие и партийната кооперация „Освобождение“, чрез която бяха закупени и изпратени в Съветския съюз около 1200 вагона зърнени храни. Отделни партийни организации и групи осиновяваха и осигуряваха изхранването на съветските деца от гладуващите области. Общо до пролетта на 1922 г. бяха събрани в продукти и пари помощи за над 3 000 000 лв., а акцията продължаваше.

Акцията на БКП (т. с.) се натъкна на сериозни трудности. Българската буржоазия настояваше пред правителството партията да бъде забранена, да се конфискуват събраните помощи и средства. Но правителството на БЗНС не само че не направи това, но и освободи събраните храни от различните износни такси и с това допринесе за успеха на кампанията. Освен този резултат акцията на партията доведе и до сплотяването на голяма част от трудещите се около БКП в борбата за защита на Съветския съюз.

Макар че след неуспеха на Транспортната стачка настъпи известно затихване на стачните борби, партията продължи да работи сред работническата класа в очакване на предстоящия нов подем. Чрез Общия работнически синдикален съюз тя взе активно участие в ръководството на избухналите през втората половина на 1920 г. повече от

100 стачки, значителна част от които завършиха с пълни или частичен успех. Партията ръководеше и стачките през следващата 1921 г. и особено през 1922 г., които по брой надхвърлиха всички стачки от годините след войната.

Огромната организационна и масово-политическа работа на партията след войната и особено след Първия партиен конгрес свидетелствуваше, че наред с усвояването на ленинизма като идейна основа на своята стратегия и тактика партията осъществяваше с успех и едно друго изискване за превръщането си в организация от нов тип — разширяваше връзките си с масите, увеличаваше своите редове и укрепваше политически и организационно. В центъра на своята практическа дейност през този период партията поставяше защитата на непосредствените икономически и политически интереси на трудещите се и ръководеше борбата за тяхното осъществяване. Това ѝ позволи да се свърже много по-бързо с широките трудещи се маси, да увеличи влиянието си и по този начин да се превърне в един от основните политически фактори в обществения живот на страната.

3. Възприемането на БКП (т. с.) на Лениновите идеи за работническо-селския съюз и единния фронт

Усвояването на ленинизма и натрупването на опит в неговото приложение стана основният белег в развитието на Българската комунистическа партия в следвоенния период. Главните ѝ усилия бяха насочени към разкриването на своеобразията в обществено-политическия живот на страната и развитието на революционния процес, към търсенето на такъв подход, който би ускорила подготовката на социалистическата революция в България.

От пролетта на 1920 г. този процес започна да протича при по-особени условия. През май, в резултат на изборната си победа, Българският земеделски народен съюз оглави управлението на страната и сложи силен отпечатък върху нейното развитие.

БЗНС бе създаден в края на миналия век като реакция на трудещите се селяни срещу опитите на българската буржоазия да прехвърли върху тях тежестите от избухналата в страната аграрна криза. До заставането си начело на управлението той се развиваше като една чисто

селска, демократична организация, която се бореше против едрия капитал в страната. А самото му управление бе опит да бъде разрешена след войната политическата криза в България в интерес на селските маси (и то главно бедни и средни селяни), да бъде заменена буржоазната диктатура с диктатурата на дребната буржоазия, главно на селяните, която в документите на Съюза получи названието „трудова демокрация“. По своята същност това представляваше стремеж да се реформира капиталистическият строй, да се отстранят най-отрицателните му черти, като господството на едрия капитал и експлоатацията, на която той подлагаше селяните, без да се премахва неговата основа — частната собственост, и да се увековечи с помощта на държавата дребната собственост.

Главното средство за това правителството на БЗНС виждаше в широката реформаторска дейност. Под ръководството на Александър Стамболийски то проведе много мероприятия в тази насока. Народното събрание гласува закона за трудовата поземлена собственост, според който се отчуждаваха частните земи над 300 дека, в полските райони над 200 дека и се създаваше държавен поземлен фонд за оземляване на безимотните и малоимотните селяни. Гласуван бе закон, който утвърждаваше държавния монопол във външната търговия със зърнени храни, за да изтръгне селяните от експлоатацията на експортърския капитал. Народното събрание прие и законите за прогресивно подоходния данък, за данъка върху акционерните дружества, за отчуждаване на ограбените по време на войната имущества, за съдене виновниците за националната катастрофа и пр. Тези закони бяха насочени срещу едрия капитал и целеха да подкопаят икономическата му мощ.

Правителството на БЗНС се придържаше към една реалистична, миролюбива политика спрямо съседните балкански държави. То провеждаше линия на постепенно сближение и със Съветския съюз, одобряваше стапалите в него преобразования, дело на Великата октомврийска революция.

Всичко това представляваше стремеж към поврат в дотогавашното развитие на страната, който по-късно Георги Димитров определи като „... сериозен опит да се измени противонародната вътрешна и външна политика на сгруппираната около кобургската династия крупнокапита-

листическа и спекулантска клика и да насочи българската политика по нови, демократически пътища...¹⁷

В своята дейност правителството на БЗНС се стареше да се опре на всички селяни, без да вижда и да разбира различията, които съществуваха между отделните социални групи в българското село — бедни, средни и заможни селяни. А тяхното наличие оказваше влияние върху политиката и дейността на Земеделския съюз, допринасяше за непоследователността, характерна за политическите изяви на дребната буржоазия, подриваше практическото приложение на реформите. Това се прояви най-ярко при аграрната реформа, ходът на която се задържахше както от администрацията, така и от съпротивата на известна част от селяните. Това противоречие произтичаше от неправилната „съсловна“ теория, като разглеждаше селото като единно цяло и бе в основата на идеологията на Земеделския съюз. Мероприятията на правителството срещнаха ожесточената съпротива и на буржоазията, подкрепена от намиращата се в страната Международна комисия на държавите-победителки. Поради тази съпротива по-голямата част от оповестените реформи не бяха проведени. Българският земеделски народен съюз не можеше сам да им се противопостави, а за съюз или поне за съвместни действия с другата основна антикапиталистическа сила — комунистическата партия, която можеше да го подкрепи в усилията му — той още не бе дозрял.

Въпреки всичко това управлението на БЗНС благоприятствуваше за идейно-политическото и организационното укрепване на партията както с още по-засилените от неговата дейност антикапиталистически настроения на масите, така и с разгръщането на демократическите права и свободи, възможни при господстващия строй.

Отношението на БКП (т. с.) спрямо Българския земеделски народен съюз също не бе издържано докрай. То се определяше от отношението на партията към селяните изобщо, което ги разглеждаше като бъдещи пролетарни и полупролетарни, от една страна, и, от друга, от недостатъчно ясното отношение към средните селяни, които определяха политиката на БЗНС. А с идеята си за осъществяването на „трудовата демокрация“ и закрепване положението на дребните собственици Земеделският съюз влизаше в разрез с партийното гледище. Ето защо, макар

¹⁷ Пак там, т. 12, с. 206

че подкрепяше редица мероприятия на земеделското правителство, а при осъществяването на някои от тях, като аграрната реформа, бе и една от най-активните сили, партията се отнасяше отрицателно към крайната цел, която преследваше БЗНС — реформирането на капитализма. Това спъваше и изграждането на съвместните им действия в борбата против буржоазията.

Огромната дейност, която партията разгърна в защита на интересите на различни слоеве от трудещите се, бе подчинена на поставената от Първия ѝ конгрес задача за подготовката на социалистическата революция в страната. Тя се стремеше да изгради политическата армия на социалистическата революция. Но въпреки постигнатите успехи значителна част от трудещите се, преди всичко селяните, оставаха настрана от нейното влияние. Това бе следствие от отсъствието на правилна партийна политика по аграрния въпрос. Без нея, особено при наличието на БЗНС и неговото управление, партията не можеше да пристъпи към изграждането на работническо-селския съюз, който В. И. Ленин сочеше като задължително условие за подготовката и успеха на социалистическата революция. В същото време проведеният през 1920 г. Втори конгрес на Комунистическия интернационал прие специални тезиси по аграрния въпрос и задължи комунистическите партии да направят необходимото за осъществяването им в своята дейност.

Третият конгрес на БКП (т. с.) през май 1921 г. по доклад на Димитър Благоев, в който се разкриваше съществуващата социална диференциация сред селската маса, прие резолюция по аграрния въпрос, която съдържаше основните моменти на една марксистко-ленинска аграрна програма. От нея партията трябваше да се ръководи в своята работа на село.

В резолюцията на конгреса партията отново подчертаваше революционните възможности на селяните, породени от капиталистическата експлоатация, на която бяха подложени. Тя си поставяше за задача да привлече на своя страна безимотните и малоимотните селяни в борбата срещу капиталистическия строй и да си осигури при подходяща дейност поддръжката на средните селяни или поне да ги неутрализира.

Становището на Третия партнен конгрес бе значителна стъпка напред към болшевикзацията на партията, която разкриваше добра възможност за привличането на много-

числен съюзник в подготовката и провеждането на социалистическата революция в страната. Но от гледна точка на следвоенните условия в България гледището на БКП не бе издържано докрай. Конгресното решение задължаваше партията да разгръща пропагандата и агитацията си сред селяните в комунистически дух, на основата на максималната партийна програма, в която важно място заемаше пунктът за национализацията на земята като единствено средство за нейното обобществяване. А това, макар и да се допълваше с обещанието, че земята ще бъде оставена във владение на селяните, не отчиташе нежеланието им да се отрекат от своята земя. Още повече, че Българският земеделски народен съюз, който управляваше, им обещавахе увековечаването на дребната частна собственост. Не произтичаше от местните условия и проявената резервираност спрямо средните селяни, които при една съобразена с техните интереси пропагандистка работа биха могли поради положението си да бъдат не колеблив, а действителен съюзник на работническата класа в революционните борби. Нанстина това бе постановка, която съществуваше в международното комунистическо движение, но у нас положението на средните селяни бе по-различно от другаде. Всичко това стесняваше възможността на партията за привличането на масата от селяните на своя страна и бе резултат на непълното изживяване на предишното схващане по този въпрос. Но партията донякъде поправяше това становище в своята практическа дейност сред селяните, особено в работата на общинските комуни, където съюзът между работници и селяни се изграждаше в защита на техните непосредствени интереси, застрашени от буржоазията.

От средата на 1921 г. Българската комунистическа партия трябваше да разгръща своята дейност сред трудещите се в по-сложна обстановка. Под влиянието на европейските империалистически страни, където опитите на работническата класа да смъкне капиталистическото господство претърпяха неуспех и буржоазията премина в настъпление, се свързе и буржоазната реакция в България. Оръдие на реакцията стана току-що зараждащият се фашизъм.

Като политическо течение фашизмът представляваше интересите на онази част от едрата българска буржоазия, която се страхуваше от по-нататъшното изостряне на политическата криза в страната и от социалистическата ре-

волюция. Тя беше готова да се откаже от буржоазния демократизъм, да пристъпи към безогледен терор срещу противниците на капиталистическия строй и да разреши по такъв начин политическата криза в своя полза. През 1921 г. възникнаха и първите фашистки организации — Народен сговор и „Кубрат“, разгърнаха бурна дейност и някои близки до тях организации като Съюза на запасните офицери, Съюза на запасните подофицери, Съюза на бойците и др. Изграждаше се ударното ядро на буржоазната реакция за разправа с революционните сили, острieto на което бе насочено главно срещу БКП и водените от нея маси. Фашизмът нанесе и своите първи удари. На 24 май 1921 г. неговите представители хвърлиха бомба сред ученическата манифестация в столицата и я окървавиха. Същия ден фашистка банда нападна и подпали Народния дом на партията в София. Последваха подобни инциденти и на други места в страната. Буржоазията започна да обединява своите политически партии в т. нар. Конституционен блок и да подготвя свалянето на Българския земеделски народен съюз, тъй като виждаше в него пречка за окончателното укрепване на своята власт.

Българската комунистическа партия не можеше да не забележи възникването на фашизма, макар че все още не бе разбрала напълно опасността, с която той я заплашваше. Като правеше своите първи стъпки, фашизмът все още се прикриваше зад лозунгите и исканията на буржоазната демокрация, зад останалите буржоазни партии. От началото на 1922 г. опасността от него започна все по-силно да проличава.

Успешната борба срещу настъпването на фашизма не бе по силите само на БКП и водените от нея революционни маси. Необходимо бе осъществяването на единството на всички революционни и демократични сили в страната. Налице бяха обективни възможности за изграждането на това единство — близостта в интересите на работниците, селяните и останалите трудещи се, застрашени от засилването на буржоазната реакция. Но за изграждането на това единство трябваше да се намерят такъв подход, форма и средства, които да съчетаят задачата, която стоеше пред партията за подготовката на социалистическата революция, със задачата за сплотяването на широките трудови маси в борбата против фашизма. Такова оръжие партията намери в издигнатата от В. И. Ленин на Третия кон-

грес на Комунистическия интернационал идея за единния пролетарски фронт.

Идеята за единния работнически фронт възникна като противодействие на започналото от края на 1920 г. настъпление на буржоазната реакция срещу пролетарната в европейските страни. То бе подпомогнато от липсата на единство сред работническата класа в резултат най-вече на съглашателската политика на социалдемокрацията. Настъплението принуди младите комунистически партии да отстъпят и да започнат подготовката на пролетарната за упорита съпротива срещу реакцията. В тези условия придоби изключително значение въпросът за неговото единство. Комунистите трябваше, както посочи В. И. Ленин, да открият „...конкретния път или особения поврат на събитията, които *приближаваха* масите към действителна, решителна, последна, велика революционна борба“.¹⁸ Така възникна въпросът за еднодействието на работниците от различни политически направления в борбата против буржоазната реакция и задачата на комунистическите партии да играят ролята на основно звено в него, като в перспектива го подчинят на своята основна цел — подготовката на социалистическата революция. Оттук произтичаше и тактиката на единния пролетарски фронт.

Тази нова тактика бе изложена на Третия конгрес на Комунистическия интернационал през лятото на 1921 г. и разработена в тезисите на ИККИ през декември 1921 г., които се приеха и на разширеното заседание на ИККИ през пролетта на 1922 г. Отчитайки обстоятелството, че работниците в различните страни са разединени и се намират под влиянието на комунистите, на социалдемократите и дори на буржоазията, конгресът подчерта, че тяхното единство може да се постигне само в борба за защита и задоволяване на непосредствените им икономически и политически интереси. Идеята за единния фронт свързваше в едно борбата на работническата класа за задоволяване на непосредствените ѝ искания с основната стратегическа цел на комунистите — провеждането на социалистическата революция.

В работата на Третия конгрес на Комунистическия интернационал взе дейно участие и делегацията на БКП, в която участваха Васил Коларов, Георги Димитров и

¹⁸ Ленин, В. И. Съч. Т. 31, с. 85.

други известни партийни дейци. А преди конгреса, през февруари 1921 г., Георги Димитров се среща с В. И. Ленин, който му обърна внимание и върху важността от изграждането на единството в борбата срещу настъплението на буржоазната реакция. От съществено значение за партията бе и активната ѝ дейност в рамките на международното комунистическо движение по това време. Участието на Васил Коларов в работата на конгреса на Италианската комунистическа партия през март 1922 г., на който се обсъждаше въпросът за единния фронт, запознаването на Георги Димитров отблизо с дейността на Германската комунистическа партия и пр. позволиха на БКП да се запознае и с опита на други партии в изграждането на единния фронт. Това улесни партията в усвояването на новата тактика.

През септември 1921 г. Висшият партийен съвет прие резолюция, с която обяви, че „... възприема единодушно и безрезервно всички решения и тезиси на Третия световен комунистически конгрес не само като израз на международна дисциплина, но и от дълбоко убеждение в тяхната правота“.¹⁹ А през декември с. г. Висшият партийен съвет задълбочено обсъди и разработи възможността за прилагане на тактиката на единния фронт при нашите условия.

Като анализираше политиката на българската буржоазия, Висшият партийен съвет стигна до извода, че тя се стреми да изолира комунистическата партия от революционния пролетариат и от останалите трудещи се, за да ѝ нанесе решителен удар и да разреши политическата криза в страната в своя полза. Събитията от средата на 1921 г. потвърдиха това. Ето защо като средство за предотвратяване на готвения разгром Партийният съвет поставяше задачата БКП „... да спечели на своя страна трудещите се маси — работници, безимотни и малоимотни от градовете и селата, — да ги организира и просвети и да ги постави под своето политическо ръководство“.²⁰

В решението на Партийния съвет бе посочено към кои маси партията трябва да насочи усилията си. Подчертано бе, че мнозинството от работническата класа следва комунистическата партия и поради това усилията за привличането на работническите маси трябва да се насочат към

¹⁹ БКП в резолюции и решения... Т. II, С., 1951, с. 122.

²⁰ Пак там, с. 137.

някои неутрални пролетарски организации, към държавните служещи и пр. Към тях партията трябваше да пристъпи с „... лозунга за единен работнически фронт, за задружна борба на всички пролетарски организации и с енергична и предана защита на пролетарските интереси“.²¹ За това трябваше да бъдат изработени конкретни искания, които да отговарят на жизнените им интереси и да се организира борбата за тяхното осъществяване. В резолюцията на Партийния съвет обхватът на единния пролетарски фронт бе разширен със задачата за привличането в него на градските и селските малоимотни маси. Но в нея изрично се подчертаваше, че работейки за това, партията не трябва да подхранва дребнобуржоазните им илюзии, а да ги свързва със своята борба против капитала.

Резолюцията на Партийния съвет постави за първи път определено не само въпроса за единния фронт в България, но се опита да очертае неговия обхват и целта, която трябваше да преследва. Партийният съвет се обръщаше и към извънпролетарските среди и така разширяваше идеята за единния фронт. За това изигра роля вече утвърденото в партията становище за необходимостта от съюз със селяните при нашите условия в борбата срещу настъплението на фашизма.

Възприемането на тактиката на единния фронт се отрази върху по-нататъшните действия на партията. Още в същото заседание на Висшия партиен съвет бе приета резолюция и по предстоящите общински избори. В нея бяха набелязани исканията, които партията трябваше да издигне в предизборната си дейност. Сред тях бе задачата да не се допусне свалянето на земеделското правителство и връщането на буржоазните партии начело на управлението. В хода на предизборната борба партията успя да засили влиянието си сред значителни маси от трудещите се и да спечели голям брой места в общинските съвети, особено в селата. Въздействието на новата тактика се почувствува още по-силно в борбата на партията срещу Врангеловите войски в България.

Останките от разгромената по време на гражданската война в Русия Врангелова армия бяха настанени в балканските страни, в това число и в България, за да бъдат използвани от империалистическите сили в борбата срещу съветската държава. Те запазиха военната си органи-

²¹ Пак там, с. 138.

зация и представляваха сила, която българската буржоазия се опитваше да привлече в борбата против революционното и демократичното движение в страната, за свалянето на земеделското правителство и разгрома на БКП. Тази опасност и интернационалният дълг към Съветския съюз накараха партията да предприеме кампания за разоръжаването на врангелистите и завръщането в родината на онези войници и офицери от тях, които се бяха вече разочаровали от емиграцията. На 17 март 1922 г. БКП (т. с.) организира в София голям митинг, на който издигна лозунга: „Вън от страната руските контрареволуционери.“ В приетата от митинга резолюция се настояваше правителството на БЗНС да изгони от България щабове и да подпомогне завръщането на руските войници в СССР, който на 7 ноември с. г. бе обявил амнистия за тях. Протестната акция срещу врангелистите бе разгърната из цялата страна и в края на март достигна кулминационната си точка.

В борбата срещу врангелистите БКП (т. с.) успя да осъществи единдействие с правителството на БЗНС, на което предостави заловените документи за военните им планове. В Народното събрание представителите на партията отправиха интерпелации относно съхраняването на военната организация и фактическата независимост на врангелистите от българските власти и изтъкнаха опасността от това за демократичното развитие на страната. Така тази кампания излезе извън партийните рамки, въввече в борбата против Врангеловите войски широките народни маси. Този факт бе от особено значение. За първи път бяха отбелязани съвместни действия между БКП и БЗНС в борбата против буржоазната реакция и изгонването на белогвардейските щабове.

Така настъплението на буржоазната реакция и съвместните действия на БКП и БЗНС през пролетта на 1922 г. внесоха нов момент в приложението на идеята за единния фронт в България. Наистина сътрудничеството между двете политически партии все още не бе осъзнато като един от основните моменти при неговото изграждане. Но конкретна стъпка в това отношение бе решението на Партийния съвет от 12 и 13 април 1922 г., в което се отбелязваше категорично, че при заплахата от буржоазен преврат срещу правителството на БЗНС „... комунистическата партия, която защитава с това себе си и революционното движение, ще се противопостави с оръжие на всеки опит

за преврат от страна на буржоазията. Макар между комунистическата партия и земеделския съюз сега да е невъзможно никакво политическо съглашение, но техническо сътрудничество между тях е допустимо.“²²

Разработването на проблема за единния фронт и натрупването на опит бе главното в подготовката на Четвъртия партнен конгрес, който се състоя от 4 до 7 юни 1922 г. Освен отчета на Централния комитет и взетата по него резолюция всички основни въпроси на конгреса бяха насочени към по-нататъшната работа на партията сред масите и борбата им против настъплението на реакцията.

Четвъртият партнен конгрес продължаваше да разглежда тактиката на единния фронт като средство за подготовката на близката социалистическа революция в страната. Новото, появило се до конгреса, намери място и в редица негови решения. Като анализира външнополитическото положение на страната, конгресът издигна исканията за „унищожение на империалистическия мир и репарациите“, „мир и съюз с Руската съветска република“, и „борба против готвещите се нови империалистически войни“. Вътрешнополитическият анализ доведе до извода, че „буржоазният блок се стреми към установяване един режим на още по-безогледна и брутална диктатура, която ще бъде насочена против борещите се работническа и малоимотна класа и тяхната водителка — комунистическата партия“.²³ Поради това конгресът задължаваше партията да призове на борба срещу буржоазната реакция целия трудещ се народ. Всичко това показва, че той виждаше възможността да се препречи пътят на настъпващата реакция само с мобилизирането на широки трудови маси под своето ръководство. Като обединително звено между различните слоеве бяха издигнати искания, които отразяваха техните национални и политически стремежи, с което партията надхвърли своята чисто социалистическа програма. Този нов момент се прояви и в решенията на конгреса относно изграждането на пролетарския единен фронт, който трябваше да се създаде за защита на непосредствените икономически и политически искания на работническата класа. Предложената в резолюцията платформа бе насочена към това.

²² Пак там, с. 159.

²³ Пак там, с. 181.

Но новото в отношението на конгреса към единния фронт все още не бе доведено докрай, съжителствуваше с утвърденото гледище, че изграждането на единния фронт е възможно само под знамето на комунистическата партия, без и дори против останалите политически организации на трудещите се. Поради това и изграждането на единния фронт се препоръчваше да стане отдолу, сред масите; в името на предстоящата социалистическа революция. Това гледище бе подчертано най-силно в решението за изграждането на единния пролетарски фронт, който се разглеждаше като привличане на неорганизираните и на намиращите се в реформистките професионални съюзи работници в редовете на Общия работнически синдикален съюз. Това становище бе резултат от недостатъчния анализ на политическата обстановка в страната и малкия международен опит в борбата против фашизма. Фашизмът все още не бе разкрил своята същност и в настъплението му партията не можа да види неговия антинароден характер. Той заплашваше не само работническата класа, но и най-широките кръгове от народа. Поради това от вниманието на партията все още избягваше новото социално противоречие в обществото — между фашизма и останалата част от народа, — което възникваше и се развиваше с бързи темпове. Това не ѝ позволяваше да внесе корекции в своята стратегическа линия за подготовката на социалистическата революция в страната и да разгърне на тази основа по-пълно кръговете на новото в тактиката на единния фронт.

Това, което конгресът не можа да направи в своите решения, бе осъществено отчасти в борбата на партията против настъплението на буржоазната реакция и фашизма. От средата на 1922 г. то се усили. Започна подготовката за свалянето на земеделското правителство и за разгром на революционното движение и партията. Под прикритието на Конституционния блок буржоазната реакция предприе многобройни масови акции, една от които беше Търновският събор, определен за 17 септември 1922 г.

Със събора в Търново българската буржоазия искаше да опита както здравината на земеделския режим, така и отношението на Българската комунистическа партия спрямо него, готовността ѝ, подчертана в редица партийни решения, да го защитава срещу буржоазната реакция. Съборът не се състоя. Той бе разгонен от селските маси, свикани от земеделското правителство, което насрочи на

същия ден и място конгрес на цвеклопроизводителите. Организиран бе митинг, на който присъстващите селяни изразиха готовността си да се борят против реакцията.

За смазването на буржоазната акция в Търново изигра голяма роля и Българската комунистическа партия. Тя мобилизира своите организации с оглед на евентуалните сблъсквания и устрои окръжни събори в редица градове като Враца, Варна, Пловдив, Бургас, Търново и активно подкрепи Българския земеделски народен съюз в борбата му срещу буржоазията. Осъществено бе фактическо взаимодействие със силите на БЗНС в името на общата борба против настъплението на фашизма. Съвместното действие между двете партии бе продължено и по време на референдума за даване под съд на виновниците за националните катастрофи от 1913—1918 г., с който правителството на БЗНС се стремеше да разгроми реакционната върхушка в страната. Резултатите от референдума, в който народът се произнесе масово за наказване на погромджиите, бе ново потвърждение за възможностите, разкривани от еднодействието между двете партии в борбата против реакцията.

Усилията на Българската комунистическа партия да разшири влиянието си сред масите обуславяха търсенето на такъв приемлив за различните слоеве лозунг, в името на който те можеха да бъдат призовани на борба срещу фашистката реакция. Тук партията бе подпомогната от Комунистическия интернационал, който на своя Четвърти конгрес през ноември 1922 г. обсъди различните възможности за прехода от капитализма към социализма. Коминтернът посочи, че в аграрните страни развитието на социалистическата революция може да премине през един междинен общодемократичен етап към установяването на пролетарската диктатура — създаване на работническо-селско правителство.

На заседанието на Висшия партисен съвет от 21—22 януари 1923 г. този въпрос бе обсъден задълбочено и бе приета резолюция, в която се казваше: „... комунистическата партия е готова да поеме властта и да образува едно работническо-селско правителство заедно с организирани в земеделските дружби и вървящите след тях безимотни и малоимотни селяни...“²⁴ Съветът разработи и една платформа на работническо-селското правителство, в

²⁴ Пак там, с. 247.

името на която трябваше да се води борба за неговото осъществяване.

Създаването на работническо-селско правителство бе наистина най-подходящият за нашите условия път, който би могъл да ускори развитието на социалистическата революция в България. Но посоченият в резолюцията подход за неговото осъществяване само със земеделските дружби от низините, без или против ръководството на Българския земеделски народен съюз, не съдействуваше за привличането на селските маси към този лозунг, стесняваше неговия обхват, а оттам — и обхвата на единния фронт в страната. Това свидетелствуваше, че партията все още не виждаше всички възможности, които ѝ предлагаше лозунгът за работническо-селско правителство. Все още не ѝ бе напълно ясен и характерът на прехода, който тя трябваше да осъществи под неговото знаме.

Възприемането на Лениновите идеи за работническо-селския съюз и единния фронт и уточняването на целта, която партията трябваше да преследва в условията на фашисткото настъпление към властта — работническо-селското правителство, — свидетелствуваха, че тя направи сериозни крачки в своето изграждане като партия-ръководител на революционните борби в страната. Въоръжи се с необходимите ѝ теоретически и тактически оръжия и дори натрупа известен положителен опит. Но това бе все още само един начален етап, в който тя осъществяваше своето цялостно преустройство на ленински позиции, в който тези положителни моменти все още съжителствуваха с остатъците от социалдемократизма. А те дърпаха партията назад и оказаха силно влияние в нейните действия по време на военно-фашисткия преврат от 9 юни 1923 г., с който бе свалено правителството на БЗНС и установена военно-фашистка диктатура в България.

4. Отношението на БКП (т. с.) към Деветоюнския военно-фашистки преврат

На 9 юни 1923 г. фашистката реакция в България извърши преврат, който веднага получи подкрепата на цялата буржоазна класа. Свалено бе правителството на БЗНС и бе установена военно-фашистка диктатура.

Превратът на 9 юни 1923 г. бе улеснен от разединението между двете основни антикапиталистически сили —

БКП и БЗНС — в навечерието на неговото провеждане, както и от тяхното вътрешно състояние и боеспособност.

След търновските събития през есента на 1923 г. и особено след парламентарните избори от април 1923 г., в които спечели огромното мнозинство от гласовете, правителството на БЗНС счете, че се е справило окончателно с буржоазната реакция в страната. Земеделският съюз се чувствуваше на върха на своето могъщество. Но действителността бе по-различна. Вътре в неговото ръководство и по места се активизираха десните елементи, които се стремяха да наложат промяна в политическата му линия и да го насочат срещу комунистическата партия. Под тяхно влияние отношенията между двете партии значително охладняха, а някъде се стигна и до провокации срещу партията. Борбата между двете течения в Българския земеделски народен съюз обезсилваше и намаляваше боеспособността му. Буржоазията подкрепяше и дори усиляваше този процес на разложение чрез обвиненията в „оранжев болшеvizъм“ и със zlepоставянето на земеделското управление пред външния свят.

Българската комунистическа партия се воддаде на проявилото се враждебно отношение на БЗНС към нея и отвлече вниманието си от опасността, с която я застрашаваше буржоазната реакция. По такъв начин започнало да се изгражда единство между двете политически партии бе замечено с открита вражда, от която фашизмът се възползва.

Трудещите се посрещнаха вестта за преврата с негодувание. Още на следния ден на много места те се вдигнаха на въстание против превратаджиите. Избухна Юнското антифашистко въстание, оглавявано от местните организации на БКП и БЗНС.

Юнското въстание взе особено масов характер в Плевенски и Шуменски окръг, където на много места комунисти и земеделци се вдигнаха единни на борба срещу фашизма. Въстанието в Плевен бе организирано от местната партийна организация начело с Асен Халачев и то се разпротря в цялата околня, масово подкрепено от селяните. На борба се вдигнаха работниците и селяните от Ловешка, Троянска, Луковитска, Белослатинска и Оряховска околня. В Шуменски окръг въстанието се разпротря в Поповска, Омуртагска (Османпазарска), Търговишка и Новопазарска околня. Въстанаха селяни и работници от Търновски, Софийски и Старозагорски окръг. В Пловдив-

ски окръг най-масово бе въстанието в Карловска околия, оглавено от комунистическия народен представител Ненчо Дворянов. В Пазарджишко сам Александър Стамболийски поведе селяните от Славовица и съседните села срещу Пазарджик. Макар и стихийно избухнало, въстанието взе широки размери. Изключително важна роля в него играха комунистите.

Участието на местните партийни организации в Юнското въстание не бе случайно явление. То бе обусловено от решенията на партийните конгреси и редица заседания на Висшия партийен съвет, които независимо от критиката към земеделското правителство ориентираха партията към употребата на всички средства в борбата против настъпването на реакцията и против един евентуален преврат. Партийните членове бяха убедени, че тяхното поведение ще бъде подкрепено и от Централния комитет на партията.

На 9 юни рано сутринта Централният комитет на БКП проведе заседание, на което трябваше да определи своята линия към събитията в страната. След продължителни спорове, в които членът на ЦК Тодор Петров и представителят на БКМС се изказаха за незабавни действия против преврата, бе решено, че партията няма да участва в борбата между „селската и градската буржоазия“. Още същия ден партийното ръководство обнародва един позив до своите организации, в който съобщаваше своето решение и им нареди да запазят неутралитет. Според Централния комитет условията в страната не бяха подходящи за гражданска война и партията трябваше да продължи своята борба за защита на непосредствените искания на масите.

Аргументите, с които партийното ръководство обясни своята позиция пред партийните членове, се свеждаха до следното: партията не може да вземе участие в развиващите се събития, тъй като по своя характер те представляват борба между селската и градската буржоазия, т. е. налице бе само една обикновена правителствена промяна; управлението на БЗНС се е компрометирало в очите на народа, народът не се е вдигнал да го защити. Но не тези аргументи, при това напълно неиздържани, обусловиха позицията на неутралитет, наложена от партийното ръководство на цялата партия, а нещо по-важно — остатъците от социалдемократизма в нейната практика, които

продължаваха да оказват влияние при формирането на отношението ѝ към събитията в страната.

Върху партията все още тегнеха остатъците от старото социалдемократическо отношение към селяните и БЗНС, а оттам — и към работническо-селския съюз. Остатъци от социалдемократическите навици и традиции се наблюдаваха и в оценката, която партията направи на състоянието и съотношението на политическите сили в страната по време на Деветоюнския преврат. Те се изразиха в неумението ѝ да направи реален анализ на състоянието в буржоазния лагер и развитието на онези тенденции в него, които доведоха до появата и развитието на фашизма в страната. Поради това партията не можа да схване същността на фашизма, а оттам и на самия преврат от 9 юни. Тя не разбра, че това не е обикновена смяна на едно буржоазно правителство с друго, а опит за замяна на съществуващата дотогава форма на класовото господство на буржоазията — буржоазната демокрация — с терористическата диктатура на едрия капитал.

До 9 юни 1923 г. БКП (т. с.) неведнъж се бе опитвала да анализира политическата обстановка и тенденциите в развитието на страната от гледна точка на конкретната борба за власт. Но тя не винаги е успявала да намери най-правилното решение на този проблем. Ето защо оценката ѝ на 9 юни разкри недостатъчното ѝ умение да подхожда ленински към събитията и да изработва правилна политическа линия. По-точният анализ би разкрил на партийното ръководство антинародния характер на фашизма, изпъкването му като главен враг на революционните и демократичните сили в страната, а с това би показал БЗНС и следващите го селски маси като една от основните антифашистки сили в страната, която трябваше да бъде призована на борба против фашизма. Това можеше да тласне напред развитието на работническо-селския съюз и изграждането на единния антифашистки фронт и да създаде непреодолима преграда пред подготовения преврат.

Върху неправилната оценка на обстановката и възприетата от БКП (т. с.) линия на неутралитет дадоха силно отражение нейните легалистки навици, характерни за тясносоциалистическия период. Навистина партията започна да изгражда своя нелегална военна организация още след Първия си конгрес от 1919 г. и гледаше на нея като на важно звено в подготовката на социалистическата революция в страната. Тя бе възприела и въоръженото въс-

тание като средство за победата на социалистическата революция. Но тя не можа да види именно в Юнското въстание средството за препречване пътя на фашизма в името на една демократична власт — работническо-селското правителство. Ръководството на партията не разбра, че с преврата от 9 юни борбата за подобно народно разрешение на политическата криза в страната вече бе започнала и че само със средствата на легалната масова и пропагандистка дейност то не можеше да се осъществи. А именно към това се стремеше партийното ръководство — да избегне въоръжената борба срещу фашизма. Малко по-късно Георги Димитров сам бе принуден да отбележи, че „... същността на въпроса за 9 юни се състои не в решението, взето на 9 юни сутринта, за очакване втори сигнал, а в самата линия за избягване на въоръжено действие против преврата“.²⁵

Всичко това ни разкрива защо след като си бе поставила за цел подготовката на социалистическата революция и почти се издигна до разбирането, че за това е необходимо да се премине през един междинен път, БКП не се възползва от събитията на 9 юни и даде нареждането за неутралитет на своите организации, с което го обезглави и обективно подпомогна неговото потушаване. Ясно е, че БКП все още не бе се превърнала в партия на революционното действие, способна и готова да използва всички средства, включително и въоръженото въстание.

Подобен извод се отнасяше преди всичко до ръководството на партията като цяло, тъй като част от партийните организации по места възприеха напълно естествено правилното и диктуваното от събитията поведение, като се вдигнаха на въстание.

Разбира се, поведението на БКП (т. с.) по време на 9 юни не бе единствената причина за неуспеха на въстанието и установяването на фашистката диктатура в България. Вина за това носеше и самият Български земеделски народен съюз, който не съумя, въпреки подкрепата на широки народни маси, да задържи и защити своето управление. Но това не освобождаваше и партията от отговорността за тези събития. Още повече че след Юнското въстание, при наличието на героичните събития, свързани с него, тя задълбочи своята позиция на неутралитет и се

²⁵ Димитров, Г. Съч. Т. 9, с. 316.

опита да я обоснове, против критиката на своите членове и Комунистическия интернационал. Това стана на заседанията от 1 до 6 юли 1923 г., където Висшият партнен съвет потвърди поведението на партията по време на събитията. А това вече показваше, че то не бе случайно, а бе плод на остатъците от социалдемократическото ѝ въоръжение — идейно и тактическо.

Развитието на политическите събития след Деветоюнския преврат все по-силно подчертаваше необходимостта от прелом в стратегията и тактиката на партията, за да може тя да реши задачата за подготовката на социалистическата революция в условията на фашистката диктатура. Както по-късно бе отбелязано и от Георги Димитров, все по значителна част от партията започна да чувства, че дотогавашното ѝ идейно и тактическо въоръжение „... не издържа проверката на историята при новите условия на следвоенната криза на капитализма и непосредствената борба за властта“.²⁶

Юнските събития в България дадоха богат материал за осмисляне и преценка на дейността на партията. Ставаше все по-ясно, че не само в социалистическата революция, но и в борбата против фашизма съюзът между работническата класа и селяните е безусловно необходим, че е необходим и единният фронт с останалите антифашистки сили. Това се отнасяше не само до комунистите, но и до част от дейците на самия Български земеделски народен съюз. Още по време на въстанието от 9 юни в Пазарджишко Александър Стамболийски се обърна към партията с призив да оглави въстанието за създаването на една власт на работниците и селяните. Но това можеше да стане само ако бе доведено докрай започналото преустройство на партията на позициите на ленинизма.

Възможностите за подобен прелом в стратегията и тактиката започнаха да се разкриват все по-пълно в периода след 9 юни и намериха значително покритие в подготовката и провеждането на Септемврийското въстание от 1923 година.

²⁶ Пак там, т. 14, с. 239.

**БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ
НА СЕПТЕМВРИЙСКОТО АНТИФАШИСТКО
НАРОДНО ВЪСТАНИЕ.**

**ПРОДЪЛЖАВАНЕ НА СЕПТЕМВРИЙСКАТА
ЛИНИЯ СЛЕД ВЪСТАНИЕТО (1923—1925 г.)**

**1. Решенията на ЦК на БКП (т. с.)
от 5—7 август 1923 г. — начало на прелома
в стратегията и тактиката на партията**

Военно-фашистският преврат от 9 юни 1923 г. не разреши политическата криза в страната. Притъпена в значителна степен от демократичното управление на БЗНС, тя се разгоря с нова сила. Наред със съществуващите и изострящи се социални противоречия в страната все по-остро започна да се изяснява противоречието между фашизма и огромната част от народните маси. След преврата от 9 юни то излезе на преден план.

В икономическата област това противоречие се изрази чрез ускореното настъпление на едрата буржоазия срещу интересите на трудещите се. След преврата капиталистите премахнаха осемчасовия работен ден в предприятията. Завоюваните увеличения на надниците на работниците по време на земеделското управление бяха ликвидирани от скъпотията и спекулата с предметите от първа необходимост. Дори и широкосоциалистическият вестник „Народ“, който поддържаше правителството на Ал. Цанков, бе принуден да признае, че „само в 5 дни, от 24 до 30 юни, сиренето се повиши на едро от 24 до 30—32 лева килото, а кашкавалът — от 40 до 60 лева килото“. Положението на българския лев силно се разклати. Капиталистите уволняваха по-будните и прогресивни работници. Едрите земевладелци си възвърнаха отнетите по силата на аграрната реформа земи, като ограбваха труда и средствата на селяните. Експортърският капитал засегна кооперациите и трудещите се селяни.

В политическата област това противоречие се прояви не само в безмилостната разправа с участниците в Юни-

ското въстание и разгромяването на Българския земеделски народен съюз. Налице бе стремежът да бъде смазана Българската комунистическа партия и ръководеното от нея класово-пролетарско движение като най-голямата и организирана сила, противостояща на фашистката диктатура в страната. Без това тя не можеше да се закрепни. Поради неустановеното си положение фашизмът не предприе разправата с комунистическото и работническото движение веднага след 9 юни. Освен в страната той среща съпротива и отвън, от съседна Югославия, която, виждайки в негово лице представител на реваншистките среди в България, заплашваше с въоръжена намеса. Но веднага след като с помощта на големите капиталистически държави Англия, Италия и др. конфликтът между двете страни бе уреден, правителството на Цанков започна подготовката си за жестока разправа с БКП и революционното работническо движение.

Главните си усилия фашисткото правителство съсредоточи в две насоки. На първо време то се зае да изгради буржоазното единство в страната и да разшири социалната база на режима, без което не можеше да пристъпи към решителни действия против антифашистките сили. Дейността му в тази насока доведе през август 1923 г. до създаването на партията Демократически сговор, в която бяха обединени силите на значителна част от буржоазията. Другата насока бе засилването на терора срещу комунистическата партия и работническото движение в страната. Фашисткото правителство забраняваше работническите събрания, затваряше комунистическите клубове, арестуваше комунисти и прогресивни лица по незначителни поводи.

Изострянето на противоречията между фашизма и народните маси създаваше благоприятни условия за масовото им надигане срещу него, за смъкването на фашистката диктатура и утвърждаването на една по-демократична власт. Засилваше се възможността за друго, народно разрешение на следвоенната политическа криза, за осъществяването на която мнозинството от народните маси вече бяха узрели. Осъществяването на тази възможност зависеше в голяма степен от поведението на Българската комунистическа партия, която единствено можеше да оглави народното негодувание и да го насочи към свалянето на фашизма.

И след юнските събития партийното ръководство про-

дължаваше да отстоява позицията си на неутралитет, възприета на 9 юни 1923 г. Дори по време на заседанията на Висшия партийен съвет, състояли се от 1 до 6 юли, тя бе мотивирана по-нашироко и потвърдена като единствено правилна при тогавашните условия. Но в партията и извън нея бяха налице и някои нови тенденции, които представляваха критика на позицията на партийното ръководство и натиск за изменението ѝ с оглед на настъпилите промени в страната.

Една от тези тенденции бе все по-засилващото се несъгласие на значителна част от партийните членове с възприетата линия на неутралитет. На самото заседание на Висшия партийен съвет в началото на юли против нея се изказаха редица членове на съвета. Недоволството от решението на Партийния съвет предизвика бурни събрания в редица партийни организации. Софийската организация проведе няколкодневна дискусия по правилността на партийната тактика в края на юли и част от нейните членове внесоха в събранието резолюция, която осъждаше позицията на партийното ръководство и призоваваше към изграждането на народното единство в борбата срещу фашизма. Линията на партийното ръководство не бе одобрена и от големите организации в Бургас, Видин, Пазарджик и другаде. Против тактиката на неутралитет се обявиха и задграничните партийни секции на БКП (т. с.), както и някои селски организации. Така организацията в с. Дълбоки, Старозагорско, изпрати до ЦК на партията резолюция, в която открито заявяваше, че не одобрява становището му по събитията от 9 юни. Тя настояваше за свикването на партийен конгрес, на който да бъде обсъден въпросът за стратегията и тактиката на партията в новите условия. На линията на неутралитет се противопостави и Комунистическият младежки съюз. Неговото централно настоятелство искаше бързото сплотяване на всички антифашистки сили и изграждането на единен фронт за осъществяването на работническо-селско правителство.

Преоценката на партийната линия на неутралитет от комунистите се развиваше бързо и както сам Георги Димитров по-късно отбеляза, „Ако имаше достатъчно време, то и цялата партия би признала грешката на 9 юни и би я осъдила“.¹

¹ Димитров, Г. Съч. Т. 8, с. 329.

Започналият процес на преценка бе подпомогнат и от Изпълнителния комитет на Комунистическия интернационал. Още при първите известия за Деветоюнския преврат в България Васил Коларов, генерален секретар на Комунистическия интернационал, публикува във в. „Правда“ статия, в която подчертаваше необходимостта БКП да оглави борбата против преврата и да не позволи на фашистката диктатура да се закрепни. Малко по-късно, на 14 юни, ИККИ изпрати до ЦК на БКП телеграма, в която съветваше за съвместна борба с БЗНС против фашисткото правителство. С Деветоюнския преврат и отношението на БКП към него се занима и свиканият през втората половина на юни Трети разширен пленум на ИККИ, който прие и изпрати в България „Възване към българските работници и селяни“, като ги призоваваше на борба срещу фашисткото правителство. ИККИ изрази отрицателното си отношение към решенията на Партийния съвет от 1—6 юли и разреши на Васил Коларов да замине за България, за да подпомогне партията в изправянето на деветоюнската грешка.

Под въздействието на тези два фактора — критиката на Комунистическия интернационал и на членската маса, както и на терора от страна на Цанковото правителство — партийното ръководство започна да осъзнава погрешността на своята политическа линия. Както съобщава и Георги Димитров, сред повечето членове на Висшния партийен съвет постепенно се утвърждаваше схващането, че в своето развитие страната отива към въоръжено въстание. За ускоряването на този процес изигра роля и срещата на Георги Димитров с Васил Коларов в края на юли във Варна, на която бе обсъдено положението в страната и отношението, което партията трябва да вземе към него. От втората половина на юли започнаха да се отбелязват някои моменти, които свидетелстваха за близкия прелом в политическата линия на партията. На 19 юли „Работнически вестник“ помести уводна статия, в която виждаше възможността да се изгради единен фронт между Българската комунистическа партия и Българския земеделски народен съюз в името на борбата за работническо-селско правителство, а ЦК на БКП излезе на 23 юли с окръжно до партийните организации, в което констатираше, че с нарастването на терора се създава обстановка, наподобяваща вулкан, над който не може да се стои. Всичко това

подготви решенията на ЦК на БКП от 5—7 август 1923 година.

От 5 до 7 август 1923 г. бе проведено разширено заседание на Централния комитет на Българската комунистическа партия, което трябваше да обсъди въпроса за политическата стратегия и тактика на партията в условията на фашистката диктатура. На основата на анализа на политическото развитие на страната съвещанието направи извода, че „Превратът на 9 юни откри криза по въпроса за властта, изходът от която не можеше да бъде друг освен въоръженото въстание на масите в името на работническо-селско правителство“.² От тази оценка ясно личеше, че партийното ръководство вече бе разбрало същността на Деветоюнския преврат не като проста смяна на едно буржоазно правителство с друго, а като превръщане на реакцията и терора в основен метод на буржоазното господство. То разбираше, че фашистката диктатура задържа развитието на революционния процес в страната и трябва да се свали.

Нова оценка на политическата обстановка изискваше от партийното ръководство разрешаването на редица въпроси: за целта, в името на която трябваше да се води борбата, за силите, които трябваше да бъдат осигурени на страната на партията, за средствата и формите на тази борба.

Отговор на всичките тези въпроси даде резолюцията на заседанието от 5—7 август. Тя посочи, че свалянето на фашистката диктатура трябва да се извърши в името на работническо-селското правителство. С това бе очертана и непосредствената стратегическа цел на въстанието.

Лозунгът за работническо-селско правителство БКП бе издигнала още през януари 1923 г. Но свързвайки го пряко със социалистическата революция, партията смяташе за възможно неговото осъществяване само с помощта на местните земеделски дружби, без и против ръководството на БЗНС, което не можеше да привлече към такава цел. В решението на ЦК на БКП от 5—7 август в този лозунг бе вложено по-различно съдържание. То се обуславяше от настъпилите след 9 юни политически промени в страната.

На преден план пред БКП излезе борбата за отстоява-

² Вж. БКП в резолюции и решения... Т. II, С., 1951, с. 276.

нето и разширяването на демократическите права и свободи, борбата за демокрация, за премахването на фашизма като необходимо условие за приближаването на социалистическата революция. Тя можеше да бъде успешна само при условие, че в нея бъдат привлечени всички засегнати от фашизма слоеве. А това не можеше да стане в името на пролетарската диктатура или на работническо-селско правителство, тъждествено с нея. За подобна цел масите все още не бяха узрели. Голяма част от тях — селяните — все още стояха на позициите за самостоятелна селска власт и дребната частна собственост и бяха далеч от социализма.

Новото съдържание, което бе вложено в идеята за работническо-селско правителство от заседанието на ЦК на БКП от 5—7 август, отговаряше на новите условия. Работническо-селското правителство, което се поставяше като стратегическа цел на антифашисткото въстание, нямаше да бъде диктатура на пролетариата. То трябваше да привлече в борбата срещу фашистката диктатура широките народни маси, а след смъкването ѝ да разреши определен обем антифашистки, демократични задачи. По такъв начин щяха да се създадат благоприятни условия за подготовката на социалистическата революция, а широките народни маси щяха да натрупат необходимия им собствен политически опит, който да ги подпомогне във възприемането на идеята за социализма. Така работническо-селското правителство, отчитайки спецификата на политическото развитие на страната, можеше да изиграе ролята на преход от капитализма към социализма, да ускори протичането на революционния процес в България.

Новата оценка на обстановката и новата стратегическа цел, поставена пред партията, разкриваше и врага, срещу когото трябваше да бъде насочен главният удар на партията. Макар и да водеше последователна борба против настъплението на буржоазната реакция до 9 юни 1923 г., БКП (т. с.) насочваше главния удар срещу цялата буржоазна класа и дори срещу управлението на БЗНС. От гледна точка на една предстояща социалистическа революция тази постановка имаше известно основание, тъй като бе насочена срещу основата на буржоазното и дребнобуржоазното господство — частната собственост. Но установяването на фашистката диктатура и разкриването на вътрешнокласовата диференциация в самата буржоазия позволи на партията да види кои среди

поддържаха фашизма, главния враг в момента за една демократическа промяна в политическото развитие на страната. Това разкри и възможността с насочването на главния си удар срещу него да го изолира от дребнобуржоазните и в известна степен и от среднобуржоазните кръгове, да стесни неговата база дори сред собствената му класа и да увеличи шансовете за успех на едно въстание срещу фашистката диктатура в страната.

Новата постановка на въпроса за стратегическата цел и насоката на главния удар на революционните сили в борбата за разрешаването на изострящата се криза и за властта позволиха на партията да отиде далеч по-напред и в схващането си за възможните съюзници и резерви на работническата класа. Дотогавашните становища по тези въпроси се основаваха на убеждението за близката социалистическа революция, за която трябваше да бъдат привлечени само онези среди, които бяха в достатъчна степен узрели за едно коренно преобразуване на капиталистическия обществен строй. А това бяха работническата класа и безимотните и малоимотни селяни. Оттук се обуславяше и непоследователното отношение на партията към средните селяни, които представяваха голяма част от населението на страната и даваха тон в БЗНС.

В борбата за установяването на едно работническо-селско правителство, което да разреши редица демократични задачи, а при благоприятни условия да се превърне и в преход към една социалистическа революция, партията съзря възможността да бъдат привлечени по-широки маси от трудещите се и дори някои части от нефашистката буржоазия. Фашизмът установяваше и укрепваше своята диктатура не само в ущърб на интересите на трудещите се слоеве от народа, но и на една част от буржоазната класа, която отстраняваше от облагите на властта. Това обуслови промяната в отношението на БКП спрямо средните селяни и останалите трудещи се извън работническата класа. Заседанието на ЦК на БКП от 5 до 7 август 1923 г. определи, че в борбата за установяването на работническо-селско правителство партията ще се обърне към ... трудещите се маси от града и селото.... Този подход при определянето на съюзниците и резервите в борбата против фашистката диктатура създаваше значително по-големи възможности за разширяването на нейните движещи сили и превръщането им в перспектива и в движещи сили на самата социалистическа революция.

Всичко това се отрази благоприятно и върху отношението на БКП (т. с.) към средствата и формите на борба против фашистката диктатура. Изострянето на кризата в страната с установяването на фашистката диктатура, повратът в оценката на обстановката и задачите на партията, произтичащи от нея, очертаха въоръженото въстание, съчетано с предхождащи го масови акции на трудещите се, като единственото средство за нейното разрешение в интерес на трудещите се маси. Поради това и заседанието на ЦК на БКП от 5—7 август 1923 г. подчерта в своята резолюция, че партията, „... без да пренебрегва възможностите за легална борба, трябва да съсредоточи всичките си сили главно на всестранната подготовка на масовото въоръжено въстание“.³

От особено важно значение за успеха на определения курс към въоръжено въстание бе и новото схващане на партията по въпроса за изграждането на единния фронт. Като отчете характера на установената на 9 юни фашистка диктатура и необходимостта да се сплотят трудещите се в борбата за нейното сваляне, заседанието подчерта, че „За тази цел партията ще се обърне към всички масови организации — политически и икономически — на пролетариата и малоимотните граждани и селяни, към Земеделския съюз, Социалдемократическата партия, Съюза на занаятчиите, Общия синдикален съюз, кооперациите и организацията на анархо-комунистите“.⁴ В основата на съвместните действия против фашизма трябваше да залегне „... защитата на потъпканите права и свободи и намиращите се в опасност насъщни интереси на масите...“.⁵

Постановката на заседанието от 5—7 август относно изграждането на единния фронт против фашизма съдържа нови моменти, различни от онова схващане, което партията имаше до 9 юни 1923 година. Призивът за единен фронт на трудещите се сега не означаваше сплотяването им под знамето на партията, за което те все още не бяха узрели, а за защита на техните непосредствени интереси, застрашени от фашистката диктатура. А за това те бяха готови да се борят и Юнското въстание го потвърди. При това масите се призоваваха в единния фронт заедно със своите политически и професионални органи-

³ Пак там.

⁴ Пак там, с. 277.

⁵ Пак там, с. 276.

зации в името на една общоприемлива платформа, която водеше към установяването на работническо-селско правителство. А новото отношение към БЗНС, с което партията поемаше инициативата да подпомогне неговото възстановяване след удара от 9 юни, разширяваше реалните възможности за изграждането на единния фронт, на широко народно антифашистко единство под ръководството на БКП.

Заседанието на ЦК на БКП от 5—7 август 1923 г. обърна сериозно внимание на военната подготовка на въстанието. Също така се определи отношението на партията към някои други сили в страната, каквато бе например Вътрешната македонска революционна организация (ВМРО), която трябваше да бъде привлечена на страната на въстанието или да бъде неутрализирана. Прието бе решение и за генерална стачка на работническата класа, при условие че фашистката власт предприеме остри мерки срещу партийните кадри, за да предотврати подготовката на въстанието.

По такъв начин решенията на заседанието на ЦК на БКП не само определиха курс към въоръжено въстание в името на работническо-селско правителство, но очертаха и силите, които трябваше да участвуват в него, и средствата за тяхното сплотяване под ръководството на БКП. Погрешната деветоюнска линия бе преодоляна и заменена с нова, която бе насочена към свалянето на фашизма и създаването на необходимите условия за победата на социалистическата революция в перспектива.

Основните моменти в решението от 5—7 август зрееха отдавна в партията. Но именно сега, във връзка с непосредствената подготовка на въоръженото въстание, те намериха своето трайно място в нейната стратегия и тактика. Това беше поврат в развитието на партията по пътя на ленинизма, чието съдържание бе най-пълно определено от Георги Димитров в политическия отчет на ЦК на БРП (к) пред Петия конгрес. „Здравото марксистическо ядро — заяви той — през август 1923 г., подпомогнато от Коминтерна, удържа връх в ръководството на партията и наложи една коренна промяна в нейната стратегия и тактика. Партията скъса със своята дотогавашна изолация, взе решителен курс за сплотяване на всички антифашистски сили в единен блок на трудещите се от градовете и селата и пристъпи към всеобхватна подготовка на масите за борба срещу монархо-фашистката диктатура, включител-

но и до въоръжено въстание в името на работническо-селско правителство.“⁶

2. Септемврийското въстание от 1923 г.

Решенията на ЦК на БКП от 5—7 август очертаха характера на предстоящото въстание и целите, които то трябваше да преследва. В кратък срок БКП (т. с.) трябваше да извърши огромна политическа и военно-техническа подготовка на въстанието, да се превърне в действителен организатор и ръководител на масите. При това в условия, далеч по-неблагоприятни за въстание от тези, които имаше в страната по време на 9 юни, тъй като фашистката диктатура усилено утвърждаваше своята власт.

Политическата подготовка на въстанието придобиваше изключително важно значение. Повратът в стратегията и тактиката на партията, набелязан в решенията от 5—7 август, трябваше да се усвои от цялата партия. Необходима бе огромна работа и за изграждането на единния фронт, особено с Българския земеделски народен съюз, което не можеше да стане без изживяването на наслоените в продължение на години отношения между двете партии и техните членове. Въпросът за единния фронт се превърна в основен проблем при политическата подготовка на въстанието.

Оценявайки това, още на 8 август 1923 г. Централният комитет на БКП (т. с.) изработи специална инструкция за отношението на партийните организации към земеделските дружби. В нея се нареждаше партийните групи в селата да влязат незабавно във връзка с дружбите или с отделни сдружени земеделци и да подпомогнат възстановяването и укрепването на разгромените им организации. В инструкцията бе подчертано, че „Съюзът между комунистическата партия и земеделския съюз има за основа общите интереси на трудещите се от града и селото“.⁷ Още тук бе залегнала правилната мисъл, че единният фронт на село трябва да се изгражда по пътя на борбата за непосредствените интереси на селяните, а не в името на крайната програма на БКП и БЗНС.

⁶ Димитров, Г. Стл. Т. 14, с. 240.

⁷ Септемврийското антифашистко въстание. Документи и материали. Т. 2, С., 1973, с. 38 и сл.

В същия ден и Българският комунистически младежки съюз излезе с Обръщение към трудещата се младеж в града и селото за създаване на младежки единен фронт. В него се изтъкваше, че идеините и тактическите различия не могат да бъдат пречка за съвместната борба, и се призоваваха членовете на съюза да бъдат най-дейните радетели за неговата кауза.

Българската комунистическа партия предприе незабавно широка акция за защита на членовете на БЗНС и селяните, които бяха арестувани от фашистката власт за участието им в Юнското въстание. На 8 август бе публикувано в „Работнически вестник“ Обръщението към работниците и селяните от Централната комисия за подпомагане на жертвите на капиталистическата диктатура, което ги призоваваше на борба срещу фашисткия терор. Основният мотив на Обръщението бе утвърждаването на необходимостта от съюз на работниците и селяните в името на работническо-селско правителство, воденето на единна борба против фашистката диктатура. Като първа стъпка към изграждането на единния фронт на партийните групи в селата се нареждаше да организират подпомагането на семействата на арестуваните участници във въстанието и на тази основа да осъществят единнодействието със сдружените земеделци и техните организации. „Работнически вестник“ помещаваше на своите страници материали, разобличаващи жестоката разправа на фашистката власт с участниците в юнските събития. Много адвокати-комунисти поемаха тяхната защита пред съдилищата и т. н.

Установени бяха и преки контакти с някои от ръководителите на БЗНС, които заставаха на единнофронтовски позиции. Част от тях, които формираха земеделската левица, вече бяха изживели плюзните за самостоятелна селска власт и се бореха за съвместни действия с партията в борбата против фашизма. На срещата между представителите на партията и левицата на Българския земеделски народен съюз стана ясно, че възможността за съвместни действия в предстоящото въстание е назряла. Представителят на БЗНС Петко Д. Петков заяви: няма друг изход, освен да вървим рамо до рамо с комунистическата партия в борбата за смъкването на фашистката власт. Ние се убедихме, че сами не сме в състояние да удържим властта, че властта може да се удържи само съвместно с работниците и комунистическата партия.

В изпълнение на решенията от 5—7 август ЦК на БКП се обърна с предложение за създаване на единен фронт и към ръководителите на социалдемократическата партия. То бе публикувано в „Работнически вестник“ и представляваше призив за съвместна борба против фашистката диктатура в името на борбата против разгръщания се бял терор в страната, против настъплението на капитала и нарастването на данъчните тежести, против отнемане правата на работниците за организиране и защита на своите интереси, против цензурата и т. н. Но отговор от страна на ръководството на социалдемократите, които имаха свой представител във фашисткото правителство, не последва. Направени бяха опити и за споразумение с Вътрешната македонска революционна организация (ВМРО), но безрезултатно, тъй като десните ръководители на организацията бяха едни от най-отявлените крепители на фашистката власт.

След отказа на Социалдемократическата партия за единен фронт БКП започна да го изгражда от долу, сред самите работници и служещи. Най-удачната форма за това партийното ръководство видя в изграждането на работнически комисии в предприятията и комитети на служещите в учрежденията, чиято задача трябваше да бъде организирането на колективни изяви пред органите на властта по повод на едни или други искания на работниците и служещите. В тях трябваше да се привлекат към участие работници и служещи без разлика на партийна принадлежност и да се превърнат в органи на единния фронт по места. В този смисъл „Работнически вестник“ помести и уводна статия, която имаше характер на инструкция до партийните организации. Общият работнически синдикален съюз изпрати до местните работнически съвети писмо, подписано от секретаря му Георги Димитров, в което се даваха нареждания за обща борба с другите професионални организации против настъплението на капитала в страната.

Партията разгърна активна дейност и сред трудешите се от градове и села. На 22 август 1923 г. ЦК на БКП изпрати до своите организации и групи окръжно, в което нареждаше да започне свикването на съвместни събрания на трудешите се за защита на интересите им от настъплението на фашизма. Те трябваше да създават общи комитети, в които да бъдат представени хора с различна политическа ориентация, сплотени около единнофронтската

платформа, и да разгърнат масово антифашистко движение като пролог към въстанието.

Едновременно с практическите стъпки по изграждането на единния фронт БКП положи усилия и за теоретическото му изясняване, за разкриване на неговата същност и обхват и за въоръжаване на партийните членове с новото разбиране по този въпрос. Изключителна роля в това отношение изиграха статиите на Георги Димитров върху единния фронт, публикувани в края на август и началото на септември 1923 г. в „Работнически вестник“.

Статиите на Георги Димитров разкриваха характера и същността на фашизма. В тях за първи път се появи определението на фашизма като власт на едрия капитал, насочена срещу революционните и демократичните слоеве на народа, а също така и против част от самата буржоазия, която се стремеше да обезпечи интересите си по пътя на разюздания терор срещу трудещите се. Това гледище позволи да се даде и най-правилното от гледна точка на единния фронт определение, че „Фашизмът не е само антикомунистически, той е в същото време и антинароден“.⁸

Този характер на фашизма бе според Георги Димитров базата, върху която можеха да се сплотят трудещите се в борбата си срещу него и да създадат единния фронт. „Един жизнен общ интерес — писа той — за трудещите се маси и за трудовата интелигенция, както и за техните политически партии и икономически организации днес е — с общи усилия да запазят свободите, правата, честта и живота си, като обуздаят още в самото начало надигащата се буржоазна реакция и нейното най-типично проявление — фашизма.“⁹

Изграждането на единния фронт на трудещите се не биваше да се спъва от програмните различия на отделните партии. Те можеха да се обединят, запазвайки своите програмни цели и искания, върху основата на една временна платформа за борба против фашизма, за смъкването на неговата власт и разрешение на политическата криза. По такъв начин единният фронт можеше да се превърне в главно оръжие за борба против реакционната буржоазия и фашизма.

В статиите на Георги Димитров бе точно определен обхватът на единния фронт. В него се призоваваха всички

⁸ Димитров, Г. Съч. Т. 7, с. 210.

⁹ Пак там.

трудоши се, които бяха готови да влязат в него за борба в името на работническо-селско правителство, осъществено посредством въоръжено въстание. Въпреки че в тези статии не се говореше открито за връзката на единния фронт с въоръженото въстание, имаше се предвид точно това. Безспорно въстанието стесняваше обхвата му, тъй като за него бяха онези слоеве, които вече бяха готови да се вдигнат на въоръжена борба против фашизма, до работниците и селяните. Но тази постановка се определяше от условията, от възприетата линия за подготовка на въоръжено въстание срещу фашистката диктатура в страната и не можеше да бъде другояче.

Новите възгледи на партията по въпроса за единния фронт и усвояването им от нейните членове бе важно оръжие в подготовката на въоръженото въстание и предпоставка за превръщането му във всенародно.

Едновременно с политическата се извършваше и военно-техническата подготовка на въстанието. Към Централния комитет на партията бе създаден Военно-технически комитет, който трябваше да разработи военния план на въстанието. Изградени бяха военни комисии при окръжните комитети, страната бе разделена на пет военни области, оглавени от военно-революционни комисии. Според изработения план въстанието трябваше да започне едновременно в цялата страна при уговорката, че ако някъде то избухне по-рано, съседните окръзи незабавно ще го подкрепят. Военно-техническите комисии при окръжните и околийските комитети трябваше да изработят планове на въстанието за своите райони. Въстанието в София трябваше да получи подкрепа от съседните околни и от Врачански окръг, тъй като тук бе съсредоточена голямата част от войската и полицията, а също така и значителна част от силите на самата буржоазия.

Разработени бяха и редица други мероприятия, непосредствено свързани с избухването на въстанието. Предвиждаше се избухването на 24-часова генерална протестна стачка, при условие че фашистката власт започне масови арести на комунисти, изградени бяха резервни акционни комитети, които да заместят ръководителите на въстанието в случай на арести, усилено се набавяше оръжие, оформиха се въстанически поделения, работеше се за призличането на части от армията на страната на въстанието.

Активната дейност на БКП не можеше да остане не-

забелязана от фашистката власт, още повече че тя се бе добрала до известни сведения за заседанието на ЦК на БКП от 5—7 август и до неговите решения. Поради това правителството реши да удари партията, преди тя да е завършила своята подготовка. На 12 септември то предприе масови арести на партийни членове, обиски и затваряния на партийни клубове и др. Спрян бе и „Работнически вестник“.

Ударът на властта бе силен, макар и да не успя да разгроми партията. Още преди това ЦК бе предупредил местните комитети за възможността от подобна акция на властта и бе наредил на своите активисти да се укриват в случай на арести. Значителна част от ръководителите успяха да изпълнят партийното указание, но в ръцете на полицията попаднаха и много от онези, които не бяха взели необходимите мерки за това. Арестувани бяха политическият секретар на ЦК на БКП Христо Кабакчиев и ръководителят на Военно-техническия комитет при ЦК Коста Янков. В София БКП успя да организира протестна акция с митинг от около 3 хиляди работници пред Народния дом, който полицията разгони. Но решението за 24-часова генерална протестна стачка не бе осъществено въпреки призива на Софийската партийна организация и софийския комитет на ОРСС от 14 септември. В проведената стачка поради недостатъчна организация взеха участие малко работници, а секретарят на ЦК Тодор Луканов даде нареждане за нейното прекратяване.

При това една от целите, които фашистката власт преследваше с акцията си от 12 септември, бе постигната. Тя провокира избухването на въстанието още на 13 септември в с. Мъглиж, Казанлъшко, където полицията арестува най-видните комунисти в селото. Въоръжено стълкновение стана и в София при разпръскването на протестния митинг на 14 септември. Арестите и в други краища на страната ускориха въоръженото сблъскване. Необходимо бе партийното ръководство незабавно да определи поведението си в новите условия.

На 15 септември се състоя заседание на Централния комитет на партията, на което болшинството от членовете му се изказаха, че въстанието е предстоящо, и решиха да се предупредят местните комитети да ускорят подготовката му. В полза на незабавното вдигане на въстание се изказа и Васил Коларов, който макар и да не присъствуваше на заседанието, изпрати записка в този дух. Засе-

даването възложи на Васил Коларов, Георги Димитров, Тодор Петров и Тодор Луканов да определят датата на въстанието. На 18 септември бе решено въстанието да започне на 22 срещу 23 септември и да бъдат изпратени куриери до окръжните комитети, които освен датата на въстанието да занесат и инструкцията на ЦК на БКП за създаването и дейността на местните революционни комитети по време на въстанието. Съгласно инструкцията последните трябваше да действуват като органи на новата работническо-селска власт. Решението за датата на въстанието бе потвърдено и в заседанието на ЦК на БКП от 20 септември, на което бе избран и Главният военно-революционен комитет в състав — Васил Коларов, Георги Димитров и Гаврил Генов, а на 21 септември членовете на Главния щаб заминаха за Врачански окръг, откъдето да ръководят въстанието.

В заседанията от 15, 18 и 20 септември се появиха тревожни симптоми относно състоянието в ръководството на партията. Стана ясно, че някои членове на ЦК не споделяха общото убеждение за необходимостта и възможността за успех на едно незабавно въстание. Техният най-ярък представител, организационният секретар на ЦК Тодор Луканов, разви гледището, че фашистката диктатура не се укрепвала, а обратно, се компрометирала пред народните маси, че предстояли парламентарни избори, в които партията можела да постигне голям успех и т. н. Очевидно в партийното ръководство все още се намираха привърженици на деветоюнската линия, а както се потвърди в хода на въстанието, такива имаше и в партийните ръководства по места. Тези симптоми бяха останали без необходимото внимание и по-късно оказаха своето отрицателно влияние върху развитието на борбата.

По това време въстанието вече бе избухнало и следваше своя ход. На 19 срещу 20 септември то избухна в Старозагорски окръг и получи широк размах.

Старозагорската партийна организация имаше силно влияние сред трудещите се в окръга. Тук бяха постигнати сериозни успехи в изграждането на единния фронт между БКП и БЗНС. Сред окръжните партийни ръководители личеха такива крупни фигури като Недялко Николов, Петко Енев, Тачо Даскалов, които се ползваха с голям авторитет. След арестите от 12 септември, които засегнаха и част от окръжния комитет, изграденият от по-рано акционен комитет начело с Доню Пехливанов, в който вли-

заха и членове на БЗНС, ускори подготовката на въстанието и го обяви на 19 септември.

В Старозагорска околия въстанаха по-голяма част от селата. След завземането на властта оттам бяха изпратени въстанически отряди в помощ на града. Заедно с бойните групи от града бяха нападнати определените по плана обекти — гарата, казармите, полицейските участъци и др. Особено голямо сражение се разви при атаката на жандармерийските казарми в града, където падна убит и ръководителят на въстанието в града Доню Пехливанов.

По същия начин се разви въстанието и в Нова Загора. Въстаналите села изпратиха помощ на града и заедно с местните въстаници взеха властта и освободиха арестуваните си другари. В Чирпан и околията също въстанаха много села и водиха упорита битка за завземането на града. В Казанлъшка околия въстанието бе най-масово в селата Шипка, Мъглиж и Епина.

Въпреки героичните прояви на въстаниците, особено при отбраната на Нова Загора, въстанието в Старозагорски окръг не бе подкрепено от въстание в съседните окръзи и бе обречено на неуспех. Под предлог, че не са получили нареждане за въстание, ръководителите на съседните окръзи — Ямболски и Сливенски — не обявиха въстание и фашистката власт можа да използва войсковите части от тези окръзи за потушаването на Старозагорското въстание. Войски бяха докарани и от други места, където въстанието не бе избухнало.

Масов характер въстанието прие и в редица други окръзи. В Разложко то обхвана много села, въстаниците превзеха града и водиха упорито сражение за овладяването на казармите, подпомогнати и от част от войниците. В Пазарджишка околия въстаниците водиха ожесточени боеве за Пазарджик и гара Сафанбей. В Пловдив и останалите околии на окръга не избухна въстание, което позволи на властта да маневрира със своите сили. В отделни части на Бургаски окръг, най-вече в Грудовско, въстанието също прие широки размери. Дори самият Бургас бе атакуван от силна въстаническа група. Отделни села въстанаха в Шуменски, Търновски и Плевенски окръг и водиха сражения с правителствените войски. В Софийски окръг въстанието избухна в Ихтиманско и Долнобанско, в редица села на Самоковска, Пирдопска и Софийска околия. Въстаниците водиха боеве за Ихтиман и гара Костенец, създадена бе и Кътинската република.

Най-масово бе въстанието в Северозападна България, главно във Врачански окръг, където влиянието на БКП сред трудещите се бе особено голямо и имаше силни партийни организации. Поради това Врачански окръг бе определен и за център на въстанието, където трябваше да се намира и Главният военно-революционен комитет за цялата страна.

Въстанието във Врачански окръг избухна на определената дата — 22 срещу 23 септември през нощта. До сутринта на 23 септември въстаническите отряди завзеха град Фердинанд (дн. Михайловград) и гара Бойчиновци, като прекъснаха железопътната връзка между Враца и Фердинанд. Същия ден при гара Бойчиновци и град Фердинанд се разгоряха ожесточени боеве между въстаниците и правителствените войски. Фердинанд бе завзет от войската, но след това въстаниците заедно с дошлата на помощ Лопушанска дружина начело с Георги Дамянов отново го превзеха. В града същия ден се настанаха членовете на Главния военно-революционен комитет и той бе обявен за временен център на въстанието.

Въстанието се разгърна и в Берковска околня. След установяването на работническо-селска власт въстаниците от селата заедно с тези от града завзеха Берковица и преследваха разбитите войски към Петрохан. В Оряховско и Белослатинско въстанието също бе масово и околняските центрове паднаха в ръцете на въстаниците. Не въстана град Враца и околнята му, което постави въстаниците от окръга под заплахата от намиращите се там войскови части.

На 24 и 25 септември въстаниците водиха боеве с врага. На последния ден се състоя и най-значителната битка в този край при гара Бойчиновци, в която въстаниците, водени от Гаврил Генов, разбиха изпратените срещу тях войници и завзеха много оръжие и боеприпаси. Завърши подготовката за настъпление към Враца.

Размахът на въстанието в тази част на страната изплаши фашистката власт и тя взе решителни мерки за смазването му. Пристигнаха войски от шумевски и софийски гарнизон, мобилизирани бяха и силите на местната реакция. На 26 септември при гара Криводол се състоя тежко сражение между силите на правителствените части и въстаниците, при което последните бяха принудени да се оттеглят. Настъпни обрат в хода на въстанието и на 27 септември врагът отново успя да завземе град Фердинанд.

Във Видински окръг въстанието придоби най-масов характер в Ломска околия. На 23 септември местните въстаници вече бяха овладели града и обсадиха казармите. На помощ им се притече и въстанически отряд от Врачански окръг начело с легендарния поп Андрей, който на 26 септември при гара Брусарци разгроми неприятелска войскава част. Но пасивната обсада на казармите в Лом от въстаниците не бе увенчана с успех и градът отново падна в ръцете на фашистката власт. На 27 септември въстанието в Северозападна България бе вече потушено и част от въстаниците организирано се изтеглиха в съседна Югославия. Между тях бяха и членовете на Главния военнореволюционен комитет Васил Коларов, Георги Димитров и Гаврил Генов.

За поражението на въстанието в Северозападна България, пък и в останалата част на страната голяма роля изигра обстоятелството, че то не избухна в София. Тук подготовката на въстанието бе добра, привлякоха се и някои войскове части, партийната организация бе многобройна. Но на 21 септември чрез предател, промъкнал се във Военно-революционния комитет, властта успя да узнае плана на въстанието и да разгроми самия комитет по време на неговото заседание. За да не попадне в ръцете на врага, неговият ръководител Димитър Гичев се самоуби, двама успяха да избягат, а останалата част от членовете му бяха арестувани. Ръководителите, които бяха на свобода, решиха въстанието да бъде отложено въпреки готовността на организацията, а това не означаваше нищо друго освен отказ от него. Това решение облекчи фашистката власт, която използва части от софийския гарнизон за потушаването на въстанието във Врачански окръг и Софийска околия. Обстоятелството, че не въстана най-големият център, разколебаваше останалите въстаници в страната и подготвяше тяхното поражение.

Продължило близо две седмици, от 13 до 28 септември, въстанието разтърси страната и смъртно уплаши фашистката власт и буржоазията. Поради това те използваха поражението на въстанието за зверска разправа с въстаниците и техните близки, с всички прогресивни хора в страната.

Първото организирано народно антифашистко въстание у нас и в целия свят претърпя поражение. За това имаше най-различни причини, но измежду тях се откриха някои, които имаха решаващо значение.

Причина за неуспеха на въстанието бе все още неизживяната погрешна деветоюнска тактика на неутралитет, въпреки коренната промяна в стратегията и тактиката на партията, направена с решенията на ЦК от 5—7 август 1923 година. И това пролича не само в наличието на становища за ненавременността на едно въстание, развити от организационния секретар Тодор Луканов в заседанията на ЦК от 15 и 20 септември, но и в контрапаролите за въстание, които той изпрати без знанието на партийното ръководство до окръжните и околийските ръководства на партията в страната. Поради получаването на контрапаролата на редица места, въпреки добрата подготовка, партийните организации не обявиха въстание. Деветоюнското схващане не бе изживяно и от редица местни ръководители и дейци на партията и се отрази отрицателно върху готовността на някои от най-големите партийни организации, които също не се вдигнаха на въстание. Очевидно преходът от легалните навици към конкретно въоръжено действие бе за една част от партийните кадри сложен и продължителен процес. Значението, което изигра това обстоятелство за поражението на въстанието, бе отбелязано и от Георги Димитров пред Петия конгрес на партията с думите: „... обстоятелството, че деветоюнската тактика не бе осъзната окончателно като погрешна и вредна... във всички звена на партията от горе до долу... ѝ попречи правилно да организира, да ръководи и да осигури успеха на Септемврийското въстание в 1923 г.“¹⁰

Наред с това в краткия срок от 9 юни до Септемврийското въстание не навсякъде бе изграден и единният фронт на трудещите се и особено работническо-селският съюз, въпреки достигнатите успехи в това отношение. За част от партийните кадри това време бе твърде малко, за да осъзнаят необходимостта от ново отношение по тези въпроси. И тук се проявиха остатъци от миналото, които спъваха подготовката на въстанието в редица краища на страната. Там, където тези слабости бяха преодоленни, въстанието наистина бе масово.

За неуспеха на Септемврийското въстание имаше и причини от военно-технически характер като неедновременното му избухване и други грешки от военно естество, които позволиха на фашистката власт да разгромява въс-

¹⁰ Пак там, т. 14, с. 241.

тавалите краища един след друг. Българската комунистическа партия за първи път бе организатор и ръководител на едно въоръжено въстание и ѝ липсваше необходимият опит.

Всичко това, взето заедно, ни разкрива и главната причина за поражението на въстанието, изтъкната от Георги Димитров още по време на Лайпцигския процес през 1933 г. — недостатъчната болшевизация на партията. „... Аз и моята партия не бяхме тогава още *истински болшевики* — самокритично призна той. — Поради това ние не можахме *успешно да организираме и да проведем това историческо народно въстание начело с пролетариата.*“¹¹

Въпреки своето поражение Септемврийското въстание от 1923 г. изигра ролята на дълбок исторически прелом за развитието на Българската комунистическа партия и нашата страна. Особено силно бе значението на Септемврийското въстание за по-нататъшното развитие на революционния процес в България. Това се обуславяше от задачите, които то си поставяше, и от средствата, с които искаше да ги разреши.

Формулираните в платформата на единния фронт искания обхващаха интересите на широките народни слоеве: възстановяването на потъпканите от фашистката диктатура демократически права и свободи, защита на интересите на работническата класа посредством установяването на 8-часов работен ден и трудово законодателство, даване земята на селяните, прехвърляне на данъчните и репарационните тежести върху буржоазията, монопол на държавата върху външната и вътрешната търговия, разширяване правата на кооперациите, запазване на мира и др. Тези искания трябваше да бъдат осъществени от едно работническо-селско правителство, което със своята дейност да разчисти пътя към социализма в страната.

Платформата на единния фронт отразяваше стремежа на огромна част от трудещите се за възстановяването на демокрацията и смъкването на фашистката диктатура. Както показаха и събитията след 9 юни, те бяха узрели да се борят дори с оръжие в ръка за нейното осъществяване. Това определи и движещите сили на въстанието — работническата класа начело с комунистическата партия, огромната маса от селяните и останалите трудещи се в

¹¹ Там там, т. 9, с. 113.

градовете. Участието на тези сили във въстанието му придаде не само антифашистки и демократичен, но и дълбоко народен характер.

Задачите, възникнали за разрешение пред въстанието и неговите движещи сили, свидетелствуваха, че революционният процес в страната вече бе навлязъл в нов етап — етапа на антифашистката борба. Неговото съдържание се определяше от необходимостта да бъде разчистено новото препятствие за успешната социалистическа революция — фашистката диктатура, — а това можеше да стане само чрез свалянето ѝ в името на възстановяването и разширяването на демократическите свободи и права на трудещите се. По такъв начин изпъкна още по-силно проявената още до Септемврийското въстание от 1923 г. необходимост от съчетаването на борбата за социализъм с борбата за демокрация. Налагаше се партията да търси специфичен път или подход към победата на социализма в нашата страна, което и доведе до коренната промяна в нейната стратегия и тактика.

Септемврийското въстание оказва изключително голямо влияние върху развитието на Българската комунистическа партия. По думите на Георги Димитров то представляваше преломен момент в нейната болшевизация.

Съдържанието на този прелом бе твърде дълбоко. За първи път Българската комунистическа партия пристъпи към непосредствена борба за власт. По този начин партията не само заличи пасивността си по време на 9 юни и укрепи авторитета си сред широките народни маси като защитник на техните интереси в антифашистката борба. Тя натрупа и значителен опит в подготовката и организирането на едно въоръжено въстание, в разкриването и привличането на съюзници и резерви в борбата за властта, в изграждането на въстаническата армия, в ръководството на бойните действия и т. н. Всичко това разкриваше решителния преход на БКП от позициите на пропагандата и агитацията на ленинизма към непосредственото революционно действие. А последното бе едно от най-характерните белези на партия от нов, ленински тип и проявата му и в нашата партия свидетелствуваше за по-нататъшното ѝ развитие по пътя на ленинизма.

Особено важен момент в настъпния прелом по време на въстанието бе отношението на Българската комунистическа партия към въпроса за властта. И той се изразяваше не само в търсенето и намирането на най-подходяща-

та форма на власт, за осъществяването на която бяха призовани участниците във въстанието — работническо-селското правителство, — но и в създаването на първообраз на тази власт. В съгласие с инструкцията на ЦК на БКП от 18 септември във всяко от селищата, в които въстаналите трудещи се завзеха властта, бяха създадени местни революционни комитети с участието на комунисти, земеделци и други прогресивни дейци. Структурата на тяхната организация — Главен военно-революционен комитет, окръжни революционни комитети, околийски и местни комитети — свидетелствуваше за една цялостна система от революционни органи на властта, които трябваше да играят главна роля за нейното завземане и укрепване. Военно-революционните комитети особено в Северозападна България, където въстанието бе най-масово, изиграха важна роля в мобилизацията и въоръжаването на населението в борбата против фашизма, снабдяването на въстаническата армия с храни и боеприпаси, опазването на строг революционен ред и дисциплина в тила. Избрани пряко от въстаналите маси, те представляваха израз на широка демокрация, към която можеше да доведе установяването на работническо-селската власт.

Преломът в болшевизацията на БКП, извършен по време на Септемврийското въстание, намери израз и в новото отношение и натрупаният опит от партията в изграждането на работническо-селския съюз и единството с Българския земеделски народен съюз, в разработването и практическото приложение на идеята за единния антифашистки фронт. За това свидетелствуваха и постигнатите успехи в това отношение там, където въстанието придоби най-широк размах.

Септемврийското въстание имаше и едно друго измерение. В неговата подготовка и развитие израснаха и се оформиха значителен брой партийни ръководители и дейци от нов, болшевишки тип, като Васил Коларов, Георги Димитров, Гаврил Генов, Станке Димитров, Христо Михайлов, Георги Дамянов, Владимир Поптомов и други, които бяха носители на новото в развитието на партията. Така се създаде септемврийското ядро, което в по-нататъшното развитие на Българската комунистическа партия стана синоним на нейното утвърждаване като партия от нов, ленински тип и я доведе и до победата на социалистическата революция в България.

В крайна сметка Септемврийското въстание означава-

ше окончателно изживяване на социалдемократическите остатъци от миналото и утвърждаването на ленинизма в Българската комунистическа партия като теория и практика. С право и др. Т. Живков отбелязва: „В пламъците на въоръженото въстание изгоряха много догми и стари социалдемократически илюзии. Това беше истинско преочистване на партията, решително утвърждаване на ленинизма в партийното ръководство и политика.“¹²

Септемврийското въстание от 1923 г. оказва изключително въздействие и върху по-нататъшното развитие на Българския земеделски народен съюз. То тласна по-нататък започналата в него още на 9 юни процес на изживяване на вредната илюзия за самостоятелна селска власт и насочи значителна част от най-здравите му и предани кадри към осъзнаването на необходимостта от съюз между работническата класа и селяните, между БКП и БЗНС в антифашистката борба, а по-късно и в борбата за социализъм.

От изключително значение за развитието на революционния процес в България бе ролята на Септемврийското въстание от 1923 г. за поляризацията на класовите и политическите сили в нашето общество. Жестокостта, с която фашистката диктатура смаза въстанието, и кървавият терор, който тя установи над прогресивните сили в страната след него, не само разобличиха опитите ѝ да наденат в първите месеци след 9 юни демократическа мантия, но издълбаха по думите на Георги Димитров дълбока пропаст между фашизма и народа, която той никога не може да запълни. В по-нататъшното си развитие фашизмът никога не може да разшири своята база в страната, да пусне корени сред трудещите се.

С всичко това Септемврийското въстание от 1923 г. се превърна в неизчерпаем източник на опит и поука за Българската комунистическа партия и за всички революционни и демократични сили в страната. А отзвукът от него надхвърли пределите на България. Въстанието от 1923 г. намери възторжен отклик сред работническата класа от цял свят и породил мощна вълна на пролетарската солидарност с трудещите се у нас. Септемврийското въстание се превърна в пример за това, как може и трябва да се води борбата срещу фашисткото настъпление и фашистката диктатура във всички страни.

¹² Живков, Т. Избр. съч. Т. 10, С., 1976, с. 154.

3. Продължаване курса на въоръжено въстание

Поражението на Септемврийското въстание укрепи фашистката диктатура в България. Сериозно бяха ударени Българската комунистическа партия, Българският земеделски народен съюз и значителна част от масите, които вървяха след тях. Отстранена бе пряката заплаха за капиталистическото господство в страната. Но известни възможности за ново революционно надигане на широките народни маси продължаваха да съществуват. За това спомагаше и политиката на самата фашистка диктатура.

Дълго време след потушаването на въстанието продължаваше разюзданият терор на Цанковото правителство и на т. нар. неотговорни фактори из средата на най-свирепата реакция над участниците във въстанието и техните близки. Убийствата без съд и присъди, продължителните съдебни процеси с прилагането на най-тежки наказания и пр. се съпровождаха и със засилено икономическо настъпление срещу интересите на трудещите се от селото и града. Само за една година, от юни 1923 г. до юни 1924 г., цените на стоките от първа необходимост нараснаха с 30--40%, а надниците на работниците бяха намалени с 20 до 40%. В огромната част от предприятията бе премахнат 8-часовият работен ден. Реформите на земеделското правителство, проведени в интерес на огромните селски маси, фактически бяха отменени. Посредством нарастването на косвените данъци върху трудещите се бе прехвърлена и значителна част от репарационните задължения. Всичко това задълбочаваше онази пропаст между народните маси и буржоазната реакция, която изкопа Септемврийското въстание, и създаваше предпоставките за нов шурм срещу фашистката диктатура.

Въпреки положените усилия от 9 юни насам фашистката диктатура не можа да изгради буржоазното единство, в липсата на което тя виждаше най-сериозната пречка за борба с революционното движение в страната. Постигнатите успехи в това отношение по време на 9 юни и Септемврийското въстание бяха краткотрайни. Сред самата буржоазна класа възникнаха противоречия относно пътя, който трябваше да следва буржоазната държава в по-нататъшното си развитие — за фашизма или против него, за традиционната буржоазна демокрация — и това се отразяваше върху нейното сцепление. Оформи се буржоазната опозиция на фашизма. Поляризацията сред бур-

жоазията намери израз и в създадената партия „Демократически съюз“, която също се раздираше от противоречия. Изобщо политическата база на фашисткия режим в страната бе нестабилна.

Не по-добро бе и външнополитическото положение на фашисткото правителство. То не можа да преодолее политическата изолация, в която България попадна след Първата световна война. Тя бе в открито неприязнено отношение със съседните балкански държави и най-вече с Югославия. Успехът на правителството да получи някои отстъпки в репарационните плащания не се увенчаха с успех. Измежду големите държави-победителки фашистният режим в страната намираше известна поддръжка само от фашистка Италия и донякъде от Англия.

Оценявайки внимателно вътрешната и външната обстановка на страната, Българската комунистическа партия стигна до убеждението, че макар и да бяха отменили най-благоприятните условия за свалянето на фашистката диктатура, продължаваха да бъдат налице такъв възможности и след Септемврийското въстание. Това убеждение бе изразено в изречението от Васил Коларов и Георги Димитров „Отворено пиемо до българските работници и селяни“, в което се сочеше, че в борбата за разрешаването на следвоенната криза в полза на трудещите се маси „... септемврийските събития са само един кручен епизод и който не може да завърши другоаче освен с **окончателната победа на трудещия се народ над цетовните кървави потисници, експлоататори и грабители**“.¹³ В една от първите статии, поместени в „Работнически вестник“ след въстанието, Георги Димитров пише: „... проблемата за властта: кой да бъде господар на страната — трудещото се народно мнозинство или експлоататорското капиталистическо малцинство — си остава все тъй актуална, каквато тя бе на 9 юни и през Септемврийското въстание, очаквайки днес отново своето бързо разрешение.“¹⁴ Това насочваше партията и всички антифашистки сили към сериозна и задълбочена подготовка на ново въоръжено въстание за окончателната победа над фашизма и представляваше продължение на септемврийския курс на партията в новите условия.

¹³ Димитров, Г. Съч. Т. 7, с. 266.

¹⁴ Работнически вестник. Избр. статии и материали, 1923—1939 г. Т. 3, с. 23.

Продължаването на курса за подготовка на ново въоръжено въстание налагаше бързото възстановяване на българската комунистическа партия. Това бе особено наложително, тъй като след въстанието част от най-изтъкнатите партийни ръководители и дейци емигрираха, други бяха арестувани или избити от фашистката диктатура, разстроени бяха партийните организации в страната.

Възстановителният процес трябваше да се извършва при коренно нови условия. За първи път от създаването си партията трябваше да се изгражда на нелегални основи, макар че формално все още не бе обявена за разтурена. А заедно с това тя трябваше да търси и да открие такива форми на легална дейност, чрез които да възстанови и разшири връзките си с масите и разгърне подготовката им за ново въоръжено въстание. И макар че това беше едно изключително трудно и ново дело, то бе осъществено за кратък срок.

Възстановяването на партията започна с изграждането на нейните ръководни органи. На 15 октомври 1923 г. бе създаден във Виена Задграничен комитет на партията начело с Васил Коларов и Георги Димитров. Той трябваше да помогне за събирането на разпръснатите партийни сили в страната и за изясняването на политическата линия на партията при новите условия. Важна роля трябваше да изиграе и „Работнически вестник“, който започна да излиза зад граница и се внасяше нелегално в страната. По същото време вътре в България бе изграден около Тодор Петров и Иван Манев временен Централен комитет на БКП, в който влязоха още д-р Нисим Исаков, Яко Доросиев, Васил Мулстаров, Петър Георгиев, Петър Искров и др. По-късно в Централния комитет бе привлечен и Станке Димитров. Вътрешното ръководство влезе във връзка със Задграничния комитет и ръководеше възстановителната работа.

Оцелелите партийни кадри в страната се заеха с изграждането на разрушения в редица места партисен апарат, с укрепването на партийните организации и свързването им с партийните ръководства. В редица големи центрове това ставаше бързо. В София още на 18 ноември 1923 г. бе свикана градска партийна конференция, на която бе избрано градско ръководство, оглавено от Яко Доросиев. То разгърна активна дейност за възстановяването на организацията. Подобни конференции бяха организирани и на други места в страната. Централният ко-

митет на БКП изпращаше свои пълномощници, които оказваха помощ на местните партийни дейци. Така още през октомври—ноември бяха възстановени почти всички окръжни комитети на партията и някои по-важни градски организации. Софийската организация, която до Септемврийското въстание наброяваше около 1200 души, сега се състоеше от 80 членове. До началото на април 1924 г. бяха възстановени или изградени отново градските партийни комитети из цялата страна. Започнаха да разгръщат дейност и много партийни организации, дори и в Северозападна България, макар че те бяха претърпели най-силен удар при потушаването на въстанието. В Югославия, където след въстанието се бе озовала многобройна партийна емиграция, бе изградена организация с правата на партиен окръг начело с Гаврил Генов. Емигрантите оказаха активна помощ и на партийните организации в страната.

Основен критерий при възстановяването на партията бе отношението на комунистите към деветоюнската грешка на партията, към Септемврийското въстание и продължаването на септемврийския курс. Изграждането и укрепването на партията бе съпроводено с бурни дискусии навсякъде из страната както по поведението ѝ в близкото минало, така и по перспективите, които се очертаваха за развитието на революционното движение в страната след въстанието. Навсякъде, както беше на конференцията на софийската организация, комунистите осъждаха деветоюнската позиция и се изказваха за продължаването на борбата против фашистката диктатура. Дискусия се разгърна и в самия Централен комитет на партията.

Възстановяването се извършваше на нелегална основа, Партиейните организации се разпределяха на петорки със свои ръководители, а наред с тях се създаваха и тройки на военната организация на партията. Създаваха се и групи за работа сред масовите организации. На редица места започна и утвърждаването на производствения принцип на организиране, който отричаше съществуващия до Септемврийското въстание териториален принцип на организация като по-гъвкав и подходящ за нелегалните условия.

Издигнатият критерий за реорганизацията на партията и нелегалните условия, при които тя трябваше да работи, поставиха високи изисквания пред партийните членове. Поради това в партията намериха място най-преданите

и съзнателните представители на работническата класа, най-активните дейци от времето до Септемврийското въстание, способни да усвоят и проведат на практика септемврийската линия. Това безспорно се отрази и върху нейния числен ръст. В началото на 1924 г. партията наброяваше около 2500 членове, но по-късно този брой значително нарасна.

Едновременно с БКП (т. с.) започна възстановяването и на Комунистическия младежки съюз. Макар и засегнат, той бе запазил значителна част от своя организационен апарат и поради това за кратко време успя да оживи дейността на организациите си. На редица места той дори успя да изпревари партията. Възстановен бе изцяло апаратът на Комсомола, а към пролетта на 1924 г. броят на членовете му достигна около 2200 души. И тук бе възприет производственият принцип на организация и бяха създадени ядки в много предприятия. Възстановяването на БКМС се извършваше на основата на септемврийската линия на партията и нейното продължаване в новите условия. Той бе един от най-дейните помощници на партията в подготовката на ново въоръжено въстание.

Успешно се възстановяваше и класовото профсъюзно движение. За няколко месеца след въстанието ОРСС укрепил своите редове и започна да издава вестник „Работническо единство“. Някои от влизаните в него професионални съюзи също започнаха да издават свои вестници.

Възстановена бе и Централната женска комисия при ЦК на БКП, която разгърна широка дейност сред жените комунистки и съмишленички. Активизира се и масовата пропагандистка дейност на партията. От края на 1923 г. издаването на „Работнически вестник“ бе пренесено в България и това засили неговата роля за свързването на партията с масите, започна издаването и на легалния в. „Лъч“, който изигра известна роля за възстановяването на партията, макар че по-късно бе обсебен от чужди на партията елементи. Той бе заместен от в. „Звезда“. Централният комитет издаваше нелегално „Дискусионен бюлетин“, в който се осветляваха въпросите на партийната линия и тактика. БКМС започна издаването на в. „Червено знаме“, излизаше и в. „Работничка“ за агитационно-пропагандистка работа сред жените. Разпространени бяха и няколко нелегални брошури и много позиви против фашистката диктатура.

Възстановяването на партийните организации се из-

вършваше едновременно с изграждането на единния фронт на антифашистките сили в страната. Той придобиваше особено значение поради насрочените парламентарни избори през ноември 1923 година. БКП положи големи усилия да привлече на своя страна и Българския земеделски народен съюз, тъй като ясно схващаше, че без неговото участие е невъзможно изграждането на широко народно антифашистко единство.

В Българския земеделски народен съюз се оформиха няколко течения — дясно, ляво и центристко, — които заеха различни позиции спрямо фашисткия режим. Един от проблемите, по които особено силно се чувствуваше разликата между тези течения, бе този за изграждането на единния фронт с комунистическата партия. Десницата, която изразяваше интересите на богатия слой селяни, се обяви за сътрудничество с буржоазията, като отказваше каквото и да било взаимодействие с комунистите. Центристите, които продължаваха да отстояват вече компрометираната идея за самостоятелна селска власт, нямаха ясно становище по въпроса за единния фронт, макар че някои от тях по-късно преминаха на еднотронтни позиции и загинаха в събитията от 1925 г. Левицата, оглавявана от Димитър Грънчаров, Петко Д. Петков, Николай Петрини и др., бе безрезервно за еднотронтно взаимодействие с комунистите в антифашистката борба и особено в предстоящите избори. Тя разработи и своите схващания за единния фронт и работническо-селското правителство, които отразяваха антифашистките ѝ позиции.

През октомври 1923 г. бе създаден Временен изпълнителен комитет на Временното постоянно присъствие на БЗНС. В него доминираха привържениците на единния фронт начело с Димитър Грънчаров, който редактираше съюзния орган в „Народна защита“. Това изигра благоприятна роля за изграждането на единния фронт пред парламентарните избори.

В подготовката на парламентарните избори Българската комунистическа партия и левицата на БЗНС разгърнаха активна дейност за изграждането на единния фронт и издигането на еднотронтна листа в изборите. Като платформа в предизборната борба служеше предизборният манифест на партията, в който изпъкваше искането за смъкването на правителството на Демократическия съговор и създаването на работническо-селско правителство. Имаше и други искания, които можеха да способствуват

за изграждането на едно по-широко единство. Те бяха насочени в защита на интересите на трудещите се работници и селяни.

Поради полицейските преследвания и фашисткия терор на редица места единният фронт на комунисти и земеделци не можа да регистрира свои изборни листи. Там партията посъветва своите привърженици да гласуват за БЗНС, а където нямаше техни кандидати — да гласуват с лозунги. На места бе установено единодействие и със занаятчийската партия. Резултатът от изборите бе особено показателен за настроенето на народните маси. За БКП и БЗНС гласуваха 317 000 избиратели, а около 175 000 души, безспорни противници на фашистката диктатура, не взеха участие в изборите поради преследванията и арестите. Очевидно революционното настроение на трудещите се не бе спаднало и представляваше основа на продължаващия курс към подготовката на ново въоръжено въстание.

Изграждането на единния фронт партията свързваше не само с предизборната кампания, но и с подготовката на въоръжено въстание. Както в своята масова работа, така и в създаването на военната си организация партията действуваше съвместно с левницата на БЗНС. В нелегалните тройки и петорки бяха привлечани и членове на БЗНС и младежките земеделски дружби. В началото на 1924 г. в Москва започнаха преговори между Задграничния комитет на БКП и Задграничното ръководство на БЗНС за съвместно участие на двете партии в едно въстание, което да доведе до победата на работническо-селското правителство. През февруари с. г. бе подписано съглашение в този дух, което макар и да не става основа на съвместната дейност между двете партийни ръководства, допринесе за присъединяването на голяма част от членовете на БЗНС към единния фронт.

Възстановяването на партията и изграждането на единния фронт за предстоящото въстание се извършваше в условията на остра борба против опортюнистките елементи в партийните редове.

— След поражението на Септемврийското въстание някои партийни членове, влезли в БКП по времето, когато тя се намираще в подем, с надеждата да направят политическа кариера, я напуснаха и преминаха на страната на буржоазията. Други партийни членове, недостатъчно устойчиви и убедени в делото на работническата класа, се обя-

виха против септемврийския курс на партията и неговото продължаване след въстанието, против нелегалното изграждане на БКП в новите условия и с това затрудниха възстановителния процес.

Сред опортюнистите, получили названието „ликвидатори“, тъй като техните позиции водеха към ликвидирането на партията като класова марксистка организация на работническата класа в България, се оформиха две течения: десни — около Никола Сакаров, Никола Максимов и Йордан Йорданов, и „леви“ — около Иван Клинчаров и Сидер Тодоров с редактирания от Иван Ганчев в „Лъч“.

Първите прояви на ликвидаторите бяха още по време на предизборната кампания. Хората около Н. Сакаров се обявиха против участието на партията в парламентарната борба, тъй като смятаха, че при недостатъчно доброто организационно състояние на партията и липсата на възможности за широка агитационна дейност то няма да доведе до успех. Поради това те издигнаха идеята за бойкот. „Левите“ ликвидатори пък смятаха парламента за буржоазно учреждение, в което партията нямаше какво да прави и поради това също се обявиха срещу нейната предизборна дейност. След изборите разногласията между опортюнистките елементи и септемврийското ядро в партията се задълбочиха още повече.

Това пролича особено ясно в речта на Никола Сакаров в Народното събрание. С листата на единния фронт партията изпрати в Народното събрание 8 свои депутати — Христо Кабакчиев, който още се намираше в затвора, Тодор Страшимиров, Харалампи Стоянов, Никола Сакаров, Никола Максимов и др. Със своята работа в Народното събрание те трябваше да изразят негодуванието на трудещите се от фашистката диктатура и да призовават масите на борба против нея. Такива бяха и указанията на Централния комитет на партията до депутатите-комунисти. Ето защо се очакваше с интерес речта на Никола Сакаров, който от името на парламентарната група трябваше да доразвие становището на партията, изложено в Отвореното писмо на Васил Коларов и Георги Димитров.

Никола Сакаров не изпълни указанията на ЦК. От неговата реч стана ясно, че десните ликвидатори одобряваха поведението на партията по време на Девети юни и отричаха Септемврийското въстание, като го обявяваха за дело не на партията, а на Коларов и Димитров. По такъв начин ликвидаторите отричаха и септемврийската линия

на партията и заставаха на деветоюнски позиции Никола Сакаров се обяви и против участието на партията в Третия комунистически интернационал, който обвини в инспириране на Септемврийското въстание в България. В този дух бе и становището му за по-нататъшната съдба на БКП, която той виждаше като съществуваща легално, в рамките на фашисткия режим партия, отказала се от борбата за власт и социалистическа революция, бореща се за реформи. Отрицателно бе и отношението му към единния фронт и работническо-селския съюз.

Макар и от друга гледна точка, „левите“ ликвидатори застъпваха почти същите становища. Те укоряваха партията за поведението ѝ по време на 9 юни 1923 г., но обявяваха Септемврийското въстание за ненавременно и предварително обречено на неуспех, разглеждаха го само като отпор на масите, предизвикан от фашисткия терор. „Левите“ смятаха, че в условията след потушаването на въстанието партията нямала сили и възможности да продължи борбата за власт и трябвало, според тях, да се задоволи с борбата за задоволяване социалните искания на трудещите се в рамките на фашисткия режим. По този начин позициите на двете течения се сливаха в едно — отричане на септемврийската линия на партията и нейната борба за подготовка на ново въоръжено въстание и стремеж за превръщането на партията в организация от реформистки тип.

При трудните условия след 1923 г. борбата против ликвидаторите отдясно и отляво беше от особено важно значение за по-нататъшното развитие на БКП. Ето защо Централният комитет излезе със специална декларация, в която изрази отношението си към позициите на Никола Сакаров, изключи го от партията и го извади от редакцията на започналия да излиза след измяната на в. „Лъч“ нов партиен вестник „Звезда“.

В своята декларация Централният комитет на БКП наблегна особено силно на няколко момента. В нея се подчертаваше, че БКП е и си остава секция на Комунистическия интернационал, че Септемврийското въстание е дело не на отделни личности, а на цялата партия и тя се гордее с него, че партията продължава да бъде класово-пролетарска организация, която си поставя за цел борбата за власт и социалистическа революция. Поведението на Никола Сакаров се осъждаше като предателство по отношение на партията и работническата класа и той бе

приканен да се откаже от депутатския си мандат. Декларацията съдържаше и предупреждение към останалите членове на парламентарната група, че ще бъдат изключени от партията, ако се солидаризират с позициите на Сакаров. Поведението на Сакаров бе осъдено от огромната част от партийните членове, а също така и от Президиума на Балканската комунистическа федерация, който се занимава с този въпрос.

Отношението на Централния комитет и партийните членове към речта на Никола Сакаров в Народното събрание оказва влияние върху някои от членовете на парламентарната група, обособили се малко преди това в т. нар. „Независима трудова група“. Тодор Страшимиров, Харалампи Стоянов и Димитър Кандулков обявиха несъгласието си с позициите на Сакаров и останаха като представители на партията в Народното събрание, където разгърнаха активна парламентарна дейност. По-късно парламентарната група на партията се попълни и с Димо Хаджидимов, който стана народен представител на мястото на водача на земеделците-единнофронтовци Петко Д. Петков, убит от фашистките банди. Димо Хаджидимов започна да използва всеки удобен случай за разобличаване на фашистката диктатура в страната.

От партийните редове бяха изгонени и т. нар. „леви“ ликвидатори, които сипеха обвинения срещу партията и нейното ръководство в обсебения от тях в. „Лъч“. На вестника бе обявен бойкот от комунистите и техните съмишленици. В борбата против лъчистите взеха дейно участие и емигрантите, сред които те се опитваха да намерят почва.

След изгонването им от партията „левите“ и десните ликвидатори се обединиха около в. „Лъч“ и издигнаха идеята за създаването на една легална „Независима трудова партия“. Те подчертаваха, че новата партия не трябва в нищо да прилича на старата комунистическа партия, че тя няма да принадлежи към никой интернационал и че задачата ѝ ще бъде борбата за реформи в рамките на съществуващите закони на страната. Това можеше да бъде само една ликвидаторска, реформистка партия.

По своя характер ликвидаторството, „ляво“ и дясно, бе проява на остатъците от социалдемократизма в партията, който бе се активизирал след поражението. Негови носители бяха дребнобуржоазните, интеллигентстващи елементи в партията, които се стъписаха пред новите,

трудни условия за борба. Характеризирайки тези прояви, Георги Димитров писа по-късно: „Едното и другото течение се обяха против Септемврийското въстание и се обединиха в един безпринципен блок за борба срещу септемврийското ръководство на партията. Крайната цел на този блок беше фактичката ликвидация на комунистическата партия.“¹⁵

Централният комитет на БКП също възнамеряваше да започне изграждането на една легална работническа партия, която да играе ролята на прикритие на нелегалната комунистическа партия и да събере в своите редове онези партийни членове, които по редица причини не можеха да бъдат въввлечени в нелегална дейност. Създаването на такава партия бе необходимо и за разширяването на масовата дейност сред трудещите се. Но то се забави известно време. Акцията на ликвидаторите за създаването на „Независима трудова партия“ накара партийното ръководство да побърза и на 14 януари 1924 г. от името на известни партийни дейци бе издаден позив за създаване на легална работническа партия под името Партия на труда.

Задачите, за разрешаването на които бе създадена Партията на труда, представляваха исканията от минималната програма на комунистическата партия. Борбата за тях можеше да се води и в условията на фашистката диктатура, въпреки че те имаха определена политическа насоченост. Осъществяването им трябваше да доведе до свалянето на правителството на Демократическия сговор и установяването на работническо-селско правителство. В името на тази цел Партията на труда апелираше в оповестената си програма към всички трудещи се да се сплотят в единен антифашистки фронт. Създадено бе и временно управително тяло на новата партия, в което влязоха известни партийни дейци като Тодор Павлов, Аврам Стоянов и др. Бяха установени тесни връзки в центъра и по места между нейните ръководства и тези на нелегалната БКП. Започна издаването на в. „Знаме на труда“ като орган на новата партия.

Макар че просъществува твърде кратко време, Партията на труда разгърна широка дейност. Тя пресече опитите на ликвидаторите да внесат разкол в работническото движение и обедини в своите редове повече от 3000 ду-

¹⁵ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 243.

ши, по-голямата част от които бяха членове на БКП от предишния период. В почти всички градове и много села на страната възникнаха нейни групи и организации, а партийният вестник се разпространяваше в 10-хиляден тираж. От нейно име бяха организирани редица акции в София и други градове. Партията на труда със своята дейност показа, че е възможно успешно да се съчетава легалната с нелегалната работа дори в такъв тежък период, какъвто бе този след Септемврийското въстание. С нейното макар и кратковременно съществуване партийният опит се обогати с една нова форма на борба.

С приемането на Закона за защита на държавата на 4 април 1924 г. Партията на труда бе обявена за разтурена като поделение на Българската комунистическа партия, а заедно с нея и всички останали класови организации на пролетариата — БКП (т. с.), БКМС, ОРСС и кооперация „Освобождение“.

Изключително важна роля за укрепване на Българската комунистическа партия и ускоряване възстановяването ѝ на основата на септемврийската линия изигра организираната на 17 и 18 май 1924 г. Първа нелегална конференция на Витоша, известна като Витошката конференция.

Необходимостта от една обща партийна конференция, която да вземе отношение към такива важни въпроси за развитието на партията като деветоюнския преврат, Септемврийското въстание, линията, която тя провеждаше след въстанието, и още редица въпроси от организационен и друг характер и да създаде по този начин база за сплотяването на всички партийни членове, бе отдавна назряла. Налагаше се да се избере и ново ръководство на партията. При нелегалните условия, в които работеше партията, свикването на една такава конференция бе трудно дело, но тя успешно се справи с него.

Конференцията, на която бяха представени повечето от партийните окръзи в страната, осъди деветоюнската позиция на партията. Тя разкри, че корейните на деветоюнската грешка се криеха в произтичащата от социалдемократическите остатъци неправилна оценка на правителството на БЗНС и отъждествяването му с буржоазната реакция. В приетата резолюция по този въпрос бе отбелязано, че „...даже ако би било ясно, че резултатът от участието във въоръжения трудов фронт (става дума за Юнското въстание — б. а.) ще бъде само възстановяване

правителството на Стамболийски, партията все пак не трябваше да стои настрана, а трябваше да се намеси. Това би значило запазване за пролетариата и за целия трудещ се народ несравнено по-изгодни позиции.“¹⁶ Поради това Витошката конференция се обяви против каквото и да било оправдаване на деветоюнската грешка на партията.

Витошката конференция се изказа категорично в подкрепа на възприетия от партията през август 1923 г. курс към въоръжена борба. Както бе подчертано в нейната резолюция, „партията доказва не само това, че тя е способна да премине от революционната пропаганда и агитация към революционно действие, но и това, че тя е истинска комунистическа партия, която достойно изпълни поставените ѝ задачи да подготви и поведе трудещите се към ново въоръжено въстание за установяване на работническо-селско правителство и класовата пролетарска диктатура“.¹⁷

Конференцията утвърди продължаването на септемврийската линия и обърна особено внимание върху изграждането на единния антифашистки фронт в страната. Тя заяви, че „единният фронт преди всичко с масите, а така също и с организацията на селяните, с цел да се създаде работническо-селско правителство, се явява и в нашите дребнобуржоазни условия единствено правилна тактика, която БКП трябва всякога последователно и умело да провежда, за да доведе пролетариата и трудещите се до крайната победа“.¹⁸ За по-нататъшното успешно изграждане на единния фронт в страната конференцията подчерта необходимостта от разгръщането на широка масова работа сред здравите сили на Българския земеделски народен съюз, сред организацията на бежанците и др.

Становището на конференцията по тези въпроси бе съпроводено с анализ на политическата обстановка в страната и перспективите за по-нататъшното ѝ развитие. В приетата от конференцията резолюция се подчертаваше и главната задача, която стоеше за разрешение пред БКП, а именно, че „организацията, тактиката и целокупната дейност на БКП занапред трябва да бъдат пригодени и насочени към главната цел: БКП да подготви трудещите

¹⁶ БКП в резолюции и решения... Т. III, С., 1954, с. 32.

¹⁷ Пак там, с. 32.

¹⁸ Пак там, с. 33.

се маси и сама да бъде готова при всеки близък благоприятен момент да поведе масите към насилствено събаряне на буржоазната власт и установяване на работническо-селска власт.¹⁹

В своите решения Витошката конференция утвърди започналото още след поражението на въстанието преустройство на партията на производствени основи и съчетаването на производствения с териториалния принцип на организация. Това трябваше да доведе до по-здравото свързване на партията с работническата класа. Поставена бе задачата за увеличаване на партийните членове, за възстановяване и масовизиране на синдикалното движение, за активизиране на Комунистическия младежки съюз и т. н. Особено внимание се обръщаше на укрепването на дисциплината в партията, което бе твърде важно при съществуващите нелегални условия на работа и липсата на достатъчен опит в това отношение.

В работата на конференцията се проявиха и някои недостатъци, най-важният от които бе подценяването на необходимостта от борба срещу формиращото се вътре в партията ляво течение, главно сред военната организация. Но това се видя по-късно.

Решенията на конференцията нанесоха силен удар върху ликвидаторството. В тях бе даден ясен отговор на онези въпроси, с които ликвидаторите спекулираха в партията и работническото движение. По такъв начин опасността отясно бе отстранена. Създадени бяха условия за сплотяването на партийните кадри около септемврийската линия и новоизбраното ръководство на партията, в което влязоха Васил Коларов, Георги Димитров, Христо Кабакчиев, Тодор Петров, Станке Димитров — Марек, Яко Доросиев, Иван Манев, Коста Янков, Димо Хаджидимов и др. Вън от страната се намираше задграничното представителство на партията начело с Васил Коларов и Георги Димитров, а вътре в страната бе избрано Изпълнително бюро в състав: Иван Манев, Станке Димитров и Коста Янков. По-късно, оценявайки мястото на Витошката конференция в развитието на партията през този период, Георги Димитров писа: „Значението на Витошката конференция се състои в това, че в един от най-трудните моменти от живота на партията тя можа да сплоти здравите си-

¹⁹ Изв. Инст. по история на БКП, 1957, № 1 — № 2, с. 53.

ли около септемврийското ядро в ЦК, да ги постави на септемврийската линия на партията, одобрена и утвърдена от Комитерна.²⁰

Конференцията даде силен тласък за организационното укрепване и разрастване на партията. За кратко време броят на нейните членове достигна до 6000 души, създадоха се партийни ядки в много предприятия, увеличиха се и групите по селата, нарасна броят на работниците в нейните редове.

Широк размах получи масовата работа на партията. Постигнаха се успехи в изграждането на единния фронт с Българския земеделски народен съюз. През лятото на 1924 г. между Централния комитет на партията и ръководството на земеделската левица бе подписан протокол, с който те се споразумяваха да поведат народа на едно ново победоносно масово въстание в името на работническо-селското правителство. Създаден бе и акционен комитет, който трябваше да ръководи дейността в тази насока. Партията разгърна усилена дейност и сред други масови организации на трудещите се, сред занаятчиите, инвалидите, пострадалите от войната и др. Тя успя да организира през лятото на 1924 г. широко протестно движение на занаятчиите и дребните търговци против някои мероприятия на фашистката власт. Изключително масов характер придоби погребението на създателя на партията Димитър Благоев през юни 1924 г., което се превърна в ярка демонстрация на изграждащото се антифашистко единство на масите.

Активността на трудещите се и успехите на партията сред тях проличаха и по време на голямата единосфронттовска акция на 16 юли 1924 г. по случай погребението на убития от фашистката диктатура единосфронтовец Петко Д. Петков.

Ръководството на партията съумя да използва и охлаждането на отношенията между Цанковото правителство и Вътрешната македонска революционна организация. Това доведе до подписването във Виена през май 1924 г. на Манифест за обединяването на всички македонски революционни сили за борба срещу буржоазната реакция на Балканите и за сътрудничество с прогресивните партии и Комунистическия интернационал. Макар че този Мани-

²⁰ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 244.

фест остана без последствие за политиката на ВМРО, тъй като водачите, които го подписаха, по-късно оттеглиха подписите си, влиянието на партията сред левизата и огромната част от бежанските маси от Македония значително се засили.

Но главните си усилия БКП съсредоточи върху военната подготовка на предстоящото въстание. На работа във военната организация бяха изпратени най-добрите сили. Създадени бяха военнореволуционни области, окръзи и райони. Организирани бяха и бойни групи за отпор срещу белия терор на фашистката власт. Разрастваша се и възникналите след поражението на Септемврийското въстание партизански части.

Първоначално в четите влизаха онези партийни дейци, които не можеха да се легализират след въстанието и не емигрираха извън страната. На тях бе възложено да подпомогнат организационното възстановяване на партията и да разгръщат активна пропагандистка дейност. Постепенно тези чети засилка дейността си и предприемаха акции против фашистката власт по места, увеличаваха състава си и надхвърляха определената им задача. Широко известни бяха четите на Тодор Грудов в Странджа, на Йордан Ципорков и Йордан Кискинов в Средна гора, на Крум Патърчев в Брацигово и др. Със засилване влиянието на военния център и военната организация в партията, поради недостатъчната опитност и подготовка на кадрите, които ги оглавяваха, в тях започна да се промъква и утвърждава вредната теория, че с четническото движение и въоръжената борба могат да изместят в подготовката на въоръженото въстание останалите форми на партийна дейност. Това именно активизираше дейността на четите и военната организация и създаваше заплахата за откъсване на партията от масите и за провеждане на изолирани, неподкрепени от тях акции. Възникна опасността от ултраляв уклон, който можеше да тласне партията към авантюра.

В същото време от есента на 1924 г. условията в страната се промениха. Фашистката диктатура постепенно укрепваше позициите си. Сред трудещите се маси бе налице намаляване на политическата им активност и готовността за борба срещу фашизма. Политическата криза в страната започваше да затихва. Това налагаше и промяна в курса на партията, приет в друго време и при друга обстановка. В подобен дух бе и постановката на Витош-

ката конференция, която свързваше провеждането на въоръженото въстание с наличието на благоприятни условия в страната.

Партийното ръководство в страната не можа да оцени правилно тези изменения в обстановката и да предприеме необходимите стъпки за промяна в своята линия. Вместо незабавна реакция за оттегляне към масите и укрепяване сред тях, курсът за подготовка на въоръжено въстание продължаваше. Влиянието на военния център и военната организация все повече нарастваха и изместваха партийното ръководство. В отговор на фашисткия терор, в резултат на който паднаха убити видни партийни дейци и единокронтници като Вълчо Иванов, народните представители Харалампи Стоянов и Тодор Страшимиров, члена на ЦК Яко Доросиев и много други, се засилваше тактиката на отделните терористични акции. Силно бяха подценени ежедневната и търпелива работа на партията сред масите, борбата за защита на техните непосредствени интереси, която можеше да ги мобилизира срещу фашистката диктатура. Всичко това бе проява на взелия връх в партията ултраляв уклон.

Линията на ултралявия уклон продължи и въпреки предупрежденията на здравите партийни сили, които виждаха опасността от нея. „Работнически вестник“ помести статия против увличането в нелегалните форми на борба и призоваваше към широка масова работа сред трудещите се. През пролетта на 1925 г. в съответствие с оценката на Комунистическия интернационал, че е започнала временна и частична стабилизация на капитализма в световен мащаб, Васил Коларов и Георги Димитров настояваха пред ЦК на БКП да се промени курсът за подготовка на въоръжено въстание. Подобни предупреждения до партийното ръководство идваха и от долу, от отделни членове и партийни организации. Но то не се съобрази с тях.

Надценяването на нелегалните форми на борба и отговарянето на „белния терор“ с „червен терор“ създадоха обстановката, в която стана възможен атентатът в църквата „Света Неделя“ на 16 април 1925 г. Той даде отдавна търсения от фашистката диктатура повод за зверска разправа не само с Българската комунистическа партия и нейните кадри, но и с всички прогресивни и единокронтновски сили в страната.

След атентата от 16 април правителството на Цанков предприе кървав поход срещу всички по-известни антифа-

шисти. Избити бяха ръководителите на военния център на партията Коста Янков и Иван Минков, видните партийни дейци Ана Маймункова, Темелко Ненков, Жеко Димитров, Владимир Благоев, Тодор Димитров, едиофронтниците Димитър Грънчаров и Николай Петрини, Христо Косовски, Петър Янев, поетите и публицистите Гео Милев, Христо Ясенев, Сергей Румянцев, Йосиф Хербст и много други. Затворите бяха напълнени с комунисти, земеделци и безпартийни антифашисти. През военните съдилища преминаха хиляди хора.

Кървавите репресии през април 1925 г. нанесоха тежък удар на партията и антифашисткото движение в страната. Условията за революционна дейност станаха още по-тежки. В тази обстановка, като преодоляваше ултралевия уклон в своите редове, Българската комунистическа партия трябваше да търси пътища и форми на борба, които да я изведат към нови успехи. Партията направи всички изводи и поуки, които я доведоха до пораженията от 1923 и 1925 г., и успя да сплоти, както заяви и Георги Димитров, „партийните кадри и всички членове на партията върху болшевишка основа“.²¹

²¹ Пак там, с. 246.

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ПО-НАТАТЪШНА БОЛШЕВИЗАЦИЯ НА ПАРТИЯТА В УСЛОВИЯТА НА ЧАСТИЧНАТА СТАБИЛИЗАЦИЯ НА КАПИТАЛИЗМА (1925—1929 г.)

1. Възприемане от БКП на нова тактическа линия

Капитализмът в Европа към 1924 г. навлезе в периода на временна и частична стабилизация. Заглъхнаха последните революционни битки на пролетариата в Германия, Италия, България, Полша и в другите капиталистически страни. Настъпи период на временен отлив в революционното движение и относително затишие на класовите борби. На буржоазията се удаде да излезе от следвоенната икономическа криза, да стабилизира икономиката и укрепи политическата си власт.

Настъпилата частична стабилизация на капитализма в България се изрази в съживяване на селското стопанство, индустрията, банковото дело и търговията. Увеличена бе общата площ на обработваемата земя, възстановен бе унищоженият през време на войната жив и мъртъв инвентар. Производството на селското стопанство достигна по редица показатели довоенното равнище.

Натрупаният през време на войната капитал съдействуваше за оживяването и на индустрията. Много от старите предприятия се реконструираха, построени бяха и нови фабрики. Разшириха се тютюневата и захарната промишленост, увеличи се производството на каменни въглища. Стабилизацията на капитализма отбеляза най-високи показатели в областта на банковото дело. Стопанската дейност на страната се намираше в ръцете на девет крупни финансови предприятия — пет от тях принадлежаха на чуждия капитал, който фактически контролираше стопанския живот и изсмукваше огромни печалби от България.

Икономическата стабилизация на капитализма бе съ-

проводена и с укрепване и на политическите позиции на българската буржоазия. В развилата се остра класова борба през 1923—1925 г. тя временно излезе победител. Буржоазията потопи в кръв революционното движение в България.

Кървавият режим обаче не можа да сломи волята на българския народ да се бори за своите потъпкани права. Голямата буря от негодувание в България и извън пределите на страната наложи деветоюнското правителство начело с Ал. Цанков да отстъпи място на друг, по-некомпрометиран представител на управляващата партия, с цел да се запази властта на фашизма. На 4 януари 1926 г. на власт дойде вторият сговорнистки фашистки кабинет начело с Андрей Ляпчев.

Тази промяна бе необходима за буржоазията, защото правителството на Цанков се компрометира напълно както вътре в страната, така и пред външния свят. То стана неудобно. Чрез наложената министерска промяна буржоазията целеше да притъпи народното недоволство и да спечели доверието на големите капиталистически държави, за да получи финансова помощ. Правителството на Ляпчев успя да сключи два външни заема, отпуснати от английски, американски и френски банки при много тежки за България условия. От една страна, тези външни заеми съдействуваха за заздравяване на стопанството, а от друга, засилваха икономическата и политическата зависимост на страната от чуждия капитал.

Новото правителство се опита да измами потиснатите и ограбени маси в страната и общественото мнение зад граница, като даваше вид, че то смекчава терористическия курс на управлението. Всъщност Ляпчев продължаваше същата политика на фашизма, но по-гъвкаво и с по-голяма демагогия, съгласно своя девиз „Со кротце, со благо“.

В условията на временната стабилизация на капитализма, когато бе отстранена непосредствената заплаха за съществуването на капиталистическия строй, фашизмът се прикриваше зад формите на буржоазната демокрация. Пред страха от изостряне борбата на масите правителството на Ляпчев бе принудено да направи известни отстъпки на работническото движение. То позволи легалното съществуване на работническия печат и на някои революционни класови организации, обяви през януари 1926 г. условна и частична амнистия.

Обстановката в България след атентата през април

1925 г. се характеризираше с отлив в революционното движение. В страната вилнееше свиреп терор. Комунистическата партия и другите революционни организации на трудещите се бяха извънредно тежко ударени. Комунисти и единнофронтовци бяха избити, а други хвърлени във фашистките затвори или принудени по силата на действащия ултрареакционен Закон за защита на държавата да емигрират в други страни и най-вече в Съветския съюз. В тези трудни условия на терористична разправа с всички честни и прогресивни сили комунистическата партия, лишена от своите най-ценни революционни кадри, бе поставена на отговорно изпитание. От нея се искаше да действува творчески, да проявява гъвкавост и зрелост в своите решения и действия, които да кореспондират пряко с марксистко-ленинската теория и практика.

В условията на отлив в революционното движение пред Българската комунистическа партия стоеше задачата да смени незабавно курса на въоръжено въстание. Партията трябваше да изработи нова политическа линия, съответстваща на изменилата се обстановка, на новото съотношение на класовите сили в страната, да организира и възглави борбата на масите в защита на техните непосредствени интереси.

Тя се ръководеше от указанията на основоположниците на научния социализъм К. Маркс и Фр. Енгелс, които учеха пролетариата, че в условията на преследване и жесток буржоазен терор партията на пролетариата трябва да има гъвкава тактика, да бъде в състояние бързо да се преустройва и да възприема нови форми на организация и борба. „Онези, за които всички легални начини за защита на своите права са отрязани, ще прибегнат в един прекрасен ден до нелегални и никой не ще може да ги упрекне“ — писа в 1881 г. Ф. Енгелс.¹

Особено ценни за БКП бяха разработките на В. И. Ленин, който обобщи богатия опит на работническото движение, отхвърли опортюнистката и реформистката тактика на водачите на Втория интернационал и творчески разви марксизма в условията на империализма и спехата на пролетарските революции. Ръководство за действие на БКП в създадената обстановка на бял терор и отлив в революционното движение представляваше съветът на

Маркс, К. и Ф. Енгелс. Съч. Т. 19, с. 294.

В. И. Ленин комунистическата партия да усвои умението „да се свърже, да се сближи, до известна степен, ако искате, да се слее с най-широката маса на трудещите се, на първо място с пролетарната, *но също и с непролетарската* трудеща се маса“.² За целта БКП трябваше да провежда на дело ленинската линия за съчетаване нелегалната с легалната работа, като използва и прилага богатия опит на Болшевишката партия, а също така и своя собствен опит при създаването на Восниата организация, извършването на Септемврийското въстание и подготовката на ново въстание през 1924 година. При решаването на тази сложна задача българските комунисти се ръководеха от Лениновото указание, че „революционерни, които не умеят да съединяват нелегалните форми на борба с *всички* легални, са твърде *лоши революционери*“.

„Не е мъчно да бъдеш революционер тогава — учеше В. И. Ленин, — когато революцията е вече избухнала и се е разгоряла, когато към революцията се присъединяват всички и всякакви хора от просто увлечение, от мода, понякога даже в интерес на личната си кариера...“

Много по-трудно е — и много по-ценно — да умееш да бъдеш революционер, когато **още няма** условия за пряка, открита, действително масова, действително революционна борба, да умееш да браниш интересите на революцията (пропагандистки, агитационно, организационно) в нереволуционни институти, а често пъти и в откритото реакционни; в нереволуционна обстановка, сред маса, неспособна да разбере незабавно необходимостта от революционен метод на действие.“³

За да отговори на необходимостта да се изработи нова политическа линия, Централният комитет на БКП организира през лятото на 1925 г. в Москва съвещание. То стана зад граница, тъй като голяма част от най-отговорните партийни ръководители бяха принудени от фашисткия режим да емигрират в редица страни и в условията на свирепия бял терор не можеше да се проведе вътре в страната. Съвещанието даде оценка на последните събития, станали в България, изработи нова тактика на партията и антифашисткото движение съобразно с изменилите се вътрешни и международни условия.

Московското съвещание осъди погрешната деветоюн-

² Ленин, В. И. Съч. Т. 31, с. 9.

³ Пак там, с. 84—85.

ска тактика на Централния комитет и оцени Септемврийското въстание като „правилно действие“. То осъди атентата, извършен от ултралевите елементи през април 1925 г., който фактически обслужи реакцията. В своята резолюция съвещанието характеризира атентата като „акт на отчаяние“ и подчерта ясно, че „само чрез борбата на масите може да се смени един противонароден режим“.⁴

Московското съвещание сне курса на въоръжено въстание, прецени поражението на масите като временно и определи, че борбата при настъпилния нов етап ще се характеризира с класови движения „за отбрана срещу настъплението на капитала, за задоволяване насъщните нужди на масите“.⁵ Партията трябваше да се възстановява, изгражда и укрепва на нелегална основа, да отстъпи организирано към главните сили, към трудещите се от градовете и селата. Тя беше дълбоко убедена, че спадането на революционното движение скоро ще се замени с нов революционен подем.

За да се укрепят връзките на партията с широките народни маси, Московското съвещание постави като важна задача пред комунистите в страната изграждането на легални класови профсъюзи, както и да участвуват активно в съществуващите масови организации на трудещите се — потребителни кооперации, занаятчийски сдружения, спортни, младежки, просветни организации и др. Съвещанието задължи партията да осигури правилно ръководство на тези организации чрез изграждането на свои, комунистически фракции в тях. Особено внимание то обърна на работата сред селските маси. Партийните членове трябваше да установяват тесни връзки с трудещите се селяни, да разглеждат Земеделския съюз като близка организация, с която партията може да изгражда единнодействие при всички случаи в борбата против настъплението на капитала.

Московското съвещание реши Централният комитет на партията да остане зад граница поради това, че при условията на свирепия фашистки терор много емигрирали партийни кадри с богат революционен опит, които бяха получили смъртни присъди, не можеха да работят в България. Вътре в страната се създаде Изпълнително бюро (ИБ) на ЦК.

⁴ БКП в резолюции и решения ... Т. III, С., 1954, с. 57.

⁵ Пак там, с. 65.

Решенията на Московското съвещание послужиха като основа за обединяване на комунистите около септемврийското ядро на партията и за нейното свързване с широките трудещи се маси.

2. Творческият подход на БКП при съчетаване на нелегалната с легалната борба

Българската комунистическа партия подходи творчески при осъществяване на ленинската тактика за съчетаване на нелегалната с легалната работа, на нелегалните и легалните форми на борба.

След Московското съвещание бе разгърната активна дейност за възстановяване на партията върху нелегална основа. В тази връзка БКП се ръководеше от указанията на В. И. Ленин и от богатия опит на ВКП (б). Добре известно е, че в обстановката на най-жестока реакция след поражението на Първата руска революция болшевиките начело с Ленин развиха широка дейност за изграждането на партията в нелегалност. „Неизменно, както преди, остава и трябва, разбира се, да остане нашето отношение към нелегалната партийна работа — писа В. И. Ленин. — Запазването и укрепването на РСДРП е основната задача, на която трябва да бъде подчинено всичко. Само след като постигнем това укрепване, ние ще можем да използваме в интерес на партията и споменатите легални възможности.“⁶

След атентата през април 1925 г. в страната имаше малко кадри с революционен партиен опит, незасегнати от терора. Като преодоляваха колосални трудности в обстановката на фашистката диктатура, тези кадри възстановяваха партийните организации, укрепваха връзките на БКП с масите.

Възстановяването на партията на нелегална основа в условията на белия терор не означаваше, че бе поставена задачата да се възстановят старите организации от легалния ѝ период с всичките им членове. Такава задача, от една страна, обективните условия не позволяваха да се осъществи, тъй като след априлските събития партийните кадри масово пострадаха от фашисткия режим. От друга

⁶ Ленин, В. И. Съч. Т. 15, с. 442.

страна, партията се изграждаше при рязко изменили се условия, при които част от кадрите не бяха в състояние да се приспособят и да заработят в организациите на БКП. При нелегалните условия партията не можеше да бъде широко масова, каквато бе през легалния период, но в същото време тя трябваше да бъде революционен авангард на пролетариата, партия на трудещите се маси, която в никакъв случай не трябваше да се затваря в черупка и вследствие на тежките условия да се изгражда само като „апарат“ или като „конспиративна група“.

Чрез секретни и окръжни инструкции партията даваше основни указания на своите членове във връзка с нелегалната работа. Тя ги учеше да укриват добре нелегалните материали, за да не ги намира врагът при обиск, да бъдат точни и предпазливи при партийната работа, ръководните кадри да си служат с псевдоними, а не с действителните си имена, пред полицията да се държат като революционери и да не разкриват партийната работа.⁷

Успоредно с възстановителната работа се извършваше и реорганизация на партията на производствения принцип. Работниците, които членуваха по-рано в териториалните партийни организации, сега бяха обхващани от ядките, които се изграждаха в предприятията. Производствените ядки трябваше да станат основата, гръбнакът на партията. В същото време поради недостатъчното развитие на икономическите условия в страната наред с производствените ядки се създаваха такива по местоживееене, в селата и на други места. По такъв начин в партията се включваха наред с пролетариата, който трябваше да бъде нейният гръбнак, и други класоосъзнати трудещи се — занаятчии, прогресивни интелигенти, трудещи се селяни и др.

При възстановяването на партията членовете, които се приемаха, се проучваха, изучаваха се техният произход, минало и социално положение, участието им в последните събития, държането им пред полицията и съда, ако са били арестувани, съдени и пр. Партийните членове, които бяха в емиграция, за да живеят с пулса и задачите на партията, се организираха в т. нар. партийни групи за съдействие и бяха под непосредствения контрол и ръководство на Централния комитет.

При възстановяването на партията страната бе разде-

⁷ ЦПА, ф. 1, оп. 3, а. е. 26. л. 1.

лена на 6 области, в които се включваха 18 окръга.⁸ С редица директиви партийното ръководство поставяше въпросите, които трябваше да обсъждат ядките — политически, организационни, текущи и др.

Постепенно растеше числото на възстановените партийни организации. С всеки изминат ден партията установяваше връзка с масите. Като спомагателни органи към Изпълнителното бюро бяха създадени различни комисии — профсъюзна комисия, която се грижеше за изпълняване на партийните решения в профсъюзите, занаятчииска комисия, комисия за работа сред инвалидите и мопровска комисия.

Изпълнителното бюро организира нелегални областни, окръжни и околийски конференции през март и април 1926 г., на които бяха обсъдени някои местни организационни въпроси, политическото положение в страната и бяха приети резолюции.⁹ В специална резолюция по отчет на ЦК на ИБ беше дадена следната оценка на извършената възстановителна работа в партията: „Главната задача през периода след априлския погром бе възстановяването на партията. Непрекъснато е растяло числото на възстановените партийни организации. Възстановени са партийните организации в почти всички големи центрове. Възстановителната работа е обхванала и едно значително число по-малки градове и села.“¹⁰

Независимо от извършената сериозна работа партийните организации не бяха възстановени и укрепнали във всички райони на страната. Много от ядките все още не развиваха активна дейност, партията недостатъчно се проявяваше публично.

Буржоазията нанасяше непрекъснато удари на партийните организации и по този начин много пречеше на възстановителния процес. Ликвидаторите, които бяха въвн от БКП, също така сериозно спъваха решаването на тази трудна задача. Една част от тях станаха ренегати и открити врагове на партията. Това бяха неустойчиви елементи, които при условията на отлива в революционното движение и свирепия фашистки терор изпаднаха в малодушие, в идейна безпътица. Ликвидаторите развиваха по-

⁸ Пак там, ф. 3, оп. 4, а. е. 115, л. 53.

⁹ Пак там, оп. 1, а. е. 43.

¹⁰ Пак там, а. е. 44.

грешния възглед, че работниците не се нуждаели от нелегална партия, че последната дълго нямало да просъществува, че щяла да се изроди в „терористическа“, „заговорническа банда“, и пр. Те открито заставаха на страната на буржоазията, като използваха страниците на нейния печат, за да отправят хули и клевети против БКП. Заблуждавайки пролетариата, ликвидаторите се стремяха да заменят нелегалната комунистическа партия с легална опортюнистка партия, която да развива своята дейност в рамките на съществуващите реакционни закони.

Комунистическата партия разобличаваше предателството на дезертиралите от борбата и разгърна широка разяснителна работа сред трудещите се маси. Тя показваше несъстоятелността на ликвидаторското гледище, че е настъпила постоянна и пълна стабилизация на капитализма и че е изчезнала революционната перспектива.

Комунистическата партия използва в условията на фашисткия режим не само съществуващите легални организации на трудещите се, но и сама изгради нови такива. След тежкия удар, който бе нанесен на революционното движение през април 1925 г., партията се свърза най-напред с пролетариата чрез създаването на легални Независими работнически професионални съюзи (НРПС) с печатен орган в „Единство“. Прибавянето на думата „независими“ бе тогава необходимо, тъй като без нея фашистката власт нямаше да утвърди уставите им, следователно те не можеха да получат законово право за легално съществуване. В действителност обаче тези професионални съюзи бяха класови организации, които възникнаха и се развиваха под непосредственото ръководство на комунистическата партия и нейните дейци.

„Безпартийните“ ръководители на новосъздадените класови профсъюзи трябваше много внимателно, тактично и гъвкаво да действуват, да умеят да печелят масите, което те и постигаха, защото макар и да говореха в качеството на отделни работници и служещи, те говореха с сзика на партията и провеждаха партийната линия в профсъюзите.

Партията застава начело на движението за изграждане на работническо единство на основата на класовата борба. Стремещът на пролетарските маси в страната към единство най-силно се прояви по време на свикапата на 9 и 10 април 1926 г. в София реформистка балканска синдикална конференция. В нейната работа взеха участие представители на Амстердамския интернационал и на ре-

формистките синдикати от България, Югославия, Румъния, Гърция, Унгария, Чехословакия. Фашисткото правителство на Ляпчев оказва известно съдействие на свиканата конференция, целта на която бе да укрепи реформистките позиции в работническото движение. Конференцията обаче не оправда надеждите, които реакцията ѝ възлагаше. Реформистите констатираха навсякъде слабостта на „свободните“ синдикати, намиращи се под влиянието на широките социалисти, и нарастващата сила на революционните профсъюзи.

Кампанията за изграждане на работническо единство се разгърна широко в България. Това застави ръководителите на реформистките профсъюзи да започнат преговори за обединение с класовите профсъюзи. През 1926 г. революционните и реформистките синдикати чествуваха общо 1 май — бойният празник на труда. На 21 юли с. г. под звуците на „Интернационала“ на многолюдно събрание в София бе приета с голям ентузиазъм обединителната платформа на профсъюзите в България.

Буржоазията обаче не искаше да допусне профсъюзите да бъдат поставени на революционни релси. От своя страна ръководството на партията на широките социалисти много скоро застави своите „свободни“ синдикати да се откажат от приетата обединителна платформа. Така работническото единство бе осуетено. Въпреки всички опити обаче на буржоазията и нейните реформистки помощници да насочат синдикалното движение по линията на сътрудничество с фашизма, то се развиваше и укрепваше под ръководството на комунистическата партия.

След временното затишие, което бе настъпило в резултат на априлските събития, започнаха нови прояви на класовата борба. Избухнаха първите стачки в страната, главно сред занаятчийските работници. Повечето от стачките бяха стихийни. Те се обявяваха против намаляването на заплатите, безпричинните уволнения на работниците, грубото нарушаване на 8-часовия работен ден и трудовото законодателство, жестоките произволи на капиталистите. В 1926 г. стачкуваха обущарски и печатарски работници в София, тютюноработници във Враца, Свиленград, Пловдив и др.

Отбелязваха се успехи и в изборната борба. Комунистическата партия и земеделският съюз, независимо от извънредно тежкото състояние, в което се намираха, получиха на редица места повече гласове от фашисткия Де-

мократически стовор в изборите за градски и селски общински съвети през февруари 1926 г. и за окръжни съвети през ноември с. г. Това бе резултат на постигнатото между тях единодействие.

С цел да се отчетат постигнатите резултати от възстановяване и изграждане партията на нелегална основа, получените първи успехи от съчетаването на нелегалната с легалната работа, както и да се набележат стоящите на преден план задачи, през септември 1926 г. се свика във Виена Първият пленум на Централния комитет на БКП (т. с.). На него присъствуваха и делегати от вътрешността на страната. Пленумът постави началото на важен етап в организационното, политическото и идеологическото укрепване на партията. Основни доклади за политическата обстановка в страната, за проблемите на международното работническо движение и непосредствените задачи на партията изнесоха Васил Коларов и Георги Димитров.

Виенският пленум прецени, че временната и частичната стабилизация на капитализма както в Европа, така и в България ще доведе до „нова капиталистическа криза, която пък ще предизвика нова революционна вълна“.¹¹ Анализирайки конкретно положението в страната, пленумът стигна до извода, че както в другите страни, така и у нас буржоазията не може да постигне трайна стабилизация на капиталистическия режим. В селското стопанство, въпреки временните успехи, тя не може да задоволи съществуващия глад за земя и да преодолес класовите противоречия и борби. Капиталистическата стабилизация в индустрията също бе временна и непълна. Тя бе свързана с интензификация на труда, с удължаване на работния ден, намаляване на работната заплата, широка експлоатация на работническия, женския и детския труд, а това изостряше класовите противоречия. Заплатите на работниците и служещите нараснаха средно от 15 до 25 пъти в сравнение с довоенните, докато цените на предметите от първа необходимост се увеличиха около 40 пъти.¹² Чуждите капитали, вложени главно в банките и търговията, ограбваха дребните производители и консуматорите. Големите репарационни задължения на страната отклоняваха грамадни средства, особено необходими за развитието на народното стопанство.

¹¹ БКП в резолюции и решения... Т. III, 1954, с. 89.

¹² Пак там, с. 101.

На основата на конкретния анализ на международното и вътрешното положение и на съотношението на силите в страната през втората половина на 1926 г., когато сред пролетариата и останалите трудещи се в България настъпи известно раздвижване, Виенският пленум начерта линията за бъдещото развитие на революционното движение. „БКП, се казва в неговата резолюция, трябва да спре отстъплението, което предприе миналата година, и да мине отново в настъпление, като има ясно пред очите си задачите, които трябва да бъдат разрешени в текущия исторически момент.“¹³ Виенският пленум прие курс да се премине към организиране на силите и подготовка на масите за ново настъпление срещу крупния капитал в името на най-непосредствените икономически и политически интереси на трудовия народ. С оглед на съществуващата обстановка и очертаващата се перспектива пленумът постави пред партията следните задачи: да продължи да се превъоръжава с ленинизма, да завоюва под своето влияние и ръководство трудещите се маси и техните организации, да защитава от атаките на враговете първата социалистическа държава — СССР, да оказва подкрепа и изразява своята солидарност с борбата на международния пролетариат и на всички угнетени народи.

Като отчиташе резултатите от организационното възстановяване на партията за задоволителни, пленумът подчерта, че в тази насока не всичко е завършено. Необходимо бе да се заздравят партийното ръководство в центъра и по места, което да съдействува за сплотяване революционните кадри на основата на ленинизма.

Пленумът взе решение да се засили масовата политическа работа на партията, да се укрепи бойният работническо-селски съюз, да се разгърне широка дейност за обединяване силите на народа в блок на трудещите се за обща борба против фашистката диктатура и капитализма. Блокът на труда се разглеждаше от пленума като нова „организационна форма на единния фронт“, за създаването на който БКП „трябва да работи при всеки конкретен случай“, като се стреми той да бъде дело на самите маси.

Комунистическата партия издигна главните политически и икономически искания, в името на които трябваше

¹³ Пак там, с. 122.

¹⁴ Пак там, с. 120.

да се води борбата за изграждане Блока на труда. Всред политическите искания важно място заемаха тези за събаряне на фашистката власт, за възстановяване на гражданските и политическите свободи на народа, премахване на изключителните закони, пълна и безусловна политическа амнистия, легализиране на БКП (т. с.) и БКМС, преустановяване преследването срещу БЗНС, пълна свобода на работническите професионални съюзи, осигуряване правото на сдружаване, събрания, слово, печат и др.; искаше се настоятелно мир със съседите и всички народи, установяване на приятелски отношения със СССР. Задачите в икономическата област се свеждаха до защита труда на дребните производители от експлоатацията на хищническият капитал, борба срещу лихварството, облекчаване данъчния товар на работниците и малоимотните, спазване 8-часовия работен ден, увеличаване заплатата на работниците и служещите съобразно с поскъпването, строго прилагане законите на труда, подпомагане на безработните, осигуряване правото на стачки, защита на бедните наематели и др.¹⁵

Това бе широка програма, която засягаше интересите на работниците, трудещите се селяни, занаятчиите, интелегенцията и другите трудещи се слоеве и представляваше база за обединяване на силите им в трудовия блок. Тази демократична програма показваше, че партията правилно разбираше връзката между борбата за демокрация и борбата за социализъм.

В резолюцията за дейността на ИККИ и положението във ВКП (б) Виенският пленум заяви, че Българската комунистическа партия стои твърдо и непоколебимо зад правилната политическа линия, която се осъществяваше от Комунистическия интернационал и Болшевишката партия в борбата с различните уклони.

Партията, въръжана с решенията на Виенския пленум, решително пристъпи към изпълнение на поставените задачи. Тя подобри и засили своята работа в профсъюзите, кооперациите, емигрантските организации, сред занаятчиите и наемателите, укрепи връзките с трудещите се маси.

Централният комитет на БКП (т. с.), намиращ се зад граница, помагаше на Изпълнителното бюро при решаването на задачите, които стояха пред партията. Той издаде ре-

¹⁵ Пак там, с. 122—123.

лица политически директиви, които сериозно помогнаха на БКП при укрепването и свързването ѝ с масите. Връзките между вътрешното и задграничното ръководство на партията се поддържаха редовно, като се съблюдаваха най-строго всички изисквания на конспиративната работа. Теоретическият орган на партията, сп. „Комунистическо знаме“, се печаташе навън и се внасяше по организирани специални канали в България. Вътре в страната партията бе организираща свои нелегални печатници, използваше циклостили, пишещи машини и др. за отпечатване на нелегални вестници, окръжни, позиви и др.

В процеса на усилената възстановителна работа обаче комунистическата партия и комсомолът бяха отново сериозно ударени от фашизма. Полицията разстрои редица току-що възстановени организации по места. През май 1927 г. в София бе организиран процес срещу видните партийни дейци Тодор Павлов, Петко Напетов и Асен Бояджиев. През юни започна разглеждането на делото срещу ръководителите и членовете на БКП в Пазарджишки окръг, където още през 1926 г. полицията арестува и жестоко инквизирира повече от 110 души. Съдебни процеси против активни дейци на комунистическата партия бяха организирани също в Сливен, Пловдив, Кюстендил, Варна, Бургас, Плевен, Троян и други градове.

Но фашистките палачи не можаха да парализират силите на комунистическата партия. Нейната революционна енергия постоянно се засилваше. Партията търсеше нови конкретни форми за свързване с масите, за съчетаване на нелегалната с легалната борба.

Ръководството на БКП (т. с.) творчески приложи марксистко-ленинското учение за намирането на нови форми за политическа работа с трудещите се при съществуващата сложна и тежка обстановка на кървавия фашистки режим. Като се съобразяваше с конкретните условия, комунистическата партия намери път към широките народни маси не само чрез дейността на своите профсъюзи, парламентарна фракция, легални вестници и др., но и чрез създаването на нова легална политическа организация на пролетариата.

Най-ярък израз на творческия подход на БКП (т. с.) при прилагането на ленинското учение за съчетаване на нелегалната с легалната борба бе създаването през февруари 1927 г. на Работническата партия (РП) с печатен орган в. „Работническо дело“. Нейното създаване бе плод на

една системна подготвителна дейност. Централният комитет на партията даваше конкретни указания на Изпълнителното бюро във връзка с осъществяване на задачата да се изгради Работническа партия. Във в. „Новини“, който по конспиративни съображения се издаваше като „независим“ вестник, а фактически бе легален орган на нелегалната комунистическа партия, бяха отпечатани редица статии и материали, които разработваха партийната линия и насочваха революционното движение в страната.

ЦК на БКП изработи конкретен план за изграждане на Работническата партия. Първа крачка в това отношение бе образуването в различни градове на общограждански „безпартийни“ комитети, които трябваше да ръководят трудещите се в предстоящите избори за окръжни съвети, насрочени през есента на 1926 г. Комунистическата партия постави след това задачата от образуваните комитети да се изградят т. нар. „безпартийни групи“, които да послужат за основа на бъдещата легална Работническа партия. Също по тактически съображения тези комитети и групи бяха наречени „безпартийни“, а всъщност инициаторите за тяхното образуване бяха комунисти, некомпромитирани пред властта.

В специална рубрика във в. „Новини“ бе поставен на широко обсъждане въпросът за изграждане на легалната политическа партия. Идеята за създаването на Работническата партия се посрещна с радост и възторг от трудещите се като навременна и нетърпяща никакво отлагане. В редица дописки те изказаха своето мнение за характера, целите и задачите на новата политическа партия, която предстоеше да се създаде. В легалното списание „Културно-обществен преглед“ бе публикувана с псевдоним статия от члсн на ЦК на БКП Тодор Павлов, изясняваща принципните положения, на които трябваше да се създава и почива новата легална политическа партия на пролетариата.

След извършената подготвителна работа БКП (т. с.) даде указания да се свика на 20 февруари 1927 г. Учредителна конференция, която обяви съществуващите „безпартийни“ групи за обединени в единна политическа организация на работниците под името Работническа партия в България. Тази партия започна да действа като легално проявление на нелегалната комунистическа партия.

Програмната декларация, приета от учредителната конференция на РП, ясно и определено очерта пролетар-

ския характер на новата политическа организация. Последната си поставяше задачата да защитава класовите интереси на работниците и да се бори за освобождаването на народа от капитализма. Работническата партия бе подчертано антифашистка, революционно-марксистка организация, но за да запази своето легално съществуване при дадената обстановка, заявяваше, че ще работи „в рамките на законите“. На практика обаче нейната тактика се свеждаше до решителна борба в рамките на съществуващите закони против същите тези закони, за защита на потъпканите права на народа, за сплотяване на масите, за разчистване пътя на революцията.

Работническата партия горещо поддържаше идеята за изграждане на тесен работническо-селски съюз под формата на Блок на труда. Тя декларира твърдо своята класова солидарност и с международното работническо движение. Работническата партия се създаваше като масова политическа организация. В нея можеха да влизат освен работниците и другите категории трудещи се — занаятчии, селяни, интелигенция и пр., — които възприемаха революционната ѝ програма и тактика. Новата партия на българския пролетариат издигаше знамето на мира и дружбата с всички народи, настояваше изрично за установяване на тесни връзки със Съветския съюз.

Появяването на Работническата партия на арената на политическия живот в условията на ожесточен обстрел на врага бе голяма победа за Българската комунистическа партия и за революционното движение в страната. Създаването на Работническата партия разреши една обективно назряла задача и бе много съществен момент в творческия опит на Българската комунистическа партия за съчетаване по ленински на нелегалната с легалната работа.

Учредяването на Работническата партия бе посрещнато с ненавист от шепата ликвидатори и ренегати. По това време ликвидаторите поставиха начало на своя легална партия, която се наричаше Независима работническа партия с орган в „Нов път“. Това бе опит да се отклонят част от работниците в страната от класовата политика и тактика и да се попречи на Работническата партия да обедини под своето знаме широките народни маси. Ликвидаторите заблуждаваха пролетариата, заявявайки, че тяхната организация стои на позициите на „самостоятелна

класова борба“, че е проникната от „марксистки дух“ и че идейната им основа е „марксизмът“.

Работническата класа посрещна с презрение и възмущение опита на ликвидаторите да разцепят нейните сили. Под ръководството на комунистическата партия бе разгърнато движение на трудещите се против „новопътците“. Работническата класа бойкотира тяхната партия и вестника им. Скоро групата около в. „Нов път“ претърпя поражение. Преустановено бе отначало излизането на вестника, а после и партията на ренегатите престана да съществува.

Изграждайки Работническата партия, комунистите трябваше да преодолеят много сериозни затруднения, причинявани от свирепия фашистки терор. Тя разтуряше публичните ѝ събрания, затваряше клубовете и арестуваше нейните ръководители. С цел да запази легалното си съществуване, ЦК на РП бе принуден умело и тактично да отклонява обвиненията на фашистката власт, че Работническата партия била поделение на комунистическата партия и че чрез нейната уста говорел намиращият се в дълбока нелегалност авангард на работническата класа.

РП изигра важна роля за развитието на работническото движение, за организирането и ръководенето на борбите против фашистката диктатура в България. Чрез РП партията изграждаше Блока на труда — форма на единния фронт против настъплението на фашизма и капитала.

Работническата партия направи конкретно предложение на земеделския съюз, занаятчийската и социалдемократическата партия да обсъдят въпроса за създаване на Блок на труда и да започнат съвместна дейност за неговото изграждане. Практическото разрешаване на тази задача изискваше правилна преценка на характера на политическите сили в страната.

Комунистическата партия разглеждаше земеделския съюз като политическа организация, която обединяваше главно трудещи се селяни и в ръководството на която тогава съществуваха три течения: левица, център и десница. Партията братски помагаше на лявото течение, което беше твърде слабо, тъй като по време на събитията през 1923—1925 г. реакцията му нанесе тежък удар. Тя съдействуваше за неговото идейно и организационно укрепване, критикуваше колебливата и непоследователна позиция на центъра и разобличаваше продажната дейност на десните елементи. За съжаление в ръководството на земедел-

ския съюз тогава имаха надмощие десните и центристките елементи. Поради това БЗНС не прие предложението на Работническата партия за изграждане на Блок на труда.

Въпреки разколническата политика и съглашенството на българската социалдемокрация с буржоазията, падението на нейното дясно ръководство, регистрирано по време на деветоюнския фашистки преврат и Септемврийското въстание през 1923 г., комунистическата партия имаше правилно отношение към социалдемократическата партия. Партията предложи на социалдемократите да изградят единодействие в борбата против едрия капитал. Партийното ръководство оцени реалистично обстановката, като се придържаше към ленинското схващане за единния фронт и работническо-селското правителство. До 1927 г. БКП (т. с.) продължи да провежда правилно тактиката на единния фронт и да издига преходни лозунги за властта, макар че по тези въпроси отговорните форуми на международното комунистическо движение след смъртта на Ленин допускаха някои слабости. Но ярко изразеното враждебно отношение към комунистическата партия от страна на дясното ръководство на социалдемократическата партия предопредели неприемането на предложението на Работническата партия за изграждане Блок на труда. На същата позиция застана и занаятчийската партия.

Въпреки проявеното колебание в централните ръководства на тези организации, някои от които бяха надъхвани с антикомунизъм, долу, сред масите, в различните градове и села на страната постепенно започнаха да се изграждат комитети на Блока на труда. В тях влизаха представители на РП и другите нефашистки организации. През 1927 г. се проведеха избори за Народно събрание. Въпреки полицейския терор и грубите фалшификации, при условията, когато бе необходим героизъм, за да се гласува против фашизма, на редица места трудовият блок успя да спечели повече гласове от Демократическия сговор. Антифашистките сили на народа постепенно се активизираха.

Борбата против капитала се разгърна още по-широко през 1927 г. Работниците отпразнуваха Първи май възторжено и с голям ентузиазъм въпреки фашисткия терор. През лятото на 1927 г. в София стачкуваха около 2500 тютюнороботници. Това беше първата по-голяма организирана акция на пролетариата срещу настъплението на буржоазията през периода на временната стабилизация на капитализма в България. Същата година се вдигнаха

на стачка и общарските работници от Пловдив, София, Пазарджик, шивачите от Русе, металиците в Плевен и др. Стачното движение през 1927 г. по броя на стачниците надхвърли 3 пъти равнището от 1925 и 1926 г., а по броя на загубените надници — 7 пъти.¹⁶

Могъщо оръжие на БКП (т. с.) в борбата за спечелване на масите при условията на фашистката диктатура бе и легалният партиен печат, непосредствено ръководен от нелегалната комунистическа партия. За издаването на легални демократически вестници и списания тогава се изискваше преодоляването на много трудности, създавани от фашистката власт. Въпреки това комунистическата партия успя да осигури легалното излизане на редица издания, които изиграха извънредно голяма роля за сплотяване на партийните кадри след априлските събития от 1925 г. Легалният партиен печат беше принуден да говори с езоповски език, но читателите го разбираха. Този печат издигаше политическото съзнание на народа, запознаваше го с революционните задачи, които стояха пред него, разясняваше на масите правото дело на комунистическата партия, възпитаваше ги в дух на вярност и преданост към пролетарския интернационализъм.

Издаването на легалния партиен печат в условията на развихрилния се бял терор представляваше извънредно трудна задача. Отделните единици редактори и помощници, с които редакциите разполагаха, бяха поставени при извънредно тежки условия за работа. Редакторът заедно с един-двама сътрудници трябваше да извършва огромна и разнообразна дейност във връзка с издаването на вестника.

С цел да задуши правдивото слово на легалния партиен печат, буржоазията устройваше много често погроми над него. В страната съществуваше строга цензура. Обикновено явление бе вестниците да се задържат по няколко дни за врглеждане, да се конфискуват отделни броеве, да се налагат големи глоби. Полицията арестуваше редакторите и сътрудниците на легалния печат. Малкото журналистически кадри, с които партията разполагаше тогава и които ѝ бяха така много необходими, извънредно оредяха. Това наложи комунистическата партия

¹⁶ Хаджиниколов, В., Д. Младенов, М. Исусов, А. Георгиев, В. Василев. Стачните борби на работническата класа в България. С., Профиздат, 1960, с. 316.

да измени своята тактика. За да запази за по-дълго време от ударите на врага своите квалифицирани кадри и да осигури излизането на вестника, за отговорни редактори се издигаха и подписваха лица без журналистическа квалификация — обикновено физически работници. Тези „отговорни редактори“ пред фашистката власт, които обезпечаваха излизането на вестника, бяха до смърт предани членове на партията. Те твърдо понасяха полицейските инквизиции, бяха съдени и изпращани във фашистките затвори.

Като важно средство за укрепване връзките на Работническата партия с широките народни маси се използваше, и буржоазният парламент за революционна агитация и пропаганда сред трудещите се. Работническите депутати отиваха в парламента, в който болшинството принадлежеше към най-реакционните сили в България, не за да законодателствуват, а с цел да го използват за революционна работа, за изпълнение на революционни задачи, които им поставяше партията.

Представителите на Работническата партия в парламента предпазливо и тактично трябваше да водят борба с фашисткото болшинство в него. В своите речи те защитаваха класовите позиции на българския пролетариат и отбиваха хулите, отправяни против нейния авангард — БКП (т. с.). Въпреки че нямаха възможност да действуват открито като членове на комунистическата партия, тонът, духът и съдържанието на техните въпроси и изказвания при обсъждане на различните закони бяха революционни и това не можеше да не вбесява буржоазията, която се нахвърляше остро върху тях, наричайки ги „комунисти“, „агенти на Москва“ и т. н. Буржоазията особено се вбесяваше, когато депутатите на Работническата партия засягаха въпросите, свързани с терора и произвола в страната, с тежкото положение на трудещите се, когато изтъкваха, че комунистическата партия е жива и ще продължава да живее, или сочеха превъзходството на първата социалистическа държава — СССР.

Трудещите се подпомагаха своите депутати при тяхната работа в Народното събрание, като изпращаха богат материал от всички краища на страната по въпросите, които ги интересуваха. Работническите депутати не ограничаваха своята дейност само между четирите стени на парламента. Те провеждаха също така агитационна и организационна работа сред трудещите се, участваха в

ръководството на легалните класови организации, изнасяха по различни въпроси доклади на събрания пред трудещите се, произнасяха речи на митинги и др.

Своето творческо отношение към марксизма-ленинизма партията прояви също и при използването на различни други форми за съчетаване на нелегалната с легалната работа. С цел да раздвижи и въвлече трудещите се в борбата по указание на партията се създаваха инициативни акционни комитети при стачки, избори, чествуване на Първи май, за ръководене движението на безработните, на бездомниците, на инвалидите, за защита на Съветския съюз и др.

3. Втората партийна конференция и проблемите на болшевизацията на БКП (т. с.)

В обстановката на язвяващия подем, когато комунистическата партия имаше нови сериозни успехи по линията на съчетаване на нелегалните с легалните форми на организация и борба и на свързване с трудещите се маси, необходимо бе да се свика партиен форум, който да начертае новите задачи пред революционното движение. С тази цел от 8 декември 1927 г. до 15 януари 1928 г. се състоя в Берлин Втората нелегална конференция на БКП (т. с.), която има важно значение в борбата за победата на септемврийската линия; за сплотяване на партийните кадри и за активизиране дейността на партията.

В работата на конференцията взеха участие видните партийни дейци Васил Коларов, Георги Димитров, Христо Кабакчиев, Станке Димитров, Гаврил Генов, Антон Иванов, делегати на комсомола, представители на партийни окръзи в страната и на българските политически емигранти, които се намираха в Съветския съюз и в други страни. На конференцията отчет за дейността на Централния комитет направи Георги Димитров, а доклад за международното и вътрешното положение и задачите на БКП (т. с.) изнесе Васил Коларов. Обсъдени бяха също така доклади за подобряване на организацията на партията, за профсъюзната работа, по младежкия въпрос и др.

Основна задача на Втората партийна конференция бе да подложи на всестранна преценка миналата дейност и тактика на партията, като постави в центъра събитията на 9 юни 1923 г., Септемврийското въстание през 1923 г.

и ултралевия уклон през 1925 г. Тези въпроси бяха обстойно разгледани в политическия отчет на ЦК на БКП от Георги Димитров.

Макар и много бегло, Георги Димитров се спря и на някои важни моменти от по-далечното минало на партията, защото отделни партийни членове, особено из средата на по-младото поколение, не разбираха историческия път на партията от нейния легален период до 1923 г. За този период широко място в своите изказвания отделиха и много от по-старите делегати — Васил Коларов, Христо Кабакчиев, Гаврил Генов, Станке Димитров (Марек), Младен Стоянов и др.

Конференцията охарактеризира Септемврийското въстание като „пълно отрицание“ на деветоюнската тактика¹⁷, като дълбок прелом в развитието на партията по пътя на ленинизма. Извършеният атентат през април 1925 г. бе осъден като чужд акт, несъвместим с разбиранията на партията и ЦК.¹⁸

Въпреки че Московското съвещание и Виенският пленум поставиха остро проблема за превъоръжаване на партията с ленинизма, те не разбираха правилно процеса на болшевизацията и затова не насочиха вниманието на комунистите към преодоляването на неболшевишките традиции от тясносоциалистическия период. Поставянето за трети път на обсъждане въпроса за миналото на партията през призмата на ленинизма имаше за задача да тласне с по-бързи крачки напред БКП (т. с.) по пътя на нейната болшевизация.

Макар че и конференцията допусна редица грешки при оценка на миналото, определено може да се каже, че в сравнение с Московското съвещание и Виенския пленум тя направи „значителна стъпка напред“,¹⁹ анализира по-задълбочено миналите събития и показва по-пълно и по-вярно причините за допуснатите слабости в отделните периоди. Конференцията извлече ценни изводи и поуки, които помогнаха при изработването на политическата линия и тактиката на партията, а също така за нейната болшевизация. Тя засили процеса на превъоръжаване на партията с ленинизма в идеологическата, организационната и политическата област.

¹⁷ БКП в резолюции и решения... Т. III, 1954, с. 168.

¹⁸ Пак там, с. 181.

¹⁹ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 250.

На конференцията септемврийското ядро на партията начело с Васил Коларов и Георги Димитров бе принудено да води непримирима борба против привържениците на десния опортюнизъм и лявото сектантство. Дискусията, която избухна още на Московското съвещание и на Виенския пленум, се отнасяше до миналото на партията, но фактически засягаше нейната линия в дадения момент.

Привържениците на десния опортюнизъм, които бяха от средата на по-старото поколение (Тодор Луканов, Георги Попов и др.), дърпаха партийното ръководство назад към погрешната, деветоюнска тактика. Те заявяваха, че дейността на БКП до 9 юни 1923 г. е била правилна, а Септемврийското въстание считаха за „авантюра“. Десничарите не приемаха партията, създадена на нелегална основа.

Привържениците на левичарството пък, изхождайки от средата на по-младото поколение (Илия Василев и др.), смятаха, че партията преди 1923 г. е била опортюнистка или най-малкото центристка. Те отричаха нейното революционно минало до Септемврийското въстание. Според левите сектанти БКП (т. с.) след въстанието била съвършено нова партия, дело на младите кадри. Комунистическото движение в България започнало да се развива от този момент. Затова те издигнаха лозунга: „Борба против тесняците“.

По такъв начин, ако десните опортюнисти искаха да ликвидират партията след Септемврийското въстание, то левите сектанти отричаха нейното революционно минало до въстанието. И двата възгледа не почиваха на верен анализ на фактите, затова дезориентираха кадрите, бяха вредни и крайно опасни за революционното движение. Фактически те спъваха болшевизацията на партията. Поради това десните опортюнисти Тодор Луканов и Георги Попов бяха изключени от партийните редове. Конференцията предупреди, че същите мерки ще бъдат взети срещу всеки, който се солидаризира с тях. Септемврийското ядро начело с Васил Коларов и Георги Димитров се обяви решително и против дребнобуржоазните интеллигентско-левичарски елементи. Последните бяха също изолирани от конференцията. Болшинството от делегатите застанаха на линията на септемврийското ядро и гласуваха за предложенията от него резолюции.

Втората конференция посочи необходимостта от засилване ръководната роля на комунистическата партия в ус-

ловията на настъпващия революционен подем. С цел да се преодолее тежкото организационно състояние в партията след провалите през 1926 и 1927 г., конференцията постави редица важни задачи в тази насока: подобряване на нейния социален състав, укрепване на организациите в индустриалните предприятия, рудниците и транспорта, изграждане на партийни ядки в селата, разгръщане широка дейност за марксистко-ленинската просвета на партийните кадри и трудещите се и др.

В политическия отчет на ЦК на БРП (к) пред Петия конгрес на партията (1948 г.), изтъквайки ролята на Втората партийна конференция, Георги Димитров посочва, че тя „все пак изтъкваше преди всичко онова, което сближаваше тоснячеството с болшевиизма, а не напълно сочеше онова, което го отличаваше от болшевиизма“. Според него това не само пречеше за използването „до дъно“ на положителния капитал, за да се преодолеят по-бързо неболшевишките остатъци, но се използва след това от левите сектанти в тяхната борба против здравето септемврийско ядро в партията.²⁰

След Втората партийна конференция организационното състояние на БКП (т. с.) значително се подобри в сравнение с края на 1927 г. Установиха се по-тесни връзки между ЦК и окръжните комитети на партията, партийните организации водеха по-редовен организационен живот. Значително се подобри ръководството, засили се дейността на масовите организации, където работеха комунисти.

Под ръководството на партията през този период демократичният печат и легалните класови организации развиха широка дейност против свирепия фашистки терор в страната, за извоюването на пълна и безусловна политическа амнистия. Тази справедлива борба на българския народ бе подкрепена и от международната прогресивна общественост. Пролетариатът от другите страни, различни демократически организации, хора на науката и на изкуството, представители на световната култура издигнаха мощен глас и подкрепиха борбата на трудещите се в България. Световно известни учени, писатели и обществени дейци като Анри Барбюс, Алберт Айнщайн, Максим Горки, Ромен Ролан и други развиха активна дейност в защита на българския народ, която увеличаваше неговата вяра, че фашизмът ще бъде разгромен.

²⁰ Вж. пак там, с. 251.

През 1928 г. имаше вече признаци, които показваха, че скоро ще настъпи нов революционен подем в страната. Първомайските демонстрации минаха по-смело и по-решително, при по-високо революционно настроение на масите, въпреки фашисткия терор.

Независимо от белия терор реакцията не успя да застава трудова младеж да се откаже от своето борческо минало и от борбата за възстановяване на политическите права и свободи, да я принуди да навлезе във фашистките младежки организации. Всички опити на реакцията се провалиха. Трудещата се младеж се насочваше от комунистическата партия по пътя на организирането и създаването на своя класова организация като легална форма за проявление на комсомола. Така се създаде Работническият младежки съюз (РМС).

Най-напред бяха създадени легални младежки групи при Независимите работнически професионални съюзи, в които комсомолците развиваха дейност. Тази форма бе използвана главно за защита на икономическите интереси на работническата младеж. За успешното водене на политическата борба против реакцията и фашизма обаче младежта изпитваше сериозна необходимост от създаването на своя легална масова политическа организация.

По инициатива на комунистическата партия нелегалният комсомол започна да издава легалния седмичен вестник „Младежка дума“, който изигра извънредно голяма роля в този труден период, когато нямаше още изградена легална класова младежка организация за правилното насочване на трудещата се младеж по пътя на класовата борба и за създаване на легалния Работнически младежки съюз. На страниците на в. „Младежка дума“ повече от 4 месеца трудова младеж от различни краища на страната активно участвуваше в обсъждането на назрелия въпрос за създаване на своя класова организация.

Възникнаха и първите младежки класови организации. Редакцията на в. „Младежка дума“ откри специална колона, в която печаташе протоколите на новообразуваните дружества. Принципите, на които трябваше да се изграждат местните младежки дружества, бяха ясно формулирани в декларацията, приета през септември 1927 г. на организационното събрание на софийското младежко дружество. Работническият младежки съюз трябваше да се ръководи от класово-пролетарската идеология, да стои на позициите на класовата борба и да обхваща в своите редо-

ве освен пролетарската младеж и другите категории трудещи се младежи.

На 24 май 1928 г. бе свикана Учредителна конференция за образуване на Работническият младежки съюз. Предвиждайки неминуемата полицейска намеса, конференцията постави като първа точка от своя дневен ред избирането на централно ръководство и контролна комисия. След това предстоеше да се изслушат и обсъдят докладите за икономическото и политическото положение на трудовата младеж, за задачите и основните принципи на РМС и др.

Варварското нахлуване на фашистката полиция в момента, когато се обсъждаше проектоуставът на РМС, не даде възможност да се продължи по-нататък деловата работа на Учредителната конференция. По такъв начин РМС изпита на гърба си свирепите удари на фашистката власт още от първия ден на своето съществуване. Учредителната конференция бе забранена и разгонена, а част от делегатите — разкарвани по участъците и Дирекцията на полицията.

Конференцията обаче успя да свърши основната си работа до нейното разгонване. Фашистката полиция не можа да осуети изграждането на РМС. Инициативният комитет бе предварително определил в случай, че бъде разгонена конференцията, тя да продължи своята работа в една гора край София. Там бе приет уставът и декларацията на образувания Работнически младежки съюз и бе възложено на централното ръководство да публикува резолюциите.

Въпреки терора на фашистката полиция, арестите и нанесените побоища над делегатите, положиха се основите на легалната революционна младежка организация. С това бе завоювана още една важна и солидна позиция в борбата против фашистката диктатура. Работническият младежки съюз се създаде като класова политическа организация на най-широките слоеве трудеща се младеж, като защитник на нейните политически, икономически и културни интереси. РМС бе прекрасна боева школа, която готвеше кадри за комсомола и свързваше партията с младежта от градове и села.

В тежките условия на нелегалност партията развиваше широка идеологическа дейност, тя непрекъснато се грижеше за разпространяване на комунистическите идеи сред трудещите се. По различни пътища в страната се внасяше

нелегална комунистическа литература. На страниците на нелегалното теоретическо списание „Комунистическо знаме“ и на легалното литературно-обществено списание „Наковалня“ бяха отпечатани отделни произведения на Маркс, Енгелс, Ленин и много статии и материали за БКП (т. с.), за нейното минало и за предстоящите ѝ задачи, които помагаша на българските комунисти и на трудещите се да усвояват марксистко-ленинската теория, стратегия и тактика. Голямо значение за разпространение на марксистко-ленинските идеи и за разгръщане на борбата срещу буржоазно-фашистката идеология имаше и издаваната в ружбина библиотека „Комунистическо знаме“. От 1926 до 1929 г. бяха отпечатани и разпространени в страната 24 брошури от тази библиотека по основите на ленинизма и по въпроси, свързани с българското и международното комунистическо и работническо движение.

Под ръководството на комунистическата партия през 1929 г. се разгрънаха широки стачни борби. Страната бе залята от работнически стачки. Първи се вдигнаха на борба тютюнорботниците в Хасково, последвани от тези в Пловдив, Асеновград, Кърджали, Ардино, Крумовград, Устово и др.²¹ Героничната и упорита стачка на тютюнорботниците, която завърши с известен успех, имаше голямо значение за революционизирането на цялата пролетарска класа в България.

На борба се вдигнаха работниците и от другите отрасли. По време на стачния подем през 1929 г. бяха организирани 62 стачки с около 40 000 участници в тях.²² Стачкуваха тютюнорботници, текстилни работници, металици, общари, шивачи и др. Макар да преобладаваха стачките с икономическа насоченост, не липсваха и такива с ярко подчертан политически характер. Повечето от стачките бяха настъпателни. Под техният натиск бе извоювано увеличение на средната работна заплата с около 10–15%.²³

Изплашена от назряващия революционен подем, във връзка с който се активизира дейността както на нелегалната комунистическа партия, така и на нейната легална организация, фашистката власт през втората половина на

²¹ Вж. по подр. Хаджиниколов, В., Д. Младенов, М. Исусов, А. Георгиев, В. Василев. Стачните борби на работническата класа в България. С., Профиздат, 1960, с. 318–332.

²² Пак там, с. 332.

²³ Пак там.

1928 г. засили своя терор. Тя нанесе голям удар на революционното движение в страната. Към края на 1928 и началото на 1929 г. бяха арестувани почти всички членове на ЦК на партията, а така също и много други дейци от софийската организация. Полицията устрои големия процес против 52-та дейци на БКП (т. с.). Партията се лиши от ценни кадри, особено необходими ѝ в условията на революционния подем.

4. Интернационални прояви на БКП (т. с.)

В годините на временната и частичната стабилизация на капитализма БКП обогати своите интернационални традиции с нови светли дела. Тя даваше своя принос за укрепване и развитие на международното комунистическо и работническо движение. Чрез своите изпитани дейци Васил Коларов, Георги Димитров, Христо Кабакчиев и др. партията взе активно участие в работата на Шестия конгрес на Комунистическия интернационал, който бе свикан през 1928 г. в Москва. БКП (т. с.) съдействуваше за укрепване на Балканската комунистическа федерация, секретар на президиума на която дълги години бе Георги Димитров.

Макар да бе често разстройвана и обезкървявана от погромите на реакцията, партията с интерес и братско съчувствие следеше работническото движение в другите страни, с чест изпълняваше интернационалните задължения, които произтичаха от пролетарската солидарност и взаимопомощ.

През мрачните години на жестока фашистка диктатура в страната Българската комунистическа партия достойно изпълняваше своя интернационален дълг към първата и единствената тогава социалистическа страна в света — СССР. Тя възторжено изразяваше своята дълбока и безрезервна привързаност към идеите на ленинизма и в сурова, непримирима борба против реакцията и мракобесието защитаваше великото дело на Съветския съюз.

Българската комунистическа партия остро разобличаваше агресивните действия на империалистите и дейността на българската буржоазия за подготовка и вмъкване на България в една бъдеща война срещу СССР. На своите съвещания в Москва и Виена, а също така и на Втората партийна конференция, където се обсъждаше международната обстановка и положението на България, пар-

тията насочваше вниманието на комунистите против опасността от нова война. Тя предупреждаваше, че в една бъдеща война против Съветския съюз Балканите ще имат голямо стратегическо значение и че балканските народи ще бъдат използвани от империалистическите държави за пушечно месо. Ръководителите на партията добре разбираха, че движението против войната на Балканите трябва да бъде организирано и координирано от балканските комунистически партии. Те трябваше да поддържат помежду си редовни връзки и своевременно да обсъждат всички въпроси, свързани с военната опасност и борбата против нея. Втората партийна конференция категорично заяви, че народните маси в случай на война ще се бият против враговете на Съветския съюз.²⁴

БКП (т. с.) убедително разкриваше пред масите единствено последователната миролюбива политика на съветското правителство, разясняваше неговите смели предложения за запазването на световния мир. Позовавайки се на конкретни факти, партията даваше отпор на онези, които твърдяха, че е невъзможно да се установят каквито и да било връзки между съветската държава и капиталистическата система. Партията заявяваше, че „двете системи (съветската и буржоазната) ще съществуват една до друга“²⁵ и безрезервно поддържаше последователната ленинска линия на мирно съвместно съществуване, провеждана от съветското правителство. Партията виждаше в лицето на Съветския съюз с огромните богатства, които притежаваше, със солидната организация и неизчерпаемите морални и материални сили „един от най-важните фактори в международния живот“.²⁶ Като изтъкваше, че доктрината на изолация и на „телените мрежи“ е вече напълно пропала, партията остро разобличаваше сговористките правителства в България, които упорито не искаха да установят търговски и дипломатически връзки със СССР.

Българската комунистическа партия отхвърли решително правителствените обяснения, че установяването на връзки със СССР щяло да се отрази зле на нашето стопанство, тъй като „доброжелателите на България“ — Англия, Италия и Франция — нямамо да я подкрепят финансово. С конкретни данни партията показваше огромния

²⁴ БКП в резолюции и решения... Т. III, 1954, с. 308.

²⁵ Новини, № 122, 24 дек. 1927.

²⁶ Пак там.

икономически ефект, който щеше да има нашата страна, ако износът на български стоки — вина, тютюн, плодове, семена и др. — се извършваше по евтиния и удобен воден път през Варна и Бургас за Съветския съюз и се внасяха от него необходимите за нас стоки — газ, бензин, минерални масла, стомана, риба и др. „Едни редовни търговеки отношения със Съветска Русия биха улеснили в много отношения нашия живот — пише в „Новини“. — При нормални отношения с Русия книжната търговия би се засилила. Нашата учаща се младеж допълва своите знания най-вече от руската литература...“²⁷

Големите успехи в строителството на социализма и последователната миролюбива политика на Съветския съюз се посрещаха с горещи симпатии от трудещите се в целия свят. Те желяеха да се учат от съветските народи както в борбата за освобождение, така и в строителството на новия живот. Стремехът и желанието на трудещите се да опознаят всеотрашно този живот доведе до организирането и изпращането на представителни работнически делегации в Съветския съюз.

Българското правителство криеше от народа истината за Съветския съюз. Затова пък изпращането на работническо-селска делегация от България в СССР през ноември 1927 г. по случай тържествата във връзка с 10-та годишнина от победата на Великата октомврийска социалистическа революция щеше да даде прекрасна възможност да се узнае действителното положение.

В. И. Ленин високо ценеше чуждестранните работнически делегации, които посещаваха съветската страна и улесняваха борбата за укрепване на интернационалните връзки на трудещите се от капиталистическия свят и Съветския съюз. Тези делегации оказваха революционно влияние на международния пролетариат. „В заключение още веднъж ви благодаря, другари — пише В. И. Ленин в своето „Писмо към английските работници“, — че изпратихте при нас ваша делегация. Запознаването ѝ със Съветска Русия, въпреки цялата враждебност на мнозина към съветската система и към диктатурата на пролетариата, въпреки че в грамадна степен са пленници на буржоазните предразсъдъци, неизбежно ще ускори краха на капитализма в целия свят“.²⁸

²⁷ Пак там, № 52, 14 май, 1927.

²⁸ Ленин, В. И. Съч. Т. 31, с. 132.

Съветските правителствени, партийни и профсъюзни дейци се чувствуваха задължени не само да информират работническите делегации от другите страни за успехите и достиженията на съветските народи, но те се отчитаха пред тях за изпълнението на задачите в социалистическото строителство в първата страна на победилия пролетариат.

Във връзка с организирането и изпращането на работническо-селска делегация от България легалните организации и печат разгърнаха през октомври и ноември 1927 г. широко всенародно движение в страната. Правителството на А. Ляпчев обаче забрани да заминат избраните на събрания представители на различни категории трудещи се, защото се страхуваше от строящия се социализъм в СССР, от революционното въздействие, което той можеше да окаже върху измъчените и жестоко експлоатирани народни маси в България.

Въпреки че българският народ не успя да изпрати своя представителна работническо-селска делегация, през цялото време на тържествата в СССР той живееше с радостта на съветските трудещи се. На различни места в страната класовите организации намериха начини да изразят братската си солидарност със съветските народи по случай славния юбилей. Легалният печат посвети специални броеве на 10-та годишнина от победата на Великата октомврийска социалистическа революция. Печатаха се уводни статии, в които се проследяваше трудният и увенчан с големи победи път на съветските народи от 1917 до 1927 г. Освен това публикуваха се и статии по конкретни въпроси, които живо интересуваха нашия народ — за индустриализацията и колективизацията на селското стопанство, за културното строителство и здравеопазването в СССР, за положението на работниците, селяните, младежта и жените в Съветския съюз и много други.²⁹

Буржоазията в България пълнеше страниците на своя печат с хули и клевети срещу съветската държава. Истината за Съветския съюз обаче си пробиваше път.

„Напразно истината ви е затуляте
за нашите, жадните очи,
през ругатните и през хулите
пак идат пейните лъчи“

²⁹ Ср. Новини, № 61, 72, 73, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 93 и др. от 1927 г.

— писа пролстарският поет Д. Полянов.³⁰

Ярка проява на интернационализма на БКП представляваше организираното от нея през 1926 г. движение за оказване морална и материална подкрепа на стачкуващите английски работници. Редакторът на сп. „Наковалня“, Д. Полянов, написа стихотворението „Двубоят“, посветено на английската стачка. То завършваше с горещия призив:

„Да помогнем на брата
с братска лепта и привет;
мислено и ний в борбата
да се втурнеме напред.“³¹

На апела, отправен от партията и профсъюзите, се отзоваха работниците и останалите трудещи се в цялата страна.

Българската комунистическа партия и революционното работническо движение в страната подкрепиха и революционните борби на виенския пролетариат през юли 1927 г.³² В тях взеха активно участие на страната на работническата класа намиращите се тогава във Виена български политически емигранти и прогресивни студенти. Революционното надигане на виенските и австрийските работници бе оценено от ЦК на БКП (т. с.) като „светкавица, която озари тъмния небосклон на белия терор в България и на целите Балкани“.³³

Българската комунистическа партия и класовите организации на трудещите се — НРПС и РП — вляха своите сили и в огромната международна политическа кампания през 1927 г. по повод на организирания съдебен процес в САЩ над италианските работници-революционери Сако и Ванцети.³⁴ Като изразяваха своето братско съчувствие и солидарност към тяхната активна революционна дейност,

³⁰ Наковалня, № 102, 10 ноем. 1927.

³¹ Пак там, № 23, 13 май 1926.

³² От 15 до 17 юли 1927 г. във Виена се разгърна въоръжена борба на пролетариата против настъплението на фашизма.

³³ ЦПА, ф. 3, оп. 4, а. е. 152, л. 6.

³⁴ Сако и Ванцети са италиански работници анархосиндикалисти, които за революционна дейност бяха арестувани на 15 април 1920 г. в щата Масачузет (САЩ) и лъжливо обвинени в извършване на убийство и грабеж на парн. Въпреки широко разгърнатото се международно движение в защита на невинните жертви, те бяха умъртвени с електрически ток през 1927 г.

те показаха своята ненавист към американската империалистическа върхушка, която ги осъди на смърт.

Комунистическата партия разобличи фашисткото правителство на Демократическия сговор, което шумно изрази своя възторг по повод екзекуцията, възхвали Съединените американски щати като една от стоящите на първо място „световни демокрации“ и „правови държави“. Като осъди гневно класовото буржоазно правосъдие на американските капиталисти и неговите защитници в България, партията на българските комунисти заяви: „Двете невинни жертви, животът на които бе отнет на електрическия стол, ще сочат за вечни времена какво е истинското съдържание на тая милиардерска „демокрация“, на нейното „право“, на нейните „държавнически съображения, престиж и чест“.³⁵

Героичната и смела борба на гръцката работническа класа през лятото на 1928 г. също бе посрещната от българските трудещи се с ентузиазъм и готовност за братска подкрепа на своя южен съсед. Оказаната морална подкрепа на борещия се гръцки пролетариат бе светла проява на пролетарския интернационализъм на БКП (т. с.) и трудовия български народ.

И в условията на свирения фашистки терор в България Българската комунистическа партия изпълняваше достойно своите интернационални задължения. Никога, нито за момент тя не изпусна от своите мъжествени ръце знамето на пролетарския интернационализъм.

Определено може да се каже, че в годините на временната и частичната стабилизация на капитализма Българската комунистическа партия натрупа нов ценен революционен опит, бе верен ръководител на борбите на трудещите се против капитализма и фашизма. Тя по ленински съчетаваше нелегалната революционна работа с легалната, откриваше подходящи форми за укрепване връзките и влиянието си сред масите. Направени бяха нови стъпки напред в нейното развитие по пътя на ленинизма.

**БКП (т. с.) ПРЕЗ ПЕРИОДА
НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА И
НОВИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН ПОДЕМ
(1929—1934 г.)**

**1. Икономическата криза в България.
Нарастване на революционното движение
на масите**

Към средата на 1929 г. капиталистическата система бе разтърсена от остра икономическа криза, която се разви върху основата на общата криза на капитализма. Това ѝ придаде особено голяма сила. Главната причина за настъпилата криза на свръхпроизводството се коренеше в противоречията между обществения характер на производство и частно-капиталистическия начин на присвояване на благата.

България не остана извън икономическата криза, която засегна дълбоко нейната промишленост, селско стопанство и финанси. Периодът на крайно неустойчивата капиталистическа стабилизация се замени с упадък във всички области на стопанския живот.

За острата икономическа криза в България влияеха и някои специфични фактори: недостатъчното развитие на българския капитализъм, разнокъсаното и дребно селско стопанство с изостанала техника, големите репарационни задължения на България във връзка с мирните договори, силното влияние и високата степен на експлоатация от чуждестранния монополстически капитал.

По време на икономическата криза промишленото производство в България спадна чувствително. Затворени бяха много индустриални предприятия.¹ Независимо от някои своеобразия повечето от индустриалните клонове отбелязаха през 1933 г. най-ниската точка на производството си. Нормата на печалбата се увеличи с 10—15%.¹ На-

¹ Хаджиниколов, В., В. Василев. Стачните борби на работническата класа в България. С., 1960, с. 334—336.

маля производството на хранителната, металообработващата, тютюневата, каменовъглената и други клонове на промишлеността. Само текстилната индустрия и тази на строителни материали не бе засегната от кризата.²

Рязко спаднаха цените на селскостопанските произведения. При индекс на цените на едро през 1929 г. 100, през 1930 г. за продуктите на растениевъдството беше 73, а на животновъдството — 75,8; през 1933 г. — съответно 39,7 и 41,1, а през 1934 г. 46,6 и 41,8.³ Кризата засегна и търговския баланс на страната. Разстроен бе вътрешният пазар.

По време на икономическата криза се влоши още повече бедственото положение на работниците, занаятчиите, селяните, дребните чиновници. В своя стремеж да защити интересите на капиталистите управляващата върхушка търсеше изход, като прехвърляше тежестите на кризата върху гърба на трудещите се. Намалиха се надниците на работниците и заплатите на чиновниците. Средната работническа надница в индустрията по официалните данни бе през 1929 г. 82,3 лв., през 1930 г. — 65,2 лв., през 1933 г. — 59,7 лв.⁴

След силно развито се стачно движение през 1929 г., което обхвана работниците от тютюневото, текстилното и други производства, в условията на съществуващия свиреп терор в страната продължаваха да се разгръщат големи стачни борби, да нараства движението на безработните и да се дава силен отпор на икономическото настъпление на буржоазията. Капиталистите увеличаваха работния ден, влошаваха се трудовите условия в предприятията. Числото на безработните достигна 100 000 души. През 1930 г. стачкуваха повече от 1800 работници на Рилския водопровод против опитите на капиталистите да намалят надниците. На стачка се вдигаха тютюноработниците в Хасково и Пловдив против въвеждането на манипулацията „тонга“, с която се съкращаваше три пъти времето на производствения процес и оставаха без работа хиляди работници от тютюневото производство.⁵

Борбите на безработните също свидетелствуваха за настъпилния революционен подем. През февруари 1931 г.

² Пак там, с. 334.

³ История на Българската комунистическа партия. С., 1969, с. 359.

⁴ Пак там, с. 360.

⁵ Хаджиниколов, В., В. Василев. Стачните борби на работническата класа в България. С., 1960, с. 333—355.

бе проведена акция на безработните в цялата страна. На борба се вдигнаха и трудещите се селяни против задълженията към държавата и частните капиталисти, против бирниците, които насилствено събираха данъчните задължения и продаваха на безценица имуществото им. Селските маси се бореха против високите цени на индустриалните стоки и ниските цени на селскостопанските произведения. В селата се създаваха селски комитети, които устройваха масови събрания и организираха борбата против жестокото ограбване на селските стопани.

Против икономическите борби на работническата класа и трудещите се, в защита на интересите на капитала, все по-често и грубо се намесваше полицията. Това естествено водеше до прерастване на икономическата борба в политическа. Наред с това под ръководството на партията се организираха и политически акции против фашисткия терор. В София и други градове се устройваха масови акции в защита на подсъдимите по делото срещу 52-та комунисти, между които бяха секретарят на ЦК на БКП Младен Стоянов, профсъюзните дейци Аврам Стоянов, Йордан Милев и др.⁶ Организиран бяха масови акции, намерили широк отзвук и в чужбина, против кървавия ЗЗД, за незабавна амнистия на борците против фашизма, за легализиране на БКП (т. с.) и др., в които участваха видни представители на литературата и изкуството, юристи и други демократични среди. За размах на революционните борби свидетелствуваха и организираните събрания и демонстрации от Работническата партия и Трудовия блок.

Настъпният подем в борбата против фашисткия терор и последните от икономическата криза предизвика засилване на противоречията и регрупирване в лагера на буржоазията. Това намери израз в обединяването на Демократическата партия на Александър Малинов, на Националлибералната партия на Георги Петров, на Радикалната партия на Стоян Костурков и на БЗНС (Врабча I) начело с Димитър Гичев и в т. н. Народен блок, който поведе борба против фашисткото правителство на Андрей Ляпчев.

Всичко това свидетелствуваше, че се създават благоприятни обективни условия за засилване дейността на

⁶ Вж. Василев, В. Процесът на „52-та“ от 1929 г. и неговият обществен отзвук и значение. Изв. Инст. по история, т. 16—17, 1967, с. 175—176.

партията за сплотяване на всички демократични сили в единен антифашистки фронт. Тези благоприятни условия обаче не можаха да бъдат използвани поради това, че в ръководството на партията взеха връх левите сектанти, които наложиха неправилна политическа линия и метсди на работа и ръководство.

2. Лявото сектантство в партията. Борбата на здравите сили против него

През втората половина на 20-те и първата половина на 30-те години здравите сили в Българската комунистическа партия трябваше да водят тежка и продължителна борба отначало срещу левичарските и сектантско-догматичните концепции, а от 1929 г. и срещу погрешната политическа линия на левите сектанти, които временно бяха взели връх в партийното ръководство. Това създаваше сложна обстановка в партията и бе главна пречка за идейното, организационното и политическото превъоръжаване на БКП с идеите на ленинизма.

Още през 1927 и 1928 г. отделни лявосектантски елементи из средата на българската политическа емиграция проявяваха голяма активност. Разочаровани от пораженията през 1923—1925 г., те „започнаха бунт против партията“, обвиняваха партийното ръководство за допуснати грешки по време на Владайското въстание, на 9 юни 1923 г. и при Септемврийското въстание. „Търсеха се — както сочи Стайке Димитров — наред с действителни още необосновани грехове на ръководството“.⁷

С голяма загриженост Георги Димитров следеше борбите сред политическата емиграция. На 23 април 1928 г. той изпрати специално писмо в Представителството на Българската политическа емиграция, в което с тревога писа, че не се провежда достатъчно системна организационна и политическа работа сред емигрантите. Г. Димитров констатира, че наред с огромното болшинство от тях, стоящо на здрави принципни позиции, имало и такива, които били носители на неизживени дребнобуржоазни предразсъдъци и настроения, противопоставяли се на провежданата партийна линия.

⁷ Бюлетен № 2, май 1936 г. Стайке Димитров. Доклад за политическото и организационното състояние на БКП.

В този документ много компетентно, върху основата на задълбочен анализ Георги Димитров стигна до извода, че опозицията сред политическата емиграция не е идейно еднородна. Общото, върху основата на което се обединяваха недоволните елементи, според него не бе свързано с нещо положително, а ставаше главно върху почвата на отрицанието. Като най-опасни Г. Димитров считаше опозиционно настроените интеллигентско-кариеристични елементи, които със „своята болна амбиция“ да се наложат в ръководството на партията изпользуваха тежкото положение, в което се намираше тя. „На дъното в тези елементи — писа той тогава — несъмнено има и *несъгласие* с основната линия, прокарана от партийната конференция. Независимо, че едни от тях изхождат в това отношение от десничарски съображения, а други действуват под влияние на ултралевичарски настроения, те са и ще бъдат заедно против ръководството и съвместно ще извършват своята разрушителна работа.“⁸

На Втория пленум на ЦК на БКП (т.с.), състоял се през август и септември 1929 г. в Берлин, сектантството временно взе връх в ръководството на партията. На пленума бяха приети дълги и неясни резолюции, богато наситени с фразеология и схематизъм, с механическо пренасяне на оценки на други партии, валидни за друга обстановка. Георги Димитров изтъкна, че „на II пленум „левите“ сектанти, вместо да насочат вниманието си към възглавявяване от партията на новия борчески подем на масите, се впуснаха в схоластични сектантски умувания около миналото на партията и съчиниха километрични резолюции, които никой работник не би могъл да дочете докрай.“⁹

Васил Коларов и Георги Димитров положили големи усилия да се изяснят на пленума спорните въпроси, да не се допусне разцепление в партийните кадри на „стари“ и „млади“, да се ликвидират проявите на фракционност още в началото. Георги Димитров отхвърли поддържаната от партията в миналото погрешна теза за полуколониалния характер на Балканите, в това число и на България, което имаше голямо значение за изработване на правилна линия на борбата на пролетариата и за вярното определяне характера на бъдещата революция.¹⁰

⁸ ЦПА, ф. 3, оп. 4, а. е. 178, л. 1—2.

⁹ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 253.

¹⁰ Георги Димитров (биография). С., БКП, 1972, с. 233.

Въпреки борбата на Васил Коларов и Георги Димитров Вторият пленум след повече от два месеца безплодни дискусии възприе сектантски възгледи по много от обсъжданите въпроси. Избран бе нов състав на ЦК на БКП, в който болшинството бяха леви сектанти. За политически секретар бе избран Никола Кофарджиев, а за организационен секретар — Й. Кесяков. В ЗБ бяха включени Васил Коларов, Георги Димитров и Петър Искров.¹¹ Левите сектанти овладяха и теоретическия орган на партията — сп. „Комунистическо знаме“. Вместо Васил Коларов за главен редактор на списанието бе определен Петър Искров. На страниците на списанието започна да се води борба срещу здравите сили в партията, то стана трибуна за пропагандиране на сектантските възгледи.

Кои бяха главните причини, които съдействуваха за овладяване на партийното ръководство от левите сектанти?

Сериозна причина за възникване на лявото сектантство бе нелегалното положение, в което се намираше партията. В периода от 1923 до 1925 г. тя понесе извънредно тежки удари. Много кадри на БКП с богат революционен опит бяха избити, други — осъдени на дългогодишен затвор, а трети бяха принудени да емигрират. През 1928—1929 г. ръководството на партията отново бе разкрито и арестувано. Това доведе до сериозно спадане на равнището на ръководните кадри в страната. В този труден момент в Централния комитет попаднаха дейци, които нямаха достатъчен революционен опит и марксистко-ленин-

¹¹ ЦПА, ф. 3, св. 4, а. е. 211, л. 31; ЦПА, спомени на Благой Попов, № 2353, л. 51—54. Кофарджиев не се завърна веднага след пленума в страната, поради това, че бе избран в състава на делегацията на БКП, която трябваше да изработи информация за Политсекретариата на ИККИ по спорните въпроси на пленума. (Вж. пос. спомени на Бл. Попов, л. 51—54). При тези обстоятелства Илия Василев (Бойко) оглави за известно време ръководството на крайно „левите“ сектанти през 1930 г., когато бе начертана линията за „генерално настъпление до всички фронтове“. За провеждане решенията на ИККИ от август 1930 г. ръководството бе възглавено отново от завърналия се в страната Никола Кофарджиев. След убийството му на 31 октомври 1931 г. начело на партията застана активният ляво-сектант Андрей Георгиев (Дянчо, Боян), по негово време разцъфтя лявото сектантство в партията. След 19 май 1934 г. сектантското ръководство бе оглавно от Елчо Симеонов (Павлов), когато сектантството достигна своя най-висок връх на проявление. (Вж. Натан, Ж. Борбата на БКП и против „лявото“ сектантство. Изв. Инст. по история на БКП. т. II, 1964, с. 125, 136).

ска подготовка. Те не бяха в състояние да изработят правилна политическа линия на революционното движение в страната.

Съществуващата в партията силна реакция срещу допуснатите дясноопортюнистски грешки по време на 9 юни 1923 г. и Септемврийското въстание подхранваше „лявата“ революционност на неподготвените млади кадри. Забравяше се указанието на В. И. Ленин, че понякога дясноопортюнистските грешки пораждат левичарски отклонения, представляващи „наказания заради опортюнистски грехове“.¹²

След поражението на Септемврийското въстание БКП (т. с.) води решителна борба против носителите на десния опортюнизъм, против привържениците на деветоюнската погрешна тактика, антисептемврийците и ликвидаторите. Тази борба бе особено необходима, защото бе насочена против онези, които се стремяха да превърнат комунистическата партия в обикновена реформистка партия. На своите форуми — Витошката конференция през 1924 г., Московското съвещание през 1925 г., Виенския пленум през 1926 г. и Втората партийна конференция през 1927—1928 г. — партията подцени „лявата“ опасност, тя не даде решителен отпор на редица левичари, които прикривайки своя авантюризъм, догматизъм и схематизъм под маската на „истинска болшевишка идеология“, продължаваха да изтъкват, че главната опасност за БКП е „десният опортюнизъм“ и „примиренството към него“.

Върху лявото сектантство в ръководството на партията оказаха известно влияние и някои прояви на сектантство и догматизъм в теорията и практиката на международното комунистическо движение. Добре известно е, че Комунистическият интернационал има огромни заслуги за ленинизацията на комунистическите партии, за изработването на правилна стратегия и тактика на международното комунистическо движение. След смъртта на В. И. Ленин обаче в отделни случаи той допусна някои слабости — подценена бе фашистката опасност, погрешно бе квалифицирана социалдемокрацията като фашистка, неправилно бе поставен въпросът за единния фронт, комунистическата политика бе определена като политика на „класа против класа“.¹³ В това отношение вредно се отра-

¹² Ленин, В. И. Съч. Т. 31, с. 17.

¹³ Комунистическият интернационал (кратък исторически очерк). С., 1970, с. 241—242.

зиха и съдържащите се в докладите, статиите и речите на Й. В. Сталин догматични положения.¹⁴

Важна причина за появата на лявото сектантство бе и обстоятелството, че след смъртта на Димитър Благоев неговите най-близки съратници не съумяха своевременно да направят цялостна марксистко-ленинска преоценка на всички ценности на революционното минало, за да се видят добре положителните особености и недостатъците на теснячеството. Липсата на достатъчна яснота по този въпрос, както изтъква Георги Димитров, забави процеса на болшевизацията на партията и несъмнено благоприятствуваше появата на различни отклонения.¹⁵

Не бе своевременно разкритикувана невярната теза, намерила място сред някои революционни кадри, че теснячеството е болшевизъм на българска почва, не се виждаше различието между тесния социализъм и болшевизма, което стана причина, от една страна, да не се открият ярко революционните добродетели на тясносоциалистическата партия и, от друга, да не се преодолеят социалдемократическите остатъци, с което да се ускори ленинизацията на партията. Това подсили в левите сектанти илюзията, че само те са в състояние да превъоръжат БКП с ленинизма, че това може да стане само по пътя на пълното отричане на миналото на партията от нейния тясносоциалистически период.

Като се настаняха в партийното ръководство и взеха в своите ръце теоретическия орган на партията сп. „Комунистическо знаме“, левите сектанти дадоха всъщност сектантскодогматична насоченост на партийната политика и практика. Те се превърнаха в главно препятствие за по-нататъшния процес на болшевизация на партията в условията на настъпилния нов революционен подем, когато с особена сила се чувствуваше необходимостта от правилна политическа линия, за да се изгради мощен антифашистки фронт, който да води успешна борба за премахване на фашизма и за осигуряване демократично развитие на страната.

Социалните корени на лявото сектантство се намираха в дребнобуржоазния характер на страната. Широките

¹⁴ Хаджиниколов, В. За своеобразното и начина на разгромяване на лявото сектантство в нашата партия. Изв. Инст. по история на БКП, т. 11, с. 148.

¹⁵ Димитров, Г. Слж. Т. 10, с. 8.

дребнобуржоазни градски и селски слоеве, които страдаха от кризата и се включваха в революционните борби, оказваха натиск върху партията. Някои партийни членове станаха изразители на дребнобуржоазна нетърпимост, фразьорство и „революционност“. За тях напълно важеше характеристиката на В. И. Ленин за левичарството и неговата социална основа. „Теоретически за марксистите е напълно установено — и от опита на всички европейски революции и революционни движения е напълно потвърдено — писа Ленин още през 1920 г., — че дребният собственик, дребният стопанин (социален тип, който в много европейски страни има твърде широко, масово представителство), изпитвайки при капитализма постоянно угнетение и много често невероятно рязко и бързо влошаване на живота и разорение, лесно преминава към революционност, но е неспособен да прояви издръжливост, организираност, дисциплина, твърдост.“¹⁶

Левите сектанти в Българската комунистическа партия отразяваха не пролетарската, а дребнобуржоазната революционност, отчаяние и нетърпимост.

Идейна основа за появата на лявото сектантство в БКП (т. с.) бе наличието на различни схващания по редица въпроси от историята на партията. Левите сектанти не само не бяха съгласни с дадените от партийните форуми оценки на тясносоциалистическия период, но те изобщо отхвърляха възгледа, че теснячеството бе революционно марксистко течение. Българската комунистическа партия след Септемврийското въстание те разглеждаха като нова партия, създадена от „незаразените от теснячеството“ млади кадри, а не като обективен резултат от превъоръжаването на революционната тясносоциалистическа партия с идейните, организационните и тактическите принципи на ленинизма. Левите сектанти отричаха тясносоциалистическия период от историята на БКП, виждаха в лицето на израсналите и възпитаните в този период кадри „непоправими опортюнисти“ и „безнадеждни социалдемократи“. На много места те бяха снет от ръководна работа в нелегалната комунистическа партия, тъй като ги считаха, че не са в състояние да поведат партията по ленински път.

Левите сектанти установиха в партията и нейното ръководство неленински норми и принципи, които се отра-

¹⁶ Ленин, В. И. Съч. Т. 31, с. 16

зиха много тежко върху БКП (т. с.). Едновременно с противопоставянето им срещу старите революционни кадри, изпитани в борбата и свързани с масите, те широко манифестираха своята сектантска теория за „авангардната роля на младежта“. На отговорна партийна работа се издигаха много млади и неопитни кадри, които според тях не били заразени от „тесняшкия опортюнизъм и меншевизъм“. В тяхното лице те виждаха истински ленинци, а всъщност това бяха младежи без необходимия опит в революционната борба, от една страна, и, от друга, нямаха нужната марксистко-ленинска подготовка. Това обаче не пречеше на левите сектанти да се считат за стопроцентови болшевики“.

В основата на теорията и практиката на левите сектанти бе догматичният подход към принципите на марксизма-ленинизма, към опита на ВКП (б) и на международното комунистическо движение. Те не отчитаха и не вземаха под внимание конкретната обстановка в България, механически пренасяха редица положения от стратегията и тактиката на другите комунистически партии. Като изнасилваха революционния процес, сектантите си служеха с леви революционни фрази, чертаеха погрешна политическа и тактическа линия на партията, тласкаха я по авантюристичен път. Те дадоха неправилна оценка, че БКП (т. с.) е завоювала вече болшинството на работническата класа. Това доведе до надценяване готовността на пролетарските маси да се вдигнат на политическа борба за завземане властта и до подценяване на борбата за защита на техните непосредствени интереси. В същото време лявосектантското ръководство виждаше в буржоазния лагер само процес на разложение, вследствие на което развиваше погрешната мисъл, че България се намира вече непосредствено пред установяване на пролетарска диктатура във формата на съветска власт. Оттук идваше и подценяването от тяхна страна на демократическите задачи в борбата против капитализма и реакцията.

Догматизмът в теорията доведе до тежки последици в практиката. Левите сектанти заменяха ежедневната и упоритата работа сред пролетариата и останалите трудещи се, подготовката им за предстоящите класови битки по пътя на революцията с бомбастични фрази и дребнобуржоазни бунтарски лозунги за „всеобщо, открито и повсеместно настъпление“, за завладяване на „улиците“, за „завземане на земята“ и др. Разпространена бе практика-

та да се издигат улични трибуни, които не се подготвяха добре и не бяха тясно свързани с най-непосредствените нужди на широките народни маси. При тези протестни акции партийните кадри проявяваха голям личен героизъм. Въпреки тяхната смелост и готовност за саможертва, издигането на такива трибуни водеше до откъсване на партията от широките народни маси, бе в противоречие с марксистко-ленинската тактика.

Левите сектанти имаха неправилно отношение към земеделския съюз и социалдемократическата партия. Те виждаха в тяхно лице социална опора на буржоазната диктатура и фашизма в страната, считаха ги за враг № 1 и насочваха главния удар на борбата против тях. Единният фронт според сектантите трябваше да се изгражда само отдолу с масите, без и против техните ръководители. Те се обявяваха решително против допускането на каквито и да било компромиси с дребнобуржоазните партии, за рязко провеждане на тактиката „класа против класа“. Според тях единдействието с дребнобуржоазните партии представлявало опортюнистка коалиция, твърде опасна за масите, тъй като създавало илюзията, че те могат да постигнат освобождението си от капитализма чрез „съглашение“, а не чрез „непримирима класова борба“.

Левите сектанти установиха такива методи и принципи на работа, които бяха в пълно противоречие с ленинските норми на ръководство. Като недооценяваха легалните възможности за работа, те налагаха своите методи на действие и сектантски концепции по различни въпроси върху легалната Работническа партия и другите масови организации, които се намираха под влияние на партията. Тези организации не можаха да се опазят в някои отношения от влиянието на лявосектантското доктринерство, редица техни дейности бяха облъхвани от догматичните идеи. Техният идеен растеж се задържаше от лявосектантското ръководство на БКП. Големи трудности създаваха сектантите пред кадрите на РП и НРПС с подценяването от тяхна страна на борбата за икономически искания и стремежът им да политизират всяка стачка. Под влияние на левите сектанти понякога обявяваха прибързано РП и НРПС някои икономически борби за политически. По техни директиви РП даваше указания Блокът на труда да се изгражда само „отдолу“ с масите, без ръководствата на социалдемократическата партия и земеделския съюз, които бяха характеризирани като фашистки. Лозунгите, кон-

то сектантите издигаха, не сплотяваха трудещите се за борба в името на техните непосредствени интереси, а водеха към откъсване на БКП (т. с.) от масите. Всичко това създаваше условия реакционната власт да нанася удари на работническото движение.

Здравите сили на БКП — Васил Коларов, Георги Димитров, Гаврил Генов и др. — своевременно разбраха голямата опасност за партията и поведоха принципна и решителна борба против курса на това дребнобуржоазно революционерство. Те своевременно сигнализираха в Президиума на ИККИ за особено тежкото състояние, в което се намираше БКП (т. с.), след като в нейното ръководство бяха проникнали и взели връх сектантските елементи.

С голяма загриженост за бъдещето на комунистическата партия в България Гаврил Генов изпрати на 4 декември 1929 г. обширно изложение в ИККИ за състоянието, в което се намираше тя. Той дълбоко вярваше, че Изпълнителният комитет на Коминтерна ще вземе правилни решения по българския въпрос и с това ще помогне на нашата партия, както много пъти бе помагал на други свои секции, намиращи се в по-сериозно положение.

Дълбоко възмутен от фракционната дейност на сектантите, Васил Коларов изпрати на 6 януари 1930 г. протестно писмо до Балканския лендерсекретариат,¹⁷ което завършваше с думите: „Аз протестирам против подобен непартиен метод на действие на тези другари и обръщам внимание за опасността, заплашваща партията да се превърне в арена на най-тежки фракционни борби“.¹⁸

На 7 февруари 1930 г. и Димитров изпрати писмо, с което подкрепи справедливия протест на Васил Коларов. Той изтъкна, че съвършено невярно е твърдението на левите сектанти, че Коларов бил „опортюнист“ или в най-добрия случай „примиренец“. Според Димитров тази измислица те пуснали в обръщение, за да затруднят колективната работа в ЗБ, да дискредитират политически Коларов и направят невъзможно неговото участие в партийното ръководство и в работата на ИККИ като представител на БКП (т. с.).¹⁹

На 18 февруари 1930 г. като член на ЦК и на ЗБ на БКП Георги Димитров изпрати ново много обширно изло-

¹⁷ Регионален секретариат на Коминтерна за Балканите.

¹⁸ ЦПА, ф. 3, оп. 1, а. е. 261, л. 2.

¹⁹ Пак там, л. 9—11.

жение в Балканския лендерсекретариат с колне до видните коминтерновски ръководители Куусинен, Мануилски и Пятницки, в което обосновано и аргументирано разкри причините за кризата в ръководството на Българската комунистическа партия.²⁰

В сектантско-догматичния подход на левичарите към конкретната българска действителност Георги Димитров видя главно препятствие за болшевизацията на партията. Той разобличи левите сектанти като чужди на партийните нужди елементи, като любители на гръмката фраза, самовнушили си разбирането, че единствено те са усвоили стопроцентово ленинизма.

След верния анализ на обстановката в страната, тежкото положение в партията и в нейното ръководство Димитров посочи във втората половина на своето писмо какво конкретно трябва да се направи, за да се изведе партията от незавидното положение, в което се намираше. Той препоръчваше „Да се съсредоточи вниманието на партията и нейното ръководство не на *миналото*, а на *настоящото*, т. е. на актуалните назрели проблеми и задачи на партията“.²¹

Сектантите бяха особено недоволни от обширното разобличително изложение на Георги Димитров. Във връзка с него на 24 февруари с. г. Петър Искров и Никола Кофарджиев изпратиха в ИККИ възражение, в което обвиниха Васил Коларов и Георги Димитров, че „прикриват дясната опасност в българската секция на Коминтерна“, с голяма злоба се нахвърлиха срещу тях.²²

Комунистическият интернационал оказва голяма помощ на здравите партийни кадри в борбата им против носителите на лявото сектантство. Политсекретариатът на ИККИ излезе през август 1930 г. с резолюция по работата на БКП (т. с.). Противно на твърденията на левите сектанти, в нея бяха посочени ясно революционно-марксистките черти на тесните социалисти, които се оценяваха като голямо достойнство и капитал на партията, от които тя в никакъв случай не трябваше да се отказва. „БКП влезе в Коминтерна като тясносоциалистическа партия, една от най-добрите организации на лявото марксистко крило на II Интернационал, се изтъкваше в резолюцията на Полит-

²⁰ Пак там, ф. 146, сп. 2, а. е. 161, л. 7.

²¹ Пак там, л. 24.

²² ЦПА, ф. 3, сп. 1, а. е. 266, л. 3—4.

секретариата на ИККИ. Тая партия в 1903 г. скъса с тогавашните открито десни, явно дребнобуржоазно-реформистки елементи... Партията в началото на войната заема мъжествена интернационална позиция.²³

В резолюцията бяха начертани задачите, които стояха пред партията: да се заздравя организационно; да се изградят организациите на производствения принцип, да се удвои числото на членовете и да се подобри социалният състав, да се увеличи количеството на жените-работници; да се заздравят партийните комитети с изявили се кадри като способни организатори и да се въвличат на активна работа добрите стари кадри, да се издигне идейното ниво на партийния печат, да се води безпощадна борба против десните и „левите“ уклоци и примиренството с тях, да се изгражда революционният съюз на работническата класа с широките трудещи се селски маси, да се осъществят по-тесни връзки с националреволюционните организации, да се засили работата сред армията и др.

Резолюцията на ИККИ съдействуваше за сплотяване под знамето на ленинизма на всички здрави партийни кадри — стари и млади, тя начерта курс за работа сред масите, за свързване борбата за защита на непосредствените интереси на трудещите се с борбата за работническо-селективно правителство.

Резолюцията на Политсекретариата на ИККИ бе „солідна основа за сплотяване на здравите кадри на партията“, в духа на „една истинска марксистко-ленинска политика“.²⁴ Наред с положителните моменти обаче в тази резолюция намериха място и някои неправилни сектантски оценки по отношение на буржоазията, земеделския съюз и социалдемократическата партия. Укрепването на БКП (т. с.) следваше да става в борба против десните и левите отклонения, но първите тогава неправилно се считаха като главна опасност.

Левите сектанти и след августовската резолюция на Политсекретариата на ИККИ не се освободиха от своите догматични разбирания. Въпреки поуците от историята, лявосектантското ръководство на БКП (т. с.) задълбочаваше своите грешки. Известен импулс в борбата му против теснячеството и кадрите от тясносоциалистическия период даде и препечатаното през 1931 г. в сп. „Комунистическо

²³ БКП в резолюции и решения... Т. III, 1954, с. 390.

²⁴ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 255.

знаме“ писмо на Й. В. Сталин до сп. „Пролетарская революция“, озаглавено „Върху някои въпроси из историята на болшеvizма“.²⁵

В него Й. В. Сталин допусна неточност в своето твърдение, че от всички партии на Втория интернационал единствено болшевиките извършиха „явен разрыв, разцепление със своите опортюнисти“. Макар партията на тесните социалисти да се различаваше по редица въпроси от Всесъюзната комунистическа партия (болшевики), тя с ленинска непримиримост воюваше против опортюнизма в своите редове и в работническото движение. Своята решителна и непримирима борба против опортюнизма тесните социалисти доведоха последователно докрай, като изключиха от своите редове опортюнистите както през 1903 г., така и след това. С тази си дейност партията на тесните социалисти особено много се доближаваше до ВКП (б), която водеше непримирима борба против всички видове опортюнизъм в руското революционно и в международното социалистическо движение и рязко се разграничаваше от другите социалистически партии на Втория интернационал, които съжителствуваха с опортюнизма и не водеха сериозна борба за разрыв с него.

Оценката, която Й. В. Сталин даде за левите течения във Втория интернационал и по-специално за ролята на германските леви в него, левите сектанти пренесоха механически върху тясносоциалистическия период в нашата партия, използваха я, за да засилят своята борба против теснячеството. Уводната статия „На нов етап!“ на сп. „Комунистическо знаме“ много високо оцени писмото на Й. В. Сталин, наричайки го „исторически документ“, „платформа“ за всички секции на Комунистическия интернационал, в светлината на което те трябваше да оценят своето минало и настояще в областта на теорията и практиката.²⁶

Всичко това свидетелствуваше, че през първите години след Втория пленум на ЦК левите сектанти, които имаха болшинство в ръководството на партията, въпреки решенията на Коминтерна и упоритата принципиална борба на здравите сили в БКП (т. с.), налагаха своите неправилни разбирания и даваха погрешно направление на развитието на дейността на партията. Те станаха главна причина да не

²⁵ Комунистическо знаме, 1931. № 11—12, с. 19—30.

²⁶ Там там, с. 3.

бъдат използвани благоприятните обективни условия за разгръщане на по-широк фронт борбите на масите и за завоюване от тях на по-големи успехи.

3. Пробивът във фронта на фашистката диктатура през 1931 година. Разрастване борбите на масите

В условията на изострящата се икономическа криза и нарасналата революционна активност на масите фашистката власт се компрометира напълно. Тя не бе в състояние да се справи с положението. Против нея се бореха работническата класа и другите трудещи се маси, обединени в ръководения от партията Блок на труда. В него обаче по вина на левите сектанти, на погрешната тяхна стратегия и тактика не се включиха социалдемократическата партия и особено Българският земеделски народен съюз, който имаше значително влияние сред трудещите се. Нещо повече, в създаденото политическо обединение Народен блок влезе БЗНС (Врабча I) начело с Димитър Гичев, което тогава представляваше най-силното и влиятелно течение в земеделския съюз.

Буржоазната опозиция, обединена в Народния блок, използва омразата и негодуването на трудещите се към фашизма. С помощта на щедри обещания за демократизиране на управлението, залегнали в нейната демагогска предизборна платформа, тя успя при изборите да вземе гласовете на голяма част от народа и да спечели болшинство. Много трудещи се подкрепиха буржоазната опозиция със съзнанието, че гласуват против фашисткия режим в страната. Създадено бе правителство на Народния блок, в което ръководна роля играеше демократическата партия.

„Сговорът“ претърпя съкрушително поражение. В резултат на упоритата борба на народните маси под ръководството на техните класови организации се извърши пробив във фашистката диктатура. Съборено бе правителството на Демократическия сговор. Неговата политика напълно се компрометира. Работническата партия въпреки силния терор постигна в тези избори голям успех. Тя получи 170 хиляди гласа и 31 мандата в парламента.

Още на първото заседание на Народното събрание представителите на парламентарната група на РП, в чия-

то дейност често се промъкваше и влиянието на сектантското ръководство, изявиха публично своята решимост да служат самоотвержено на работническата класа и на народа. Когато председателстващият заседанието обяви резултата от проведеня избор за постоянен председател и подпредседател на Народното събрание, той бе принуден да съобщи, че 26 депутати са гласували с лозунги. След като искането на работническия депутат Асен Бояджиев да бъдат прочетени тези лозунги не бе удовлетворено, без разрешение той заяви: „Аз ще ги кажа: долу Законът за защита на държавата! Пълна и безусловна амнистия! До-лу ръцете от класовите пролетарски организации!“²⁷

На поканата, отправена от страна на депутат на Демократическата партия при полагане на клетвата, работническите представители да произнасят нейния текст, депутатът на Работническата партия Константин Попрусинов с чувство на преданост и отговорност към пролетарското дело заяви: „Ние сме положили клетва пред свещените образи на избитите наши другари от фашистката диктатура“.²⁸ С реплики един след друг работническите депутати Стамат Иванов, Съби Димитров, Христо Трайков, Александър Наумов, Митьо Станев и др. протестираха срещу правителствения терор в Сливен, Перник и Плевен, против произвола при определяне състава на парламентарните комисии и други.²⁹

Работническите депутати в своите аргументирани речи защитаваха смело интересите на трудещите се в страната, бранеха от хулите на врага както техните класови организации, така и първата социалистическа държава. По повод на 8-та годишнина от Септемврийското въстание Съби Димитров прочете от името на парламентарната група протестна декларация, в която издигна исканията за пълна и безусловна амнистия, за премахване Закона за защита на държавата, за легализиране на работническите организации, за подпомагане пострадалите, даване под съд деветоюнските палачи и др.³⁰

При обсъждане в Народното събрание на законопроекта за контрол върху картелите и монополните цени Асен

²⁷ Стенографски дневници на XXIII ОНС, I изв. с. I зас., 20. VII. 1931, л. 9.

²⁸ Пак там, л. 12.

²⁹ Пак там, л. 12—14.

³⁰ Пак там, 15 зас., 23. IX. 1931, л. 210.

Бояджиев в ръка с Лениновия труд „Империализмът — най-висок стадий на капитализма“ се противопостави на твърдението на буржоазния професор Петко Стоянов, че картелите, тръстовете и синдикатите са нещо случайно и временно, че те не са присъщ и неизбежен етап на капиталистическото развитие. Като заяви, че работническите депутати стоят на противното гледище по този въпрос, той прочете пред буржоазното болшинство Лениновата характеристика за империализма. На въпросите на разгневените депутати да каже от коя книга и от кой автор са прочетените редове, Асен Бояджиев съвсем спокойно отговори: „Това са мисли на Ленин.“³¹ Като ужилени подскочили от демонстрираната класова позиция най-върлите врагове на народа, още повече възбудени от репликата на работническия депутат Георги Костов: „Чий мисли искате да цитираме, на Мусолини ли? Ние не вървим по стъпките на Мусолини, а вие.“³²

Образуваното буржоазно реакционно правителство на „Народния блок“ представляваше интересите както на част от едрата, така и на средната и дребната буржоазия. То спечели доверието, макар и временно, на значителни маси от дребната буржоазия. В неговия състав участваха БЗНС, радикалната, демократическата и национал-либералната партия. Това бяха нефашистки партии, които имали влияние върху градската и селската дребна буржоазия. Поради това между правителството на Народния блок и бившите фашистки правителства на Цанков и Ляпчев не можеше да се слага знак на равенство.

(По време на правителството на Народния блок в страната се създадоха по-благоприятни условия за масова работа, за издаване на легален печат и разпространяване на марксистко-ленинска литература, за разгръщане в по-широк мащаб на борбите. Засили се дейността и в защита на първата социалистическа държава — СССР.

Българската комунистическа партия продължаваше и през 30-те години да разобличава агресивните планове на империалистите и да издига високо лозунга „Долу ръцете от Съветския съюз!“ Тя използваше различни поводи, за да изрази привързаността и симпатиите на българските трудещи се към съветската страна, опълчваше се против готвената от империалистите антисъветска война. В речта

³¹ Пак там, 16 зас., 24. IX. 1931. л. 240.

³² Пак там, л. 241.

си на предизборно събрание през май 1931 г. с дълбоко убеждение Тодор Павлов заяви, че войната срещу Съветския съюз „няма да успее, защото световният пролетариат и пролетариатът на Съветския съюз стоят твърдо на своя пост и ще се справят с всеки, който вдигне ръка срещу първото отечество на работниците и селяните в света — Съветския съюз“.³³

Под лозунга за защита на Съветския съюз преминаваха чествуванията на годишнините на Октомврийската революция, на годишнините от смъртта на В. И. Ленин и др., които често биваха окървавявани.³⁴

Правителството на Народния блок даде простор на своята демагогия. То обеща, че ще проведе редица реформи, че ще управлява в името на народа и ще сложи край на кървавото фашистко минало. На практика обаче новото правителство промени само някои от методите и формите на управление. Поради това масите скоро можаха да се убедят в неговия антинароден характер.

В условията на бушуващата икономическа криза положението на народа продължаваше да се влошава. Надниците на работниците непрекъснато се намаляваха, селяните продаваха на безценница своите произведения, служителите не получаваха редовно заплати. Безработицата достигна големи размери. Държавата по най-брутален начин събираше данъци от населението, на което бяха продавани чергите и котлите. При тази обстановка в страната се разви и широко движение на длъжниците против властта, която облагодетелствуваше едрия капитал.

През време на управлението на Народния блок класовите организации на трудещите се — БКП (т. с.), БКМС, РП, РМС, НРПС и др. — отбелязаха сериозни успехи в своето по-нататъшно организационно развитие и укрепване. Особено силно нарасна числото на членовете на легалната Работническа партия. От 6000 в началото на 1931 г. те станаха повече от 30 000 на 1 януари 1932 г. Работническата партия, в която се сплотиха много бивши членове на БКП (т. с.) от нейния легален период изигра важна роля в условията на настъпващия революционен подем. Успехите, които бяха отбелязани от комунистическото движение през тези години, бяха до голяма степен резултат от дейността на Работническата партия.

³³ Ехо, 20. V. 1931.

³⁴ БКП и делото на Октомври, 1917—1944, с. 301.

Значително нарасна влиянието сред трудещите се и на другите легални масови организации като Работническият младежки съюз, членовете на който в края на 1932 г. бяха 19 000, Помощната организация и др. Партията създаде широка мрежа от легални вестници и списания, числото на които достигна няколко десетки. Издаваше се ценна марксистка литература, появиха се редица съчинения на Маркс, Енгелс и Ленин, романи на съветски автори. Излязоха от печат и много книги, написани от прогресивни български писатели, обединени в Съюза на трудово-борческите писатели. На теоретическия фронт голямо влияние оказаха произведенията на видните български философи, които стояха на позицията на марксизма-ленинизма — Тодор Павлов и Сава Гановски.

През годините на управлението на Народния блок се засилиха много стачното движение и политическата активност на масите. Особено забележителна бе стачката на текстилните работници от фабрика „Тунджа“ в Ямбол. Тази стачка избухна през лятото на 1931 г. под ръководството на РП и НРПС. Тя бе подкрепена от широките народни маси в града и околията. Стачниците проявиха голяма твърдост и издръжливост в борбата против капитала. В отговор на терора на властта и опита на полицията да арестува стачния комитет в Ямбол бе организиран протестен митинг, на който присъствуваха около 2500 работници от различни предприятия, след което се състоя внушителна демонстрация. Полицията разгони с оръжие демонстрантите, между които паднаха убити и ранени. Героичната стачка на ямболските текстилци завърши след 25-дневна борба с известен частичен успех.³⁵

По същото време бяха проведени стачки на текстилните работници в Сливен, Габрово и Варна, на тютюноработниците в Пазарджик и др.³⁶ През следващите години, въпреки жестоките преследвания на стачниците и непрекъснатия терор над класовите работнически организации, стачното движение не спираше. Вследствие на тежкото положение, в което се намираха безработните и техните семейства, в редица градове като Пловдив, София, Свиленград и др. се стигна до схватки с полицията.

Борческият подем на пролетариата обхвана и прогрес-

³⁵ Хаджиниколов, В., В. Василев. Стачните борби на работническата класа в България. С., 1960, с. 362—370.

³⁶ Иак там, с. 371—394.

сивните студенти. През 1930 г. се формира Българският общ народен студентски съюз (БОНСС). Това беше комунистическа студентска организация. Под ръководството на БОНСС студентите водиха борба за изгонването на кръволака проф. Александър Цанков от университета и за премахването на съществуващия реакционен режим в него. Широко протестно движение се разгърна и сред прогресивната средношколска младеж, където активно работеха изгражданите под ръководството на БКМС и на РМС марксистко-ленински кръжоци.

По време на управлението на Народния блок, въпреки забраната на властта, се организираха непрекъснато акции и демонстрации против съществуващия терор, против подготовката на война, за извоюване на политическа амнистия. Особено широко се разгърна движението за изпращане на работническо-селска делегация в първата страна на социализма. През 1930 г. секретарят на ЦК на РП Петко Напетов и пловдивският тютюнорботник Георги Иванов направиха опит нелегално да преминат в Турция, откъдето да отпътуват след това за Съветския съюз. В Свиленград обаче те бяха арестувани и изпратени в Дирекция на полицията в София.³⁷

В резултат на широко разгърнатата кампания, организирана от партията, Петко Напетов и Георги Иванов бяха освободени. Изпеченият демагог Андрей Ляпчев, за да се представи в по-добра светлина пред българските работници и селяни, непосредствено пред парламентарните избори в страната разреши на 24 февруари 1931 г. на Петко Напетов да замине за Германия и оттам за Съветския съюз. Това бе голям успех за революционното движение в България. С цената на продължителна борба бе извоювано правото да посети Съветския съюз първият делегат на българските работници и селяни.

След четиримесечно престояване в Съветския съюз, посетил Москва, Ленинград и други градове, Петко Напетов се завърна през август в България. Той бе посрещнат на гара Драгоман от ръководството на Работническата партия, което, за да го предпази от арестуване, му връчи депутатската карта за избирането му през юни 1931 г. за народен представител. На гара София работническият деец Йордан Братков го поздрави по случай завръщането

³⁷ Ехо, 5 ноем. 1930

му, а работниците го посрещнаха възторжено с възгласа: „Да живее съветската държава!“ От прозореца на влака Петко Напетов каза: „Другари, щастлив се чувствавам да ви поднеса горещите и братски привети на съветския пролетариат и селячеството“.³⁸

Завърнал се от Съветския съюз, преданият комунист разказваше пред трудещите се с повишен дух за първата социалистическа страна, бранеше я мъжествено от хулите и клеветите на реакцията. Своите впечатления от Съветския съюз Петко Напетов изложи в издадената с помощта на партията книга „В страната на строящия се социализъм“. Тя бе масово разпространена, четеше се с голям интерес от трудещите се и изигра огромна роля за разкриване истината за СССР, за запознаване на трудщите хора с успехите на социализма, за разбиване хулите и лъжите на буржоазията. Реакцията не остави ненаказана дейността на пламенния защитник на Съветския съюз и убедения пропагандатор на социализма. На 12 май 1933 г. той бе застрелян в София от платени агенти на властта.

Желанието на българските трудещи се да посетят Съветския съюз не намаляваше. По случай 15-годишнината от победата на Октомврийската революция през 1932 г. полулегално през Германия отпътуваха за Съветския съюз група български работници и селяни. Делегацията бе посрещната навсякъде много сърдечно и на тържеството в Москва ѝ бе оказано голямо внимание.³⁹ След завръщането на делегацията, въпреки че повечето от членовете ѝ бяха арестувани, в работническия печат се публикуваха материали за успехите на Съветския съюз в изграждането на социализма.

Независимо от преследванията и терора на реакцията партията търсеше непрекъснато нови форми и средства за установяване на връзки и контакти между българския и съветските народи. На 29 юни 1932 г. след предварително обсъждане и подготовка бе създадена организацията „Съюз на приятелите на СССР“ с председател д-р Рачо Ангелов, секретар Александър Жендов и членове д-р Любен Дюкмеджиев, Стоян Абаджиев, Людмил Стоянов, Гьончо Белев, Асен Бояджиев и др.⁴⁰ Тя се свърза веднага с интернационалния комитет на приятелите на СССР,

³⁸ БКП и делото на Октомври, 1917—1944, с. 262.

³⁹ Заря, 30 ноем. 1932.

⁴⁰ Поглед, № 27, 16 юли 1932.

който се намираше в Берлин. Тази масова безпартийна организация имаше за задача да запознава трудещите се със социалистическите успехи на СССР и да разпространява съветската култура в България. Тя трябваше да разобличава антисъветската политика на българската буржоазия, да се бори против лъжите и клеветите срещу СССР.⁴¹

Големият интерес на трудещите се в България към Съветския съюз даде повод на кооперация „Съгласие“, в която вземаха активно участие партийните и работническите дейци Георги Бакалов, Тодор Павлов, Иван Пашов и др., да се обърне през октомври 1933 г. към представителството на „Интурист“ в Берлин и да поиска съгласието му да бъде негов пълномощник в нашата страна. Представителството на „Интурист“ в България имаше за задача да съдействува за осъществяване на търговския и културния обмен със СССР, да организира екскурзии, да изпраща колетни и др. Българският прогресивен печат се изказваше положително за този нов опит да се установят по-тесни връзки между нашата страна и Съветския съюз. Вестник „Щит“, ставайки изразител на интереса на различните категории трудещи се да се запознаят с икономическия и културния живот на Съветския съюз, писа: „Нека се надяваме, че скоро ще се премахнат преградите, които десетилетия ни делят от братския ни руски народ“.⁴²

След като тази нова инициатива получи гражданственост, в кооперация „Съгласие“ постъпиха различни молби от ръководители на театрални групи, от спортни клубове, земеделски кооперации и други, които желяеха да им се даде възможност да посетят Съветския съюз, за да изучат интересуващите ги въпроси и да установят връзки. Много частни лица също изявиха желание да посетят първата страна на социализма. Представителството на „Интурист“ в България обаче срещаше сериозни трудности от органите на властта при осъществяването на стопанските и културните контакти, при организирането на туристическите пътувания. Въпреки това през първата половина на 30-те години редица български учени и специалисти като проф. Дончо Костов, проф. Стоян Белинов и др. посетиха

⁴¹ Вж. по-подробно Хаджиниколов, В. Из историята на Съюза на приятелите на СССР. Сп. Ист. преглед, № 6, 1964.

⁴² Щит, 1 ноем. 1933.

Съветския съюз. След завръщането си, в условията на политически преследвания, проф. Стоян Белинов изнесе сказки на различни места в страната, чрез които запозна трудещите се с положението в съветската страна: „Това, което видях в Съветския съюз — заяви той, — показва, че руският народ е един велик народ. Той страда, но твори и твори не само за себе си, твори и за човечеството“.⁴³

Борбите на трудещите се по градове и села стреснаха правителството на Народния блок. То започна да организира погроми над класовите революционни организации. Вместо да даде безусловна политическа амнистия и да премахне реакционния ЗЗД, както обещавахе преди идването си на власт, Народният блок продължи да пълни затворите с комунисти и борци против фашизма. През октомври 1931 г. бе убит на улицата секретарят на Централния комитет на комунистическата партия Никола Кофарджиев. В София, Пловдив, Бургас, Ямбол, Сливен и други градове полицията закри клубовете на РП. На редица места в страната при различни манифестации против властта паднаха убити и ранени.

Но въпреки терора класовите организации на трудещите се от година на година ставаха по-силни. За нарастването влиятелно на комунистическото движение говорят и големите резултати, получени от Работническата партия в изборите за градски и селски общински съветници през 1932 година. В тези избори тя се наложи като първостепенна политическа сила, обединяваща голяма част от народните маси. Особено внушителна бе изборната победа на партията в София. При условията на свиреп терор управлението на столицата на капиталистическа България трябваше да премине в ръцете на комунистите. Работническата партия спечели голяма изборна победа. Тя получи в София два пъти повече гласове от тези, подадени за управляващия Народен блок. Въпреки ясно изразената воля на трудещите се, буржоазната власт незаконно касира изборите и отказа да предаде Софийската община.

Получило зашеметяващ удар в столицата, правителството засили терора над Работническата партия и професионалните съюзи. То конфискуваше легалния работнически печат, устройваше нападения над работническите клубове, забраняваше публичните събрания, организираше

⁴³ Ехо, 27 окт. 1933; БКП и делото на Октомври, 1917—1944, с. 293.

съдебни процеси по Закона за защита на държавата. Правителството разкри напълно своя реакционен характер, когато потъпка волята на трудещите се и касира избраните от тях работнически депутати.

Разрастването и укрепването на класовите организации на трудещите се, засилването на техните борби въпреки терора, въпреки неправилната политическа линия на лявосектантското ръководство бяха резултат на неуморната дейност на изпитаните партийни кадри, работещи в РП, НРПС и другите организации на трудещите се. Те се дължаха на огромното доверие, което партията бе спечелила сред масите в резултат на последователната ѝ борба в защита на интересите на трудещите се в течение на няколко десетилетия, а също така и на богатите марксистко-ленински традиции на партията и на нейните кадри. Всичко това благоприятствуваше за нарастването и укрепването позициите на здравите сили на партията, които продължаваха да водят непримирима борба против лявото сектантство.

През 1931 г. Изпълнителният комитет на Коминтерна разкритикува неправилните оценки и постановки по въпросите на политическата линия и дейност на партийното ръководство, които намериха отражение в решенията на Третия пленум на ЦК на БКП (т. с.). През същата година в специална резолюция за организационното състояние на БКП той осъди сектантско-догматическия подход на лявосектантското ръководство при организационното изграждане на партията и нейната дейност за осъществяване ръководство на масите и техните организации. Това бе съществена помощ на здравите сили в партията.

Левите сектанти обаче продължаваха да налагат своя неправилен курс. Те се възползваха от някои недостатъци на Февруарската резолюция на ИККИ от 1933 г. за движещите сили и характера на назряващата революция в България. В нея наред с вярната оценка за характера и движещите сили на бъдещата революция в България, която се определяше като социалистическа по съдържание със значителен брой буржоазнодемократични задачи и движещи сили пролетариата в съюз с бедните и средните селяни, намери отражение и сектантско-догматичното схващане за характера на Народния блок като фашистко правителство, а също така и оценката за БЗНС и социалдемократическата партия като аграрфашистка и социалфашистка. Всичко това пречеше за разрастването на революционните борби и завоюването на по-големи успехи от трудещите

се, за тяхното обединяване в мощен антифашистки фронт.

Важно значение за борбата против лявото сектантство и за обединяването малко по-късно на всички демократични сили в единен антифашистки фронт имаше историческата победа на Георги Димитров на Лайпцигския процес.

4. Историческият Лайпцигски процес.

Георги Димитров — знаменосец на борбата против фашизма и империалистическата война

В началото на 1933 г. хитлеристите брутално завладяха властта в Германия. Това бе началото на тежки изпитания за човечеството. С демагогия те заявиха, че идването им е свързано с необходимостта да се спасят Германия и Европа от настъпващата комунистическа опасност. Всъщност хитлеристите имаха за цел да разгромят напълно комунистическата партия в Германия, да организират поход срещу Съветския съюз и комунистическото движение в другите страни. С подпалването на Райхстага на 27 февруари 1933 г. те дадоха сигнал за решително настъпление.

Нацистите представиха подлата провокация като дело на международен „комунистически заговор“. Във връзка с това те организираха шумния Лайпцигски процес. Хитлеристите обявиха за главен подсъдим на процеса видния български революционер Георги Димитров, който по това време бе ръководител на Западноевропейското бюро на Коминтерна със седалище Берлин. Заедно с него бяха арестувани и дейците на Българската комунистическа партия Благой Попов и Васил Хаджитанев. За да предадат международен комунистически характер на злостната антикомунистическа провокация, нацистите арестуваха също председателя на Германската комунистическа парламентарска фракция Торглер, както и декласирания младеж, холандец по произход, Маринус ван дер Любе, фалшиво представен за член на Холандската комунистическа партия.

Подложен в продължение на редица месеци на морален и физически тормоз, Георги Димитров с мъжество защити своите дълбоки комунистически убеждения, защити правото дело на Комунистическия интернационал и на първото социалистическо отечество — Съветския съюз, чнето съ-

ществуване го вдъхновяваше и окриляше в борбата. „В най-тежките моменти в затвора и пред фашисткия съд аз си спомнях — казва по-късно той, — че въпреки всичко в света има Москва — столицата на великата страна, на страната на пролетарската революция, на страната на пролетарската диктатура.“⁴⁴

Георги Димитров бе поставен от нацистите при извънредно тежки условия. В продължение на петте месеца, през които се водеше следствието, ръцете му бяха оковани денем и нощем в белезници. „Никой, който не го е преживял, не може да си представи какво означава това — заявява Георги Димитров. — Пет месеца подред денем и нощем така да спиш; само четвърт час през деня ръцете оставяш свободно за обличане и ядене... През това време нито една единствена нощ аз не съм спал както трябва. Всяка нощ се събуждах по двадесет, тридесет и петдесет пъти от болки.“⁴⁵

Тежките инквизиции и унищожителният режим в затвора обаче не бяха в състояние не само да сломят, но дори и да разколебаят духа и волята на пролетарския революционер. И при тези нечовешки условия той работи с цялата си енергия, за да повиши своите познания по немски език, да се запознае с немското законодателство, да изучи историята на Германия, да разкрие връзката между миналото на германския народ и последните събития в Германия.

В Лайпциг Георги Димитров действуваше като всеотрадно подготвен болшевик-революционер, като пламенен пролетарски интернационалист. Окован в крепостта на фашизма, изолиран от външния свят и от своите другари, той блестящо и творчески приложи непобедното марксистко-ленинско учение в борбата против класовия враг. Със своя голям талант и забележителни политически качества Георги Димитров демаскира напълно германския фашизъм. От обвиняем той се превърна в твърд и последовател обвинител. Георги Димитров насочи умело развитието на процеса в Лайпциг против самите негови организатори. Той разкри пред целия свят, че подпалвачите на Райхстага са фашистите, че такива не са и не могат да бъдат комунистите, които са принципиални противници на тактиката на индивидуалния терор. „Такова деяние, заявява

⁴⁴ Димитров, Г. Съч. Т. 9, с. 372.

⁴⁵ Пак там, с. 368—369.

Георги Димитров, като подпалването на Райхстага, може да бъде извършено само от луди хора или от най-зли политически врагове или провокатори във вреда на комунизма“.⁴⁶

Изучил добре процесуалния кодекс на Германия, Георги Димитров заяви на Имперския съд, че той е заставен да действа в качеството на защитник и на обвиняем. След като се отхвърлиха всички предложени от Георги Димитров адвокати за защитници, в това чисто и българските адвокати Стефан Дечев и Петър Григоров, той определено заяви, че към назначения му официален защитник при съществуващото положение в Германия той не изпитва „необходимото доверие“. „Аз не исках нито меда, нито жилото на красноречието на натрапенния ми защитник и през всичкото време се защитавах сам, без помощта на адвокат“.⁴⁷

Георги Димитров убедително защити революционното дело на Българската комунистическа партия и на Комунистическия интернационал. Той подчерта с гордост пред лицето на класовия враг, че е член на ЦК на БКП (т. с.) и на Изпълнителния комитет на КИ. „И аз съм напълно готов, заяви Георги Димитров, *да нося цялата отговорност за всички решения, документи и действия на моята българска партия и на Комунистическия интернационал.*“

Германските нацисти не допуснаха предложените от Димитров свидетели — видните политически дейци Ерих Телман, Дмитрий Мануилски, Ото Куусинен, Марсел Кашен, Васил Коларов и др. В същото време те подбраха за свидетели по обвинението привържениците на националсоциализма, които даваха лъжливи показания. Георги Димитров отстрани един след друг нацистките лъжесвидетели. Той спечели и гигантския двубой с такива националсоциалистически свидетели като Гьоринг и Гьобелс. Никога забрава няма да покрие съкрушителните разобличителни и обвинителни думи на Георги Димитров, хвърлени срещу Гьоринг. „Вие навярно се боите от моите въпроси, господин министър-председателю?“

От трибуната на лайпцигския съд Георги Димитров показва нагледно как комунистът трябва да се държи пред фашистките палачи, как трябва да се води настъпателна

⁴⁶ Пак там, с. 27.

⁴⁷ Пак там, с. 257.

⁴⁸ Пак там, с. 115.

борба против фашизма и войната. Той се превърна в знаме на борбата срещу фашизма и империалистическата война. „Неговото героично държание в съда и гневните думи, които той хвърляше в лицето на фашистите, разобличаваха тяхната гнусна провокация във връзка с подпалването на Райхстага, свалиха маската от лицето на фашистките провокатори и вдигнаха на борба срещу фашизма нови милиони трудещи се от целия свят.“⁴⁹

Като защитаваше твърдо и последователно своите комунистически убеждения и своята революционна чест, Георги Димитров заяви смело в лицето на имперския съд, че за него „най-висш закон е Програмата на Комунистическия интернационал, най-висш съд — Контролната комисия на Комунистическия интернационал“.⁵⁰ На отправеното му от председателя на съда обвинение, че се занимава с комунистическа пропаганда, той решително въстана против националсоциалистическата пропаганда, съдържаща се в речите на Гьобелс и Гьоринг. Недоволен от резкия тон и откровен език, от разобличенията на фашисткия режим, председателят на съда отнемаше думата на Георги Димитров, а фашистките управници отправяха открити закани за разправа с него. „Аз признавам — заяви Георги Димитров, — че говоря с рязък и суров език. Моята борба и моят живот също бяха резки и сурови. Но моят език е език откровен и искрен. Аз съм свикнал да наричам нещата със собствените им имена... Ето защо всяко произнесено от мене изречение е така да се каже кръв от моята кръв и плът от моята плът.“⁵¹

Георги Димитров защити своята патриотична чест и национално достойнство, като отхвърли решително всички хули и обиди на фашистите, отправени към българския народ. Никога няма да потънат в забрава неговите мъжествени думи, казани в лицето на най-свирепите врагове на човечеството — хитлеристките палачи: „Вярно е, че българският фашизъм е див и варварски. Но българските работници и селяни, българската народна интелигенция съвсем не са диваци и варвари... Народ, който 500 години живя под чуждо иго, без да изгуби своя език и нацио-

⁴⁹ Вж. Георги Димитров — бележит деец на международното работническо движение. Некролог от ръководителите на ВКП (б), с. 3.

⁵⁰ Димитров, Г. Съч. Т. 9, с. 258.

⁵¹ Там там.

налност, нашата работническа класа и селяните, които се бориха и се борят против българския фашизъм и за комунизма — такъв народ не е див и варварски. Диваци и варвари в България са само фашистите. Но аз ви питам, господин председателю, в коя страна фашистите не са варвари и диваци? ... Ето защо аз протестирам против нападите срещу българския народ. Аз нямам причина да се срамувам, че съм българин, и аз се гордея, че съм син на българската работническа класа!“⁵²

Георги Димитров разобличи хитлеризма като режим на мракобеснето и варварството, като най-свирепа диктатура на буржоазията и доказа, че той е враг не само на германската нация, но и на цялото човечество.

Смело в залата на имперския съд прозвучаха пророческите думи, изказани в края на знаменитата заключителна реч на Георги Димитров. В лицето на надменните нацисти той не само продиктува решението, което трябваше да вземе съдът по отношение на невинно обвинените, но и настоятелно издигна искането да бъдат привлечени под отговорност виновниците за скърпеното с бели конци необосновано обвинение. Добре разбирайки обаче, че последното класовият съд не би могъл да извърши, с дълбока вяра в тържеството на правдата и в победата на комунизма той напомни: „Ще дойде време, когато такива предложения ще бъдат изпълнени с лихвите. Що се отнася до пълното изясняване на въпроса за пожара в Райхстага и откриването на истинските подпалвачи, то това, разбира се, ще извърши народният съд на бъдещата пролетарска диктатура“.⁵³

Въпреки намесата на полицаите, Георги Димитров успява да изкаже неповторимите си пророчески думи, представляващи победоносен финал от гигантската битка през 1933 г. между фашизма и комунизма в полза на комунистическото дело:

„Ние, комунистите, можем сега не по-малко решително, отколкото старикът Галилей, да кажем: „И все пак тя се върти!“.

Колелото на историята се върти, движи се напред към съветска Европа, към Световния съюз на Съветските републики.

И това колело, подкарвано от пролетарната под ръко-

⁵² Пак там, с. 260—261.

⁵³ Пак там, с. 285.

водството на Комунистическия интернационал, не ще успеят да спрат нито с изстребителни мероприятия, нито със затвори, нито със смъртни наказания. То се върти и ще се върти до окончателната победа на комунизма!“⁵⁴

От трибуната на Лайпцигския съд Димитров призова комунисти, социалдемократи и други демократически сили да обединят усилията си и да изградят единни фронтове за борба против настъплението на фашизма и империалистическата война. Сам Георги Димитров заяви през есента на 1934 г., че по време на процеса той е защищавал „не само работниците-комунисти и комунистическата партия, но и работниците-социалдемократи и в известна степен и социалдемократическата партия. Аз вършех това — казва той — и то беше политически правилно. Аз знаех, че то беше и тактически необходимо, защото спомогаше за общата борба на работниците комунисти и социалдемократи против фашизма както в Германия, така и извън нейните граници. Затова пред Гьоринг и особено пред Гьобелс поставих така въпроса, че Гьобелс ми каза веднаж: „Аз разбирам, вие искате да защитите пред съда не само комунистическата партия, но и социалдемократическата партия“.⁵⁵

Мощният глас на Димитров призова от трибуната на лайпцигския съд демократически настроените хора от целия свят да обединят своите сили. Призивът на великия марксист-ленинец за единен фронт и борба против фашизма и империалистическата война вълнуваше сърцата на широките народни маси, на всички честни и прогресивни хора по земята.

В защита на смелия борец и разобличител на фашизма се разгърна широко движение на масите от целия свят. Особено голяма подкрепа Георги Димитров и другите подсъдими получиха от съветските народи. На масови митинги и събрания, организирани на различни места в Съветския съюз, Франция, Англия, САЩ и другаде, прогресивната и демократична общественост настояваше за освобождаването на невинните жертви.

По време на решителния лайпцигски двубой между силите на прогреса и реакцията комунистическите партии в отделните страни развиха активна дейност за спасяването на Георги Димитров и другите подсъдими. Създаден бе

⁵⁴ Пак там, с. 286.

⁵⁵ Вопросы истории КПСС, 1972, № 6, с. 63.

международен комитет в защита на подсъдимите, който разобличаваше организирано сред масите провокаторската и мракобесническа политика на хитлеристките подпалвачи на Райхстага. По негова инициатива през септември 1933 г. в Лондон бе устроен контрапроцес, който след разпитването на много свидетели — комунисти, социалдемократи, прогресивни и демократични юристи, писатели, общественици и други — на 20 септември с. г. излезе със заключение, формулирано във формата на присъда, че „Райхстагът е бил подпален от ръководни личности на Националсоциалистическата партия или по тяхно поръчение“.⁵⁶

През октомври 1933 г. и в Париж бе организиран контрапроцес. Между разпитаните свидетели бе и бойният другар на Георги Димитров — Васил Коларов. По инициатива на Френската комунистическа партия и на демократическата общественост бяха проведени събрания, на които присъствува и майката на Георги Димитров — баба Парашкева. През ноември 1933 г. тя пристигна и в Берлин. Десет години баба Парашкева не бе виждала своя син. Нацистите се обърнаха към нея с молба да окаже влияние на Георги Димитров, да му внуши да се държи „по-спокойно“. На тези техни съвети тя им отговори по своему: „Георги е получил този дар да говори от Бога. Той трябва да говори така, както му се струва, че е добре.“ А своя син тя посъветва: „Пред съда кажи всичко, що ти тежи на сърцето!“.⁵⁷ И той изпълни поръчението на майка си. Каза всичко, което бе необходимо.

Движение за изтръгване на подсъдимите от лапите на фашизма се развърна и в България. По градове и села, предприятия и учреждения се провеждаха събрания, демонстрации и стачки за освобождаването на Димитров и другите подсъдими в Лайпциг. Тези масови акции правителството на Народния блок постоянно тероризираше.

В страната се образува и специален комитет за спасяване на подсъдимите. От негово име и от името на различните класови организации бяха издадени много позиви, протестни писма и телеграми, проведени бяха и събрания по време на Лайпцигския процес. В антихитлеристката борба участваха заедно с комунистите и привърженици

⁵⁶ Лайпцигският процес и международната солидарност в борбата против фашизма 1933—1934 г. С., 1958, с. 221.

⁵⁷ Цит. по „Георги Димитров — биография“. С., 1972, с. 283.

на земеделския съюз „Врабча I“, обединени около в. „Земеделска воля“, на земеделския съюз „Александър Стамболийски“, на земеделския младежки съюз.⁵⁸

В изпратената до Лайпцигския съд телеграма на бившите земеделски министри Недялко Атанасов, Христо Стоянов, Александър Обов и Коста Тодоров, които създаваха немалки трудности на едностранното движение с комунистите в България, сега в условията на настъпление на фашизма в Германия заеха по-обективна и по-реалистична позиция към Лайпцигския процес. В телеграмата те заявяваха: „Подписаните бивши български министри удостоверяваме със своята чест, че Георги Димитров е напълно неспособен да извърши подпалването на Райхстага. Димитров е наш политически противник, но той ни е познат със своята правдивост и идеализъм, точно неговата доктрина му запрещава индивидуален тероризъм. Той е невинен по нашето убеждение и по убеждението на българския народ“.⁵⁹

Социалдемократическият официоз в. „Народ“ и неговите редактори Кръстьо Пастухов и Григор Чешмеджиев не осветляваха правилно и обективно хода на Лайпцигския процес. Но героичното поведение на Георги Димитров по време на него доведе до активизирането на опозиционните сили в българското социалистическо движение. Наред с изразените от тях различия по редица въпроси на политиката и тактиката с десницата на БРСДП (о), те даваха на страниците на издаваните социалистически вестници „Око“ и „Класова борба“ по-вярна и по-обективна информация за Лайпцигския процес и за мъжествената борба на Георги Димитров. Видният социалист проф. д-р Асен Златаров бе включен в образуването през август 1933 г. Бюро за борба против фашизма и се обяви в защита на Георги Димитров.⁶⁰ Неверие към нацистката пропаганда с инсценирания процес прояви и социалдемократическият лидер Янко Сакъзов. Той писа, че германските комунисти са способни „да вършат безумия, но да направят такава глупост (подпалването на Райхстага) и да попречат на своята избирателна борба, като помагат на Хитлер, не вярвам“.⁶¹

⁵⁸ Недев, Н. Лайпцигският процес и българското антифашистко движение. С., 1972, с. 86—91.

⁵⁹ Пладне, № 1464, 29 септ. 1933.

⁶⁰ Недев, Н. Пос. съч., с. 111.

⁶¹ Нови времена, 1933, № 9, с. 10.

В антихитлеристката кампания се включиха прогресивната интелигенция и безпартийните трудещи се. Безспорно най-голям дял в тази борба имаха комунистическата партия и ръководените от нея класови организации. Комунистите, работещи в издателството „Нов свят“, публикуваха „Кафявата книга“, за което срещу преводача и издателя бе заведен процес. Същото издателство пушна в голям тираж и картички с ликовете на българите, подсъдени в Лайпциг.⁶² Легалните вестници на комунистическата партия отразяваха на своите страници героичната борба на Георги Димитров, изказваха своето възхищение от тежките удари, които той нанасяше на опасния класов враг. За деня, в който се разви гигантският двубой между Георги Димитров и Гьоринг, в „Ехо“ писа с убеждение, че той ще „остане паметен в световната съдебна практика, както и в историята на световния пролетариат“.⁶³ А в „Поглед“ след няколко дни, коментирайки същото събитие, посочи, че нацисткият министър-председател е „разобличен и притиснат до стената“.⁶⁴

Възторгът на българските комунисти и на работническата класа, из средата на която израсна този смел борец, издигнал се до всепризнат техен вожд, намери израз и в поздравителното писмо на ЦК на РП до Георги Димитров. В него се изтъкваше: „Особено ти, др. Димитров, със своето героично държане, спечели симпатии не само на целия български, германски и световен пролетариат, но и на широки маси, стоящи вън от класовото работническо движение както у нас, така и в чужбина, които със затаен дъх следят всяка ваша стъпка в борбата. Българският пролетариат и всички трудещи се се гордеят, че са излъчили и излъчват из своята среда такива борци като тебе“.⁶⁵

Благодарение на масовото световно протестно движение, на енергичната позиция на съветското правителство и на своята блестяща революционна защита Георги Димитров бе изтръгнат от ръцете на фашистките палачи. Правителството на Народния блок обаче не му разреши да се завърне в България и му отне българското поданство. След това безстрашният борец за делото на кому-

⁶² Недев, Н. Пос. съч., с. 155—157.

⁶³ Ехо, № 235, 7 ноем. 1933.

⁶⁴ Поглед, № 42, 12 ноем. 1933.

⁶⁵ Ехо, № 274, 23 дек. 1933.

низма получи съветско подаиство и замина за Съветския съюз — неговата втора родина.

Победата на Георги Димитров на Лайпцигския процес имаше изключително голямо значение за бъдещото развитие на Българската комунистическа партия. От трибунала на лайпцигския съд той не само нанесе съкрушителен удар на фашизма, но очерта основите на една нова стратегия и тактика на комунистическите партии в борбата против фашизма, „алфата и омегата“ на която, според него, трябваше да бъде: „Масова работа, масова борба, масова съпротива, единен фронт, никакви авантюри!“.⁶⁶ Със своето държание пред съда той се изяви като последователен марксист-ленинец, с което бяха опровергани по най-категоричен начин голословните твърдения на левите сектанти, че един тесняк никога не може да стане болшевик. Международното признаване на Георги Димитров като последователен марксист-ленинец бе огромен капитал за Българската комунистическа партия.

5. Военно-фашистският преврат на 19 май 1934 година. Положението на партията след преврата

Независимо от огромното политическо отражение в света и у нас на героичното държание на Георги Димитров, независимо от това, че в борбата за разобличаване и проваляне на плановете на хитлерофашизма се утвърждаваше линията за сплотяване на всички демократични и антифашистки сили, левите сектанти продължаваха да прокарат своя неправилен курс. Състояният се през август 1933 г. Четвърти пленум на ЦК на БКП (т. с.) прие резолюция за положението в страната и задачите на партията за организационното състояние на БКП (т. с.) и за ръководството на икономическите борби на безработните, в която намериха проявление сектантско-догматичните разбирания и оценки, че страната отивала към икономическа катастрофа, че трябвало да се разгаря борбата по всички фронтове на пролетарската революция, за социализъм, че българският капитализъм автоматически върви към своя крах, че „зеделският съюз излиза на много по-преден план във фашистката диктатура и играе по-активна и решителна роля

⁶⁶ Димитров, Г. Съч. Т. 9, с. 263.

като преден отряд на фашистката контрареволуция“ и др. Тези погрешни оценки водеха към засилване изолацията на партията от народните маси, осуетяваха възможността да се изгради истински народен фронт на антифашистките сили. Решенията на Четвъртия пленум на ЦК на БКП (т. с.) бяха огледало на сектантската линия, която не отчиташе извършващото се прегрупиране на силите в буржоазния лагер и доведе партията до опортюнистка пасивност по време на деветнадесетомайския военнофашистки преврат.

В такава обстановка на 19 май 1934 г. политическият кръг „Звено“, с подкрепата на Военния съюз, който използва армията, извърши военен преврат. В България бе установена открита фашистка диктатура.

Правителството, което бе създадено начело с Кимон Георгиев, отмени Търновската конституция, разгони Народното събрание, ликвидира остатъците от народното самоуправление на общините и окръзите и започна да ръководи страната с антинародни правителствени наредби-закони. То премахна последните остатъци от буржоазната демокрация. С Наредба-закона от 14 юни 1934 г. бяха забранени всички политически партии и обявени въвн от законите професионалните организации. Правителството постави легалния печат и дейността на кооперациите, въздържателните, туристическите, благотворителните и другите масови дружества под надзора на полицията.

В същото време трябва да се изтъкне, че деветнадесетомайският режим имаше редица своеобразия, които бяха негов положителен актив. Правителството на Кимон Георгиев направи опит да ограничи някои частни монополи и да създаде държавни монополи, разтури терористическата организация на Иван Михайлов, ориентира външната политика на България към сближаване с Югославия и Франция и против Германия. Част от дейците на този режим имаха антимонархически настроения. Това правителство установи дипломатически отношения със Съветския съюз.

Големите затруднения, които изпитваше българското стопанство вследствие на съществуващата икономическа криза, застави не само дребнобуржоазните партии да поддържат искането на БКП (т. с.) за установяване на дипломатически и търговски връзки със СССР, но и някои кръгове на буржоазията. Те се изказаха определено за икономическата изгода, която би получила страната от поддържане на търговски отношения със съветската страна. Поли;

тиката на „непризнаване“ на СССР, на дипломатическа изолация и блокада бе вече изживяла своето време. Българските буржоазни управници бяха едни от последните, които установиха дипломатически и търговски връзки със социалистическата страна.

На 5 август 1934 г. едновременно в София и Москва бе публикуван подписаният на 23 юли с. г. протокол за установяването на дипломатически отношения между България и Съветския съюз. Установяването на нормални международни отношения се посрещна с голяма радост от българската и съветската общественост. Това важно събитие бе непосредствен резултат от непрекъснатата борба на трудещите се под ръководството на комунистическата партия за признаване на съветската република, както и на последователната политика на съветското правителство за установяване на нормални политически и икономически отношения между България и СССР.

В много трудната обстановка в България първият съветски посланик Ф. Ф. Разколников със своя богат революционен политически опит, с високата си култура и дипломатически такт допринесе много за издигане авторитета на първата социалистическа страна в България. Революционизиращото влияние на съветския дипломатически персонал в нашата страна с нескрита радост изрази органът на партията в „Работнически вестник“, като писа: „Приветствувайки с възторг червеното знаме над съветската легация в София — славното знаме на червения Октомври, — ние изразяваме своята твърда увереност, че до него ще се издигне червено знаме на българската съветска република“.⁶⁷

Легалният и нелегалният партиен печат продължаваше и в 30-те години да дава информации и материали за съветските успехи, запознаваше трудещите се със страната на строящия се социализъм. Оригинални и преводни статии осветляваха различни въпроси от социалистическото строителство в СССР. Годишнините на Октомврийската революция се използваша много умело от партията за публикуване на подходящи статии и изпаяни доклади, чрез които се популяризираха успехите на Съветския съюз.

На мястото на „Съюза на приятелите на СССР“, който не можа да развие широка дейност, се създаде през сеп-

⁶⁷ Работнически вестник, № 14, септ. 1934.

тември 1934 г. в София първото българо-съветско дружество, в което активна дейност развиха Тодор Павлов, Сава Гановски, Стефан Македонски, Гьончо Белев, Марта Попова, Мина Нотова—Узунова и др.⁶⁸ Под непосредственото ръководство на комунистите през октомври и ноември с. г. в различни градове на страната бяха основани също българо-съветски дружества. Тяхната дейност отначало се изрази главно в организиране на беседи за запознаването на българския народ с положението в СССР.

Победата на деветнадесетомайския преврат укрепи разклатените позиции на буржоазията. Комунистическата партия и трудещите се претърпяха тежък удар. Общото политическо и икономическо настъпление на реакцията обаче предизвика вълна от недоволство на народа. Сред работническата класа, селяните и средните слоеве на градската буржоазия растеше желанието за борба против реакционната политика на правителството, за възстановяване правото на организация, слово, печат, събрания и т. н.

Лявосектантското ръководство даде неправилна оценка на новата политическа обстановка в страната и на съотношението на класовите сили след фашисткия преврат на 19 май 1934 г. То заяви, че в резултат на фашисткия преврат е настъпило рязко изменение в полза на пролетариата. Като дадоха невярна оценка, че страната е навлизна в революционна криза, левите сектанти поставиха пред партията непосредствената задача да води борба за установяване на пролетарска диктатура във формата на съветска власт, а не в съюз с другите демократични сили да се бори за събаряне на фашистката диктатура.

Вследствие на тези и на редица други грешки и недостатъци от сектантски характер БКП (т. с.) не съумя напълно да възглави нарастващото недоволство на масите, да се превърне в истински ръководител и организатор на антифашистката борба. Вместо да мобилизира трудещите се на борба за свободно легално и полулегално съществуване на Работническата партия и на класовите профсъюзи, които бяха забранени от фашистката власт, сектантското ръководство със своята неправилна политика обективно съдействуваше за отслабване на революционното движение в страната. През септември 1934 г. то обяви Работническата партия за „самоликвидирала се“. Само една малка част от 30-те хиляди пейни членове бяха приети в редо-

⁶⁸ БКП и делото на Октомври, 1917--1911, с. 315.

вете на БКП, а по-голямата част от тях останаха извън партията. По същия начин бе ликвидиран и легалният Работнически младежки съюз. Вместо да вдигне на активна борба забранените профсъюзи за свободно съществуване и организиране, за осъществяване на професионално единство на работническата класа против създаването на държавните синдикати — Българския работнически съюз, — левосектантското ръководство на партията се задоволи да издаде няколко позива, апела и статии против държавните профсъюзи. То насочи своите усилия за организационното преустройство на НРПС на нелегална основа.

И след 19 май 1934 г., когато всички демократични партии бяха обявени във от законите, левосектантското ръководство продължаваше неправилно да смята земеделския съюз и социалдемократическата партия за фашизирани организации, за опора на буржоазията и главен враг на работническото движение. Това изолира партията от нейните естествени съюзници в страната и направи невъзможно изграждането на единния фронт.

В резултат на провежданата сектантска линия БКП (т. с.) още повече се откъсна от масите. Фашисткото правителство успя да нанесе тежък удар на партията. Убити бяха без съд и присъда много комунисти и комсомолци. Разстроени бяха редица партийни организации.

Левите сектанти нанесоха вреда на работническото движение в България, но те не бяха нито троцкистки елементи, нито прикрити врагове на комунистическото движение. Тяхната голяма беда и трагедия бе в това, че като представители на по-младото поколение нямаша необходимия революционен опит и теоретическа подготовка, чужди бяха на творческия марксизъм, носители бяха на догматизма. Сектантите не можаха в много сложната обстановка в страната да изработят правилна стратегия и тактика на работническото движение, подценяваха демократическите задачи и издигаха на преден план крайните лозунги на БКП (т. с.), за които нямаше обективни условия.

Когато се говори за временното господство на левите сектанти в партията, не трябва в никакъв случай те да се отъждествяват с цялата партия, нито даже с цялото партийно ръководство. Винаги трябва да се разграничават действителните носители на сектантската теория и практика от онези предани партийни кадри, които добросъвестно и дисциплинирано изпълняваха партийните реше-

ния, считайки, че това е линията на партията и на Комунистическия интернационал.

Пред здравите и изпитани кадри на БКП (т. с.) стоеше задачата да разгърнат решителна борба за окончателното преодоляване на лявото сектантство, за възприемане на нова политическа линия и за преустройство работата на партията върху принципите на ленинизма.

Глава седма

КУРСЪТ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА НАРОДЕН АНТИФАШИСТКИ ФРОНТ (1934—1939 г.)

1. Поврат към нова политическа линия на партията

Във вътрешнополитическото развитие на България от началото на 1935 г. все по-ясно се разкриваше тенденцията за утвърждаване на фашистката диктатура, наложена с преврата от 19 май 1934 г. А след оваянето на деветнадесетомайското правителство и последвалите два министерски кабинета — на ген. Пенчо Златев и Андрей Тошев — започна да изпъква по-силно и ролята на монархическия институт в развитието на тази диктатура. Налице бе прерастването на военно-фашистката диктатура в монархо-фашистка.

Утвърждаването на фашистката диктатура, настъплението против икономическите и политическите интереси на широките народни маси и ускорената подготовка на управляващите за една предстояща война още повече изостриха съществуващото отдавна противоречие между фашизма и демократичните антифашистки сили в страната. Борбата против военно-фашистката, а от 1936 г. и против монархо-фашистката диктатура излезе на преден план и се превърна в основен фактор на общественно-политическия живот.

Успехът на тази борба беше в пряка зависимост от единодействието между антифашистките и демократичните сили в страната. А те бяха твърде разпородни в политическо отношение и поради това действията им бяха насочени в различни посоки. Към 1935 г. се активизира т. нар. буржоазна опозиция на фашизма, в която се включваха обявените за разтурени след 19 май 1934 г., но обновили в значителна степен своята дейност буржоазни ле-

фашистки партии. Те си поставиха за цел замяната на фашистката диктатура с буржоазнодемократична система на управление, в която монархията да играе конституционната си роля. Тези партии въпреки натрупаните недоразумения и котерийни отношения постепенно се сближаваха на основата на общата борба против фашизма.

Наред с нефашистката буржоазия в началото на 1935 г. започна да се очертава и един по-демократичен лагер, който свързваше свалянето на фашистката диктатура с реформиране на капиталистическия строй и отстраняване на някои от най-отрицателните му черти. Към този лагер, макар че той не бе обединен и силите, които влизаха в него, действуваха самостоятелно, принадлежаха Българският земеделски народен съюз, крилото „Пладне“, социалдемократическата партия, без пастуховци и цанковци, част от бившите деветнадесетомайци, преминали на по-демократични позиции след свалянето им от власт, и др.

Най-последователни позиции в антифашистката борба заемаха Българската комунистическа партия и ръководените от нея трудещи се от града и селото. Те се очертаваха като единствена сила, която можеше да даде правилна насока и да осигури ръководството на антифашистката борба в страната до смъкването на фашистката диктатура. Но за това БКП (т. с.) трябваше да ликвидира лявото сектантство, изсло времешно връх в цялото ръководство, и да изработи такава политическа линия, която да създаде възможност за съюзяването на антифашистките сили за успешна борба против фашизма, а в по-далечна перспектива да облекчи и развитието на революционния процес в страната. Оттук се обуславяше необходимостта от поврат в дотогавашната тактика на партията и пълното преустройство на нейната работа върху принципите на ленинизма.

Важни стъпки в осъществяването на този поврат бяха направени още в речите на Георги Димитров по случай 10-та и 11-та годишнина от смъртта на Димитър Благоев, произнесени пред българската политическа емиграция в Москва през 1934 и 1935 г. В тях бе подложено на аргументирана критика лявото сектантство и бе подчертана необходимостта от неговото преодоляване. Георги Димитров сочеше задачата — да се върви напред „по пътя на по-нататъшната болшевизация на партията и укрепване на нейните връзки с масите, по пътя на установяване в

страната широк единен фронт срещу фашистката диктатура...“.¹

През втората половина на 1934 г. Задграничното бюро на партията, ръководено от Г. Димитров, се стремеше с помощта на Комунистическия интернационал да очертае основните моменти на една нова политическа линия на партията в условията на откритата фашистка диктатура. Открояваше се изразеното от Димитров становище, че борбата за единен фронт не трябва да бъде главно разобличаване на социалдемократическите и земеделските водачи, както това правеха левите сектанти, а действително изграждане на антифашисткото единодействие на трудещите се и техните политически организации за успешна борба против фашистката диктатура. Дори още през декември 1934 г. бе разработена и една примерна антифашистка платформа, която да служи като база за единодействие. Пристъпи се към преговори с ръководствата на БЗНС „Ал. Стамболийски“ и „Врабча-1“, на социалдемократическата партия, на Свободния синдикален съюз и други професионални организации. Главна роля в осъществяването на тези предварителни стъпки играеше септемврийското ядро на партията начело с Георги Димитров.

Всичко това подготви условията за свикването през януари 1935 г. в София на Петия пленум на ЦК на БКП (т. с.). Неговите решения представляваха особено важен момент в промяната на дотогавашната политическа линия на партията.

Приетата от пленума резолюция „БКП във връзка със събитията на 19 май 1934 г.“, разработена с помощта на ЗБ и политсекретариата на ИККИ, подчертаваше, че „най-важната политическа задача, която стои пред партията при новото положение, е смелото осъществяване в градовете и селата на действително широкия единен фронт против фашизма“.² „На партията — се казваше в нея — трябва да стане ясно, че при сегашното положение ние в никакъв случай не гледаме на тактиката на единния фронт като на маневра, която служи само за изобличение, но че ние сериозно се стремим към нейното осъществяване с цел да мобилизираме най-широките маси против фашизма.“³

В резолюцията на пленума бяха разработени редица

¹ Димитров, Г. Съч. Т. 10, с. 9.

² БКП в резолюции и решения... Т. III, С., 1954, с. 322.

³ Пак там.

важни въпроси, свързани със създаването на самия единен антифашистки фронт. Като негово ядро трябваше да послужи изграждането на работническото единство в страната и резолюцията задължаваше партията „... да разгърне енергична работа за защита на двете синдикални организации — червените и реформистките...“⁴, да създаде и оргавите на единния работнически фронт — комитети на единството в предприятията. Единството на работническата класа трябваше да се изгражда на почвата на класовата борба. Посочени бяха и политическите партии и организации, които трябваше да се призват към съвместна дейност против фашистката диктатура — Българския земеделски народен съюз, социалдемократическата партия и професионалните организации с различен политически оттенък. Всичко това бе резюмирано в постановката, че „партията трябва да се обърие с предложение за изграждане на единния антифашистки фронт към социалдемократическата партия, към земеделския съюз, към всички работнически синдикати — революционни, реформистки, неутрални — към всички маси, които вървят с тия организации, към всички техни низови и горни ръководства“.⁵ А това вече очертаваше контурите на една по-цялостна линия в борбата против фашизма.

Разбира се, тази линия все още не бе в завършен вид. Но безспорно беше, че БКП се стреми преди всичко към обединяване силите на трудещите се маси и техните политически организации. С оглед на това бяха формулирани и исканията в издигнатата от пленума платформа — борба за възстановяване на изборителното право и разширяването му за жените, свобода на сдруженията и събрапнята, на стачките и на пресата, трудово законодателство, социална осигуровка и т. н. А това означаваше сплотяването само на една част от антифашистките сили, макар и най-многобройната. Оставаха извън единния фронт буржоазните нефашистки партии.

Очертаните от пленума рамки на единния антифашистки фронт не бяха случайни. Те се основаваха на факта, че в началото на 1935 г. нефашистката част от буржоазията все още не беше готова за активна борба против фашистката диктатура и очакваше промени в политическото развитие на страната от горе, от монархията. Тази оценка

⁴ Пак там, с. 323.

⁵ Пак там.

на нефашистката буржоазия за политическото положение не съдействуваше за активната ѝ политическа изява. Но въпреки това пленумът подчерта, че партията е готова при определени условия и на съвместни действия с буржоазните нефашистки сили. Това можеше да стане в името на борбата против фашисткото правителство, против опасността от преврат на Ал. Цанков, за разтурянето и обезоръжаването на фашистките организации в страната и т. н.⁶ С това бе налице и една благоприятна предпоставка за по-нататъшната разработка на въпроса за широкия антифашистки народен фронт.

Като очертаваше основните контури на една нова политическа линия, Петият разширен пленум на ЦК на БКП (т. с.) предприе и някои организационни мерки за успешното и осъществяване. В Централния комитет на партията бяха избрани някои представители на здравите партийни сили като Начо Иванов, Енчо Стайков, Илия Добрев, Съби Димитров и др. Някои от тях заедно с Трайчо Костов и Георги Дамянов, изпратени в помощ на партията от ЗБ, бяха включени малко по-късно и в Политбюро на ЦК. Пленумът постави задачата за разширяване на вътрешнопартийната демокрация, разгръщането на критиката и самокритиката и пр., насочени към преодоляването на лявото сектантство и неговите форми и методи на партийна работа.

След Петия пленум на ЦК, въпреки съпротивата на останалите в партийното ръководство сектантски елементи партията разгърна широка масово-политическа работа. Околийските и районните комитети обсъждаха задълбочено материалите от пленума и усвояваха новите схващания за единния антифашистки фронт. Проведени бяха конференции в София, Стара Загора и други градове на страната, местните партийни организации се договориха със земеделските дружби и организациите на социалдемократическата партия за съвместни действия в защита на непосредствените интереси на трудещите се от фашисткото нашествие.

С новия подход към изграждането на единния антифашистки фронт бе свързано и възстановяването през март 1935 г. на Работническата партия, забранена от деветнадесетомайското правителство заедно с останалите политически партии и обявена от левите сектанти за разту-

⁶ Иак там, с. 324.

рена. Тя бе по-подходяща от БКП (т. с.) за контакти с другите антифашистки сили в страната. От нейно име още в началото на 1935 г. започнаха отново преговори за единодействие с БЗНС „Ал. Стамболийски“ и „Врабча-1“, със социалдемократическата партия и с някои масови организации. През март 1935 г. РП излезе с позив за създаване на антифашистки фронт и изработване на платформа и с това придвижваше напред преговорите с антифашистките сили. В резултат на тези стъпки бе постигнато споразумение с БЗНС „Ал. Стамболийски“, който стоеше на единосфронтовски позиции, за съвместна работа в борбата против фашизма при уговорка на някои негови ръководители споразумението да не се обявява публично за известно време. Въпреки това през април 1935 г. ЦК на БКП (т. с.) и създаденият с БЗНС „Ал. Стамболийски“ Акционен комитет, зад който стояха най-последователните единосфронтовци в съюза, излязоха с общ апел и оповестиха образуването на единен фронт между двете организации. Те призоваваха работниците, селяните и останалите трудещи се да се присъединят към него. В апела бе изложена и платформата на това единодействие, включваща искания за възстановяване на демократичните права и свободи на трудещите се, за преустановяване на фашисткия терор и репресии, за намаляване на данъците, за увеличаване на изкупните цени на селскостопанските произведения, против подготовката за война и т. н.

Споразумението на РП с БЗНС „Ал. Стамболийски“ бе първият пряк резултат от провеждането на решението на Петия пленум на ЦК на БКП (т. с.). Едновременно с това партията продължаваше преговорите си и с останалите крила на земеделския съюз и социалдемократическата партия, като се стареше да създаде най-приемлива база за единодействие и с тях. Успешно се изграждаше и младежкото антифашистко единство в страната под ръководството на възстановения Работнически младежки съюз с участието на младежите от БЗНС „Врабча-1“, които за разлика от възрастните стояха на единосфронтовски позиции, младежите от БЗНС „Ал. Стамболийски“ и Съюза на социалистическата младеж. На редица места в страната възникнаха и комитети на народния фронт — в Софийско, Пловдивско, Търновско, Горнооряховско и т. н. Под лозунгите за единен антифашистки фронт партията организира и първомайската акция през 1935 г. с участието и на останалите антифашистки сили в отделни места.

Цялата тази дейност бе от особено важно значение за усвояването от партията и нейните членове на новото отношение към единния фронт и ролята му в борбата против фашистката диктатура. Тя допринесе и за неговата популяризация сред останалите антифашистки сили. Тази дейност обаче протичаше в упорита борба със сектантските форми и методи на работа, които трябваше да се преодолят.

В това отношение бе решаващо въздействието на Седмия конгрес на Комунистическия интернационал.

Както е известно, през 1933 г. фашизмът се установи на власт в Германия. В България през 1934 г. бе извършен военнофашистки преврат. Фашизмът и подготвяната от него нова война се превърнаха в главна опасност не само за развитието на революционния процес, но и за мира и демокрацията в целия свят.

Седмият конгрес на Комунистическия интернационал бе проведен през юли и август 1935 г. в Москва. Той изработи правилна стратегия и тактика на световното комунистическо и революционно работническо движение в борбата против настъплението на фашизма и реакцията.

За изработването на такава стратегия и тактика бяха вече налице някои благоприятни обстоятелства. Редица комунистически партии бяха осъзнали вредата от сектантската линия в борбата против настъплението на фашизма. Под влияние на икономическата криза от 1929—1934 г. настъпи олевяване сред работническата класа в развитите капиталистически страни, особено сред онази част от нея, която дотогава вървеше след социалдемократическите партии. В тези партии възникнаха леви течения, които разочаровани от неуспеха на социалдемократията в борбата против фашизма, се ориентираха към съвместни действия с комунистите и намиращите се под тяхно ръководство работници. Натрупан бе и известен опит в изграждането на по-широк народен антифашистки фронт в страни като Франция, Испания и др.

От особена важност за успешната борба на комунистическите партии против фашизма бе изясняването на неговия класов характер и същността на установената от него власт. В доклада на Георги Димитров пред конгреса се подчертаваше, че по свой характер фашизмът представлява „... открита терористическа диктатура на най-реакционните, най-шовинистическите и най-империалистическите

елементи на финансовия капитал“.⁷ По такъв начин характеристиката на фашизма разкриваше не само неговата класова принадлежност, но сочеше и един твърде съществен белег: това, че той беше власт само на една част от буржоазията — на финансовия капитал. Тази характеристика разкри и тясната социална база на фашизма и неговата диктатура, показва възможността да бъдат привлечени в борбата и останалите слоеве от народа.

Като анализираше причините за победата на фашизма в редица страни, Седмият конгрес на Комунистическия интернационал посочи, че една от най-важните е отсъствието на единство в редовете на работническата класа. Поради това както в доклада на Димитров, така и в много изказвания пред конгреса се подчертаваше, че най-ефикасното средство, което може да се противопостави на по-нататъшното настъпление на фашизма и да го свали от власт, е изграждането на единството на работническата класа, обединяването ѝ в т. нар. единен пролетарски фронт. Г. Димитров заяви, че „предотвратяването на победата на фашизма зависи *преди всичко* от боевата активност на самата работническа класа, от сплотяването на нейните сили в единица, бореца се против настъплението на капитала и фашизма боева армия“.⁸ Конгресът изтъкна отдавна известното, но все още недостатъчно усвоено от комунистическите партии правило, че създаването на единния пролетарски фронт може да бъде постигнато само в борбата за защита на общите икономически и политически интереси на работническата класа в отделните страни. Това се отнасяше както за работниците, вървящи след социалдемократическите партии, така и за тези, които се намираха под комунистическо влияние или пък под влиянието на други политически партии. Условието, което трябваше да бъде издигнато пред това единство, бе неговата антифашистка насоченост.

Седмият конгрес на Коминтерна разглеждаше единния пролетарски фронт като основа за единодействието на демократичните и прогресивните сили в по-широк мащаб. В доклада на Георги Димитров се казваше, че „при мобилизирането на трудещите се маси на борба против фашизма особено важна задача е създаването на широк народен

⁷ Димитров, Г. Съч. Т. 10, с. 29.

⁸ Пак там, с. 46.

антифашистки фронт върху базата на пролетарския единен фронт“.⁹

Още при анализа на фашистката диктатура Димитров разкри, че тя стоварва своя удар не само върху работническата класа, но и върху дребните и средните съществуваания, както и върху немалка част от самата буржоазия. А това създаваше възможности за сплотяването на тези слоеве в борбата против фашизма. Предпоставка за успех в това отношение обаче можеше да бъде само последователната и решителна борба на комунистическите партии и работническата класа в защита на исканията на трудещите се селяни, на градските слоеве на дребната буржоазия и на онази част от буржоазията, която беше настроена против фашизма. Обединението на всичките тези сили можеше да стане само върху основата на една платформа на народния антифашистки фронт, съдържаща исканията на тези слоеве, отразяваща временното съвпадане на техните интереси в борбата против фашизма.

Разработването на идеята за народен антифашистки фронт Седмият конгрес доведе до нейния логически завършек — до идеята за създаване правителство на народния фронт. По форма то трябваше да бъде правителство, излязло от средата на победилите фашизма сили, а по характер, в зависимост от съотношението на класовите и политическите сили след победата над фашизма — от обикновено буржоазнодемократично правителство до диктатура на пролетариата.

Изграждането на народния антифашистки фронт Седмият конгрес на Комунистическия интернационал свързваше и с борбата срещу подготовката на нова световна война. Въз основа на анализа на развитието на империализма той подчерта, че предотвратяването на една нова война е възможно при сплотяването на всички антивоенни сили в света, независимо от тяхното политическо настроение и принадлежност. В основата на това сплотяване можеше и трябваше да залегне само едно искане — това за запазването на мира.

Изясняването на тези възлови проблеми от борбата против фашизма бе основният момент в разработването на новата стратегическа линия на световното комунистическо движение, а именно — **борба за сплотяването на най-широките антифашистки и антивоенни сили в нацио-**

⁹ Иак там, с. 63.

нален и международен мащаб в широк народен фронт. И с това бе нанесен окончателен удар върху сектантската теория и практика.

Разработената от Седмия конгрес на Комунистическия интернационал линия за борба против фашизма и войната поставяше на преден план не борбата за подготовката и извършването на социалистическа революция, а задачата за отстояването на демократическите свободи и права на трудещите се против настъплението на фашизма. Това бе единствено възможният при тогавашните условия начин за сплотяването на различни по своя социален произход и политически мироглед слоеве в народния фронт. А по своята дълбока същност въвличането на трудещите се маси и останалите слоеве в борбата против фашизма трябваше да доведе до натрупването на собствен политически опит, който да им помогне в ориентирането и в по-нататъшното развитие на революционния процес, в борбата и за социализъм.

Задачата на отделните комунистически партии след Седмия конгрес на Коминтерна бе усвояването и творческото прилагане на новата стратегическа линия в борбата против фашизма. Така схващаше своята задача и Българската комунистическа партия, за която решенията на конгреса не бяха нещо неочаквано. Дори тя вече беше започнала своето преустройство на нови позиции. Под ръководството на Георги Димитров, един от главните дейци, очертали новите задачи на световното комунистическо движение, бе направена и известни стъпки към създаване на нова политическа линия след Петия разширен пленум на ЦК. Именно тях партията трябваше да свърже с решенията на Седмия конгрес на Комунистическия интернационал и да разработи цялостен курс за изграждането на антифашисткото единodeйствие на българския народ. А това изискваше окончателното преодоляване на сектантството както в теоретическата област, така и в практическата дейност.

След Седмия конгрес Българската комунистическа партия разгърна огромна дейност за усвояването и прилагането на неговите решения в две насоки: едната — това бе запознаването на партийните членове и съчувственици с решенията на конгреса, другата — осмислянето им и разработването на нова политическа линия на партията.

Още по време на Седмия конгрес на Комунистическия интернационал БКП (т. с.) непрекъснато информираше

своите членове за неговата дейност. Посредством „Работнически вестник“ и другите си легални издания партията съобщаваше съдържанието на основните доклади, изнесени пред конгреса, и някои от най-интересните изказвания на делегатите. Издадени бяха като отделни брошури в значителен тираж и докладите на Георги Димитров, Вилхелм Пик, Палмиро Толати и Дмитрий Мануилски. На редица партийни конференции и сбирки материалите на конгреса внимателно и задълбочено се изучаваха. Това бе подпомогнато и от публикуването на много статии от Станке Димитров, Трайчо Костов и други видни партийни дейци в партийния орган, където се отбелязваха новите моменти в работата и решенията на конгреса. Наскоро след конгреса ЦК на БКП (т. с.) заяви в своя резолюция, че „изцяло одобрява всички решения на Седмия световен конгрес на Комунистическия интернационал и безрезервно се присъединява към тях“. Цялата тази дейност поставяше на нова, по-широка основа започналото преустройство на партията и борбата ѝ против фашизма, подпомагаше преодоляването на сектантството.

Необходимо бе на основата на новата стратегия и тактика да се сплотят кадрите на партията от различните поколения. В това отношение изключително голяма роля изигра Откритото писмо на ЦК на БКП (т. с.) от 1 октомври 1935 г. до партийните организации, членовете и съчувственниците на партията, в което наред с изчерпателното показване на грешките и недостатъците на левосектантския курс бяха разяснени и основните задачи за изграждането на единството на работническата класа и народния антифашистки фронт в страната. Писмото широко се обсъждаше във всички партийни организации и допринесе за повишаването на тяхната активност и сплотеност около Централния комитет.

Едновременно с това ръководството на партията, оглавявано от Георги Димитров, търсеше най-удачните форми и средства за прилагане на новата стратегия и тактика на световното комунистическо движение при българските условия. Веднага след конгреса, още в Москва, Задграничното бюро и делегатите от страната се занимаваха с тези въпроси и разработиха основните моменти на новата политическа линия на партията. Партията трябваше да разгърне своята дейност за сплотяването на антифашистките сили преди всичко в масовите организации — проф-

съюзи, младежки, женски и т. н., дори и в онези от тях, в които фашистката диктатура вече беше проникнала.

Внимателният анализ на българската политическа действителност подсказа на партията, че най-големи възможности за изграждането на широк антифашистки фронт разкрива борбата за възстановяването и запазването на Търновската конституция, отменена от деветнадесетомайското правителство. Това се потвърди и от отрицателната реакция на всички антифашистки политически партии спрямо опита на правителството на Андрей Тошев да изработи през пролетта и лятото на 1935 г. нова конституция, напълно издържана във фашистки дух. Още през юни с. г. Задграничното бюро на партията заяви, че исканията за защита на Търновската конституция могат да бъдат онзи лозунг, около който да се вълвекат в активна антифашистка борба буржоазнодемократическите слоеве и партии в страната и да се създаде необходимата база за тяхното единодействие. Поради това и ЦК на партията изработи специална платформа за защита на Търновската конституция, в която се настояваше за нейното възстановяване, за свикване на Велико народно събрание, избрано със свободни и преки избори, за разширяване на демократичните права и свободи, предвидени в нея, отмяна на изключителните закони, изборително право за всички мъже и жени, навършили 18 години, и т. н.

Издигането на тези искания като основа за сплотяването на антифашистките сили в страната бе напълно правилно. Те се обуславяха и от активизирането на нефашистките партии в страната през втората половина на 1935 г., особено след създаването на правителството на Георги Кьосеиванов, когато на техните ръководители стана ясно, че фашизмът укрепва своята диктатура, прераствайки в монархо-фашизъм. Сред антифашистките сили все повече се изживяваше илюзията за промяна на политическата обстановка с помощта на монархическия институт и те издигнаха по-настойчиво подобни или близки искания, цели възстановяването на буржоазнодемократичния ред в страната. По такъв начин стана ясно, че в борбата за демокрация трябва да се издигне онова звено, около което най-лесно може да се изгради широк народен антифашистки фронт, да бъдат призовани в него не само организациите на трудещите се, но и тези на част от нефашистката буржоазия — демократи, радикали и пр. Още през септември 1935 г. Задграничното бюро писа на ЦК на

БКП в страната, че „из народния фронт. който ние сключихме със земеделците, социалдемократите, занаятчиите, националните организации и др., не бива да се изключват радикалната и демократическата партия или части от тях.“

Тези нови схващания партията се стремеше да приложи на практика. През септември 1935 г. ЦК на Работническата партия се обърна с позив към БЗНС, БРСДП и другите нефашистки организации за преодоляване на пречките, които спъваха изграждането на народния фронт. По-късно, през декември с. г., РП отново предложи на същите организации взаимни действия около исканията за възстановяване на Търновската конституция. Започнати бяха и преговори с ръководствата на нефашистките партии, но те вървяха бавно, без особени резултати. Наистина обръщенията на партията не намираха още голям отзвук сред ръководителите на останалите нефашистки сили, с изключение на БЗНС „Ал. Стамболийски“ и част от бившите деветнадесетомайци, които все повече утвърждаваха единифронтовския си характер. Причините за това бяха различни. Някои от буржоазните дейци все още не виждаха срастването на монархията с фашизма и очакваха от нея известни инициативи. Но една от най-важните причини беше все още отсъствието на масови борби против фашистката диктатура, които да окажат натиск върху колебаещите се елементи в ръководствата на останалите партии. Тези борби се появиха малко по-късно, през следващата 1936 г., и изиграха своята роля.

Всичко това показваше, че започналният с решенията на Петия разширен пленум на ЦК на БКП (т. с.) поврат в борбата против фашистката диктатура все повече се утвърждаваше в съзнанието на партийните членове и на партията като цяло. Така бяха създадени и необходимите условия за свикването на Шестия пленум на ЦК на БКП (т. с.) и пълното и всестранно разработване на новата, ленинска линия на партията за сплотяването на широките маси в народен антифашистки фронт.

2. Новият, ленински курс на партията

Шестият разширен пленум на ЦК на БКП (т. с.) бе свикан в началото на февруари 1936 г. в София. Той трябваше да направи цялостен анализ на международното положение на съотношението на класовите и политическите сили в

страната и да определи както основните политически задачи на партията, така и средствата, с които тя можеше да ги осъществи.

В това отношение имаше благоприятна база. Монархофашистката диктатура все повече разкриваше истинското си лице, натрупан бе богат опит в изграждането на народния фронт в страната през 1935 г., а Седмият конгрес на Коминтерна въоръжи БКП и революционните сили с новата стратегия и тактика на световното комунистическо движение.

Един от най-важните моменти в работата на пленума беше анализът на политическата обстановка в страната. В резолюцията на пленума „По политическото положение и задачите на партията“ беше отразено становището на партията по този въпрос и се констатираше, че монархофашистката диктатура непрекъснато засилва настъплението си срещу работническата класа, селяните, занаятчиите и другите слоеве на народа, засяга техните икономически интереси и отнема демократичните им права и свободи, заплашва ги с въвличането в нова война. Монархофашистката диктатура се подкрепяше и от някои други фашистки формации от типа на Цанковото народно социално движение. Поради това пленумът насочваше главния удар на партията и антифашистките сили в страната против монархофашистката диктатура и останалите фашистки групировки, за премахването на ненавистния фашизъм.

Осъществяването на тази задача Шестият пленум свързваше с изграждането на широк народен антифашистки фронт, с единдействието на всички демократични и антифашистки сили в борбата срещу монархофашистката диктатура и произтичащата от нея опасност от война. В приетата резолюция се казваше, че „това може да бъде постигнато само чрез дружна борба на всички нефашистки народни сили. Няма по-зъл враг на фашизма от сплотяването на народните сили“.¹⁰

Резолюцията на пленума очертаваше и обхвата на силите, с които трябваше да се изгради антифашисткото единство на българския народ, а именно -- „работниците, селяните и другите трудещи се, които вървят с Българската комунистическа партия, Работническата партия, земеделския съюз и социалдемократическата партия, голяма част от тях, които вървят с другите нефашистки партии,

¹⁰ БКП в резолюции и решения... Т. III, С., 1954, с. 331.

демократическата част от офицерството, болшинството от членовете на женските, кооперативните, въздържателните, спортните, читалищните, християнските и други младежки и на възрастните организации...“¹¹ Тези сили действително представляваха огромната част от народа и вече по един или друг повод показваха своето антифашистко настроение, а част от тях — и готовността си за решителна борба срещу монархо-фашистката диктатура. Чрез приличането им в народния фронт Българската комунистическа партия можеше да осъществи поставената от Седмия конгрес на Коминтерна задача за сплотяването на антифашистките сили в национален мащаб.

Ролята на обединително звено между тези разнородни по своя характер сили трябваше да изиграе разработената от Шестия пленум на ЦК на БКП (т. с.) платформа на народния антифашистки фронт. В нея бяха застъпени следните основни искания:

„незабавно възстановяване на Търновската конституция, на правата и свободите, предвидени в нея;

незабавно насрочване на избори за народно събрание въз основа на стария избирателен закон;

отменяване на всички противоконституционни наредби-закони от 19 май досега;

разтуряне на всички граждански и военни организации, които отмениха конституцията или се противопоставят на нейното възстановяване“.¹²

Анализът на включените в платформата искания показва, че те бяха насочени към възстановяването и разширяването на демократичните права и свободи на широките народни маси в рамките на буржоазния строй. Те трябваше да доведат на първо време до възстановяването, а при възможност и до разширяването на буржоазната демокрация, която се противопоставяше на монархо-фашистката диктатура. Разбира се, това бе доста далеч от целите, които преследваше Българската комунистическа партия — подготовката и провеждането на социалистическата революция в страната, — но безспорно бе свързано с борбата за тяхното осъществяване. Партията трябваше да отчита и отчиташе готовността на широките народни маси и техните политически организации за борба срещу фашизма. Без това не би могло да се изгради каквото

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

и да било сериозно еднодействие в борбата против фашизма. А политическата практика в страната разкриваше, че до и особено след Шестия пленум именно включените в платформата на партията искания възбужаха мнозинството от антифашистките сили и можеха да осигурят еднодействието им срещу монархо-фашистката диктатура.

Ръководейки се от решенията на Седмия конгрес на Комунистическия интернационал и от собствения си политически опит, Българската комунистическа партия смяташе като необходима предпоставка за изграждането на антифашисткото единство на трудещите се създаването на единния пролетарски фронт. В резолюцията на Шестия пленум се сочеше, че „от особено голямо значение е осъществяването на единството на работническата класа, което ще ѝ позволи да играе своята роля в борбата срещу фашизма“.¹³ Пролетарското единство бе от особена важност за характера и перспективите на народния антифашистки фронт, тъй като само то можеше да доведе до ръководната роля на работническата класа и партията в него, а оттам — и до възможността да влияе върху развитието на антифашисткото движение, тласкайки го при благоприятни условия по-далеч от провъзгласената вече платформа, към възможното по-широко демократизиране на обществения строй в страната.

Като конкретизиране решенията на Седмия конгрес на Коминтерна, Шестият пленум на ЦК на БКП (т. с.) посочи като крайна цел на борбата на народния антифашистки фронт създаването на едно демократично правителство, което ще осъществи издигнатите искания и ще създаде благоприятни условия за по-нататъшното развитие на революционния процес в страната. В резолюцията на пленума се казваше, че „в борбата срещу фашистката диктатура ние сме готови да подкрепим едно правителство на народния антифашистки фронт, което на дело би провеждало програмата на народния фронт и би зацъпявало интересите на трудещия се народ“.¹⁴

Наред с изясняването на основните теоретически проблеми в създаването на народния антифашистки фронт и пролетарското единство Шестият пленум на ЦК на БКП (т. с.) посочи и редица средства и форми на конкретната борба против фашизма, които също трябваше да подпомогнат

¹³ Пак там, с. 335.

¹⁴ Пак там, с. 335—334.

изграждането на антифашисткото единство. Наченки на единния пролетарски фронт можеха да се породят, както се изтъкна от пленума, със създаването на общи комитети, делегации, комитети на работниците за осъществяване на исканията, включени в резолюцията за синдикалното единство, в борба против държавните синдикати и др. Така можеше да се стигне до единни класови профсъюзни организации. А изграждането на по-широкото народофронтско единство щеше да се осигури в борбата за осъществяване на издигнатата от пленума платформа и в създаването на общи делегации, работа в масовите организации, общи събрания и митинги и т. н.

Очертаваше се вече в подробности една нова политическа линия на Българската комунистическа партия за разгръщането и оглавяването на широка антифашистка борба в страната. Нейната същност се състоеше в привличането на мнозинството от трудещите се и останалите антифашистки и демократични сили в широк народен антифашистки фронт поради близостта на интересите им в борбата против фашизма и войната. Главното в тази линия бе стремежът за възстановяването и разширяването на потъпканите от фашизма политически права и свободи на народа. По такъв начин на основата на собствения политически опит на масите партията правеше определени стъпки и в изграждането на политическата армия на самата социалистическа революция. С това борбата за демокрация се свързваше пряко с борбата за социализъм.

Осъществяването на начертаната от Шестия пленум на ЦК на БКП (т. е.) линия за изграждането на широк народен антифашистки и антивоенен фронт изискваше по-нататъшното организационно и идейно укрепване на партията и преодоляване докрай остатъците от лявото сектанство. Най-важните задачи в областта на организационното укрепване, поставени от пленума, бяха: всеобщо укрепване и заздравяване на партията, увеличаване на нейния числен състав, превръщане на партийните организации в сила, способна да води по места борбите на трудещите се, извършване на прелом в методите и формите на работа, решително издигане на по-високо ниво масово-политическата дейност и т. н.

Във връзка с организационното укрепване на партията Шестият пленум специално разгледа въпроса за състояването на различните поколения кадри, тъй като преди това сектантското ръководство провеждаше курс към изку-

ственото им разделение и противопоставяне. „Пълното сплотяване на всички стари и нови кадри — изтъкваше пленумът — върху основата на резолюцията на VII конгрес на Коминтерна, решенията на ИККИ по българския въпрос и указанията на др. Г. Димитров по новия курс на партията е основната политическа задача на партията в областта на кадровата политика.“¹⁵

За решаването на този проблем важна роля изигра организираната от партийното ръководство кампания за изнасяване решенията на Шестия пленум на ЦК. Навсякъде из страната партийните комитети, организации и отделни членове изучаваха същността на новия курс. Проведени бяха районни партийни конференции, събрания на организациите, на партийните ядки и групи, разработваха се мероприятия за изпълнението на тези решения и т. н.

Всичко това оживи и организационната дейност на партията, която след преврата от 19 май за известно време бе разстроена. На основата на новия курс се привличаха нови членове в партията, създаваха се нови партийни организации, където нямаше такива или се укрепваха съществуващите. Вече към средата на 1936 г. въпреки не-легалните условия бяха възстановени по-голямата част от разгромените след преврата организации и броят им достигаше до 450 градски и селски с около 4000 членове, а към 1 май 1937 г. членовете на партията бяха 8000 души. Някои от партийните организации, като софийската, пловдивската, старозагорската и пр., станаха отново многочислени и силни.

Голямо значение за организационното засилване на партията и подготовката ѝ за изпълнение решенията на Шестия пленум имаше и възстановяването на Работническата партия. Въпреки че то започна още през март 1935 г., резултатите от него не бяха задоволителни. Все по-ясно ставаше, че преговорите с останалите антифашистки сили, както и широката масова работа можеха да се извършват по-успешно от името на Работническата партия, отколкото от това на БКП. Изпълнителният комитет на Коминтерна през юли 1936 г. обсъди дейността на Българската комунистическа партия по осъществяване решенията на Седмия конгрес на Коминтерна и Шестия пленум на ЦК на партията. Той потвърди предложението на партийното ръководство за възстановяването на РП и посочи

¹⁵ Там там, с. 351.

необходимостта тя да се превърне в масова организация, доколкото това позволяваше нелегалното ѝ съществуване, и да поеме по-голямата част от дейността за сплотяване на антифашистките сили в народния фронт. Решение в този дух бе прието и от Политбюро на ЦК на БКП през август с. г. След тези решения възстановяването на Работническата партия тръгна значително по-бързо. Изграждаха се местните организации там, където те бяха преустановили работата си, събираха се разпилените членове, включваха се и много нови. Тласък за организационното укрепване на Българската комунистическа партия даде и проведеното в началото на септември 1936 г. Национално съвещание на Витоша, на което бяха обсъдени както оценката на ИККИ по решенията на Шестия пленум на ЦК на БКП (т. с.), така и работата на партийното ръководство и организациите за тяхното изпълнение. Набелязани бяха редица мероприятия за по-нататъшното укрепване на партията. Съвещанието също допринесе за по-бързото израстване на РП като сила. В резултат на всичко това към края на 1936 г. РП достигна 7252 членове и започна да води от свое име цялата народофронтowska работа в страната.

Това бе особено важно за активизиране борбата на трудещите се против фашистката диктатура, тъй като в РП работеха онези кадри на партията, които имаха здрави връзки с масите и най-голям опит в масово-политическата работа. На 21 и 22 юни 1937 г. Работническата партия проведе национална конференция, на която разгледа своето организационно състояние и задачите, които трябва да решава в борбата си против монархо-фашистката диктатура. Избран бе Централен комитет на партията, в който влязоха изпитани партийни дейци — Боян Българанов, Раденко Видински, Цола Драгойчева, Митю Станев, Йордан Милев, Лазар Станев и др. Решенията на конференцията представляваха по-нататъшна разработка и конкретизация на новия курс на партията за изграждането на народния антифашистки фронт.

До средата на 1938 г. в България съществуваха паралелно две пролетарски партии — БКП и РП. Българската комунистическа партия осъществяваше общото политическо ръководство на цялата дейност за изпълнение решенията на Шестия пленум, а Работническата партия бе поела върху себе си масово-политическата работа сред трудещите се по изграждането на народния антифашист-

ки фронт. По същество комунистическата партия провеждаше своята дейност чрез РП. Поради това през 1938 г. назря въпросът за обединяването на двете партии, които имаха един и същ марксистко-ленински характер, а при това и двете бяха извън закона, работеха нелегално. Решено бе те да се слоят и процесът на сливането продължи до към 1940 г. Новата партия се нарече Българска работническа партия и неин орган стана вестник „Работническо дело“.

В същото това време се извършваше и идейното укрепване на партията на основата на решенията на Седмия конгрес на Комунистическия интернационал и Шестия пленум на ЦК на БКП (т. с.). Най-голяма роля в тази насока изиграха нелегалните органи на партията „Работнически вестник“ и „Работническо дело“, в които се поставяха и разясняваха всички по-важни и неотложни въпроси на партийната работа. Но наред с тях партията успя да създаде и свой легален печат, посредством който осъществяваше постоянните си връзки с трудещите се в страната. Тази задача изпълняваха вестниците „Ведрина“, „Последен час“, „Кормило“, „Брод“, „Академик“ и др., списанията „Научна мисъл“ и „Мисъл“. Дейността им за пропагандиране и утвърждаване на новата политическа линия на партията сред членовете и съчувственците ѝ беше по-нататъшно развитие на умението, придобито още в предишния период от партията, да съчетава легалната с нелегалната дейност и да намира по-широки трибуни за връзка с масите.

Израз на това умение бе и значителната издателска дейност, разгърната от БКП през същия период. Двете партийни издателства — „Българска книжнина“ и „Нов свят“ — под формата на частни фирми издаваха много книги из областта на марксистката философия, политическата икономия, трудовете на В. И. Ленин, руска и западна прогресивна литература. Много издания бяха насочени против разпространяването и утвърждаването на фашистката идеология у нас и повишаваха идейно-теоретическата подготовка на партийните членове. Тази литература, освен че имаше за задача идейното укрепване на партийните членове, въздействуваше и върху прогресивните кръгове на българската интелигенция — на онези среди, които партията се стараяше да привлече в изграждането на народния антифашистки фронт.

Цялата тази дейност на партията целеше да я подгот-

ви за осъществяването на приетата от Шестия пленум на ЦК нова политическа линия. Тя се извършваше в упорита борба с остатъците от лявото сектантство, без преодоляването на които не бе възможен сериозен успех.

3. Дейността на партията за изграждане на народния антифашистки фронт

Изграждането на народния антифашистки фронт в България налагаше да се осъществи единството на работническата класа, да се изгради единният пролетарски фронт като негово основно ядро. Поради това именно тази задача излезе на преден план след Шестия пленум на ЦК.

Макар че по-голямата част от работническата класа в България се намираще под влиянието на БКП, изграждането на нейното единство налагаше да се преодолеят някои съществени трудности. Най-голямата от тях бе т. нар. Български работнически съюз, създаден през 1935 г. от фашистката диктатура, която се опитваше чрез него да изгради своя опора сред работническата класа и успя да обхване в него значителен брой работници. В началния период от създаването на БРС партията правилно го бойкотираше и чрез своите макар и нелегални Независими работнически професионални съюзи забавяше разрастването му и затрудняваше неговата дейност. Но въпреки тази съпротива към 1936 г. в казионните профсъюзи все пак бяха въввлечени маси, които не можеха да се игнорират при изграждането на работническото единство в страната. Ето защо партията трябваше да се откаже от съществуващата дотогава практика на бойкот и дейност само в нелегалните профсъюзни организации и да изпрати своите членове на работа в БРС. Тук тя се ръководеше от онзи пункт в решенията на Шестия пленум на ЦК, в който се казваше, че „там, където държавните синдикати проявяват някаква дейност и обхващат макар и неголеми групи работници, комунистите трябва да работят в тях заедно със социалдемократи, земеделци, анархисти и др. за организиране в най-различни форми на борба за работническите искания“.¹⁶ Възприела тази

¹⁶ Пак там, с. 341.

ориентация, БКП пристъпи в края на 1936 г. към разпускането на Независимите работнически професионални съюзи и постави пред комунистите задачата да навлязат и да заработят в низовите организации на Българския работнически съюз.

Комунистите бяха едни от най-активните членове в организацията на БРС, подемаха и разгръщаха различни инициативи, свързани с исканията на работниците от отделните предприятия. Тяхната дейност сред работническата класа се ръководеше от изградената към Централния комитет Синдикална комисия, в която влизаха опитни синдикални дейци, и от окръжни и местни синдикални комисии из страната.

В борбата за осъществяване на издигнатите искания около комунистите се създаваха ядрата на професионалното единство в предприятията, включващи в себе си и работници с различни политически схващания — социалдемократи, земеделци, безпартийни. Това безспорно увеличаваше авторитета на Работническата партия, което пролича в проведените в края на 1936 г. избори за ръководствата на низовите организации на БРС.

За да осъществи своята линия за приобщаване на работниците към фашистката диктатура, властта със съдействието на работодателите издигна свои кандидатури за низовите ръководства на БРС в предприятията, където те бяха изборни за разлика от останалите звена. Комунистите разгрънаха активна дейност за издигане кандидатурите на единосфронтовци. Тази акция постигна значителни успехи. Те бяха най-сериозни сред професионалните съюзи на държавните служители, където партията бе разпуснала т. нар. профопозиция и бе заработила активно в организациите на БРС сред печатарските работници в столицата, сред миньорите в Перник и другаде. Този успех на партията принуди правителството да уволни ръководството на БРС, оценявайки го като неспособно да привлече работническата класа на страната на властта.

За изграждането на единството на работническата класа БКП използваше всички възможности, които ѝ се предоставяха. Такава възможност бе и празнуването на Първи май през 1936 г., което монархо-фашистката диктатура се опита да проведе официално и да изтръгне по този начин неговото революционно съдържание. Партията призова работниците да манифестират не под лозунгите, които издигаше правителството, а под исканията за възстановя-

ване на правата и свободите на трудещите се, гарантирани от Търновската конституция, за свободно професионално организиране, за разширяване на трудовото законодателство, против войната, за мир и дружба със СССР и др. В София и редица други градове на страната именно тези лозунги определяха характера на първомайските демонстрации, които преминаха под знамето на антифашизма и пролетарското единство.

Особено голяма роля в изграждането на работническото единство след Шестия пленум на ЦК на БКП (т. с.) изигра и т. нар. делегационно движение. По повод на отделни неуредици и искания на работниците комунистите организираха изпращането на делегации до работодателите и отговорните фактори, като се стремяха да включват в тях антифашистки и единогофронтовски настроени представители. На тази основа се разгърна работническото делегационно движение, при което избирането на делегациите и тяхното отчитане пред работниците по места се превърна в една от формите на единния пролетарски фронт.

От началото на 1936 г. делегационното движение започна да придобива масов характер и да излиза извън рамките на отделните предприятия. Няколко софийски текстилни предприятия изпратиха обща делегация до министъра на търговията и труда и му предадоха общите искания на работниците от столицата. Това бяха искания за подобряване условията на труда, за спиране на побоищата и тормоза над работниците от страна на надзирателите и майсторите, за пълно заплащане на извънредната работа, за прекратяване и връщане на удръжките по т. нар. пътен данък, въведен от фашистката власт, за въвеждане със закон на годишен платен отпуск и т. н. Тези искания засягаха всички работници и можеха да послужат като база за съвместната им борба. Делегационното движение бе подето и от останалите предприятия в столицата и от много градове в страната. В него се очертаха като основни исканията за отмяната на пътния данък и задължителния членски внос за БРС, около които се въвличаха в борбата срещу монархо-фашистката диктатура широки работнически маси.

За изграждането на работническото единство изигра голяма роля и разгърналото се от началото на 1936 г. стачно движение в страната. То бе резултат от засиленото настъпление на фашистката диктатура и капиталистите срещу интересите на работниците от много професии. Не-

говото начало бе отбелязано с общата стачка на тютюнороботниците, избухнала в Пловдив през май 1936 г. и бързо обхванала Петрич, Благоевград, Дупница (Станке Димитров), Хасково и други градове.

С помощта на стачниците Българската комунистическа партия отблъсна опитите на официалното ръководство на БРС да поеме ролята на арбитър в преговорите между тях и работодателите в полза на тютюневия капитал. Тя оглави стачката. Водени от комунистите, тютюнороботниците смело отстояваха своите искания пред работодателите и те бяха принудени да ги удовлетворят. Надниците им бяха увеличени от 6 до 14%, задоволени бяха и други искания. Това бе успех, който отприщи пътя на масовите борби на работническата класа по това време.

Тютюнороботническата стачка бе последвана от стачки на текстилците в Сливен и Габрово. Стачкуваха и шофьорите, и автомобилистите в цялата страна, строителните работници, общарите, шивачите и пр. Само за няколко месеца на 1936 г. под ръководството на партията бяха проведени 95 стачки с около 39 000 участници, по-голямата част от които завършиха с успех.

Стачните борби през 1936 г. изиграха особено важна роля в изграждането на работническото единство и въвлечането на работниците в борбата против монархофашистката диктатура. Потвърди се правилността на линията на Българската комунистическа партия, начертана от Шестия пленум на ЦК, и се разшири влиянието на партията сред работническата класа. А това единство имаше и друг отглас. То принуди ръководството на социалдемократическата партия да приключи с протакането на преговорите за единоедействие с БКП и под натиска на своите членове-работници да сключи през лятото на 1936 г. споразумение за съвместна борба против фашизма. Този момент бе от особено значение за по-нататъшното изграждане на работническото единство, въпреки че влиянието на социалдемократите сред пролетариата не бе особено голямо. Така към края на 1936 г. единството на работническата класа на антифашистка основа вече беше факт.

Този успех на партията бе резултат не само на правилната ѝ политическа линия, но и на натрупания опит в откриването и издигането на онези искания, за които работническата класа бе узряла да се бори против фашистката диктатура. Това умение БКП пренесе и обогати и в из-

граждането на по-широкото антифашистко единство на трудещите се в страната.

Изграждането на народния антифашистки фронт в такава аграрна страна като България бе немислимо без привличането на многобройните селски маси в борбата против монархо-фашистката диктатура. Поради това партията считаше, че в основата на антифашистката борба наред с работническото единство трябва да залегне и здравият работническо-селски съюз, вследствие на което положи огромни усилия за неговото изграждане.

Широки възможности за изграждането на работническо-селския съюз предлагаха съществуващите в страната много кооперации. След 19 май 1934 г. фашизмът предприе в интерес на експортърския капитал настъпление орещу кооперациите в страната, като се стремеше да вземе ръководството им в свои ръце. Ограничени бяха правата на самоуправление на кооперациите, те бяха лишени и от малкия кредит, който държавата дотогава им отпускате, правеха се опити да се поставят начело на кооперативните централи верни на монархо-фашистката диктатура лица. Всичко това засягаше силно интересите на кооператорите, повечето от които бяха селяни.

Начело на борбата за защита на интересите на кооператорите застана Българската комунистическа партия. Нейните членове работеха отдавна в кооперативното движение, а след Петия пленум на ЦК на БКП те не само бяха ориентирани към навлизането в кооперациите, но бе създаден и кооперативен център на партията, който разработи своя платформа за единодействие с антифашистките сили в кооперативното движение. Тя съдържаше искания за запазване автономията на кооперациите, за изборност на техните ръководства, за защита на непосредствените кооперативни интереси и т. н.

Новата политическа линия, разработена от Шестия пленум на ЦК, задължаваше партията да работи навсякъде, където има маси, в това число и в кооперациите. Така че отношението си към кооперациите партията определяше не толкова от ролята им в борбата против капиталистическата експлоатация, макар че придаваше и на нея известно значение, колкото от стремежа си да ги използва като средство за изграждането на народния антифашистки фронт. Това бе особено важно, като се има предвид, че наред с комунистите в кооперативното движение участваха активно и членовете на БЗНС, без прив-

личането на които не можеше да се изгради работническо-селският съюз като основа на народния фронт.

Работата на партията в кооперациите бе пряко свързана с тяхната специфична дейност. Комунистите оглавиха борбата на кооператорите против частните изкупвачи на зърнени храни, яйца, вълна, мас и т. н. и издигнаха исканията за справедливи цени на селскостопанските произведения. Те заедно с членовете на земеделските дружби по места участваха активно в откриването на нови кооперативни предприятия, които намаляваха в известна степен експлоатацията на селяните от едрите капиталисти. Партията разгръщаше и широка кооперативно-просветна дейност, превръщайки кооперациите в средища на културата и център на редица обществени инициативи в селата.

Всичко това допринасяше за укрепването на комунистическо-земеделското единство по места и за изграждането на работническо-селския съюз. Активната работа на комунистите в кооперациите увеличаваше влиянието на партията сред селските маси, тя беше най-последователен защитник на техните интереси и ръководител на борбата им срещу настъплението на фашизма. В тази дейност се установиха контакти и единодействие и с членовете на Българския земеделски народен съюз, които също имаха влияние в кооперациите, укрепваше доверието между тях. Към края на 1936 г. в резултат на това единодействие преобладаващата част от ръководствата на кооперациите в страната бяха в ръцете на БКП и БЗНС и от тяхно име се извършваше голяма част от антифашистката дейност.

Постигнатото в местните кооперации партията се стремеше да укрепи и превърне в единодействие между БКП и БЗНС и в национален мащаб. А това зависеше в голяма степен и от отношението на ръководствата на различните крила на БЗНС. Още през 1935 г. партията предложи на ръководствата на БЗНС „Ал. Стамболийски“ и „Врабча-1“ да се издигне обща листа за ръководство на Общия съюз на българските земеделски кооперации, което трябваше да бъде избрано от предстоящия му конгрес. Съвместно с „Ал. Стамболийски“, който се отзова на предложението, бяха издигнати общи кандидатури. Малко покъсно, през 1936 г., редица кооперативни дейци — комунисти, земеделци, социалдемократи и безпартийни — излязоха с апел в защита на кооперативната автономия, против посегателствата на фашистката диктатура. Нався-

къде в страната комунисти и земеделци организираха протестни събрания на кооператорите против опитите да се намалят правата на кооперациите. През 1937 г. в подготовката на поредния конгрес на Общия съюз на българските земеделски кооперации (ОСБЗК) БКП и двете крила на БЗНС издигнаха единосронтоскa листa зa ръководството му и успяха да я наложат на конгреса, тъй като мнозинството от делегатите, по признанието на самата полиция, бяха комунисти и земеделци. Съвместната борба в кооперативното движение продължи през целия период до войната и БКП използваше това движение за разширяване на своето влияние на село и укрепване единосроствието с Българския земеделски народен съюз.

За укрепването на работническо-селския съюз, а оттам и за разширяване на народосронтоскaта си дейност БКП оглави и борбата на трудещите се селяни против създадените от монархо-фашисткaта диктатура земеделско-стопански задруги. Така, както бяха замислени от фашизма, земеделските задруги трябваше да обхванат, макар и насила, всички селяни и да се превърнат в опора на фашисткaта диктатура на село.

Българската комунистическа партия веднага видя опасността от тази стъпка на фашизма и предупреди, че „фашисткaта диктатура иска чрез земеделските задруги да откъсне бедстващите и недоволни селски маси от техните класови трудови организации, да ги отклони от пътя на борбата, за да може по-безпрепятствено да провежда своята работа и войнсроственa политикa“. Тя призоваваше селяните да бойкотират създаването на задругите и комунистите по места разгърнаха огромна работа за осъществяването на този призив.

За успешната борба против създаването на задругите бе от значение и отрицателното отношение към тях на двете основни крила на БЗНС — „Ал. Стамболийски“ и „Врабча-1“. Това разкриваше възможност за съвместни действия на партията с тях. Налице бе обща линия на бойкот и тя бе направена достояние на трудещите се селяни. На много места в страната, като Русе, Шуменско, Пловдивско и пр., местните партийни организации и земеделските дружби се договориха за съвместна борба против задругите и излязоха с общи призови до селяните. Макар и по конкретен повод, това вече бе единосростствие, което можеше да се разшири и по други въпроси на антифашисткaта борба.

Оглавеният от БКП бойкот на земеделскостопанските задруги забави с около година тяхното създаване, но не можа да го предотврати. В края на 1936 г. насила или с демагогски обещания властта успя да въвлече в тях значителна част от селяните. Това наложи промяна в тактиката и със специално окръжно партията нареди на членовете си да навлязат в задругите и да завоюват позиции в местните им ръководства, като ги използват за трибуни в народофронтовската си дейност. Специално внимание в окръжното бе отделено и на съвместната работа със сдружените земеделци в задругите.

Новата тактика на БКП скоро даде положителни резултати. Още през пролетта на 1937 г. областният полицейски началник в Стара Загора съобщаваше, че комунистите започват да играят все по-активна роля в земеделските задруги на областта и че на редица места тяхната дейност се подкрепя и от членовете на БЗНС. Подобно бе положението и в останалите райони на страната. По повод на подготовения за 14 септември 1937 г. събор на земеделските задруги БКП се обърна с предложение до ръководствата на БЗНС за обща акция. Тя трябваше да включи провеждането на общи събрания на задругите, на които да се изработят и приемат исканията на селяните, избирането на единопартийски делегации за събора и т. н. Поради съпротивата на БЗНС „Врабча-1“ такова споразумение не бе постигнато, но долу, по места се работеше за осъществяването на единоедиствението. След 1937 г. от името на земеделските задруги започнаха да се издигат искания за повишаване изкупните цени на селскостопанските произведения, за изравняването им с тези на индустриалните стоки, за снабдяването на селяните с фураж и т. н. Понякога тези искания приемаха и открит политически характер.

В резултат на дейността на Българската комунистическа партия в кооперациите и земеделскостопанските задруги се изграждаше съюзът между работническата класа и селяните и те ставаха средища на народофронтowska дейност. Това се забеляза и от монархо-фашистката диктатура, която се опита да препречи пътя на партията към селяните, но без особен резултат.

Фашизмът не успя да си създаде така желаната от него масова опора в българското село и остана изолиран от селяните. А създаването на работническо-селския съюз бе необходима стъпка в изграждането на широкия наро-

ден антифашистки фронт, тъй като настроението на масите влияеше върху ръководствата на нефашистките партии и ги принуждаваше в редица случаи на единодействие с Българската комунистическа партия в борбата против фашизма. Това се отнасяше най-вече до БЗНС, подготвяше по-широките успехи на народния антифашистки фронт.

Успехите в изграждането на работническото единство и работническо-селския съюз позволиха на партията да пристъпи по-уверено към изграждането на народния антифашистки фронт. През лятото на 1936 г. условията за това ставаха все по-благоприятни.

На 4 юни 1936 г. бе създадено новото правителство на Георги Кьосеиванов, с което окончателно бе утвърдена монархо-фашистката диктатура. В същото време други фашистки сили около Александър Цанков се готвеха за нов въоръжен преврат. Това активизира борбата на антифашистките среди в страната.

Между тези среди се очертаха, повече или по-малко определено, две направления. Едното — по-последователното както в крайните си цели, така и във формите и методите на борба срещу фашизма, включваше Българската комунистическа партия, БЗНС „Ал. Стамболийски“ и онази част от бившите деветнадесетомайци, които преминаха на антифашистки позиции. Към тях спадаше, макар и с известни резерви, и социалдемократическата партия, с която БКП сключи през юли 1936 г. споразумение за съвместна антифашистка борба. Другото направление се образуваше от БЗНС „Врабча-1“ и нефашистките буржоазни партии, които се бореха за възстановяването на буржоазната демокрация и създадоха по това време т. нар. „петорка“. В нея влизаха БЗНС „Врабча-1“, Демократическият сговор начело с Григор Василев, десницата на социалдемократическата партия, водена от Кръстьо Пастухов, дясното крило на радикалите, оглавено от проф. Георги Генев, и едно от крилата на националлибералите, начело с Боян Смилов. Ръководната роля в „петорката“ принадлежеше на „Врабча-1“.

Различията между тези две направления бяха големи и принципиални, но налице бе антифашистката им насоченост, което позволяваше да се сближат. А оттам и съвместните им действия можеха да се осъществят само около борбата за възстановяване и разширяване на буржоазнодемократичните свободи и права на народа, гарантирани от Търновската конституция. За това беше необ-

ходимо да се преодолеят несъгласията и колебанията на част от лидерите на нефашистките сили за обща дейност с комунистите.

За да се ускори този процес и да отговори на желанията на широките трудещи се маси, Българската комунистическа партия през лятото на 1936 г. насочи усилията си към изграждането на народния фронт долу, по места, на основата на издигнатата още от Шестия пленум на ЦК платформа на народния фронт. До юли 1936 г. в Бяла Слатина вече бе създаден първият народофронтски комитет, който включваше в себе си комунисти, земеделци от всички крила на БЗНС, социалдемократи и радикали. Комитетът излезе с писмо, в което се настояваше за възстановяването на Търновската конституция, на прокламираните от нея права и свободи на гражданите, за борба против монархо-фашистката диктатура в страната. По същото време или малко по-късно бяха създадени народофронтски комитет в Омуртаг, Варна, Русе и на много места в тогавашната Плевенска област, в Търново, Свищов, София и на други места. Някои от тези комитети излязоха с позиви и апели за сплотяването на антифашистките сили против монархо-фашистката диктатура и надигащата се опасност от Цанковото движение.

Дейността на народофронтските комитети се определяше от исканията за възстановяване на конституцията и провеждане на парламентарни избори по стария избирателен закон, от борбата срещу Цанковото движение и пр. Това бяха исканията, които партията беше включила в своята народофронтска платформа. Започналото изграждане на народофронтски комитети с участието на земеделци, социалдемократи, представители на други нефашистки партии свидетелствуваше, че те бяха приемливи за широките народни маси и можеха да ги мобилизират за активна борба срещу фашизма. За обсъждането и популяризирането на тези искания народофронтските комитети организираха много съвещания и конференции на антифашистките сили по места.

Раздвижването на масите под знамето на народния фронт не можеше да не окаже въздействие и върху ръководствата на нефашистките партии и особено на онези техни ръководители, които дотогава не желаеха да приемат предложенията на БКП за съвместна борба против фашизма. Тези ръководства и отделни дейци бяха критикувани от членовете на нивозите организации, като ги

принудиха на сътрудничество с комунистите и техните съюзници.

В края на 1936 г. и началото на 1937 г. между БКП, пладненци и бившите деветнадесетомайци, от една страна, и „петорката“, от друга, бяха проведени преговори за съвместна дейност. Те завършиха през януари 1937 г. с изработването на едно „Всенародно искане“ до царя, което представляваше платформа на единдействието им. „Всенародното искане“ бе насочено към възстановяването на буржоазнодемократичния режим в страната и макар че не можеше да задоволи най-последователните антифашистки сили, беше, поне на този етап, най-удачното средство за изграждането на широко демократично единство и сътрудничество. Решено бе да се събират подписи под „Всенародното искане“ и да се изпращат до съответните органи. По своята същност това бе една твърде ограничена задача, която се определяше от разнородния състав на силите, постигнали споразумението. Въпреки това народният антифашистки фронт правеше първите си стъпки.

В сравнение с останалите антифашистки сили Българската комунистическа партия имаше най-големи възможности за активна работа. Тя имаше здрава организация, която свързваше цялата страна, влиянието ѝ сред трудовете се маси бе голямо, под нейно ръководство работеха и вече съществуващите по това време народнофронтovski комитети. Комунистическата партия беше активна и в изграждането на конституционните комитети, гледайки на тях като на органи на народния фронт, стремеше се да разшири обсега на тяхната дейност. Още на 25 декември 1936 г. Централният комитет на Работническата партия излезе с Окръжно до своите организации и членове, в което заявяваше: „Ние решително се присъединяваме към тая инициатива, която е крачка напред в сплотяването на демократичните сили в борбата против фашизма, още повече че РП стои на становище, че възвръщането на демократичните свободи на народа ще дойде само по пътя на борбите на масите, на сплотяването на всички демократични сили в мощен народен фронт против фашизма“.¹⁷ В окръжното се нареждаше комунистите да поемат инициативата не само за разширяването на създадените конституционни комитети, но и за изграждането на нови там,

¹⁷ Работническата партия в България. Сборник от документи и материали. С., 1966, с. 462.

където още не съществуваха. Те трябваше да употребят големи усилия за привличането в тези комитети на представители на всички антифашистки среди и да ръководят работата по събирането на подписи под „Всенародното искане“.

Но в конституционните комитети БКП виждаше нещо повече от органи за събиране на подписи под искането на демократичните сили. Пред тях тя поставяше задачата да изпращат протести до органите на властта против фашисткия избирателен закон, да издават позиви и разпространяват лозунги за възстановяването на Търновската конституция и пр. По такъв начин партията се стремеше да тласне по-напред изграждащото се антифашистко единство в страната и да обогати и разшири формите и средствата на неговата борба против фашизма. Това не можеше да не окаже влияние върху антифашистката дейност на останалите народофронтovski сили.

След януари 1937 г. навсякъде в страната започнаха да се създават конституционни комитети. На редица места за тяхна основа послужиха вече съществуващите комитети на народния фронт, които продължаваха работата си под новото наименование. Към средата на февруари 1937 г. конституционни комитети имаше в София, Варна, Сливен, Русе, в редица селища на Шуменска, Врачанска, Плевенска област и т. н. Конституционният комитет в София бе обявен за централен, но наред с него във всички квартали на столицата съществуваха и други конституционни комитети.

За кратко време конституционните комитети, в които най-активна роля играеха членовете на БКП, се превърнаха в една от най-удачните форми за изграждане на народофронтовското единство. В резултат на тяхната дейност много бързо се събраха стотици хиляди подписи под „Всенародното искане“ и се разгърна още повече антифашистката борба. В тези комитети се осъществяваше и еднодействието на дейци с различни политически убеждения — комунисти, земеделци, социалдемократи, представители на нефашистките буржоазни среди и т. н. Към тях се изградиха комисии за работа сред жените и младежите, които от овая страна разширяваха народния фронт. Влиянието на БКП нарастваше сред нови и нови среди.

Проверка за здравината на антифашисткия народен фронт бяха общинските избори през март 1937 г. Под натиска на антифашистките сили властта бе принудена да

пристъпи към известно нормализиране на режима и на-срочи общински избори, като изработи предварително благоприятен за себе си избирателен закон. По този повод антифашистките сили в страната трябваше да изработят свое отношение и тактика в изборната борба. Представителите на Работническата партия настояваха за издигането на общи листи, съставени от кандидатите на всички народофронтовски партии, чрез което можеше да бъде разкрито най-пълно съотношение на силите в страната. Но останалите участници в антифашисткия фронт, главно „петорката“, не се съгласиха с това предложение и бе оформена тактиката на бойкот по време на изборите. Решено бе да не се издигат кандидатури за съветници, а да се излезе с призив за гласуване с лозунги за възстановяване на Търновската конституция.

Предизборната борба, в която главна роля играеха комунистите и техните съмишленици, протече под знака на утвърждаване и разширяване на народното антифашистко единство. Това потвърдиха и резултатите от самите избори. Над 360 000 избиратели гласуваха с лозунги за възстановяване на Търновската конституция, а много други дадоха гласовете си за кандидатите, издигнати от някои нефашистки партии в отделни колегии на страната. По такъв начин общинските избори през 1937 г. бяха първото крупно политическо събитие, което демонстрира правилността на начертания от Шестия пленум на ЦК нов, ленински курс на партията, потвърди възможността за изграждането на широк народен антифашистки фронт върху основата на борбата за демокрация, против фашизма.

Този успех бе заздравен и в парламентарните избори през 1938 г. За тях Българската комунистическа партия започна да се готви отдалеч. Още в решенията на проведената през юни 1937 г. Витошка конференция на РП делегатите подчертаха решимостта „да продължим още поупорито работата си по доизграждането и закрепването на народния фронт. Това конкретно значи: да изградим конституционни комитети там, където няма още такива, и да активизираме съществуващите, да употребим всички усилия за изработването и подписването от представителите на всички демократични партии на една конкретна демократична форма, която да бъде публикувана в каквато и да е форма — манифест, позив и пр.“¹⁸

¹⁸ Пак там, с. 491.

За изпълнението на това решение партийното ръководство предложи в преговорите с останалите антифашистки сили своя предизборна платформа. Тя бе приета като платформа на създаденото в тези преговори Демократическо споразумение и под нейните искания мина цялата предизборна дейност.

Предизборната платформа на народния фронт включваше следните искания: в политическата област — незабавно възстановяване на Търновската конституция, свобода на словото и печата, на събранията, премахване на цензурата и изключителното законодателство след 19 май 1934 г., свобода на политическите и професионалните организации, провеждане на свободни избори и пр.; в икономическата — намаляване на данъчните тежести на трудещите се, въвеждане прогресивно-подоходен данък и премахване на косвените данъци, повишаване цените на селскостопанските произведения и снижаване тези на промишлените стоки, уреждане със закон на търговията със селскостопански продукти, евтин и леснодостъпен кредит на селяните и занаятчиите, оземляване на малоимотните и пр.

В тази платформа бяха включени искания против преследванията на отделните етнически групи в страната, против проявите на антисемитизма, за равни права на гражданите, искания за мир и добросъседски отношения на Балканите, съчетани с едно справедливо поставяне на въпроса за защита на общонародните и националните интереси на българския народ.¹⁹ По-голямата част от тези искания вече бяха издигани, но не в тази пълнота. Те отразяваха интересите на изключително широки среди от народните маси.

Най-активна роля в предизборната борба играше Българската комунистическа партия. Продължи създаването на конституционни комитети, раздвижиха се огромните народни маси около исканията на народния фронт. И резултатите не закъсняха. Повече от 1 милион избиратели гласуваха за неговите кандидати, 63 представители на народния фронт влязоха в Народното събрание.

Антифашисткото единство на трудещите се БКП изграждаше и извън отношенията си с нефашистките политически партии, чрез широка политическа работа с останалите масови организации — професионални, културно-просветни, спортни и т. н. Още през 1935 г. партията насочи

¹⁹ Вж. пак там, с. 517.

своите членове и членовете на Работническия младежки съюз към активна работа в тези организации. Пред комунистите и ремсистите бе поставена задачата да овладеят ръководствата на тези организации и да ги използват като свои трибуни в легалната си антифашистка дейност, да сътрудничат и изграждат народофронтовското единство с техните членове. Към 1936—1937 г. партията вече имаше здрави позиции в читалищата на цялата страна, където работеше заедно със земеделците, социалдемократите и честните антифашисти, във въздържателното движение и в значителна част от спортните клубове и земеделската организация. От името на тези организации БКП разгръщаше огромна пропагандистка дейност, устройваше беседи, събрания, публични сказки, разпространяваше информация за успехите на социалистическото строителство в Съветския съюз, воюваше против антикомунизма и антисъветизма. Едновременно с това партията ръководеше борбата на тези организации против опитите на фашистката диктатура да ги използва за своите цели и да ограничи или отнеме техните права и автономия, превръщаше ги в опорни пунктове на народния фронт в градовете и селата.

БКП изграждаше народния антифашистки фронт, като използваше борбата на широките народни маси против подготовката на монархо-фашисткото правителство за приближаващата война, за мир и добросъседски отношения с балканските страни, за съюз и дружба със Съветския съюз. Своето отношение по този въпрос партията беше изразила още през лятото на 1936 г. в тезисите „РП и общонародните и национални искания на българския народ“, както и в предизборната платформа в 1938 г. Основната идея в тях бе борбата на целия народ за установяването на траен мир на Балканите. Партията се стремеше да превърне това искане в здрава основа за сплотяването на всички национални и патриотични сили в страната против войната. Поради това БКП разгръщаше и оглави движението за мир, което обхвана широките демократични слоеве; създаваше комитети за мир, от името на които водеше активна антивоенна дейност; търсеше и привличаше сътрудници в нея от средата на останалите антифашистки партии.

От 1936 г. нататък движението за мир непрестанно се разрастваше. В комитетите за мир се привличаха както обикновени пацифисти, безпартийни граждани, така и

представители на БЗНС, главно пладненци и членове на останалите нефашистки партии. По своя характер тези комитети също се превръщаха в органи на народния фронт против фашизма и войната. Особено голям размах антивоенното движение имаше сред младежта. Създаден бе и Национален младежки комитет за мир, който обединяваше 16 младежки организации и изпрати свои представители на Първия и Втория конгрес на мира през 1936 и 1937 г. в Женева и Ню Йорк. Делегати на движението за мир бяха изпратени и на международния конгрес на писателите през 1937 г. в Париж и пр.

Особено се разшири дейността на партията за мир и дружба със Съветския съюз. Като използваше традициите на българо-руската дружба и пропагандираше миролюбивата политика на съветската държава, Българската комунистическа партия успя да организира масово движение за създаване на българо-съветски дружества в страната и да насочи тяхната дейност в народофронтовски дух въпреки пречките, които създаваше монархо-фашистката диктатура.

Най-големи и трайни успехи в изграждането на антифашисткото единство на българския народ партията постигна сред младежта. Още в края на 1934 и началото на 1935 г. бе установено под нейното ръководство единдействие на антифашистка основа с Работническия младежки съюз, младежките съюзи при БЗНС „Врабча-1“ и „Ал. Стамболлийски“, а по-късно и с младите социалдемократи. Заедно с някои други прогресивни младежки организации бе изграден младежки народен антифашистки фронт, който разгърна активна дейност в борбата за възстановяване на Търновската конституция до и по време на изборите през 1937 и 1938 г., в борбата против опитите на фашизма да пусне корени в българската младеж. Осъществяването на младежкото антифашистко единство и активността на овързаните с него младежки организации влияеше и върху изграждането на народния антифашистки фронт на възрастните, превърна се в една от най-здравите му звена.

Така към 1939 г. Българската комунистическа партия имаше сериозни успехи в изпълнението на новия, ленински курс за свързване с масите и въвличането им посредством народния антифашистки фронт в борбата против монархо-фашистката диктатура. В тази борба масите натрупваха сами необходимия им политически опит, убеж-

даваха се в правилната линия на партията, отнасяха се с уважение към нея, виждаха в лицето ѝ най-последователния защитник на своите интереси.

Макар че борбата, към която партията призоваваше масите през този период, беше борба за разширяване на демокрацията в различните сфери на обществения живот, постепенно се разгръщаше и изграждаше кръгът на онези сили, които бяха готови да я последват и по-нататък, в борбата ѝ за социализъм. По такъв начин се разширяваше и политическата армия на социалистическата революция в страната, очертаха се решителни моменти в идейно-политическия прелом на редица антифашистки сили като пладненци, част от бившите деветнадесетомайци, по-голямата част от младежките антифашисти и пр., което придаваше на антифашисткото единство далеч по-голямо значение от борбата за постигане задачите на този период.

Всичко това свидетелствува, че към края на 1939 г. завърши в общи линии започналият още след победата на Великата октомврийска социалистическа революция процес на болшевизация на БКП. Към това време тя не само успя да усвои онова ново, което В. И. Ленин внесе в теорията и практиката на марксизма, но си изработи и уменията да го прилага творчески към нашите национални условия и на тази основа да го доразвива и обогатява. Именно поради това партията успя да завоюва такова широко влияние сред трудещите се, да оглави и организира техните борби срещу монархо-фашистката диктатура, да осъществи единодействието им в рамките на народния антифашистки фронт. Това я превърна, въпреки нелегалното ѝ положение, в един от важните политически фактори в страната, който оказваше въздействие върху развитието ѝ в навечерието на Втората световна война.

БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ПОБЕДАТА НА ДЕВЕТОСЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ (1939 — 9. IX. 1944 г.)

1. Борба за мир, неутралитет и съюз със СССР

На 1 септември 1939 г. хитлеристка Германия нападна Полша. В отговор на това Англия и Франция, които имаха договорни задължения към Полша, обявиха война на Германия.

Така започна Втората световна война — най-кръвопролитният военен конфликт в човешката история. Войната избухна в рамките на капиталистическата система. Виновни за тази световна касапница бяха империалистите от всички страни. Главната отговорност за това престъпление спрямо човечеството обаче пада върху хитлеристка Германия, която си беше поставила задачата да завоюва световно господство.

За Германия и нейните фашистки съюзници войната беше от началото до края несправедлива, завоевателна, империалистическа. Сложна и противоречива бе обстановката в противоположния — англо-френския лагер. Там се състезаваха две тенденции — империалистическа и освободителна. В началото доминираше империалистическата тенденция.

Реакционните господстващи кръгове в Англия и Франция не желасха войната срещу хитлеристка Германия, смятаха я за недоразумение, което трябва да се „уреди“. Те се стремяха да насочат Германия срещу СССР, да превърнат войната в антисъветска. Затова западните съюзници на Полша не направиха нищо, за да ѝ помогнат в сполетялата я беда и да подкрепят справедливата борба на нейния народ. Англо-френските войски стояха пасивни на западния фронт и не използваха своето числено превъзходство, за да нанесат удар върху Германия. Полша беше пожертвувана, за да стигнат хитлеристите до съ-

ветската граница. Вместо да организират бойни действия срещу хитлеристите, генералните щабове на съюзниците планираха военни провокации срещу СССР от север и юг.

Демократичните сили в тези страни начело с комунистите се съпротивяваха срещу тази политика, но не можаха да я предотвратят. Междувременно хитлеристите се подготвиха и на 9 април 1940 г. започнаха военни действия против англо-френския блок в Норвегия, а от 10 май — срещу Белгия и Франция. Недалновидната и реакционна политика на управляващите в Париж и Лондон завърши зле за тях, но особено за народите на редица страни на Западна Европа. Хитлеристите окупираха Дания, Норвегия, Белгия, Холандия, Люксембург. Франция капитулира (22 юни 1940 г.), две трети от нейната територия също бе окупирана, а върху останалата част бе установен продажническият фашистки режим на маршал Петен. Англия беше поставена пред реална опасност също да бъде разгромена.

Окупирането на толкова страни в Европа разкри огромната опасност от фашисткото робство за народите. Трудещите се от окупираните страни постепенно засилваха борбата против окупаторите. Растеше ненавистта към фашистките държави. Политиката на съглашателство с тях търпеше провал и привържениците ѝ постепенно се изолираха. Освободителната тенденция печелеше терен. Този процес беше ускорен от войната на гръцкия народ (октомври 1940 г. — април 1941 г.) и на югославските народи (април 1941 г.) против фашистката агресия.

В тази обстановка английската буржоазия, загрижена за съдбата на Британската империя и за собственото си съхранение, реорганизира политическото ръководство на страната и в съгласие с народното желание се ориентира към действителна война срещу хитлеристка Германия.

Решаваща роля за превръщането на Втората световна война в освободителна борба на народите и държавите против оветовния фашизъм има Великата отечествена война на СССР, която започна в отговор на хитлеристката агресия срещу страната на социализма на 22 юни 1941 г. Съветският съюз направи освободителния характер на войната необратим въпреки реакционните стремежи на влиятелни монополистически кръгове в страните от анти хитлеристката коалиция. Той изигра решаваща роля за разгрома на фашисткия блок и за прогресивните резултати от Втората световна война.

Избухването на Втората световна война създаде нови условия за политическите сили в нашата страна. България се намира в географски район, където се кръстосваха важни интереси на воюващите страни. Отначало бойните действия бяха далеч от Балканите, но по-нататъшното развитие на войната неизбежно поставяше остро въпроса за запазване националната независимост на страната, за нейната външнополитическа ориентация. Изпитанието, което световната война носеше за държавите и народите, предвещаваше рязко изостряне на всички социални противоречия на буржоазното общество.

Правителството на Георги Кьосеиванов провеждаше предишната политика на прогермански неутралитет. Без да сключва още политически споразумения, на практика то приближаваше все повече България към хитлеристка Германия. По-голямата част от буржоазните опозиционни дейци също се изказваха за неутралитет, но разграничен от СССР и благосклонен към англо-френския блок.

В областта на вътрешната политика правителството предприе системни мерки за укрепване на фашистката диктатура, за да бъде тя в състояние да посрещне евентуални социални сътресения. В буржоазната опозиция настъпна някакво прегрупирания. Най-десните политици преминаха на страната на правителството. Другите продължаваха да са в опозиция на властта, но значителна част от тях вече страяха от комунистите, отслабваха или прекъсваха народофронтските връзки от преди войната.

Пред работническата партия стоеше трудната задача — да сплоти демократичните и антифашистките сили в новите, по-сложни условия на започналата световна война.

Партията предложи външнополитическа ориентация на страната, която отговаряше напълно на националните интереси на България. БРП призоваваше да се следва политика на неутралитет, да не се взема страна в полза на която и да било от воюващите империалистически групировки. Империалистите обаче нямат навика да зачитат неутралитета на малките страни. Затова партията с основание настояваше нашият неутралитет да бъде гарантиран чрез договор за взаимна помощ със СССР, който тогава беше извън военния конфликт и единствената велика сила, която зачиташе националните интереси на народите.

Още от създаването на великата страна на социализма комунистическата партия неизменно се бореше за сближение и дружба със СССР. Сега в условията на войната

тази линия беше развита и конкретизирана в искането за сключване на пакт за взаимна помощ между двете страни. Това не беше само пропагандна формула, а конкретно предложение с практическа стойност. Неговото реализиране щеше да предпази България от империалистическия натиск и домогвания, да осигури материалната подкрепа на СССР за развитие на българското народно стопанство и съветската помощ за разрешаване на националните проблеми, останали като наследство от двете национални катастрофи през 1913 и 1918 г. Ето защо искането за сключване на пакт със СССР беше централен и най-съществен пункт във външнополитическата програма на партията. Заедно с това БРП настояваше да се следва линия на добри отношения със съседите, да се разрешават по мирен начин споровете между балканските държави, като се търси съдействието на СССР и се отхвърли намесата на империалистическите държави.

В областта на вътрешната политика пред партията стоеше задачата да се попречи на капиталистите да използват военновременната конюнктура, за да усилят експлоатацията над работниците и другите трудещи се. Трябваше също да се противодействува на опитите на правителството да укрепва монархо-фашистката диктатура и да засилва обезправяването на народните маси. Обобщаващ лозунг на партията беше искането за създаване на народно правителство на трудещите се като алтернатива на монархо-фашисткия режим.

БРП внесе някои изменения в своята тактика. И сега основният удар се насочваше срещу монархо-фашистката диктатура, но същевременно се започваше и разобличителна дейност срещу тази част от буржоазната опозиция, която симпатизираше на англо-френския блок и проповядваше някакъв „абсолютен неутралитет“, дистанциран от СССР. Партията поставяше също по-силен акцент върху защитата на жизнените интереси на работническите и трудовите маси, наблягаше върху изграждането на народофронтовското единство отдолу. /Съществените различия между БРП и някои буржоазни опозиционни среди главно по външнополитически проблеми правеха невъзможно осъществяването на антифашисткото единство в предвоенните рамки на народния фронт. Партията се ориентира към единодействие с тези политически тенденции и групировки, които стояха по-близо до народните маси и споделяха в една или друга степен нейните основни искания.

Както и преди, политическата линия на партията насочваше народните маси към активна борба главно против монархо-фашисткото правителство. Заедно с това в новите условия след избухването на войната на комунистите се налагаше да критикуват и разобличават някои буржоазни среди, с които преди това сътрудничеа, защото заемаха неправилни становища по външната политика и международните проблеми.

Някои буржоазни автори в противоречие с фактите твърдят, че в началния период на Втората световна война БРП уж „изравнила“ своята политика с тази на монархо-фашисткото правителство, започнала да третира „снизходително“ фашисткия режим. Като доказателство се сочи „аргументът“, че и БРП, и правителството се изказвали за мир и неутралитет. Премълчава се обстоятелството, че двата вида неутралитет са съществено различни. Партията уж не водела активна борба срещу фашизма, защото трябвало да се съобразява с герmano-съветския пакт за ненападение от 23 август 1939 г.*

Нашата партия действително подкрепи и напълно одобри пакта за ненападение между СССР и Германия, но това не ѝ попречи да води борба срещу фашизма. Никакво отслабване на борбата не е имало. Още в началото „Работническо дело“ писа: „Тия смутени у нас демократични среди (буржоазната опозиция — б. а. Д. С.) недоволствуват и от това, че пактът за ненападение между Съветския съюз и Германия значел ликвидиране на борбата за демокрация, срещу фашизма у нас и германската агресия. Нищо подобно. Борбата срещу реакционното и противонародно правителство на Кьосеиванов, както и против немската агресия, немските агенти у нас, трябва да продължи... Обаче също така политиката на Даладие, Чем-

* През лятото на 1939 г. в Москва се водиха преговори между СССР, Англия и Франция за сключване на военнополитически съюз против надигащата се фашистка агресия. Реакционните правителства на Англия и Франция обаче отказаха да подпишат ефективен пакт срещу агресията, като се стремяха да я насочат против СССР. В такива условия Съветският съюз беше принуден да подпише на 23 август 1939 г. пакт за ненападение с Германия. Този пакт даде възможност на СССР да избегне както непосредствения удар на фашисткия блок, така и създаването на единен фронт на международния империализъм против страната на социализма. Съветското правителство използва отбиха, който получи чрез този пакт, за всеобща подготовка на СССР за отбрана срещу очакваната хитлеристка агресия.

бърлейн не може да не бъде разобличена. СССР си остава единственият последователен защитник на мира и демокрацията и главната опора и надежда на народите“.¹

Първото голямо сблъскване между демократичното движение начело с БРП и монархо-фашизма и буржоазната реакция стана по време на изборите за XXV обикновено народно събрание, проведени на няколко етапа през декември 1939 г. и януари 1940 г.

XXIV народно събрание, в което имаше силна опозиционна група, беше предсрочно разпуснато от цар Борис през октомври 1939 г. Режимът си беше поставил задачата да създаде стабилен фашистки парламент. За тази цел широко бяха използвани демагогията и терорът срещу опозиционните сили, главно комунистите.

В името на борбата против фашисткото правителство и за сключване на пакт за взаимна помощ със СССР Работническата партия постигна единодействие с БЗНС „Пладне“ и БЗНС „Врабча-1“, както и с левите социалисти и звенари. С останалите опозиционни групировки (Демократическата партия, Ляпчевия сговор, десните социалисти и пр.) не можа да се постигне съгласие поради съществуващите политически различия. Обединяването на демократичните сили се осъществи в по-тесни рамки, отколкото в изборите през март 1938 г. При това редица дейци на БЗНС, смутени от резкия поврат в международните отношения, проявяваха колебание. Партията трябва да разчита преди всичко на собствените си сили, за да сплоти масите.

Тя полагаше големи усилия да запази единодействието със земеделския съюз. „Сред неговите водачи — писа „Работническо дело“ през януари 1940 г. — особено местните, по-тясно свързани с масите, има немало честни и борчески елементи. В процеса на борбата... ще се извърши борчески подбор на новите истински ръководители на земеделския съюз — тази организация на трудещите се селски маси, с която при нашите условия ще има сигурно да се извървява още немалък съвместен път — както днес, в борбата против фашистката диктатура и в защита на непосредствените искания на трудещите се, така и утре, в

¹ Работническо дело. Избрани статии и материали, 1927—1944 г. С., 1954, с. 517.

борбата за окончателно освобождение от капиталистическо иго.²

Чрез терор и демагогска кампания за „сближение“ със СССР правителството „спечели“ изборите със слабо мнозинство. Единният фронт начело с работническата партия получи 28% от гласовете въпреки преследванията, а буржоазната опозиция и някои профашистки опозиционери — 14%. Партията завоюва 10 депутатски места — два пъти повече, отколкото в предишните избори. В Народното събрание се образува неголяма, но сплотена единосронтна парламентарна група от 16 народни представители (от които 10 с листата на РП и 5 на БЗНС „Пладне“). Буржоазната опозиция прокара само един свой депутат — Никола Мушанов (Демократическа партия).

Изборните резултати не отразяваха действителното съотношение на силите в страната. Поради антидемократичния характер на избирателния закон Единният фронт взе само 10% от депутатските места, докато той имаше 28% от гласовете, спечелени при това в условията на терор и фалшификации от страна на властите.

Широките народни маси както и преди оставаха в опозиция на фашистката власт. Освен това настъпиха съществени изменения в състава на профашистката опозиция. Левите сили в нея начело с работническата партия вече имаха ясен превес.

След изборите беше съставено ново монархо-фашистко правителство начело с Богдан Филов. Като се опираше на послушното мнозинство в парламента, кабинетът на Филов прокара редица закони, които съществено орязваха и без това малките права на трудещите се маси. През април беше приет Законът за гражданската мобилизация, който даваше фактически пълномощия на правителството да управлява без парламент и право да използва целия държавен апарат срещу евентуално масово надигане на трудещите се.

Работническата партия разгърна масова пропагандна кампания против това законодателство. Нейната парламентарна група упорито се съпротивляваше на всеки незаконен и реакционен акт в Народното събрание.

През зимата на 1939—1940 г. се увеличи безработицата. Броят на безработните сред текстилците, металиците,

² Работническо дело, № 2, януари 1940 г.

каучуковите работници, обушарите, шивачите достигаше от 40 до 80%. По това време бяха напълно без работа тютюноработниците, бояджиите и строителните работници. Само 40% от останалите без работа получаваха мизерни помощи. Сред работничеството растеше недоволството от политиката на правителството и поведението на работодателите. Комунистите организираха на много места краткотрайни стачки, изпращаха се масови делегации до синдикатите и държавните органи.

След няколкомесечна подготовка избухна стачката на тютюноработниците. Тя започна на 19 юни 1940 г. в Пловдив, Асеновград, Пазарджик, Кърджали, а след това в София и в Дупница (Станке Димитров). Към стачниците започнаха да се присъединяват текстилците и работниците от други браншове. В Пловдив стачката стана всеобща, като обхвана всички работници, дори много занаятчи и дребни търговци. Стачкуващите не само напускаха работата, но и организираха събрания, митинги, демонстрации.

Високият борчески дух на работниците, тяхната организираност и сплотеност показаха, че стачката може в близките дни да прерасне в обща стачка на всички отрасли, която би парализирала стопанския живот в страната. Правителството се изплаши от тази перспектива и предприе масови арести и интернирания на активисти. На 24 юни то приложи и Закона за гражданската мобилизация, като забрани всякакви манифестации и акции. Целият административен и репресивен апарат на фашистката държава застана категорично и открито на страната на работодателите. За да избегне тежките последици за работниците от неравния сблъсък с властите, партията реши да прекрати организирано стачката.

Стачката завърши с частична победа. Правителството беше принудено да увеличи надниците на тютюноработниците с 10 и 15% (стачниците искаха увеличение с 30%). Много по-съществени бяха политическите резултати. Работниците излязоха от стачката с повишено самочувствие и увереност в своите сили. Работническата партия разшири и укрепил овоего влияние. Тя се изяви като сила, която е в състояние да организира народния отпор срещу монархо-фашисткия режим и капитала.

Големите успехи на Германия на Западния фронт през май-юни 1940 г. увеличиха опасността за националната независимост на балканските народи. Натискът на хитлеристите на Балканите се усили. В България се оживиха

прохитлеристките среди. Започна проникването на германски команди под формата на „туристи“.

Българската работническа партия навреме забеляза надигащата се опасност и засили разобличенията против домогванията на хитлеристите спрямо България. Тя издигаше лозунга: „Вън германските „туристи“ от България!“ и още по-настоятелно искаше сключването на пакт за взаимна помощ със СССР. Партията се възползва от посещенията на съветския футболен отбор „Спартак“, за да покаже народното желание за сближение със СССР. Тя организира изключително топло и масово посрещане на съветските футболисти в София. Според сведения на чуждестранните информационни агенции 100 000 души от София и околностите бяха излезли на 6 август 1940 г. и извъншли улиците, по които трябваше да минат гостите. Хилядното множество посрещна съветските спортисти с викове „Ура“ и възгласи: „Добре дошли, братушки!“, „Да живее СССР!“, „Дружба със СССР!“. Въпреки арестите на полицията софийските трудеци се изразиха своите симпатии към СССР и на двата мача, които съветските футболисти играха с българския национален отбор и отбора на „Славия“. Самата полиция признаваше, че гостуването на „Спартак“ било „небивало събитие за София по проява на сърдечност и сантименталност от страна на гражданството“.

Непринудената любов на трудеците се към СССР, изразена по време на посещенията на съветските спортисти, контрастираше рязко с пребиваването на германския отбор през май, което мина почти незабелязано. Този факт раздразни силно хитлеристите.

През есента на 1940 г. облаците на политическия небосклон над България започнаха да се съгъстват. Хитлеристка Германия предприе конкретни мерки за въвлечане на България в блока на фашистките разбойници — Тристранния пакт, сключен в Берлин на 27 септември 1940 г. между Германия, Италия и Япония. На България се отреждаше ролята на участник или поне на плацдарм в завоєвателните планове на хитлеристите на Балканите и срещу СССР. Земята, трудът и кръвта на българския народ трябваше да обслужват пъклените замисли на най-черната международна реакция. Това предвещаваше загубване на националната независимост и национална катастрофа за България.

В този съдбоносен момент дойде спасителното предло-

жение на съветското правителство да се сключи българо-съветски съюзен договор за взаимна помощ. То беше връчено на българското правителство на 25 ноември 1940 г. от главния секретар на Народния комисариат на външните работи Аркадий Соболев.

Сключването на пакт за взаимна помощ със СССР щеше да гарантира националната независимост на страната, щеше да я предпази от попъзловеннята на империалистическите сили, да осигури безкористна съветска икономическа помощ за развитието на българското стопанство.

Управляващата фашистка буржоазия, не само чужда, но и враждебна на народните интереси, отхвърли съветското предложение. Съветският съюз не поставяше като предварително условие промяна на съществуващия режим в страната. Той нямаше намерение да се меси във вътрешните работи на България. Но фашистката буржоазия се страхуваше, че самото сключване на пакта ще стимулира демократичното движение и нейният антинароден режим няма да издържи. Поставена да избира между националния интерес и своя тясно еготиичен класов интерес, българската фашистка буржоазия за сетен път се изяви не само като реакционна и антинародна, но и като антинационална сила. Тя извърши национално предателство и с това ускори слизането си от историческата сцена.

Българската работническа партия узна съдържанието на съветското предложение и призова народните маси да го подкрепят. Хиляди трудеци се от венчки краища на народната настояваха пред правителството да приеме съветското предложение. В Министерския съвет, Народното събрание и двореца отвсякъде се стичаха писма, телеграми, петиции с искане за пакт със СССР. Възникна истинско народно движение, в което се включиха много масови организации — българо-съветски, ловни, спортни и въздържателни дружества, много селскостопански задруги, адвокатски колегии, читалища, кооперации и пр. По непълни данни само до Народното събрание са били изпратени 340 000 писма, телеграми и резолюции с около 1 500 000 подписа.

Освен БРП за пакт със СССР бяха БЗНС „Птаде“, по-голямата част от БЗНС „Врабча I“, левите социалисти, много радикали, звенарите, както и редица други буржоазни политици. Против пакта се обявиха фашистите и облюбени антикомунисти от дясната буржоазна опозиция.

Някои буржоазни среди, прогивници на пакта, не се решиха открито да изразят становището си, за да не се изолират от народните маси.

Тайно от народа правителството на Богдан Филев подготви и подписа на 1 март 1941 г. във Виена протокол за присъединяването на България към Тристранния пакт. Едновременно с това 680-хилядна армия на вермахта нахлу в нашите земи.

Народното движение за сключване на пакт за взаимна помощ със СССР, известно в историята като „Соболева акция“, не успя да наложи своето искане. Но то съдейства да се отложи включването на България във фашисткия пакт, а също и това да стане при смекчени условия. Българското правителство не се реши например да поеме задължения за пряко участие в бъдещите военни операции на Тристранния пакт. По време на „Соболевата акция“ българският народ широко манифестира волята си за сближение и съюз със СССР. Българската работническа партия показва умение да действа бързо и ефикасно в мащабите на цялата страна. Тези обстоятелства оказваха после своето благотворно въздействие върху антифашистката борба в страната.

2. Начало на борбата против сателитната зависимост на България

След влизането на България в Тристранния пакт на 1 март 1941 г. и с настаняването на хитлеристки военни части на нейна територия БРП трябваше да действа в нови условия. Формално България се смяташе за равноправен „съюзник“, но фактически тя бе сателит на хитлеристка Германия. Постигнатият съюз между хитлеристите и управляващата монархо-фашистка върхушка, подсигурираният във военно отношение и с присъствието на части на вермахта на българска територия, беше могъща преграда за революционното движение на народните маси в България. Разкъсването на този съюз, изгонването на хитлеристите от България беше първостепенно условие за разрешаването на всички други въпроси на борбата за демокрация и социално освобождение. Тъй като българското работническо и демократично движение нямаше сили да се справи само с могъщия империалистически нашественик, с обединените сили на вътрешната и международната ре-

акция, рязко изпъкваше решаващата роля на международната помощ за успешното развитие на антифашисткото движение в страната.

Като имаше предвид тази обективна ситуация, БРП определи своето поведение. В декларацията „Една фатална стъпка“ от 6 март 1941 г. ЦК на БРП разобличи правителството на Богдан Филов, което „зад гърба на българския народ и против неговата воля“ присъедини България към Тристранния пакт и пусна германски войски в страната. Партията предупреждаваше, че тази политика ще доведе родината до нова национална катастрофа. БРП започна широка дейност против предателството на българското правителство, империалистическото потисничество на хитлеристите, техните завоевателни планове и действия спрямо другите народи, за приятелство със СССР и солидарност с неговата външна политика. Същевременно партията отстояваше всички искания на масите против скъпотията, произвола на капиталистите и властта, за демократични права и свободи. В условията след 1 март с това се подчертаваше не само социалният момент на антифашистката съпротива. Това беше и борба против монархо-фашисткия режим и неговия чуждестранен покровител — хитлеристите, защото именно те в края на краищата съвместно угнетяваха българския народ.

БРП водеше борба против фашизма, за свобода и национална независимост практически сама. Тя не желаше да се ангажира с буржоазната опозиция, която в една или друга степен симпатизираше на Англия. С това партията искаше да подчертае, че освобождението на българския народ от свои и чужди угнетители трябва да бъде дело на самия него, подкрепян от международното демократично движение и преди всичко от СССР, а не да се разчита на добрата воля на английското буржоазно правителство.

В този период такава позиция беше в значителна степен предизвикана от обстоятелството, че буржоазната опозиция не се проявяваше, а така също и от авантюристичния опит на някои нейни среди да извършат държавен преврат с английска подкрепа. Дори и ако БРП би предложила единодействие, то едва ли би се осъществило, тъй като опозицията бе пасивна. Обективните условия за сътрудничество обаче налягаха. Затова с оглед на тази тенденция и бъдещото развитие на събитията би било целесъобразно още в този период да се търсят пътища и средства за единни или паралелни действия и с други полити-

чески сили — опозиционни на правителството и неодобряващи настаняването на хитлеристите.

В този смисъл в началото на май 1941 г. ЦК на БРП започна да обсъжда въпроса, като реши чрез масовите организации да се потърси контакт с онези слоеве, които са засегнати от политиката на война и превръщане на България в „германска колония“.

В тази насока настъпиха изменения в политическата и пропагандната дейност на партията. Много по-подчертано, отколкото по-рано партията се обявяваше против фашисткото правителство и хитлеристите, в защита на интересите не само на трудещите се, но и на цялата нация, по-силно се подчертаваше общонационалният и общодемократичният момент в борбата. Огънят на разобличителната дейност на БРП определено се съсредоточаваше изключително върху Филовото правителство, хитлеристите и техните агенти в страната. Вече почти не се срещаха критики срещу антигермански и проанглийски ориентираната буржоазна опозиция. Англия, макар и да се споменаваше в критичен аспект, остана далеч на заден план.

Някои задгранични буржоазни автори отминават с мълчание борбата на партията през пролетта на 1941 г., дори отричат съпротивата ѝ срещу хитлеристкото присъствие в България. Изложеното по-горе поведение на БРП опровергава тази клевета. Както видяхме, още в декларацията „Една фатална стъпка“ от 6 март 1941 г. БРП остро протестира срещу присъединяването на България към Тристагния пакт.³

Партията енергично разобличаваше всички завоевателни действия на хитлеристка Германия на Балканите, всички актове, с които ощетяваше интересите на България. Тя изтъкваше, че „новият ред“, който Хитлер иска да установи и за който правителството на Филев така ревностно му помага, „превръща нашата страна в германска колония, а българския народ — в колониален роб, когото германските и българските капиталисти бясно ще ограбват“.⁴

Когато започна хитлеристката агресия срещу Югославия и Гърция през април 1941 г., БРП организира политическа кампания за солидарност със съседните народи и против евентуално участие на България в Хитлеровия

³ Нелегални позиви на БКП. С., 1954, с. 309.

⁴ Работническо дело, № 10, май 1941 г.

разбойнически поход. В позив „Против братоубийствената война“ ЦК на БРП писа, че вмъкването на България във войната против югославските народи ще бъде не само акт на предателство спрямо един наш съседен и братски народ, но ще постави самия български народ окончателно в положението на ратай на германския империализъм, да пролива кръвта си за чужди интереси, да обрече страната на разорение и опустошение.

Международните и вътрешните условия още не позволяваха партията да започне въоръжена борба срещу нашественика. Но широката разобличителна дейност срещу хитлеристкото хазайничене в страната подготвяше предпоставките за бъдещите решаващи битки с фашистката диктатура и нейните чуждестранни покровители.

3. Въоръжена борба против фашизма

На 22 юни 1941 г. хитлеристка Германия вероломно напдна Съветския съюз. Започна Великата отечествена война на съветските народи срещу фашистките агресори. Разгърна се световна битка на демокрацията и социализма против международната реакция и фашизма. Около СССР се формира могъща световна антихитлеристка коалиция.

Началото на Великата отечествена война на СССР създаде за българското антифашистко движение съвсем нова ситуация. България се намираше в непосредствена близост до главния фронт на Втората световна война — Източния. От развитието и резултата от гигантския двубой на този фронт вече непосредствено зависеше съдбата на българското антифашистко движение. Интересите на българския народ, който се бореше за освобождение от „своя“ и чуждестранния фашизъм, напълно съвпадаха с интересите на СССР, който воюваше за разгром на международния фашизъм. Врагът беше един и същ, борбата — обща.

Централният комитет на БРП веднага схвана същността на настъпилния рязък поврат в международната обстановка. Още на 22 юни вечерта Политбюро излезе с позив към българския народ, в който заявяваше: „Съветските работници и селяни водят тази война не само за себе си, за своята свобода, за своето бъдеще, но за свободата и бъдещето на всички угнетени от омразния фашизъм народи, за свободата и бъдещето на трудещите се и

потиснатите от всички страни“. БРП подчертаваше изключителното значение на войната на СССР за съдбините на българския народ. „Български народе, нащрек! Решават се съдбините на Европа, твоите собствени събини. От изхода на грандиозната борба зависи ще се радваш ли ти на дългоочакваната свобода, или ще се превърнеш в работен добитък, в роб на омразния фашизъм.“ И партията призоваваше: „Нито едно зърно българска пшеница, нито късче български хляб на германските фашисти и обирачи. Нито един българин в тяхна услуга!“⁵

Като изтъкваше нарастващата роля на СССР в съдбините на Балканите и България, БРП съвсем не смяташе, че успехът на революцията ще дойде наготово отвън. Тя винаги се е придържала към марксистко-ленинското разбиране, че революциите са резултат преди всичко на социалните противоречия и класовата борба вътре във всяка отделна страна; че те не могат да се поръчват и внасят отвън. Още преди това партията неведнъж изтъкваше в своите издания, че „Дядо Иван“ (т. е. СССР) не ще свърши нашата работа, няма да поднесе наготово нашата свобода. В условията след 22 юни 1941 г., въпреки че много повече изпъкваше решаващата роля на СССР за победата на антифашисткото движение в България, БРП не залагаше само на външния фактор. Тя положи максимални усилия за широко разгръщане борбата на трудещите се в странята. На 24 юни 1941 г. Политбюро на ЦК на БРП реши да се започне въоръжена борба срещу българските монархо-фашисти и хитлеристите.

Решението на ЦК на БРП да се организира въоръжена борба имаше историческо значение за нашата страна. Изключителната му стойност изпъква на фона на тогавашната сложна обстановка. България беше сателит на хитлеристка Германия, нейната икономика беше подложена на хищническа експлоатация, националната ѝ независимост — пакърнена. Но тя не беше в положението на разгромените и окупираните от хитлеристите страни. Нейните градове и села не бяха изпепелени от огнената стихия на военния пожар, валакът на войната не бе прегазил полята ѝ. Гигантското зарево на световната битка даваше зловеците си отблясъци, но все още не обгаряше България. На Източния фронт хитлеристите настъпваха. Германски-

⁵ Нелегални позиви на БКП. С., 1954, с. 250—251.

ят вермахт беше влязъл в България като „сюзник“, който уж съдействувал за разрешаване на нейните „национални идеали“.

Всичко това затрудняваше широки среди от народните маси да разберат цялата трагичност на своето положение, дълбоката пропаст, към която българските управници и хитлеристите тласкаха народа и страната. Партията прояви далновидност, историческа смелост и революционен оптимизъм, като в такава сложна обстановка призова комунистите и народа на въоръжена борба. Нейната увереност в успеха се основаваше на прогнозата, че заедно със СССР срещу агресията ще се вдигнат народите на другите страни и че тази сила „ще съумее да хвърли и своята тежест във везните на крайната победа, която не може да бъде друга освен победа на Съветския съюз, на социализма“, че „Хитлер се хвърли в една безумна авантюра, в която неминуемо ще си счупи главата“.⁶

Въоръжената борба е най-радикалното, крайното средство в политическата борба. Към него революционните сили прибегват обикновено когато е налице революционна ситуация, т. е. обективни условия за събаряне на реакционната класа и установяване на революционната власт. Непосредствено след 22 юни 1941 г. обаче у нас нямаше революционна ситуация. „Въпреки това БКП — изтъква др. Т. Живков — възприе курс на въоръжена борба. Партията знаеше, че при тези условия няма да избегне многото жертви, но в името на своите интернационални задължения за защита на първата социалистическа страна и с пълна увереност в бъдещата победа на революцията българските комунисти организираха силна въоръжена антифашистка съпротива в страната.“⁷

Въоръжената борба беше следователно обусловена от интернационалните задачи на партията, от ролята на международния фактор в развитието на революцията в страната, от неизбежното изостряне на социално-политическите противоречия в страната. Противоречието между българския народ и фашизма сега вече в много по-голяма степен и непосредствено съвпадаше, сливаше се с противоречието между демокрацията и фашизма в международен мащаб.

⁶ Пак там, с. 248, 250.

⁷ Живков, Т. Революционният опит — оръжие на работническата класа. Ново време, 1973, № 8, с. 13.

Още през лятото на 1941 г. полицейските органи регистрираха във всички краища на страната народното недоволство от хитлеристката агресия; масите симпатизираха на своята освободителка Русия. Тези настроения влизаха в противоречие с угодническата политика на българското правителство спрямо фашисткия нашественик. Увеличаваха се доставките за Германия. Влошаваше се снабдяването на вътрешния пазар. През декември 1941 г. правителството намали дневната дажба хляб на 300 грама за възрастните и на 150 грама за децата. Извършваха се масови арести и интернирания на комунисти и други антифашисти. Засилиха се наказателните разпоредби на фашистките закони. Тези явления неизбежно водеха към задълбочаване на пропастта между народа и правителството. В съчетание с еволюцията на международната обстановка те тласкаха страната към революционна криза.

Политиката и действията на партията зависеха от преценката на съотношението между вътрешните и международните обстоятелства. Още от самото начало ЦК на БРП предупреди трудещите се, че „Войната, която фашизмът наложи на СССР, ще бъде тежка и кръвопролитна“.⁸ В началото нито вътрешната, нито международната обстановка беше благоприятна за непосредствено атакуване на буржоанно-фашистката власт, нямаше условия за незабавно въоръжено въстание. Затова след обсъждане на въпроса в ръководството на партията (ЦК вътре в страната и Задграничното бюро в Москва) се стигна до единното мнение, че трябва с всички средства да се разгръща въоръжена борба с оглед на подготовка за въоръжено въстание, което да бъде обявено в подходящия момент в зависимост от хода на военните действия на Източния фронт, от развитието и съзряването на революционната ситуация в страната. На 5 август 1941 г. Георги Димитров изпрати в ЦК директива, в която подчертаваше, че вдигането на въстание в настоящия момент би било „преждевременно и обречено на разгром. Да се пристъпи към въстание само тогава, когато ще бъде възможно комбинирано действие отвътре и извън страната, което в дадения момент не е възможно“.⁹

Курсът на въоръжена борба бе едновременно интерна-

⁸ Нелегални позиви на БКП, с. 249.

⁹ Цит. по: Известия на Института по история на БКП при ЦК на БКП, 1973, с. 368.

ционална и патриотична политика на партията. Той бе реалистична, а не авантюристична тактика. Затова лишени от всякакво основание са упреците, които някои буржоазни автори зад граница отправят към БРП, че започнала въоръжена борба само за да „угоди“ на СССР, без да е налице вътрешна необходимост за въоръжени действия. Безпочвени са и критиките на тези задгранични автори, които от „марксистки“ позиции обвиняват нашата партия, че не е вдигнала въоръжено въстание още през лятото на 1941 г.

За непосредствената военно-техническа подготовка и организация на въоръжената борба към ЦК на БРП беше създадена Централна военна комисия, а към окръжните комитети — окръжни военни комисии.

Създаваха се два вида бойни единици: партизански чети и бойни групи. През първата година на въоръжената борба преобладаваха действията на групите. Това бяха малки бойни единици, формирани в населените места от по няколко (понякога от 10 до 15 души) смели антифашисти, предимно комунисти и ремсисти. Те извършваха военни и стопански саботажки, за да разстройват тила на фашистите и административния апарат на режима. Първите бойни групи бяха организирани още през лятото на 1941 г. в София, Варна, Русе, Пловдив, Бургас, Асеновград и др. В София до началото на август имаше вече четири бойни групи. За кратко време в столицата бяха изградени десетки бойни групи.

Още в първите месеци бойните групи извършиха саботажки по железопътните линии и унищожиха складове с продоволствие за хитлеристите в Софийско, Русенско, Варненско, Пазарджишко, Сливенско, Пловдивско, Плевенско, Михайловградско и др. Активизира се и фашистката власт срещу антифашисткото движение. Само от 1 септември до 30 октомври 1941 г. през арестите минаха 7448 души. Заредиха се разкрития на нелегални партийни и ремсови организации, тежки и смъртни присъди над активистите. Тези мерки затрудняваха дейността на бойните групи, но не можеха да я спрат.

Неразделна част от всестранната подготовка на въоръжената борба бе засилената дейност на партията във войската. БРП и по-рано е работила сред войнишките маси. Сега обаче задачата бе не само да се води антифашистка пропаганда между войниците. Трябваше армията да бъде постепенно разложена като бойна сила на фашисткия ре-

жим, за да не може да бъде ефективно използвана за борба срещу подготвяното въстание. В решителния момент войнишката маса трябваше да бъде спечелена за въстанието или поне поставена в положение на благосклонен неутралитет спрямо народната борба.

Ето защо БРП и РМС активизираха дейността си сред войниците, изграждаха широка мрежа от нелегални войнишки конспирации в старите и в новомобилизираните части. Фашисткото военно командване признаваше, че във втората половина на 1941 г. се премина към масова и ударна конспиративна работа във войската. А българската полиция в годишния си доклад отбелязва, че „през този период една от най-опасните дейности, които разви РП, бе тая сред редовете на войската“. Тези констатации отразяваха факта, че БРП и РМС поддържаха в армията не просто малки нелегални групички. Често пъти в „конспиративната дейност“ бяха въввлечени десетки, а понякога и стотици войници от дадена част. До март 1942 г. според данни на военното командване във всички армейски части, мобилизирани предната година, бяха вече създадени нелегални комунистически организации със съответните ръководни органи: дивизионни, бригадни и полкови комитети.

В борбата за спечелване на войнишката маса за делото на народа партията беше подпомогната от патриотични офицери от политическия кръг „Звено“.

Първите партизански чети бяха създадени още през лятото на 1941 г. Отначало се формираха бойни ядра предимно от преследвани и застрашени от арест комунисти, около които после се присъединяваха и други борци. Първите партизани полагаха много усилия за набавяне на оръжия, организиране на връзки и разширяване на партизанските групи. Те водеха неравни битки с полицията, давайки скъпи жертви.

В помощ на въоръжената борба и специално на зараждащото се партизанско движение Задграничното бюро в Москва изпрати през август—септември 1941 г. в България петдесет доброволци измежду българската емиграция в СССР. По-голямата част загинаха в битки с полицията преди още да установят връзки с партийните организации. Тяхната героична гибел имаше широк отзвук сред населението, окуражаваше другите борци да продължат борбата. Оцелелите двадесетина политемигранти оказаха голяма помощ на организиращото се партизанско движение. То-

ва бяха опитни партийни и военни дейци, преминали през битките от 1923—1925 г., редица от тях участници в Испанската гражданска война (1936—1939 г.). Цвятко Радойнов, полковник от Съветската армия и от Испанската народна армия, оглави Централната военна комисия. Аврам Стоянов ръководеше военната комисия в Сливенски партиен окръг, Съби Димитров — военната и организационна работа в Сливен. Другите навлязоха в партизанското движение като командири на отряди и членове на партизански щабове.

Фашистката буржоазия, която помнеше трите народни въстания в неотдавнашното минало (1918—1923 г.), сериозно се безпокоеше от започналата нова въоръжена борба. Правителството хвърли увеличените цивилни и униформени ефективи на полицията, за да бъде смазана политическата и военната организация на съпротивата още в самото начало. Полицията арестува през пролетта на 1942 г. десетки функционери на Работническата партия. Властта организира два големи съдебни процеса: единият — срещу 27 бивши политемплгранти, дошли от СССР, с главен обвиняем Цвятко Радойнов, ръководител на Централната военна комисия; другият — срещу 60 обвиняеми: няколко членове на ЦК на БРП (от които само Антон Иванов и Трайчо Костов, двамата секретари на ЦК — присъствено), както и редица сътрудници и технически лица на ЦК и Централната военна комисия.

Първият процес завърши на 26 юни 1942 г. с 18 смъртни присъди, 7 души бяха осъдени на доживотен затвор и двама малолетни — на 15 годни затвор. По втория процес, завършил на 23 юли 1942 г., бяха осъдени на смърт 12 души (от които шест присъствено): Антон Иванов и дейците на военната комисия Петър Богданов, Никола Ванцаров, Атанас Романов, Антон Попов и Георги Минчев, а така също и 28 души на доживотен или дългогодишен затвор.

Още същия ден, в който бяха произнесени присъдите, осъдените на смърт бяха разстреляни (26 юни и 23 юли) в гарнизонното стрелбище в София. Осъдените борци посрещнаха твърдо смъртта с възгласи: „Да живее свободна България!“, „Да живее Съветският съюз!“, „Смърт на фашизма!“. Шестимата по втория процес запяха групово Ботевата песен „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира...“

Това поведение отразяваше не само несломимия дух

на осъдените. То свидетелствуваше за моралното превъзходство на антифашисткото движение над фашисткото мракобесие. Разстреляните народни борци в гарнизонното стрелбище продължаваха да живеят в сърцата на живите борци и да ги вдъхновяват в изпитанията. Поетът-революционер Никола Вапцаров в предсмъртното си стихотворение вярно беше доловил моралния смисъл на тяхната жертва:

„...но в бурята ще бъдем пак с тебе,
народе мой, защото те обичахме...“

Ударът на властта върху партията през 1942 г. беше действително тежък, но той не извади от строя авангарда на антифашистката борба. Незасегнатите от арестите и разкритията дейци на РП и РМС с големи усилия успяха да възстановят разбитите или разстроени от полицията партийни и младежки организации. Въпреки неблагоприятните международни условия (затягане на военните действия на Източния фронт) партията застана отново на бойна нога. През есента на 1942 г. в много селища се организираха големи делегации — от няколко десетки до няколкостотин души, които протестираха пред държавните органи заради милките дажби. Поради съпротивата на селяните правителството в редица райони на страната успя да събере едва под 50% от предвидените доставки зърнени храни. Докато през пролетта и лятото имаше 7 стачки, през есента и зимата на 1942 г. те бяха 16.

През втората половина на 1942 г. нараснаха броят и численият състав на партизанските чети. Започнаха да се формират партизански отряди. Активността на партизаните, особено след като хитлеристите бяха спрени пред Сталинград, чувствително нарасна. Партизанските единици и бойните групи извършиха много нападения върху снабдителни складове на хитлеристите, често бяха прекъсвани железопътни, телеграфни и телефонни линии на германската армия в България.

БРП разгръщаше въоръжената борба и същевременно целенасочено се готвеше за този момент, когато ще бъде възможно да се вдигне народно въоръжено въстание. Как и при какви условия трябва да се вдигне въстанието? Този въпрос отначало се разглеждаше принципно и в общи линии, а после постепенно се конкретизираше. Така през август 1941 г. патриотични офицери, съюзници

на партията, предлагаша въстанието да се подготви тайно, масите да бъдат въздържани от частични действия, за да не събуждат подозрения у врага и по такъв начин да се попречи на въстанието. ЦК на БРП не прие тази постановка. Тя беше изгодна за военен преврат, но не и за народно въстание, което при съществуващите условия трябваше да се подготвя по-продължително време по пътя именно на частичните въоръжени и други действия. „За успеха на народното въстание — писа Г. Димитров до ЦК — такива действия... не само няма да попречат, но са и необходимо условие за успеха.“¹⁰ В този дух беше издържана цялата практическа дейност на партията след 22 юни 1941 г.

Грандиозната победа на Съветската армия при Сталинград на 2 февруари 1943 г. повдигна духа на народните маси в България. Вярата в крайната победа над фашизма нарасна неимоверно. От другата страна на барикадите — фашисткия лагер — се усилиха вътрешните противоречия и задълбочиха кризисните процеси. Денят на събарянето на фашистката диктатура се приближаваше.

ЦК на БРП разработи най-важните въпроси по подготовката и осъществяването на бъдещото въоръжено въстание. В Директива за въоръженото въстание от февруари 1943 г. ЦК определи съвсем конкретно задачите на комунистите и ремсистите при временна Мобилизация, в казармите, при евентуална война срещу СССР, за привличане на армията на страната на въстанието, както и бойните и политическите задачи на партизанските части. В този документ беше дадена една много важна постановка, която впоследствие се потвърди напълно от практиката. „Колкото и да бъде добре организирано — се казва в Директивата, — колкото и да е желателно, въстанието едва ли ще почне едновременно навсякъде. Затова щом се даде от центъра парола за общо въстание, всяка част — без да чака съседа или специална заповед — въстава и със смели действия съдейства за въстанието и на своите съседи до пълно завладяване на властта.“¹¹ Партията държеше сметка за опита на Септемврийското въстание от 1923 г., който показва, че е трудно всички сили на въстанието да се

¹⁰ Сб. Георги Димитров — виден деец на международното комунистическо движение, с. 543.

¹¹ Въоръжената борба на българския народ против фашизма, 1941—1944. Сб. документи. С., 1962, с. 201.

вдигнат едновременно и че трябва в максимална степен да се разгъва инициативата и настъпателният дух на всички равнища, на всички отряди на многоличката армия на революцията.

Директивата завършваше със следната специално подчертана мисъл: „Мобилизацията и подготовката на народа и армията за въоръжено въстание трябва да бъде непрекъснатата верига от смели и решителни борби на целия български народ“.¹²

Антифашисткото движение беше започнало открита, въоръжена борба, която можеше да завърши с победа само чрез въстание. Това отлично разбираха всички политически сили. Затова партията публично призоваваше народните маси да се готвят за въстание. Самата подготовка се разбираше не като скрито натрупване на сили, а като активни и явни действия. Това бе един непрекъснато разширяващ се и задълбочаващ се процес, който в определен момент трябва да прерасне във въоръжено въстание.

В обстановката на настъпилия подем на антифашистката борба след Сталинградската победа беше извършена реорганизация на партизанското движение. През пролетта на 1943 г. ЦК на БРП реши и в непродължителен срок бяха създадени дванадесет въстанически оперативни зони (ВОЗ), които обхванаха почти цялата територия на страната. Партизанските групи, чети и отряди се превръщаха в Народоосвободителна въстаническа армия (НОВА) начело с Главен щаб. ВОЗ бяха оглавени от щабове на зоните. Така бе създадена стройна бойна организация на антифашистката съпротива. Общото политическо ръководство, както и преди, се осъществяваше от ЦК и околните комитети на БРП.

След реорганизацията партизанската армия непрестанно увеличаваше своята численост. Създаваха се нови чети и отряди. В навечерието на Деветосептемврийското въстание НОВА имаше в състава си една партизанска дивизия, 10 бригади, 13 отряда и батальона, няколко самостоятелни чети, стотици бойни групи. Нейната дейност се подкрепяше от 200 000 ятаци.

През 1943—1944 г. във въоръжената борба все по-голямо място заемаха настъпателните акции на НОВА. В

¹² Пак там, с. 205.

страната вече бе открит вътрешен фронт на фашистката диктатура. Полицията вече не бе достатъчна, за да води борбата с партизаните. Правителството започна все по-често да използва и армията. Зачестиха военно-полицейски блокади на големи райони в страната за „прочистването“ им от партизани. Въпреки дадените скъпи жертви по време на тези „прочиствания“, партизанските отряди излизаха по-укрепнали. Към тях идваха нови борци, борческият и настъпателен дух не спадаше. През тези две години се разшири и бойното сътрудничество с партизанските движения в съседните страни — Югославия и Гърция.

През есента на 1943 г. бяха формирани 14 нови бойни единици на НОВА. От единични действия се преминаваше към акции от по-голям мащаб. Редица партизански части нападаха по няколко села. На 6 октомври 1943 г. родопският отряд „Антон Иванов“ извърши въоръжена акция върху седем обекта на противника. В началото на 1944 г. Трънският отряд овладя последователно десетки села и махали. На 23–29 март 1944 г. Габровско-Севлиевикият отряд бе обграден от 5000 полицаи, жандармериисти и войници. Врагът използва самолети. Благодарение на героизма и гъвкавата тактика в боя партизаните, давайки 11 убити и двама пленени, пробиха няколко кордона и излязоха от обкръжението.

НОВА си постави задачата да овладява и по-големи селища. На 24 март 1944 г. за първи път партизаните влязоха в град. Отряд „Георги Бенковски“ от Пазарджишката зона и чета „Бачо Киро“ от Софийския отряд „Чавдар“ заеха с шум Копривница.

Увеличеният състав на партизанските единици позволи да се създадат по-големи бойни формации — бригади. Първи се преобразува в бригада на 25 април 1944 г. отрядът „Чавдар“, който тогава наброяваше 437 души, разпределени в батальони и чети. През май бе сформирана Първа софийска народоосвободителна бригада начело със Славчо Трънски, а след това — и други бригади.

От войници-антифашисти, напуснали на големи или по-малки групи българските части в Югославия и Гърция, бяха формирани войнишкият батальон „Христо Ботев“ (декември 1943 г.), Трета (войнишка) народоосвободителна бригада „Георги Димитров“, която беше създадена от преминалата с цялото си въоръжение към партизаните първа дружина от 123-ти полк; батальоните „Димитър

Благоев“, „Васил Петлешков“, „Петко Напетов“, „Васил Левски“ и др.

В обстановката на устремното настъпление на Червенията армия на Източния фронт и на успехите на партизанското движение на Балканите рязко нарасна активността и на Народоосвободителната въстаническа армия в България. През юни, юли и август 1944 г. НОВА временно завзе около 900 селища. Партизаните сломяваха съпротивата на фашистите в тези селища, изгаряха нарядните списъци, вземаха оръжие и продоволствие, организираха събрания със селяните, в редица случаи устройваха съд и наказваха със смърт особено ненавистни на населението фашистки насилници. След това партизаните се оттегляха в пълен порядък към базите си в планината.

Нарастващата интензивност на дейността на НОВА личи ярко от следните данни. Докато през първото тримесечие на 1944 г. въоръжените акции бяха 359, през юни—август те надминаха 1400.

Фашистката власт направи отчаян опит да разгроми антифашисткото движение. През август 1944 г. по разработен план правителството предприе най-голямата си и последна офанзива срещу въстаническата армия. Срещу партизаните беше хвърлена едновременно в цялата страна въоръжена сила от 100 000 души — полиция, жандармерия, редовни войсковни части.

Фашистката офанзива се провали напълно. В многобройни битки през този „горещ“ месец въстаническата армия отби фашисткия пристъп. От това изпитание НОВА излезе с по-голям боен опит и с увеличен състав. В хода на офанзивата се засили процесът на революционизиране на войнишката маса. НОВА показа порасналото си умение и сила в борбата с фашисткия режим. Така на 18 август, в разгара на фашистката офанзива, отрядите „Чепицец“, „Панайот Волов“ и „Ангел Къичев“ (III ВОЗ) нападнаха едновременно с. Симеоновец, гара Варвара, с. Варвара и с. Семчиново, Пазарджишко, разгромиха фашистката охрана и взеха много оръжие. На 24 август Рило-Пиринският отряд по предварително разработен план нападна едновременно четири значителни обекта на хитлеристки и български военни поделения в долината на р. Рилска по протежение от 20 километра. Бяха унищожени 25 хитлеристи, 20 моторни коли, три мотоциклета, един автомобил с три монтирани на него картечници, десетки

тонове бензин и взети 130 пушки, 25 автомата, 13 картечици, много боеприпаси, продоволствие и пр.¹³

Управляващата фашистка клика беше безсилна да се справи с революционната борба на народните маси.

4. Отечественият фронт — патриотично обединение на демократичните сили

Като определи въоръжената борба за главна форма на борба, БРП не пренебрегваше и другите възможности за съпротива и настъпление срещу фашистката реакция и хитлеристкото хазайничество в страната. Тя се ръководеше от Лениновото указание, че революционният авангард на работническата класа трябва да владее всички форми на борба, да умее бързо да ги сменя, да ги съчетава с оглед на определената непосредствена главна задача. Партизанските отряди и бойните групи непрекъснато увеличаваха своя състав, активизираха своята дейност. Успоредно с акциите-нападения над органи на фашистката власт, над обекти с военно значение, временно заемане на населени пунктове и пр. нарастваха стопанските саботажи — унищожаване и повреждане на предназначена за хитлеристите продукция, забавяне на производството и т. н. През тези години комунистите бяха начело и на редица акции, делегации и даже демонстрации на трудещите се с искания пред държавните органи за увеличаване на заплатите, за премахване на скъпотията и спекулата, за подобряване на снабдяването с продукти от първа необходимост и за намаляване на ненормираното работно време. Въпреки полицейските забрани и репресии, дори в най-трудните времена на въоръжения сблъсък на фашистката държава с онеправдания народ работниците начело с комунистите организираха малки или по-големи краткотрайни стачки в различни предприятия и фабрики.

Разнообразните средства на борба, подходящо съчетани и насочени към една цел, бяха тези поточета и ручейчета, които се сливаха в една голяма и пълноводна, постоянно набираща сила река на народната съпротива, която в края на краищата разкъса могъщата преграда на фашизма и реакцията, помете от българската земя фаши-

¹³ История на антифашистката борба в България, 1939—1944 г. Т. 2. С., 1976, с. 188—190.

стката тирания и откри пътя на социалния прогрес, към светлото бъдеще пред народа.

Това можá да се постигне, защото партията на българските комунисти съумя да намери подходяща политическа форма за сплотяване на всички демократични сили на нацията в името на най-палежащите задачи на времето. Партията никога не е смятала, че ще може да извърши народно въстание или пък социална революция само със собствени сили и с организираното от нея партизанско движение. Тя винаги е разглеждала социалната революция като резултат от действието на широки обществени сили, сплотени в масова борба около работническата класа, а не само като плод на въоръженото насилие.

С какъв политически лозунг да се сплотяват масите и вдигнат на въоръжено въстание: „За Съветска България“ или „За народнодемократична България“? Тези два варианта се обсъждаха в ръководството на партията още през лятото на 1941 г.

На 4 август Георги Димитров съобщи в ЦК мнението на Задграничното бюро: „Лозунгът „Съветска България“ в дадената ситуация е неправилен. Под този лозунг не е възможно да се създаде национален фронт против хитлеризма.“¹⁴ На същото мнение бяха и мнозинството членове на ЦК в страната. Партията се ориентира към сплотяване на всички антифашистки, демократични и нефашистки сили в борбата против българския и германския фашизъм, за отстояване на националните интереси на нашата страна, за установяване на народнодемократична власт. В резолюцията на Задграничното бюро „Нападението на фашистка Германия над Съветския съюз и нашите задачи“ от юли 1941 г. се казва: „Сега трябва да има само един фронт — антифашистският фронт — и никакви други.“¹⁵

Така Работническата партия дойде до идеята за създаване на Отечествения фронт: Под ръководството на Георги Димитров беше изработена и на 17 юли 1942 г. публикувана Програмата на Отечествения фронт. Тя е един исторически документ, който ярко разкрива мъдростта на партията, нейната принципност и тактическа гъвкавост в

¹⁴ Цит. по: Г. Димитров — виден деец на международното комунистическо движение. Сб. статии. С., 1972, с. 542.

¹⁵ Цит. по: История на антифашистката борба в България, 1939—1944 г. Т. 1, С., 1976, с. 174.

политическата борба. Програмата изискваше да се скъса „сюзът“ с хитлеристка Германия, да не се допусне въвличането на България в престъпната Хитлерова война, да се осигурят националните интереси на страната чрез дружба и съюз със СССР и със страните от антихитлеристката коалиция и чрез споразумение със съседните народи да се премахне фашисткото мракобесническо законодателство и да се възстановят политическите свободи на българските граждани, да се гарантират икономическите права на трудещите се и пр. За всичко това програмата предвиждаше да бъде смякнато предателското и противонародно царборисово правителство и да бъде създадено народнодемократично правителство.¹⁶

Чрез Програмата на Отечествения фронт партията изтъкна на преден план най-належащите задачи, които имаха антифашистки, демократичен характер. В нея нищо не се казваше директно за социалистическите цели на работническото движение. Но това съвсем не означаваше, че партията в този момент е забравила своята крайна цел — социализма и комунизма. Осъществяването на задачите в програмата разчистваше пътя към победата на социалистическата революция. Събарянето на фашисткия режим, зад който се беше наредила по-голямата част от българската буржоазия, би било удар не само върху една терористична диктатура, но и срещу политическата надстройка на капитализма, срещу оръдието за класовото господство на капиталистическата класа.

Дали събарянето на фашизма ще бъде същевременно и непосредствено начало на социалистическата революция, това щеше да зависи от конкретното съотношение на силите и ситуацията в момента на въстанието. Партията изхождаше от ленинското положение за органичната връзка между борбата за демокрация и борбата за социализъм, че колкото по-пълно и по-дълбоко бъде извършено демократичното преустройство, толкова по-близка е социалистическата перспектива. С основание Георги Димитров по-късно заявява: „Ние никога не сме губили из предвид общата перспектива на нашето развитие към социализма. Ние сме имали винаги ясното съзнание, че премахването на фашизма, осъществяването на цяла редица реформи, посочени в провъзгласената на 17 юли 1942 г.

¹⁶ Въоръжената борба на българския народ против фашизма, 1941—1944 г. Сб. документи. С., 1962, с. 122—123.

Програма на Отечественния фронт, е неразривно свързано с нашата крайна цел — социализма и комунизма.¹⁷

При изработването на Програмата на ОФ не беше поставено никакво искане, което би могло да затрудни обединението на всички сили, които в една или друга степен се противопоставяха или разграничаваха от фашисткото правителство. Макар че беше изявен противник на монархизма, партията не постави в Програмата на ОФ искане за република. Въпросът се отлагаше за времето след установяването на демократично правителство, което да подготви условията за свикване на Велико народно събрание, „което да определи начина и формата на управление на България и конституционните начала, от които ще се води“. Държеше се сметка, че спорът по въпроса за република или монархия, за формата на държавното управление можеше да отклони вниманието от главния въпрос — събарянето на фашизма. В същото време обаче монархията не беше снизходително третирана. В програмата се разобличаваха престъпленията на цар Борис и неговата клика и се призоваваше народът към незабавни действия срещу нея.¹⁸

С призив за изграждане на Отечественния фронт партията се обърна към земеделския съюз, политическия „Звено“, социалдемократическата партия, демократическата, либералната, радикалната и други партии и групи, военни и стопански организации и среди, които не одобряваха политиката на царборисовото правителство.

Призивът на комунистическата партия се натъкна на съпротивата на редица буржоазнодемократични лидери, на неразбирането на други. Изграждането на общонационален център на Отечественния фронт се затегна. Ръководството на партията прояви тактическа гъвкавост. То разгърна широка дейност за създаване на местни комитети на ОФ с изовите дейци на опозиционните партии, като продължи успоредно с това упорито да работи за спечелване и върховете на тези партии. По непълни данни до края на 1942 г. бяха създадени 136 местни комитети на Отечественния фронт.

Така след една година, през август 1943 г., в обстановката на подема след Сталинградската победа беше най-после създаден Националният комитет на ОФ с пред-

¹⁷ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 286.

¹⁸ Въръжената борба на българския народ..., с. 123—124.

ставители от БРП, БЗНС „Пладне“, БСДП и „Звено“, както и един представител на независимите антифашисти. Такъв остана партийно-политическият обхват на ОФ чак до победата на 9 септември. Той не беше толкова широк, колкото първоначално партията набелязваше. Десните нефашистки течения и групи като БЗНС „Врабча I“, Демократическата партия, народняшката и др. отказваха да сътрудничат с комунистите в рамките на ОФ. Те не искаха народнодемократична власт, стремяха се към някаква форма на орязана буржоазна демокрация, която да смени компрометирания се фашизъм и да спаси капиталистическата система. Независимо от това линията на БРП на протегнатата ръка и същевременно на критика спрямо тях помогна тези групировки да бъдат изолирани от демократичните маси, дълго време ги задържаха да не отидат много далеч в компромисното си поведение към правителството.

Създаването на Националния комитет на Отечествения фронт даде тласък за образуването на нови комитети на ОФ из цялата страна. По непълни данни в навечерието на Деветосептемврийското въстание е имало над 760 комитети на ОФ, разпръснати из почти всички тогавашни околии. Около местните органи на Отечествения фронт, които действаха нелегално, се групираха широки антифашистки среди. Националният комитет, както и местните комитети на ОФ издаваха позиви, в които разобличаваха противонародната политика на правителството, зовяха народа на борба против българския и германския фашизъм. Отечественофронтовските дейци организираха акции против реквизициите и спекулата, против високите данъци, такси и такси, за повишаване на заплатите съобразно с поскъпването на живота, за редовно и достатъчно продоволствие и пр. От голямо значение бе подкрепата, която ОФ оказваше на партизанското движение. Комитетите на ОФ събираха помощи за партизанските отряди, организираха лечение на ранени и болни партизани и нелегални дейци на партията.

Тази дейност увеличаваше престижа на Отечествения фронт. Макар че броят на влизащите в ОФ партии не нарастваше, това демократично и антифашистко обединение непрекъснато разширяваше своето влияние сред народните маси.

Изграждането на ОФ и отдолу — чрез непосредствена дейност на партията сред масите, и отгоре — чрез до-

говаряне с политическите дейци, придаде особена характерна черта на Отечествения фронт. Той бе преди всичко народно движение, но в същото време и коалиция между партии. Георги Димитров отбеляза по-късно, че Отечественият фронт „никога не е бил проста партийна коалиция, съглашение на ръководители на отделни партии за временни цели и задачи... От самото си начало той представлява народно движение. Но в неговите ръководства е имало в миналото по необходимост елементи на партийна коалиция, от които в своето развитие той постепенно се освобождава.“¹⁹ Поради това, въпреки всички атаки отвън, въпреки колебанията и дори съпротивата на някои негови дейци от буржоазнодемократичния лагер, които впоследствие отпаднаха, ОФ се оказа трайно създание. Той, както изтъква др. Тодор Живков, се роди и съзря в недра на самия народ. Това бе резултат от правилната политика и практическата дейност на Българската работническа партия.

5. Народната победа на 9 септември 1944 г.

През лятото на 1944 г. развитието на събитията се ускори. В страната бе съставено ново правителство начело с Иван Вагряпов, което провеждаше прикрит прогермански курс. То се отличаваше със своята демагогска политика, целеше да излъже народа, да парализира развитието на партизанското движение.

Съветската армия нанасяше един след друг съкрушителни удари на хитлеристките армии на Източния фронт. При Яш-Кишинев през август хитлеристите претърпяха тежко поражение. Това даде непосредствен подтик на антифашисткото въстание в Румъния на 23 август 1944 година. Румъния излезе от хитлеристкия блок. Съветската армия доближаваше българските граници. Частите на вермахта на Балканите се оказаха в критично положение и бързо започнаха да се изтеглят от Гърция. Вътре в страната фашисткият режим преживяваше дълбока криза. Безуспешни останаха опитите му да сломи антифашистката борба. Провал претърпя и последната му голяма офанзива през юли-август срещу партизанското движение.

¹⁹ Димитров, Г. Съч. Т. 13. с. 500—501.

Народната борба беше в явен подем. Правителственият кораб се пропукваше по всички шевове. Революционната криза съзря напълно — нито върховете можеха, нито низините желяеха да живеят по старому. Угнетените народни маси, чиито нужди се изостриха повече от обикновено, бяха готови за самостоятелно историческо действие. Историческата развръзка беше въпрос на дни.

Някои конкретни факти илюстрират това дълбоко кризисно състояние на българското общество. През лятото на 1944 г. производството на редица клонове на българската индустрия беше намалено с 40—60%, а някои предприятия бяха закрити. 51% от товарните коли не се движеха, защото липсваха гориво и резервни части. Бързо растяха инфлацията, спекулата и т. нар. „черна борса“. Средно цените на продуктите на пазара на „черната борса“ превишаваха нормираните цени от 2 до 5 пъти, а за редица артикули — от 5 до 8 пъти. От 1 юли правителството намали още повече хлебната дажба, като същевременно повиши цената на хляба. С 2 до 8 часа нарасна седмичното работно време. Заплатите не само не се повишаваха съобразно с растежа на скъпотията, но и не се изплащаха редовно. Голяма част от населението, а така също и войници ходеха с дървени обувки. Полицейските власти докладваха, че сред населението се срещат доста много боси и окъсани хора. На 17 август сам министър-председателят Иван Багрянов призна в Народното събрание, че мерките на правителството в икономическата област не са в състояние да изправят вече изпуснатото положение.

Централният комитет на Българската работническа партия, управляван от Георги Димитров, долови своевременно, че настъпва съдбоносен момент. В окръжно № 4 от 26 август 1944 г. ЦК постави пред партийните организации задачата за непосредствено организиране на въстанието. „За България удари дванадесетият час! Съдбата на България днес изключително зависи от народа и патриотичното войнство. Всяко по-нататъшно оставане на власт даже с един ден на натрапеното регенство и прогерманското правителство на България, всяко по-нататъшно продължаване съюза с германците означава гибел и разгром за нашата родина.“²⁰

Управляващата фашистка върхушка чувствуваше остратата кризисна ситуация. Тя реши да разпусне кабинета

²⁰ БКП в резолюции и решения... Т. III, С., 1954, с. 462.

ца Багрянов и да се състави правителство от дясната нефашистка буржоазна опозиция. Това правителство трябва да предотврати надигащата се народна революция, да избегне влизането на Съветската армия в страната, т. е. — да спаси класовото господство на буржоазията. Буржоазните лидери смятаха да постигнат тази цел, като издигнат нефашистка платформа в рамките на една орязана буржоазна демокрация и призлекат в правителството под свое ръководство представители на комунистическата партия.

Дясната буржоазна опозиция канеше комунистите за единодействие под нейно ръководство и на базата на нейната платформа. Тази дясна буржоазна групировка, която не водеше активна борба против фашизма, сега просто се стремеше да се възползва от предстоящото неизбежно сгромолясване на фашисткия режим, за да изझे от народа изстраданата от самия него победа и да я изкористи в полза на тяснокласовия сгонстичен интерес на капиталистическата класа — на същата тази класа, която докара на власт фашизма.

Още преди да започнат преговорите за съставяне на правителството на Муравиев, Георги Димитров предупреждаваше ЦК за подобна опасност. В радиograma от 23 август той пише: „Работническата партия трябва да се отнася отрицателно към всички предложения за създаване на правителствени комбинации, насочени към разединяване на Отечествения фронт или отхвърлящи неговата платформа и демократизацията на страната, и да не се поддава на кокетирание от която и да било страна. Тя трябва да пази своята политическа самостоятелност и да не се ангажира с нищо по отношение на подобни комбинации, като едновременно с това смело разяснява на народа, че постъпва така, защото това диктуват сегашните и бъдещите национални интереси на страната.“ Ръководителят на партията подчертаваше по-нататък, че основната нейна линия трябва да бъде укрепване на Отечествения фронт, засилване на неговата активност и боеспособност и създаване на правителство на Отечествения фронт, действително национално, народнодемократическо правителство.²¹

²¹ Непубликувани радиограни на Георги Димитров до ЦК на БРП (к) (август—декември 1944 г.) — В: Известия на Института по история на БКП, 1972, т. 27, с. 7, 8.

На същото мнение беше и ЦК в страната. БРП и ОФ имаха достатъчно сили да наложат свой изход от кризата и не пожелаха да участвуват в правителството на Константин Муравнев, което беше съставено на 2 септември 1944 г. Те направиха това в пълно съгласие с коренните интереси на широките народни маси, които повече от двадесет години страдаха от фашизма и реакцията, бориха се с всички средства, включително неведнъж с оръжие в ръка, за пълно изкореняване на фашизма и на условията, които го пораждат, т. е. на буржоазната реакция.

Съставено от десни буржоазни политици, правителството на Муравнев не възстанови правата и свободите на народа. То не се и стремеше към това. Муравиевият кабинет се опита да прегрупира силите на изплашената буржоазия под знамето на буржоазната демокрация с цел да смаже надигащата се революция и да спаси капиталистическия социален ред. За тази цел то пушна в ход не само демагогията, но широко се възползва и от завреното фашистко наследство за терор над народните маси. То се проявяваше не само като реакционно, но и като контрареволуционно, прикрито антисъветско правителство. Затова и след 2 септември партията и Отечественият фронт продължиха с неотслабваща енергия подготовката на въоръжено въстание.

Непосредствената подготовка на въстанието и вдигането на народа на шурм срещу властта на фашизма и реакционната буржоазия се извършваше в духа на очертаните вече основни концепции на партията. По нареждане на Главния щаб на Народоосвободителната въстаническа армия партизанските части активизираха дейността си, заемаха населени пунктове и ги задържаха колкото се може по-продължително време. Това се съчетаваше с демонстрации и други масови акции на трудещите се.

След като на 5 септември 1944 г. съветското правителство обяви война на управляващата клика, народната борба придоби небивал размах, решителността на масите да смъкнат омразния режим беше вече непреодолима. Фашистките и реакционните сили бяха дезорганизирани и парализирани от развитието на събитията. Устройваха се масови демонстрации и стачки. На редица места демонстрантите налагаха да бъдат освободени или сами освобождаваха политическите затворници. Масите фактически завземаха властта по места. Когато на 8 септември Съветската армия навлезе в страната, въстанието беше в своя

разгар. Оставаше само да се нанесе главният и решаващ удар, за да се реши окончателно изходът от борбата. По решение на ЦК на БРП това беше осъществено на 8 срещу 9 септември в София от въстанически сили под ръководството на оперативното бюро начело с др. Тодор Живков. На 9 септември страната осъмна с правителство на Отечествения фронт.

С решаващата помощ на настъпващата Червена армия пълноводната река на народното недоволство помете ст българската земя не само фашистката държавно-политическа система, но и правителството на дясната реакционна нефашистка буржоазия. Пред страната се откри нова епоха — социализмът.

Какви бяха движещите сили, които извършиха този най-дълбок прелом в българската история?

На първо място, това беше работническата класа. И не само защото по време на въстанието нейните действия спомогнаха максимално за парализиране политическия апарат на господстващата върхушка. С десетилетните си беззаветни борби — с мирни и въоръжени средства — тя създаваше необходимите социално-политически и морални предпоставки за революционната промяна.

Непосредствено до работническата класа и под нейно ръководство беше трудовото селячество — бедни и средни селяни. Този многолюден отряд на българското село, който всъщност представляваше мнозинството в селото, пък и в страната, дълги години преди това водеше засдно с работниците от градовете борба против фашистките насилия и капиталистическия гнет. По време на въоръжената борба оттук излязоха много партизани, а Народоосвободителната въстаническа армия намери добра снабдителна база и предани помощници — ятаците, между които имаше и немалък брой средни селяни.

Към тях трябва да прибавим излязлата от народа и живееща с неговите тежнения народна интелигенция, която активно се противопоставяше на фашисткото мракобесие. Определена роля имаха и градските трудещи се слоеве, както и някои буржоазни антифашистки среди. Особено полезно съдействие на главните революционни сили оказваха патриотичните офицери, свързани с политическия кръг „Звено“.

Тези социални сили имаха своя политическа организация — Отечествения фронт. Това им позволи да действуват организирано и целенасочено, преодолявайки хитрини-

те и препятствията на коварния враг. Изключителна заслуга за това има комунистическата партия, която даде идеята за Отечествения фронт, формулира неговата програма, стана негов организатор и вдъхновител. Без направляващото идейно въздействие и къртовската работа на комунистите нито Отечественият фронт, нито обединените в него антифашистки сили можеха да изпълнят докрай своята историческа мисия на гробокопачи на терористичната и експлоататорска система. Марксистко-ленинската стратегия и тактика на партията даде необходимия ориентир, яснота и реалистична цел, като активизира, канализира и насочи социалната енергия на широките народни маси в руслото на коренната революционна промяна.

Нефашистките буржоазни сили, които отказаха да влязат в Отечествения фронт, постепенно все повече се отдалечаваха от последователните антифашистки борци. тяхната опозиция спрямо фашизма изbledняваше и накрая се оказаха от другата страна на барикадата. За това те не можаха да намерят макар и второстепенно и незначително място сред движещите сили на антифашисткото въстание, както бе в някои други страни.

Това специфично разположение на класовите и политическите сили по време на антифашистката борба подсили социално-класовия момент във въстанието, подчерта силно неговия народен характер, обуслови радикалната разправа със силите на фашизма и на контрареволуцията, даде решителен превес на революционната тенденция в рамките на демократическото обединение на масите.

(Деветосептемврийското въстание може да се определи, от една страна, като антифашистко народно въстание. То помете цялата политическа структура на българския фашизъм. В дните на въстанието бяха ликвидирани полицейските органи, веднага започна прочистване на държавния апарат от фашисти и реакционери. Започна и бързо революционно преустройство на армията, която се превърна в страж на обновената родина. Всички фашистки организации бяха веднага разпуснати и забранени. Легализираха се и вече действаха на свобода всички организации и партии на народните маси. Отечественият фронт начело с комунистите зае господстващо място в общественно-политическия живот от горе до долу. Чрез конфискациите на придобитите по незаконен път имуществата по време на войната беше сериозно подкопана още в началото

икономическата основа на най-реакционната — фашистката буржоазия.

Но Девети септември не се ограничи само с ликвидиране на фашистката надстройка. Както основателно изтъква Георги Димитров, „Деветосептемврийското народно въстание, макар да си поставяше непосредствено за разрешение демократически задачи, не можеше обаче да не разтърси изоснови капиталистическата система у нас и да не излезе извън рамките на буржоазната демокрация. В това се състои главната особеност на нашето Деветосептемврийско въстание.“²²

Това стана поради простата причина, че ударът върху фашистката буржоазия се оказа в същото време и съкрушителен удар срещу цялата буржоазна класа. В България огромното мнозинство на капиталистическата буржоазия прие идеите и практиката на фашизма и понесе народното възмездие за неговите престъпления. Буржоазнодемократическата, нефашистка тенденция към края на фашисткото господство беше слабо изразена. При това десните среди на тази буржоазия в последния момент се изпречиха на пътя на народния стремеж към дълбок демократически промени и също трябваше да понесат последиците от това, като и те слязоха от историческата сцена. Начело на обществото и нацията застана работническата класа, поддържана от нейните съюзници, сплотени в Отечественния фронт начело с комунистите. Тази дълбоко народна власт не можеше да се ограничи само с частични или половинчати корекции. Ако постъпеше така, тя би изменила на най-съкровеният въжделения на широките трудещи се маси. Така започнаха дълбоки социално-икономически преобразования, които поставиха началото на социалистическа революция.

Прехитаването от непосредствено демократически и антифашистки задачи към преобразования от социалистически тип не означаваше, че антифашистката борба се отклонява от първоначално набелязаната цел. Това бе логическо продължение на дълголетните борби на народа за политическа и социална свобода. И нашият опит потвърди марксистко-ленинското положение, че последователната борба за демокрация неизбежно стига до борба за социализъм — най-висшата форма на демокрация, позната на човешката история.

²² Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 273.

Определяща роля в този процес изиграха две обстоятелства. В България отдавна беше извършена буржоазнодемократическата революция. Страната беше със средно развит капитализъм. И в града, и в селото господстваха капиталистическите производствени отношения. Феодалните остатъци (изполица, някои манастирски земи) нямаха съществено значение в социалната структура. Затова обективно пред страната стоеше задачата, не за друга, а за социалистическа революция.

Второто обстоятелство е наличието на готов за революционно действие авангард — работническата класа, ползваща се с доверието и симпатията на широки непролетарски трудещи се слоеве. С други думи, необходимо бе да с налице политическата армия на революцията, която беше организирана и сплотена в Отечествения фронт начело с комунистическата партия.

Без да предопределя социалната същност на въстанието, изключително благоприятно въздействие за неговата победа оказва освободителната мисия на Съветския съюз във Втората световна война. Деветосептемврийското въстание победи с решаващата помощ на Червената армия, която прогони хитлеристите от Балканите, предпази страната от империалистическа интервенция и по такъв начин създаде благоприятни международни условия за разгръщане на породената от българските обществени условия и подета от българските маси социалистическа революция. Това не беше „експорт“ на революция, както клеветнически твърди буржоазната пропаганда зад граница, а братска интернационална помощ.

Със своята саможертва, героизъм и преданост към идеите за свобода и демокрация антифашистката борба по време на Втората световна война живее днес в умовете и сърцата на строителите на развито социалистическо общество. Тя присъствува във всички сфери на обществения живот, служи като могъщ морален фактор в неспирния възход на родината.

**БОРБАТА НА БКП ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ
НА НАРОДНОДЕМОКРАТИЧНАТА ВЛАСТ.
НАЧАЛО НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО
СТРОИТЕЛСТВО (9. IX. 1944 — декември 1948 г.)**

**1. Характерни черти и особености
на преходния период от капитализма
към социализма в България**

Деветосептемврийското народно въоръжено въстание реши основния въпрос на всяка революция — въпроса за властта. „На 9 септември 1944 г. — казва Георги Димитров — политическата власт у нас беше изтръгната от ръцете на капиталистическата буржоазия, на експлозиторското монархо-фашистко малцинство и премина в ръцете на грамадното мнозинство от народа, на трудещите се от градовете и селата при активната и ръководна роля на работническата класа и нейния комунистически авангард.“¹ По своята класова същност установената на Девети септември 1944 г.) народнодемократична власт бе нова форма на диктатурата на пролетариата, чиято основна задача бе да осигури изграждането на социалистическия обществен строй.

Деветосептемврийското въоръжено народно въстание представлява исторически прелом в развитието на нашата страна. То откри пътя за построяването на социализма в България. В нейната тринадесетвековна история започна нова ера — ерата на социализма и комунизма.² „Деветосептемврийската народнодемократична революция — се казва в Програмата на БКП, — социалистическа по свой характер, е продължение на делото на Великата октомврийска социалистическа революция, нейно повторение в главното, в основното.“³

¹ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 271.

² Програма на БКП. С., 1971, с. 6.

³ Там там, с. 29.

Началото на новата епоха в развитието на България — епохата на социализма и комунизма — започва с преходния период от капитализма към социализма. Този период, началото на който положи Деветосептемврийското въстание, продължи в България около (13—14 години) и завърши с пълната победа на социалистическия начин на производство. Това беше отчетено на Седмия конгрес на БКП, състоял се през юни 1958 година. Класовата структура в нашата страна след 9 септември 1944 г., запазила се в основни линии до пълната победа на социалистическите производствени отношения, бе следната: работническа класа, буржоазия и дребна буржоазия. Наред с това веднага след народната победа започна да се формира и класата на селяните-кооператори. Наличието на тези класи се определяше от трите сектора в икономиката на преходния период — социалистическия, капиталистическия и дребностоковия.

Работническата класа, установила своето политическо господство на 9. IX. 1944 г., започна веднага да създава свой, социалистически сектор, в икономиката. Той обаче беше слаб и по-голямата част от работническата класа (до пълната национализация на индустрията) продължаваше да работи в капиталистическите предприятия.

Буржоазията беше свалена от власт, отнето ѝ беше политическото господство, но нейното икономическо положение като собственик на своите предприятия беше временно запазено.

Дребната буржоазия, представлявана от дребните селски стопани и занаятчии, беше преобладаващата част от населението.

Основната задача, която трябваше да разреши народнодемократичната власт под ръководството на комунистическата партия, беше да се ликвидира основното обществено противоречие през преходния период — противоречието между победилата и политически господстващата работническа класа и победената политически, но запазила още своите икономически позиции буржоазия.

Политиката, която партията и народнодемократичната власт провеждаха по отношение на едрата капиталистическа собственост и дребната частна трудова собственост и на свързаните с тях буржоазия и дребна буржоазия, бе различна. Това беше политика на ограничаване, изтласкване и пълно ликвидиране на едрата капиталистическа собственост, а заедно с това и на буржоазията като клас.

са. По отношение на дребната частна собственост и на свързаните с нея дребни собственици — трудещите се селяни и занаятчии — политиката на партията и народнодемократичната власт беше насочена към преустройството и привеждането им, при пълно спазване на ленинския принцип за доброволност, върху социалистически основи, превръщането им заедно с това от дребни собственици в социалистически труженици. Тази политика изискваше да се поощрява развитието и осигури пълната победа на социалистическия сектор, а заедно с това освобождаването на пролетариата и останалите трудещи се от всякаква експлоатация, създаването на свършено нова класова структура — класова структура на победилния социализъм.

Борбата за решаване на тази основна задача на партията и народнодемократичната власт през преходния период от капитализма към социализма премина през няколко етапа. Тези етапи зависеха и се определяха от конкретните вътрешни и международни условия. В зависимост от тях на преден план излизаха и се решаваха едни или други задачи, а борбата за тяхното решаване придобиваше различни форми и острота.

Първият етап на тази борба обхваща периода от 9. IX. 1944 г. до края на 1948 г. В него могат да се разграничат и няколко вътрешни подетапа. Обща характерна черта на този етап и особено на първите две години от него бе решаването на предимно общодемократически задачи. По такъв начин се създаваха необходимите условия и предпоставки за осъществяването на разгърнато планово строителство на социализма. В същото време се организираха и редица мероприятия за осъществяването на основната задача на преходния период — победата на социалистическите производствени отношения.

Общодемократическите задачи преобладаваха по обем, но те не бяха основни. Основни задачи на народнодемократичната власт като форма на диктатурата на пролетариата бяха социалистическите, каквито тя започна последователно и методично да провежда още от първия ден след победата на Деветосептемврийското въстание. Фактически общодемократическите задачи се решаваха от победилата и развиваща се социалистическа революция в България. По своята същност тези задачи бяха насочени срещу буржоазията и имаха антикапиталистически характер, те бяха не буржоазнодемократически, а общодемократически, подчинени на основната задача на народно-

демократичната власт — изграждацето на социалистическия обществен строй. „Неправилно е — заяви др. Т. Живков пред Седмия конгрес на БКП (1958 г.) — да се надценява значението на общодемократическите задачи, решени от нашата революция, и да се разглеждат те като задачи на буржоазнодемократическа революция. „Върху тази основа той разкритикува и отхвърли съществуващите тогава неправилни разбирания за „превръщане“ или „прерастване“ на властта, установена след Деветосептемврийското въстание, „за наличие на два етапа в развитието на класовия характер и задачи на нашата народна власт“.⁴

Социалистическите и общодемократическите задачи, както и конкретните форми и темпове на тяхното осъществяване зависеха от съотношението на класовите и политическите сили в национален и международен мащаб.

Българската комунистическа партия съзнаваше и правилно преценяваше, че след Втората световна война съотношението на класовите сили в световен мащаб се измени решително в полза на мира и социализма, че то бе благоприятно за извършването и развитието на социалистическата революция в сравнение с годините след победата на Великата октомврийска социалистическа революция. Втората световна война доведе до настъпването на втория етап в развитието на общата криза на капитализма, чийто най-важен бслег бе засилването на позициите на световния социализъм чрез отпадането от системата на империализма на редица страни от Централна и Югоизточна Европа и създаването на световната социалистическа система. Като характеризираше народната демокрация и народнодемократичната държава, Георги Димитров подчертаваше, че те станаха възможни в резултат на разгрома на немско-фашистките сили, в условията на рязкото изостряне на общата криза на капитализма, на огромното усиляване могъществото на Съветския съюз. Именно в такава обстановка, сочеше той, „за нашата страна, както и за другите страни на народната демокрация, се откри възможността да се осъществи преходът от капитализма към социализма без създаване на съветски режим, посредством режима на народната демокрация...“.⁵

Това благоприятно разположение на силите в световен мащаб и преди всичко наличието и братската помощ на Съветския съюз направиха възможно решаването на ос-

⁴ Вж. Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 180.

⁵ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 295.

повиците въпроси на социалистическата революция у нас, както и в другите страни на народната демокрация да става по-постепенно, с по-малко напрежение и жертви.

При разработването на своята политическа линия и определянето на формите и темповете за решаване на основните въпроси на социалистическата революция БКП трябваше да се съобразява обаче с обстоятелството, че на България като сателитна (на хитлеристка Германия) държава предстоеше да сключи мирен договор, който да осигури запазването на нейната териториална цялост и независимост. Без това не беше мислимо по-нататъшното развитие на революционния процес в страната. В България до сключването на мирния договор функционираше Съюзническа контролна комисия, в състава на която влизаха враждебно настроени към народнодемократичната власт представители на САЩ и Англия, които подкрепяха свалената от власт буржоазия. Освен това сключването на справедлив мирен договор изискваше нашата страна да вземе участие в заключителния етап на Втората световна война и да даде своя принос за окончателния разгром на хитлеристка Германия и нейните съюзници. Изпълнението на тази задача не беше по силите само на комунистическата партия и на работническата класа. То изискваше обединението и сплотяването на всички демократични и патриотични сили.

Наред с това при определянето на формите и темповете за осъществяването на основните задачи на социалистическата революция партията вземаше под внимание и обстоятелството, че трябваше да се доведе докрай изпълнението на Програмата на Отечествения фронт за демократизиране на обществения живот, за възстановяване на ограбеното от хитлеристите народно стопанство и нормализиране на стопанския живот.

Всичко това предопредели като основен момент в политическата линия на партията задачата за „... възможно най-голямо обединение на всички антифашистки, демократически и патриотични сили на народа, в това число и на някои антигермански елементи из средата на буржоазията, в името на пълния разгром на фашистката клика, на победоносното участие в антихитлеристката война, на отстояване и осигуряване националната независимост, териториалната цялост и държавния суверенитет на родината“.⁶ Осъществяването на тази линия, според Георги

⁶ Пак там, с. 276.

Димитров, даваше възможност на партията „да се свърже с най-широките народни маси, да укрепи позициите си, да елиминира враговете на въстанието и народната власт“.⁷

Така разработената политическа линия беше изходно начало в дейността на партията при решаването на всички въпроси на политическото, икономическото и културното развитие на страната през първите години на преходния период от капитализма към социализма.

Линията за обединяване на всички истински демократични и патриотични сили на народа в името на решаването на най-належащите за развитието на революционния процес въпроси се осъществяваше в обстановка на ожесточена класова борба. В резултат на редица фактори и обстоятелства класовата борба в България не прерасна в гражданска война, а именно: широката социална база на революцията, съотношението на силите в страната — подчертано в полза на комунистическата партия и Отечествения фронт, благоприятната международна обстановка и преди всичко наличието в страната на части от Червената армия, които с присъствието си парализираха контрареволуцията. Това е една особеност на социалистическата революция и на борбата за укрепване на диктатурата на пролетариата в нашата страна.⁸

2. Опитът на БРП (к) в изграждане на народнодемократичната власт

Непосредствено след победата на Деветосептемврийското въстание пред комунистическата партия стоеше преди всичко задачата да изгради за кратко време системата на народнодемократичната власт и на първо място народнодемократичната държава. При решаването на тази задача тя прояви отново, както и в борбата за власт, своето умение творчески да прилага марксизма-ленинизма и да дава своя принос в неговото развитие.

Независимо от своеобразната си форма народната демокрация в България трябваше да се изгражда така, че да осигурява ръководната роля на работническата класа и комунистическата партия във всички сфери на общест-

⁷ Пак там.

⁸ Вж. Програма на БКП. С., 1971 г., с. 29; Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 185.

вено-политическия, икономическия и културния живот. Тя трябваше да осигурява укрепването на политическата основа на народнодемократичната власт — съюза на работническата класа със селските и останалите трудещи се маси при ръководната роля на работническата класа.

Благоприятно условие при решаването на тази задача беше обстоятелството, че трудещите се от града и селото в България бяха изстрадали работническо-селския съюз и го ценяха като свое най-голямо завоевание, здраво споено и зациментирано с пролятата кръв в съвместните борби против фашизма и капитализма. В резултат на това още в навечерието на победата на Деветосептемврийската революция в нашата страна беше налице съюз на работническата класа „не само с бедните, но и със средните селяни“.⁹ Поради това в борбата за изграждане на народнодемократичната власт и за укрепване на нейните основи партията се ръководеше от ленинското изискване в строителството на социализма партията и работническата класа да се опират здраво на беднотата и да поддържат траен съюз със средните селяни.

Това беше и една от отликите на нашата революция от Октомврийската, където по редица причини непосредствено след нейната победа до Осмия конгрес на РКП (б) (март 1919 г.) по отношение на средните селяни Болшевишката партия провеждаше политика на неутрализиране. Положението в България беше свършено друго. В своето огромно болшинство средните селяни бяха спечелени за съюзник на пролетариата в борбата против фашизма и това естествено ги караше да гледат на установената народнодемократична власт като на своя власт. За тях тази власт, опряна на безрезервната братска помощ на Съветския съюз, беше здрава и надеждна; към нея те нямаха резерви и колебания, въпреки че по редица конкретни въпроси от развитието на страната, свързани със социалистическото преустройство на селото, средните селяни се ориентирваха по-трудно.

Обстоятелството, че в борбата против фашизма под знамето на Отечествения фронт наред с БРП (к) участваха и представители на БЗНС, БСДП, Народния съюз „Звено“ и някои безпартийни среди, наложи многопартийната система при изграждането на всички звена на системата на народната демокрация. Многопартийната систе-

⁹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, с. 184.

ма беше логическо следствие от съвместната борба на комунистическата партия с други политически партии и организации и е една от характерните особености на народната демокрация като форма на диктатурата на пролетариата.

При изграждането на народнодемократичната държава като оръдие на диктатурата на пролетариата БРП (к) имаше предвид указанията на Маркс, Енгелс и Ленин, че е невъзможно пролетариатът да вземе наготово и да използва стария буржоазен държавен апарат, че е необходимо той да се разруши и на негово място да се създаде съвършено нова, пролетарска държава. Но тези указания трябваше да се прилагат творчески в съответствие с нашите особености и традиции. Именно поради това изграждането на новата държавна машина в България се характеризираше с известни особености. Главната от тях бе заглаването на някои от старите форми на властта (Народното събрание, общините, околийските управления и областните дирекции), в които се вливаше ново съдържание, и те се превърнаха в органи на народнодемократичната власт. По отношение на полицията, органите на държавна сигурност и др. беше напълно приложено ленинското указание. Още на Девети септември 1944 г. фашистката полиция и жандармерия бяха ликвидирани и на тяхно място беше създадена Народната милиция, в която влизаха предимно членове на БРП (к) и РМС, участници в бойните групи, политзатворници, партизани и др.

Обстоятелството, че нашата страна трябваше веднага да се включи и вземе участие във войната против хитлеристка Германия, както и други причини, породени от особеностите на народнодемократичната власт, наложиха армията да не се разпуска. Но в нея бяха извършени редица революционни промени, които качествено я измениха, направиха я здрава опора на народнодемократичната власт: свалени и арестувани бяха командирите, които бяха отявлени фашисти и участваха в избиването на партизани и народни борци, в армията се вляха части от НОВА, създадени бяха гвардейски части от ремсисти-доброволци, в първите дни след 9 септември във войсковите части изградените войнишки комитети контролираха командването, в края на септември 1944 г. беше създаден институт на помощник-командирите в армията, който отговаряше в политическо отношение и осъществяваше контрол върху дейността на командването.

За наказване на фашистките престъпници беше устроен Народен съд, който произнесе сурови, но справедливи присъди.

Старото Народно събрание. Регентският съвет, правителството бяха разпуснати и всички техни членове — виновници за присъединяването на България към хитлеро-фашистката ос, за довеждането ѝ до трета национална катастрофа, за всички престъпления и издевателства над народа — бяха предадени на Народния съд. По предложение на Националния комитет на Отечествения фронт в правителството и Регентския съвет влязоха съвършено нови хора. Тяхното комплектуване беше основано на принципа на многопартийността. Въпреки че БРП (к) имаше най-широко влияние сред народните маси, че фактически беше организаторът и ръководителят на победоносното Деветосептемврийско въстание, че даде най-много жертви в борбата против фашизма и капитализма, тя предостави министърпредседателското място на Кимон Георгиев — представител на политическия кръг „Звено“. Броят на министрите комунисти беше равен с този на министрите, членове на БЗНС — по четирима души. При практическото решаване на тези въпроси ръководно начало беше линията за максимално сплотяване на всички истински демократични и патриотични сили, като се запазва обаче ръководната роля на комунистическата партия. За тази цел тя запази за себе си ръководството на Министерството на вътрешните работи, от което преди всичко зависеха вътрешният ред и сигурността на страната. Представител на комунистическата партия в Регентския съвет беше акад. Тодор Павлов.

Трябва да се има предвид, че ако запазването на Народното събрание като орган на властта бе продиктувано от това, че все още то не беше изживяно политически от масите и те възлагаха на него надежди за осъществяване на народното управление, то запазването на монархическия институт, представляван от Регентския съвет, се диктуваше от други причини. Монархията в България беше изживяна не само исторически, но и политически, тя беше напълно компрометирана в очите на народните маси и това пролича от резултатите на референдума за народна република на 8 септември 1946 година. Времето ѝ запазване беше продиктувано от външнополитически съображения. Нейното място и роля бяха крайно ограничени.

Главен фактор при решаването на всички въпроси на

нашето развитие в първите години след 9. IX. 1944 г. беше Отечественият фронт — изразител на волята на народа, ръководен от комунистическата партия. Именно чрез него партията осъществяваше на практика своята ръководна роля. Решенията на Отечествения фронт бяха задължителни за Регентския съвет, за правителството и за всички органи на държавната власт и управление. Някои от тези органи, оглавявани от десни елементи, се опитваха понякога да не изпълняват неговите решения или да провеждат мероприятия, които противоречаха на Програмата на Отечествения фронт. Тогава партията призоваваше масите и те ги заставяха да се съобразяват с волята на народа, да изпълняват последователно политиката на Отечествения фронт. Такъв най-ярък случай беше провалянето на 4-тото постановление на Министерския съвет, с което десните елементи и правителството целяха да спасят от възмездието на народа и освободят от Народния съд онези фашистки офицери-престъпници, които пожелаеха да отидат на фронта. Целта беше ясна — не само да се запази животът на изцпаните с народна кръв фашистки офицери, но изпратени на фронта, те да извършват деморализаторска дейност сред армията, да разстройват единството на трудещите се и да компрометират Отечествения фронт и комунистическата партия.

По призива на партията народните маси се вдигнаха на борба и чрез митинги и демонстрации заставиха авторите на 4-тото постановление на Министерския съвет да се откажат от него и публично да декларират, че няма да провеждат действия, които да са в противоречие с Програмата на Отечествения фронт.

Още до формирането на местните органи на народната власт, в Окръжно № 4 на ЦК на БРП (к) от 26 август 1944 г. беше дадено указание в хода на въстанието комитетите на Отечествения фронт да се изграждат повсеместно във „всички населени места, в учреждения, предприятия, гари, които да стават действителни организатори на всенародната борба и органи на народната власт“.¹⁰

След победата на 9. IX. 1944 г. партията промени първоначалната си ориентация и реши да бъдат запазени и използвани старите форми на власт, а комитетите на Отечествения фронт да се запазят и действуват като органи за политическо ръководство на масите. В органите на ме-

¹⁰ БКП в резолюции и решения... Т. III, С., 1953, с. 464.

етната власт и управление бяха извършени коренни промени — напълно бяха подменени не само кметовете, околийските управители и областните директори, но огромната част от служителите в тях. На тяхно място бяха поставени посочените от комитетите на Отечествения фронт представители на влизащите в него политически партии. Наред с това комитетите на Отечествения фронт осъществяваха контрол върху дейността на местните органи на народната власт. Те имаха право да предлагат снемането на онези ръководители и служители, които не провеждаха Програмата на Отечествения фронт и действаха в противоречие с нея. Пред общоселски и градски събрания местните органи на властта периодически се отчитаха за своята дейност. Всичко това свидетелствуваше, че в тяхната практика се вливаше ново съдържание, че те действаха като надеждни органи на народнодемократичната власт.

В първите месеци след народната победа комитетите на Отечествения фронт продължаваха да действуват като органи на държавната власт, изпълняваха редица държавнически функции. Това именно даде основание на Георги Димитров да заяви пред Петия конгрес, че „фактически властта по места се намираще в ръцете на комитетите на Отечествения фронт“.¹¹

Запазването на комитетите на Отечествения фронт като органи за политическо ръководство на народа и масова опора на народнодемократичната власт беше продуктивно преди всичко от посоченото вече външнополитическо съображение — да се облекчават условията за подписването на мирния договор. Силното влияние на комунистическата партия в комитетите на Отечествения фронт плашеше управляващите реакционни империалистически кръгове в САЩ и Англия, че развитието на България отива много наляво. В същото време такива опасения имаха и десните елементи в ръководството на партиите, които влизаха в Отечествения фронт. А това водеше до отслабване на отечественофронтското единство, пречеше за успешното провеждане линията на партията за максимално сплотяване на всички демократични и патриотични сили в нашата страна.

Непосредствено след победата на Девтосептемврийското въстание в комитетите на Отечествения фронт влизаха наред с представителите на комунистическата партия

¹¹ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 272.

и най-последователните революционни дейци и здрави сили от другите партии. В съществуващите тогава 7292 комитета на Отечествения фронт участваха 14 120 комунисти, 8682 членове на БЗНС, 1264 безпартийни, предимно съмишленици на комунистическата партия. Преобладаващата сила и влияние на партията сред народа, казва Георги Димитров, както и „нейните позиции в комитетите на Отечествения фронт ѝ осигуряваха възможността фактически да провежда своята ръководна роля и в правителството и да води с успех борбата както против фашистко-реакционните, реставраторски елементи, така и против техните помагачи в редовете на Отечествения фронт“.¹²

От изключително значение за характера и ролята на изграждащата се нова народнодемократична държава бе обстоятелството, че начело на управлението застанаха хора, излезли от недрата на работническата класа, на народа. И това бе една от гаранциите за действително демократичния характер на новата власт и благоприятна предпоставка за по-нататъшното ѝ развитие.

Така, независимо от особеностите, макар и не изведнъж, а постепенно в България се извърши коренно изменение в характера на държавната власт. Инструментът за потисничество и експлоатация на народните маси в полза на капиталистите бе разрушен и се създаде народнодемократичната държава като инструмент за унищожение на капитализма, за постепенно освобождаване на трудещите се от всяка експлоатация.¹³

Като форма на диктатурата на пролетариата народната демокрация включваше в себе си не само изграждането на нови органи на държавната власт, но и създаването на цялостна система от обществено-политически, професионални, масови, културно-просветни и други организации, които да въвличат народните маси в укрепването на новата власт и решаването на стоящите пред нея сложни и трудни задачи.

Главно място сред тях заемаше комунистическата партия, ръководната сила в системата на народната демокрация. Като се ръководеше от разбирането, че укрепването и повишаването на ръководната роля на комунистическата партия е най-важната обща закономерност на социалистическата революция и изграждането на социализма, потвърдена от опита на Съветския съюз, БРП (к) отдели

¹² Пак там, с. 273.

¹³ Пак там, с. 272.

сериозно внимание за усиляването на своите организации, за разширяването на тяхното влияние сред масите.

След победата на Деветосептемврийското въстание положението на партията коренно се измени. Тя излезе от дълбока челегалност и стана не само управляваща партия, но и ръководна сила в целия обществено-политически, стопански и културен живот. От нейната политика и дейност зависеха успешното развитие на страната по пътя на социализма, животът и съдбата на всички трудещи се. Това изискваше партията да има здрави организации във всяко предприятие и учреждение, във всяко село и град. Със своите 25 000 членове, колкото наброяваше към победата на Деветосептемврийското въстание, тя не можеше да осъществява успешно своята ръководна роля във всички сектори на обществения живот. Така че самият живот изискваше масовизиране на партията. Реализирането на тази задача се облекчаваше от обстоятелството, че пробудените за активен политически живот широки народни маси проявяваха естествен стремеж за навлизане в редиците на комунистическата партия, изявила се като най-последователен борец против фашизма и капитализма и защитник на истинските национални интереси на България.

За да отговори на тази необходимост, с цел да осигури ръководната роля на партията във всеки производствен колектив и във всяко населено място, Централният комитет издаде Окръжно № 5, публикувано в първия след-деветосептемврийски брой на в. „Работническо дело“, и даде следните указания: 1. Да се потегнат съществуващите и да се изградят нови партийни организации; 2. Да се увеличи численият състав на партийните членове, като в редовете на партията се приемат представители на трудещите се; 3. Да се издига марксистко-ленинската съзнателност на старите и особено на новоприетите партийни членове; 4. Да се разширяват и укрепват връзките на партията с масите.¹⁴

В инструкцията си за провеждане на областни партийни конференции през октомври и ноември 1944 г. Централният комитет на партията също поставяше задачата „всички честни и предани на освободителното дело елементи от работническата класа и трудещите се“ да влязат в партията. Но наред с това в същата инструкция се предупреждаваха партийните организации, че „отваряйки широ-

¹⁴ Работническо дело, № 1, 17 септ. 1944.

ко вратите на партията за всичко честно и предано от средата на работническата класа, трудещи се селяни и градски маси и трудовата интелигенция, ние не трябва да допускаме в нейните редове разни чужди, карьеристични, службогонски, опортюнистически и сектантски елементи“ и своевременно да я прочистваме от тях.

Като осъществяваше тази линия, само за шест месеца БРП (к) нарасна на 250 000 членове. При масовото приемане на нови членове се допуснаха и нарушения на някои основни изисквания от Устава — на много места приемането на нови членове не ставаше индивидуално, а по списък, партийните организации не водеха достатъчна работа за повишаване на марксистко-ленинската съзнателност на партийните членове. Против тези и други слабости Централният комитет и другите ръководни партийни органи взеха съответни мерки.

За укрепване ръководната роля на партията важно значение имаха решенията на Осмия пленум на ЦК на БРП (к), състоял се от 27 февруари до 1 март 1945 година. Оценявайки характера на историческата промяна, настъпила с победата на Деветосептемврийското въстание, пленумът посочи, че „БРП (к) разбира Отечествения фронт, гръбнакът на който е боевата дружба между работническата класа и селяните, не като временна междупартийна комбинация за вземане и подялба на властта, а като продължителен боеви съюз на антифашистките, демократични и патриотични сили на нашия народ както за довеждане докрай борбата срещу фашизма, така и за изграждане на нова, демократична и силна България“. Това щеше да „подготви условията за нейния по-нататъшен напредък и благополучие“.¹⁵

Ето защо пленумът постави пред партията задачата да работи с всички сили „за още по-тясното сплотяване и сътрудничество на съставлящите Отечествения фронт политически сили... за разширяване базата на Отечествения фронт чрез привличане в него на масовите (икономически, професионални, културни) организации и на всички честни демократични безпартийни елементи“.¹⁶ Осмият пленум направи извода, че само така отечественофронтовското движение ще може да стане едно действително всенародно движение, което с успех да представлява масова

¹⁵ БКП в резолюции и решения... Т. IV., с. 4—5.

¹⁶ Пак там, с. 5.

опора на новата народна власт, да ѝ сътрудничи активно при провеждането на нейните мероприятия, да излиза със свои инициативи пред нея и да упражнява функцията на обществен контрол. За осъществяването на тази задача бе подчертано, че „БРП (к) ще води в същото време решителна борба срещу всички противоотечественофронтовски елементи, промъкнали се по един или друг начин в отечественофронтовските партии, които елементи по лични съображения или под чужди внушения се мъчат да внесат разкол и смут в редовете на Отечественния фронт, да рушат неговото единство...“.¹⁷

Това бе конкретно и цялостно формулиране на политическата линия на партията, което заедно с изясняването на някои от най-належащите задачи имаше изключително важно значение за повишаване нейната роля, за практическото ѝ проявление като ръководна и направляваща сила в системата на народната демокрация.

Осмият пленум взе важни решения и по въпроса за организационното състояние и задачи на партията. Той одобри линията за нейното масовизиране и постави задачата „да се заработи с всички сили за вътрешното укрепване на партийните организации и особено на новите партийни организации в селата, както и за комунистическото идейно-политическо възпитание на членската маса и особено на новоприетите партийци“.¹⁸ Той посочи, че в партията се чувствува остро недостиг на опитни и добре подготвени кадри, и постави задачата за системно и добре обмислено използване на наличните партийни кадри, както и подготовката на нови кадри. За целта бе начертан и план за организиране на курсове и школи в национален и местен мащаб и за подобряване работата на вече съществуващите в страната.¹⁹

Осмият пленум на ЦК на БРП (к) посочи, че в новата обстановка целият живот на партийните организации трябва да се изгражда върху основата на демократическия централизъм, като се развива и укрепва вътрешнопартийната демокрация. Това предполагаше строго спазване на всички принципи: изборност и отчетност на партийните ръководства, смела, градивна критика и самокритика и задължително изпълнение на партийната линия, решенията и

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Пак там, с. 13.

¹⁹ Пак там, с. 14.

нарежданията на ръководните органи от всички членове на партията.²⁰

Като анализира някои отделни явления от партийната практика, Осмият пленум се обяви остро срещу вредните възгледи и тенденции на онези партийни членове, които не разбираха значението и характера на отечественофронтовския период от развитието на нашата страна и се стремяха към установяването на чисто комунистическа власт, подценяваха сътрудничеството с другите партии от Отечествения фронт.²¹ Пленумът задължаваше партийните организации да се борят не само срещу такива левичарски забегки, но и против отделните прояви на притъпяване на революционната бдителност от страна на партийни членове и дейци, против кариеризма, отчуждаването от масите, личното самоустройство, използването на властта за лични изгоди, битовото и моралното разложение. Той подчертаваше, че именно те „... са най-добрият път за проникване на врага в нашите редове, за подравяне боеспособността на партията и нейното дискредитиране в очите на народа“.²² За да предпази партията от проникването на чужди елементи в нейните редове и да се подобри нейният социален състав, пленумът препоръча да се прави строга проверка при приемането на нови членове, като се използва за целта и предстоящото раздаване на партийните членски книжки.

За организационното укрепване на партията имаше голямо значение приетият от Осмия пленум нов Устав на БРП (к). Осмият пленум избра и нов Централен комитет начело с вождя на партията и народа Георги Димитров, Политбюро, Секретариат и Централна контролна комисия.

Още в първите си писма до Политбюро на ЦК на БРП (к) Георги Димитров даваше ценни напътствия за последователно прилагане на ленинските принципи за управление и ръководство от страна на Централния комитет и органите на държавната власт. Той съветваше Политбюро да се опира и да използва силите на партията и народа, непримиримо и критично да се отнася към слабостите, да осъществява действително, а не формално колективно ръководство, да проучва и предварително да подготвя въпросите, които ще се решават, да извършва системна про-

²⁰ Пак там, с. 15.

²¹ Пак там, с. 15—16.

²² Пак там, с. 16.

верка на изпълнението. „Важно е — пише Георги Димитров на членовете на Политбюро — да имате достатъчно вяра в собствените си сили и в силите на работническата класа и целия народ, разумно да използвате тия многообещаващи сили, да не се увличате от моментни успехи, да не си закривате очите пред слабостите и недостатъците, да не се примирявате с тяхното съществуване, а така също да не подценявате силите на врага...“²³

Партията полагаше усилия и за изграждането, укрепването и правилното функциониране на всички останали звена в системата на народната демокрация. Особено значение тя придаваше на въпроса за консолидирането и организационното обединение на работническата класа и нейните професионални организации. Още на 16 септември 1944 г. беше учредено Централно ръководство на Общия работнически професионален съюз, което в кратък срок осъществи изграждането на единните профсъюзи в България. Насрочената през март 1945 г. Национална конференция на ОРПС се превърна в негов учредителен конгрес.

ОРПС изигра изключително важна роля за обединението на работническата класа и активизирането ѝ в изграждането на народнодемократичната власт и борбата за решаване на сложните и трудни задачи, които животът поставяше пред нея. От 263 742 членове, колкото наброяваше към своя учредителен конгрес, ОРПС нарасна в края на 1945 г. на 437 563 членове. А това представляваше две трети от броя на работниците и служителите в страната. Болшинството от членовете на централните и местните ръководства на ОРПС бяха членове на БРП (к). Влиянието на социалдемократизма в профсъюзното движение (и без това слабо) беше сведено до минимум. Единството и организационното укрепване на профсъюзното движение върху основата на марксизма-ленинизма се превърна в изключително важен фактор за утвърждаване ръководната роля на работническата класа и на комунистическата партия, за реалното проявление на народнодемократичната власт като власт на диктатурата на пролетариата.

Важна роля в изграждането и укрепването на системата на народната демокрация играеше и българската младеж. Затова партията отделяше голямо внимание на единството между младежките организации на партиите, които влизаха в Отечествения фронт. За тази цел тя се

²³ Димитров, Г. Писма. С., 1962, с. 407.

стремеше към засилване преди всичко на ролята и влиянието на своята младежка организация — Работническият младежки съюз. Неговото активно участие в борбата против фашизма и капитализма и жертвите, които даде в тази борба, му бяха спечелили огромен авторитет и влияние сред младежта в страната. Затова след народната победа голяма част от нея пожела да влезе в неговите редове. За кратко време РМС се превърна в масова организация на българската народна младеж, обединяваща в своите редове повече от 400 000 членове.

За създаването на нова и силна България народната младеж се нуждаеше от единна младежка организация, която да осигури нейното единство. На това обърна внимание и Георги Димитров, който съветваше „... да се тури край на наследената от миналото практика — всяка политическа партия да си създава младежка организация като свое партийно подразделение от младежи“.²⁴ Разпокъсването на силите на младежта след народната победа, учеше той, можеше да ползва само враговете на народнодемократичната власт.

Изпълнението на тази задача, поставена от вождя на партията и народа, се натъкваше на големи трудности, тъй като против нея се обявиха десните елементи в редовете на Отечествения фронт. Но още през първата година след 9. IX. 1944 г. въпреки тяхната съпротива беше осъществено единството на учащата се младеж с пионерската организация „Септемврийче“, ЕМОС на средношколската, и ОСНС на студентската младеж. Усилията за единна младежка организация се увенчаха с успех едва през 1947 г., когато беше създаден Съюзът на народната младеж.

Важно място в системата на народната демокрация заемаха и изградените по това време икономически, професионални, културно-просветни и други организации — Българският женски народен съюз, Общият земеделски професионален съюз, Помощната организация, читалищата, българо-съветските дружества, кооперативните и други организации, ръководствата на които бяха под влиянието на комунистическата партия.

Както беше вече посочено, особено важна бе ролята на Отечествения фронт в изграждането и функционирането на системата на народната демокрация. Затова партията отделяше голямо внимание за неговото укрепване и разви-

²⁴ Димитров, Г. Съч. Т. 11, с. 168.

тие като масово всенародно движение и опора на народнодемократичната власт. За да се преодолеят някои трудности, през октомври 1944 г. беше проведено съвместно заседание на централните ръководства на отечественофронтските партии и Националния комитет на Отечествения фронт. В приетата Директива се препоръчваше да се осигури пропорционално представителство на всички партии в отечественофронтските комитети, прокарваше се до известна степен паритетното начало. Но това не означаваше, че навсякъде в комитетите трябваше да се включат представители на всички партии. Дали ще има и колко ще бъдат представителите на отделната партия в комитета на ОФ в дадено селище зависеше от това, дали тази партия има своя организация в това селище и какво е нейното влияние.

За утвърждаването на Отечествения фронт като траен съюз на всички демократични и прогресивни сили и масово всенародно движение допринесе и състоялият се през март 1945 г. Първи национален конгрес на Отечествения фронт. Неговата дейност протече в духа на указанията на Георги Димитров. „Не може да има истински български патриот — казваше той, — който да не се намира в редовете на Отечествения фронт, който да не помага според силите си и способностите си за неговото укрепване, който да не пази единството му като зеницата на очите си.“²⁵

Цялата дейност на БРП (к) за изграждане на народната демокрация бе проява на творческия марксизъм-ленинизъм. Под ръководството на Георги Димитров тя съумя да изгради такава система на народната демокрация, която ѝ осигури ръководната роля в нея независимо от това, че много важни командни позиции в държавата се намираха в ръцете на хора, някои от които бяха несигурни или враждебни към народната власт. Това бе резултат на обстоятелството, отбелязано и от Георги Димитров, че „само нашата партия беше в състояние да организира сломяването на съборената монархо-фашистка клика, да осигури вътрешния ред и успешното участие на преустройващата се армия в Отечествения война. Нейната преобладаваща сила и влияние сред народа, както и нейните позиции в комитетите на Отечествения фронт ѝ осигуряваха възможността фактически да провежда своята ръководна роля...“²⁶

²⁵ Пак там, с. 172.

²⁶ Пак там, т. 14, с. 272—273.

3. Борбата на партията за укрепване и утвърждаване на народнодемократичната власт

Изграждането, укрепването и утвърждаването на народната демокрация, която с успех изпълняваше функциите на диктатура на пролетариата, се осъществяваше в условията на ожесточена класова борба. Тази борба продължаваше и в отделни моменти вземаше много остри форми. Главният въпрос на класовата борба беше укрепването и утвърждаването на системата на народната демокрация, на нейната политическа основа — съюза на работническата класа със селяните и останалите трудещи се и преди всичко ръководната роля на работническата класа и комунистическата партия, т. е. решаването на въпроса „кой-кого?“ в политическата област. Това от своя страна беше свързано със задълбочаването на революционния процес, с възприемането от всички слоеве на народа, от всички политически партии и организации, влизащи в Отечественния фронт, на социалистическия път на развитие на нашата страна.

Решаването на този кардинален въпрос се осъществяваше в условията на остра класова борба, която в началото на преходния период премина през три етапа: първият — обхващащ времето от 9. IX. 1944 г. до лятото на 1945 г. (края на Втората световна война), вторият — от лятото на 1945 г. до началото на 1947 г. (подписването на мирния договор) и третият — от началото на 1947 г. до края на 1948 г. Етапите се обуславяха от характера на задачите и мероприятията, които народнодемократичната власт провеждаше, от съотношението на класовите сили вътре и вън от страната.

Първият етап се характеризираше с това, че поради благоприятното съотношение на класовите и политическите сили в полза на работническата класа и комунистическата партия, както и поради революционността на широките народни маси реакционните сили на буржоазията бяха изпаднали в паника. Те се бяха притаили и не смееха чрез открита борба да се противопоставят на народната власт. Както обясняваше и Георги Димитров, „Ударът на 9 септември срещу народните врагове в лицето на фашистката клика беше толкова силен и съкрушителен, че за известно време капиталистическата буржоазия съвършено се притаи. Но това не значеше, че тя се беше простила с намеренията си да върне страната назад.“²⁷

²⁷ Пак там, с. 278.

Като се опираше на все още запазената си икономическа база и на подкрепата, която реакционните американски и английски кръгове ѝ даваха, капиталистическата буржоазия много скоро се опита да поведе борба срещу новия строй. За това тя използва своята агентура в Отечественния фронт в лицето на десните реакционни елементи, прикрили се в някои отечественофронтовски партии. Безсилна да излезе на открита борба срещу народната власт, тя приложи тактиката на „троянския кон“ и се опита отвътре да го разложи. Тези сили поведоха ожесточена борба срещу комунистическата партия, оспорваха нейната ръководна роля, полагаха всички усилия, за да разстройват стопанството, да спъват правителствените мероприятия, да компрометират партията и да подготвят условията за реставрация на буржоазното господство.

На този опит на свалената от власт реакционна буржоазия партията противопостави своята политическа линия, своите усилия за сплотяване на всички демократични и патриотични сили в името на жизнено важните общонационални задачи. Тя организира борбата на трудещите се маси за решителен отпор срещу обединените усилия на вътрешната и международната реакция, насочени против делото и завоеванията на Девети септември, прояви, както отбеляза и Георги Димитров, „изострена бдителност, голяма маневрена способност, такт и решителност, за да излезе победител в тази сложна и отговорна борба... изпълни с чест своя дълг. Тя се оказа през този период на висотата на положението като ръководителка на Отечественния фронт, на трудещите се, на целия народ.“²⁸

За осъществяване на своята реставраторска линия реакционната буржоазия и управляващите империалистически кръгове в САЩ и Англия възложиха своите надежди в началото на д-р Г. М. Димитров (Гемето). Завръщайки се в България след народната победа, той застана начело на БЗНС и провеждаше политика, която поощряваше кулашко-капиталистическите елементи в земеделския съюз. С тяхна помощ той насочваше дейността на дружбите и техните ръководства против отечественофронтовското единство и единодействието с комунистите. Като оспорваше ръководната роля на комунистическата партия, Гемето развиваше теорията, че БЗНС трябва да бъде единствен политически представител на селяните в България. А тъй

²⁸ Пак там, с. 279.

като те бяха огромното мнозинство от населението на страната, ръководната роля в Отечествения фронт и народно-демократическата власт според него трябваше да принадлежи на БЗНС. Това бе опит да се противопоставят двете най-големи партии в Отечествения фронт, да се отслаби и подкопае неговата основа — съюзът между работническата класа и селяните.

Гемето се опита да създаде блок на всички реакционни елементи в Отечествения фронт и да ги противопостави открито на комунистическата партия. Те започнаха борба за премахване комитетите на Отечествения фронт, които според тях вече били отживели своето време, и да превърнат Отечествения фронт в обикновена междупартийна коалиция. Наред с това те поведоха пропаганда против народната милиция и Народния съд, против дейността на местните органи на народната власт, като спекулираха с допусканията от тях слабости и грешки, проповядваха и вършеха поражение на фронта и в страната. В дните на ожесточените бойни действия на обновената българска армия против хитлеристките войски Гемето издигна поражениеските лозунги за „мир“, „хляб“ и „свобода“. Геметовци искаха мир, когато трябваше да се доведе докрай Отечествената война, от изхода на която зависеше бъдещото развитие на България; издигаха лозунги за „хляб“, когато разореното от войната и хитлеристкото господство стопанство заставяше трудещите се да търпят лишения; искаха „свобода“ за убийците на народа, изправени пред Народния съд.

Партията водеше успешна борба против геметовщината като главна опасност на този етап и се стремеше да развива и задълбочава революционния процес. Тя разобличаваше класовата същност на поведението на десните елементи в Отечествения фронт. На поражениеските лозунги на геметовци партията противопостави лозунги и задачи, около които се сплотяваха широките народни маси, всички истински демократични и патриотични сили в нашата страна.

Такава бе задачата за участието на България във войната за окончателния разгром на хитлеристка Германия, която изискваше да се мобилизират всички материални и морални сили на народа. На тази главна повеля на революцията в онзи момент бяха подчинени всички други задачи. „Всичко за фронта, всичко за бързото завоюване на окончателната победа над фашизма — подчертаваше Геор-

ги Димитров, — този е върховният лозунг, под знака на който трябва да бъдат мобилизирани силите на работническата партия, на народната младеж, на Отечествения фронт и неговото правителство, на целия народ и неговата армия, както и всичките ресурси на страната.²⁹ А без укрепването на Отечествения фронт като боеви съюз на истинските национални и демократични сили тази главна общонационална задача не може да бъде решена, не може да бъде осигурен траен и справедлив мир за България, не бе възможно осъществяването на демократическата програма на Отечествения фронт, не можеше и да се мисли сериозно за изграждането на нова, демократична България.

По призива на партията и правителството още на 9 септември 1944 г. българският народ се вдигна на Отечествена война срещу хитлеристките поробители. Бойците от Видинския партизански отряд „Георги Бенковски“, подпомогани от войници-доброволци на създаващата се Народна армия, спряха на 13 септември 1944 г. настъплението на хитлеристките войски в района на гр. Кула. На 22 септември 1944 г. Централният комитет на БРП(к) се обърна с манифест към българския народ, с който го призоваваше да мобилизира всички сили и средства за победата в Отечествената война. На призива на партията откликна целият народ. Бързо се извърши обща мобилизация. Хиляди доброволци се отправиха на фронта. Разгърна се широко народно движение за подпомагане на бойците и семейства им. Във войната срещу хитлеристка Германия участваха три български армии — Първа, Втора и Четвърта, в състав от 450 000 души, които под общото командване на Трети украински фронт дадоха своя принос за освобождението на Балканите.

Активното участие на нашата страна във войната и решителните мероприятия за изкореняване на фашизма направиха възможно на 28 октомври 1944 г. да бъде сключено примирие между България, от една страна, и СССР, САЩ и Англия, от друга. При тогавашната обстановка условията на примирието бяха възможно най-благоприятни — България се запазваше като свободна и независима държава.

След освобождението на Балканите 100-хилядната Първа българска армия взе активно участие в боевете за осво-

²⁹ Пак там, т. 11, с. 152.

бождението на Северозападна Югославия, Унгария и Австрия. Героизмът на бойците от Първа българска армия беше отбелязан и в заповедите на Върховния главнокомандуващ на Червената армия. След героичните битки при р. Драва, преследвайки врага, части от Първа българска армия стигнаха чак до Алпите. Тя изпълни с чест възложените ѝ от съветското командване задачи и даде своя принос в общата борба за разгромяване на хитлеристка Германия. Общо в двете фази на Отечествена война българският народ даде над 30 000 убити, ранени и изчезнали. Този принос и жертви бяха най-силният аргумент на България в борбата ѝ за сключване на достоен мирен договор.

Участието в Отечествена война спомогна за реализиране на линията за максимално сплотяване на всички патриотични сили, за изолиране на реакционните сили, за разобличаване на геметовци, дамянвелчевци и др. в редовете на Отечественния фронт.

Провали се тактиката на реакцията за разлагане на Отечественния фронт благодарение на организирането на редица общонационални икономически и политически мероприятия — Народния съд, Заема за свободата и пр. Успехът на тези мероприятия подпомагаше здравите сили в БЗНС, които осъдиха разколническата дейност на Г. М. Димитров (Гемето) и той беше принуден да напусне пределите на страната с помощта на американската легация. На 8—9 май 1945 г. бе свикана и конференцията-конгрес на БЗНС, чиито решения потвърдиха верността на съюза към делото и програмата на Отечественния фронт и единодействието му с Българската работническа партия (комунисти).

Новият етап след завършването на Втората световна война се характеризираше с излизането на свалената от власт буржоазия на открита политическа борба срещу властта на Отечественния фронт. Тази тактика се поощряваше от световната империалистическа реакция, която след края на войната ярко изрази своя антикомунизъм и антисъветизъм. Чрез своите представители в Съюзническата контролна комисия в България управляващите империалистически кръгове в Англия и САЩ подпомагаха разколническата антинародна дейност на контрареволуционните сили в България. Нейните оръдия, дотогава прикрити в Отечественния фронт, побързаха да излязат от него и от състава на правителството, оформиха се в легално съществуващи опозиционни партии.

Още с оформянето си легалната опозиция отправи искане до Съюзническата контролна комисия и правителствата на САЩ и Англия за намеса в изборите за Обикновено народно събрание, обявени за 26 август 1945 година. Грубата намеса на западните империалистически държави във вътрешните работи на България доведе до отлагането на изборите. Те се проведоха на 18 ноември 1945 година.

Външната империалистическа намеса активизира реакционните сили вътре в страната. Но тя също имаше и обратен резултат — изостри политическата поляризация в страната и спомогна за сплотяване и укрепване редиците на Отечествения фронт като истинско народнодемократично движение. Независимо от създадените затруднения Отечественият фронт спечели изборите с огромно болшинство — повече от 88% от участвувалите в тях гласуваха за неговите кандидати, въпреки бойкота на опозиционните партии, клеветите и шантажа им за нова външна намеса.

Партията и Отечественият фронт допуснаха съществуването на опозиционни партии, защото прецениха, че независимо от допълнителните трудности благоприятното разположение на класовите сили вътре в страната, а също така и решаващата помощ на Съветския съюз, чието влияние на международната арена извънредно много беше пораснало, гарантираха завоеванията на 9 септември 1944 г. Тази политика облекчаваше сключването на мирния договор и нормализирането на външното положение на България като суверенна държава, без което беше немислимо нейното по-нататъшно развитие. В същото време разкриването на тясната връзка на опозицията с империалистическите сили помагаше на народните маси да видят и разберат истинската същност на опозицията като защитник на интересите на буржоазията и проводник на чужди империалистически домогвания.

На дейността на реакционната опозиция комунистическата партия и народнодемократичната власт отговори с настъпление по всички линии. Подготовката и провеждането на изборите на 18 ноември 1945 г. бяха използвани за изясняване перспективите на развитие на нашата страна, за разкриване на социалистическата тенденция в това развитие. Ярък израз на това настъпление бе и Декларацията на ЦК на БРП(к) от 26 септември 1945 г. по стопанската политика на партията, в която се подчертаваше, че „Държавата трябва да участва непосредствено в

стопанството било самостоятелно, било като привлече частните банки, индустриалните дружества и кооперативните сдружения и създаде смесени дружества, било като влезе в стопанско сътрудничество с напредналите приятелски на България държави, стига само да не се накърнява нашата независимост и държавен суверенитет“.³⁰ В Декларацията се сочеше, че ще се развива и разширява държавният контрол върху индустрията, търговията и кредитта, който без да спъва частния почин и личната предприемчивост, има за цел да осигури обществения интерес и социалната справедливост. Развитието на селското стопанство се насочваше към обединяването на изостаналите, разпокъсани и маломощни еднолични стопанства, „при запазването на тяхната частна собственост върху земята в могъщи кооперативни земеделски стопанства, обработвани с трактори и усъвършенствувани машини, според изискванията на съвременната агрономическа наука и техника“.³¹

За осъществяване линията на настъпление срещу силите на реакцията изключително значение имаха решенията на Деветия пленум на ЦК на БРП(к) от 12—14 декември 1945 година. Те дадоха отговор на въпроса за мястото и ролята на Отечествения фронт като опора и движеща сила на народната демокрация в условията на вече избрания върховен законодателен орган — Народното събрание.

Решенията на пленума внесоха яснота и по въпроса за ролята на партията в Отечествения фронт и в организмите на народната власт, за нейните взаимоотношения с другите партии. В речта си пред пленума вождът на партията Георги Димитров обърна вниманието на партийните кадри и членове към това, че те трябва да се учат да работят разумно със съюзниците на партията върху основата на общата платформа, отговаряща на коренните интереси на народа, като ги вземат „такива, каквито са те, а не такива, каквито ние желаем те да бъдат“. Сътрудничеството, разясняваше той, предполага възможни взаимни отстъпки, но в рамките на Програмата на Отечествения фронт, за да се осигурява развитието на страната напред, а не връщане назад. „По генералната линия на Отечествения фронт отстъпки не могат да се правят.“³²

Принципиално значение имаше изясняването на въпро-

³⁰ БКП в резолюции и решения ... Т. IV, с. 31.

³¹ Пак там, с. 32.

³² Димитров, Г. Съч. Т. II, с. 382—383.

са за издигане ръководната роля на партията в Отечествения фронт и в народнодемократичната държава и посочването на условията, които могат да осигурят това. Ето защо партията трябва да се състои от „честни, предани на работническата класа и народа елементи“ и постоянно да се издига идейно-политическото равнище на партийните кадри във всички области на управлението. „Ние — заяви Георги Димитров, — трябва да се научим да управляваме държавата . . . , да организираме и да ръководим предприятия, учреждения и пр.“³³

В своята реч пред Софийската областна конференция на БРП(к) през февруари 1946 г. Георги Димитров още един път се спря на въпроса за онези условия, при които партията успешно може да изпълни своето историческо призвание „като партия на работническата класа, партия на трудещия се народ, партия от марксисти, от комунисти . . .“³⁴ Според него сплотеността, дисциплината и боеспособността на партията зависят не само от нейния състав, но и от кадрите на партията, от правилното разбиране от тях и партийните членове на линията на партията и нейните перспективи — „накъде вървим, за какво се борим и къде искаме да стигнем като партия, като народ“.³⁵

Политическото настъпление на партията против реакцията бе свързано не с прикриване на историческите задачи и цели, които тя си поставя, а с тяхното ясно формулиране и разясняване не само пред партийните кадри и членове, но и пред широките народни маси. Едновременно с това то бе съпроводено с мероприятия за очистване на армията, външното министерство, стопанските органи и другите държавни учреждения от реакционни елементи, с прочистване на комитетите на Отечествения фронт от дейци — проводници на влиянието на опозицията или стоящи на два стола. „Тая чистка — сочеше Георги Димитров — трябва да бъде проведена във всички обществени, държавни, кооперативни и други организации и учреждения отгоре надолу.“³⁶ Той се противопостави на гласовете на онези малодушни и късогледи политици, които считаха, че тази чистка ще доведе до разпадане на Отечествения фронт, до криза в правителството, до излизане на някои партии от Отечествения фронт и от правителството. „За

³³ Пак там, с. 384.

³⁴ Пак там, т. 12, с. 53.

³⁵ Пак там, с. 56.

³⁶ Пак там, с. 277.

тоя, който познава нашата действителност и който знае движещите сили на Отечествения фронт и на сегашното наше политическо развитие — заяви Георги Димитров, — това настъпление на народа против неговите врагове и реставраторски среди е един оздравителен процес, процес, който не само не отслабва, но който непременно ще усили още повече Отечествения фронт като обединение на антифашистките, демократичните и прогресивни среди. Ако счистаме Отечествения фронт само за обикновена, временна коалиция на партии, както е било в миналото, тогава е оправдано известно безпокойство, но Отечественият фронт, както е известно, е и трябва да бъде... антифашистко и демократическо обединение на народните сили...³⁷

Настъплението срещу реакцията намери израз и в законите, приети през 1946 г. от Народното събрание: за конфискуване на незаконно придобитите богатства, за аграрната реформа, за засилване на държавния контрол и на държавния сектор в областта на банковото дело и промишлеността и др. То получи изключително широк размах по време на референдума против монархията за народна република на 8 септември 1946 г. и на изборите за Велико народно събрание през есента на 1946 г. Като се опитваха да спекулират и шантажират избирателите със заплахата, че западните сили няма да подпишат мирния договор с правителството на Отечествения фронт на Мирната конференция в Париж, опозиционните партии разгърнаха активна пропаганда и засилиха своята саботажна и диверсионна дейност. Те се мъчеха да докажат, че болшинството от избирателите е на тяхна страна и че чрез изборите ще свалят властта на Отечествения фронт.

В същото време някои дейци на Отечествения фронт из средата на съюзните партии се колебасха между опозицията и Отечествения фронт. В някои от тях дори вземаше връх тенденцията на противопоставяне и оспорване влиянието и ръководната роля на комунистическата партия.

За да се даде отговор на двата въпроса — за съотношението на силите между Отечествения фронт и реакцията и за съотношението на силите вътре в Отечествения фронт, — беше решено Отечественият фронт да участвува в изборите с единна бюлетина, но с различни цветове за всяка отечественофронтowska партия. Предизборната борба се водеше в името на публикуваната за всенародно об-

³⁷ Пак там, с. 278—279.

съждане нова Конституция, в която се утвърждаваше социалистическата насока в развитието на икономиката и на целия живот на страната.

Резултатите от изборите дадоха ясен и категоричен отговор и на двата въпроса. Около 71% от участвувалите в тях гласуваха с бюлетината на Отечествения фронт. Разобличено и отхвърлено бе шумно натрапваното от опозицията твърдение, че болшинството от народните маси поддържало тяхната линия, а не линията на Отечествения фронт. Наред с това резултатите от изборите потвърдиха, че най-голямо влияние сред народните маси в града и селото има БРП(к), която получи 53,16% от общия брой на гласувалите. По такъв начин и по парламентарен път беше утвърдена ръководната роля на комунистическата партия, а заедно с това и социалистическата тенденция в развитието на страната.

Победата в изборите за Велико народно събрание беше съпроводена с успешното решаване на важната за по-нататъшното развитие на България задача — сключването на мирния договор (10. II. 1947 г.). Благодарение на решаващата помощ на Съветския съюз бяха отхвърлени империалистическите домогвания за налагане на изключително тежки репарации и за откъсване на части от територията на България. Бяха запазени границите и териториалната цялост на нашата страна. Уреждането на международното положение на България позволяваше да се отделят повече сили и внимание за по-нататъшното икономическо и политическо развитие на страната. От опозицията беше отнето главното средство, с което тя спекулираше, за да шантажира народните маси. Нейният опит чрез открита политическа борба да сваля от власт правителството на Отечествения фронт и да установи реакционна буржоазна власт и реставрира капитализма претърпя пълен провал. Това я застави да възприеме нова тактика — чрез заговорнически въоръжени организации и използване на империалистическите реакционни шпионски централи, чрез саботьорска дейност и др. да организира насилствено сваляне на народната власт.

През третия етап партията водеше борба да отвоюва заблудените по време на изборите за Велико народно събрание избиратели, които гласуваха за кандидатите на опозиционните партии. Това ставаше в името на жизнено важните за страната задачи, включени в Програмната декларация на правителството на Отечествения фронт наче-

ло с Георги Димитров и в приетия от Великото народно събрание Двегодишен стопански план. В същото време народната милиция и държавна сигурност разкриха престъпните връзки на ръководителите на опозиционните партии със заговорническите организации и групи и техните противодържавни връзки с чужди шпионски централи. Тази тяхна дейност даде основание на партията и народната власт да разтури и забрани дейността на опозиционните партии, да арестува и даде под съд за антинародна дейност ръководителите им.

Важен политически резултат от успешното осъществяване на тази линия и разобличаването на реакционната противонародна антибългарска политика на ръководствата на опозиционните партии бе отрезвяването и възвръщането под знамето на Отечествения фронт на стотици хиляди заблудени български граждани.

Последователното творческо прилагане на линията за максимално сплотяване на всички демократични и патриотични сили под знамето на Отечествения фронт през всички тези етапи на класовата борба доведе и до един друг много важен политически резултат — до затвърдяване позициите на здравите сили във всички партии на Отечествения фронт, възприели и поддържащи идеята за укрепване и развитие на сътрудничеството с комунистическата партия в името на прогресивното развитие на страната. А това развитие все по-ярко и по-определено приемаше социалистически характер. Тези сили с помощта на Комунистическата партия наложиха извършването на идейно-политическа еволюция в своите партии, чието съдържание представляваше възприемането на идеята за изграждането на социалистическия обществен строй под ръководството на работническата класа и комунистическата партия.

В Българския земеделски народен съюз тази идейно-политическа еволюция намери израз в решенията на XXVII конгрес от декември 1947 г., възприел идеята за построяване на социализма, и в решенията на Върховния съюзен съвет от октомври 1948 г., с които бяха отхвърлени съсловният принцип и идеология, бе възприет класовият принцип в изграждането и дейността на съюза и бе призната официално ръководната роля на комунистическата партия в изграждането на социализма в България.

През лятото на 1948 г. социалдемократическата партия прекрати своето съществуване и се вля в БРП(к), а в началото на 1949 г. Радикалната партия и Народният съюз

„Звено“ решиха да прекратят самостоятелното си съществуване и техните членове и кадри да продължат да работят в рамките на Отечествения фронт.

Укрепваше идейно-политическото и моралното единство на българския народ. То намери израз и в решението за превръщането на Отечествения фронт в Единна обществено-политическа организация, взето от неговия Втори конгрес през февруари 1948 г.

Всичко това свидетелствуваше за успешното решаване на въпроса „кой — кого?“ в политическата област. Този успех беше закрепен и по законодателен път с приетата на 4 декември 1947 г. Конституция на Народна република България. Тази конституция, свързана неразривно с името на Георги Димитров, осигури по-нататъшното развитие на България по пътя на социализма. Тя бе конституция на преходния период на изграждащия се социализъм в нашата родина.

Решаването на въпроса „кой — кого?“ в политическата област изискваше от комунистическата партия да приведе своята политическа линия в съответствие с новата обстановка, да укрепи организационно и политически своите редове и да усъвършенствува своята работа. Това произтичаше от обективната необходимост постоянно да нараства нейната ръководна роля в процеса на плановото разгърнато строителство на социализма.

В това отношение особен интерес представляват решенията на пленума на ЦК на БРП(к) от 14 октомври 1947 г., който направи изводи за дейността на партията в духа на решенията на Информационното съвещание на деветте комунистически партии, проведено във Варшава.

На 18 декември 1947 г. Политбюро на ЦК на БРП(к) утвърди законопроект за национализация на индустриалните предприятия, който трябваше да бъде внесен за разглеждане и приемане от Народното събрание на 23 декември 1947 г. Едновременно с това трябваше да се организира и извърши изземането на предприятията. Политбюро утвърди специална комисия, на която бе възложено да разработи план и да подготви завземането на предприятията, което бе извършено по един блестящ начин на 23. XII. 1947 година.³⁸

Важно значение за подготовката на партията за новия етап на разгърнато планово изграждане на социализма

³⁸ БКП в резолюции и решения... Т. IV, с. 83.

имаха решенията на XVI пленум на ЦК на БРП(к), състоял се в София на 12 и 13 юли 1948 година. Като анализира дейността на партията след победата на Девето-септемврийската революция, пленумът прецени, че провежданата политическа линия след 9 септември 1944 г. от БРП(к) начело с Георги Димитров е правилна. Благодарение на нея бяха постигнати сериозни успехи в укрепването на народната демокрация в изграждането основите на социалистическата икономика в Народна република България.³⁹ Пленумът отбеляза, че бе налице и известно подценяване на неизбежността от изостряне на класовата борба в преходния период от капитализма към социализма, както и надценяване на силите на реакцията. Това доведе до известно забавяне на окончателния разгром на злостните вътрешни врагове и отнемането на тяхната икономическа база.⁴⁰ Малко по-късно Георги Димитров отбеляза, че въпреки допуснатото забавяне на решителни мероприятия за разгромяване на реакцията и за ускоряване на изграждането на социализма, „За никого сега не подлежи на съмнение, че политиката на нашата партия за максималното обединение на всички демократични и патриотични сили под знамето на Отечествения фронт укрепи позициите на работническата класа, доведе до пълна победа на народа над реакцията...“⁴¹ Тази политика „създаде възможност и условия за ускорено политическо и стопанско развитие на страната, за пристъпване към изпълнение на основните преобразователни и съзидателни задачи на народната власт“.⁴²

Постигнатите резултати в укрепването на народнодемократичната власт позволиха изработването на генерална линия на партията, в която да бъдат цялостно формулирани нейните програмни задачи за завършване на преходния период и осигуряване на пълната победа на социалистическите производствени отношения. За тази цел Шестнадесетият пленум реши да бъде насрочен и проведен Петият конгрес на БРП (к) и определи неговия дневен ред.

³⁹ Пак там, с. 89.

⁴⁰ Пак там, с. 90.

⁴¹ Пак там, т. 14, с. 283.

⁴² Пак там, с. 284.

4. Икономическата политика на партията в етапа на изграждане на народнодемократичната власт. Начало на социалистическата културна революция

Веднага след победата на Деветосептемврийската революция комунистическата партия започна да решава и въпроса „кой-кого?“ в областта на икономиката и културата. Тя се ръководеше и в тази област от линията на максимално сплотяване на всички демократични и патриотични сили в името на най-належащите общонационални задачи. И в условията на диктатурата на пролетариата важеше с пълна сила ленинското указание, че при решаването на всеки въпрос трябва да се подхожда политически, че политиката има прима̀т над икономиката, културата и т. н. Затова мероприятията в областта на икономиката и културата през тези години имаха за цел да съдействуват на борбата за разгрома на реакционните сили и укрепването на народнодемократичната власт, на нейната политическа основа — съюза на работническата класа и селяните — и преди всичко на ръководната роля на работническата класа и комунистическата партия.

В икономическата област основна задача на народнодемократичната власт беше ликвидирането на капиталистическия сектор, преустройството на дребностоковото стопанство и осигуряването пълната победа на социалистическия начин на производство. Само по такъв начин можеше да се осигури и ликвидирането на икономическата изостаналост на страната, да се развият бързо производителните сили и да се превърне България от изостанала аграрна в развита индустриално-аграрна страна.

Решаването на тази основна икономическа задача изискваше обаче да се възстанови разрушеното от войната и ограбено от хитлеристките нашественици народно стопанство, да се нормализира икономическият живот на страната. Партията правилно преценяваше, че в борбата за възстановяване на народното стопанство могат и трябва да се използват възможностите и на частните индустриалци и търговци.

Комунистическата партия се ръководеше от разбирането, че една от основните закономерности на социалистическата революция и строителството на социализма е „ликвидиране на капиталистическата собственост и установяване на обществена собственост върху основните сред-

ства за производство“.⁴³ Условията вътре в страната и извън нея създаваха възможност, изискваха и налагаха реализирането на тази обща закономерност в България да се извърши по-постепенно. Поради това, както казваше Георги Димитров, „Въпросът за сериозни стопански преобразования през този период не стоеше и не можеше да стои на дневен ред. Незавършената война и неуреденото още международно положение на нашата страна, с контролпа Сюзническа комисия в нея, не позволяваха веднага да се посегне радикално върху икономическата база на капиталистическата реакция. Едрите промишлени, банкови и търговски предприятия оставаха все още в частно-капиталистически ръце.“⁴⁴

Като се стремеше да привлече и използва възможностите на частния капитал в борбата за възстановяване на народното стопанство, партията ясно виждаше коренната противоположност между интересите на капиталистите и тези на трудещите се, които все по-определено изявяваха своите стремежи за осигуряване тържеството на социализма в нашата страна. Поради това дейността на частните индустриални и търговци беше поставена в определени рамки. Народнорепубликанската държава осъществяваше контрол над тях, като държеше в свои ръце снабдяването на предприятията им със суровини и материали и ги задължаваше да ги продават по определени цени цялата своя продукция. Наред с това Отечественият фронт и партията имаха свои представители в управителните съвети на съществуващите тогава съюзи на българските индустриалци и търговци, чрез което също се оказваше въздействие върху тяхната дейност.

От друга страна, партията организира контрол на самите работници върху дейността на капиталистическите предприятия. В самото начало работническият контрол се извършваше от комитетите на работническите организации. През първите месеци на народната власт се изграждаха за целта отечественофронтовски, синдикални или фабрични комитети. С изграждането на организациите на ОРПС функциите на работническият контрол се взеха от профкомитетите.

По такъв начин в България беше създадено положение,

⁴³ Декларация на Съвещанието на представители на комунистически и работнически партии в Москва. 1957, с. 13.

⁴⁴ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 277—278.

когато, по думите на Георги Димитров, капиталистите вече не бяха абсолютни господари на своите предприятия и на капиталите си.

Опитът на БРП(к) в осъществяването на работническият контрол имаше значение не само за ограничаване експлоататорските тенденции на частните капиталисти, за подчиняване тяхната дейност на борбата за възстановяване на народното стопанство. В същото време чрез него работническата класа натрупваше собствен опит в ръководството на стопанската дейност и управлението на предприятията.

Едновременно с ограничаването и подчиняването дейността на частните капиталистически предприятия на общодържавните и общонародните интереси партията провеждаше последователно и системно мероприятия за ликвидиране на капиталистическата собственост. Това се осъществяваше чрез различни форми: конфискация, социалистическа национализация, използване на държавния капитализъм (смесени предприятия с постепенно намаляване и впоследствие окончателно ликвидиране в тях на частния капитал), въвеждане на държавни монополи и пр.

Етапите на ликвидирането на капиталистическата собственост в българската промишленост, започнало непосредствено с Деветосептемврийското въстание, бяха следните. Първият етап продължи до средата на 1945 г. През този период решаващо значение имаха следните мероприятия: революционното преобразуване на държавните предприятия от капиталистически в социалистически, извършено в резултат на коренното изменение на характера на властта; конфискуването на германските имуществата, които станаха собственост на СССР, а по-късно бяха предадени на България; конфискуването на имуществата на фашистките престъпници, осъдени от Народния съд. През този етап държавните предприятия имаха най-голямо относително тегло в добиващата промишленост и най-вече в каменовъгленото производство. Социалистическата държава беше собственик на най-крупното в страната промишлено предприятие „Мини Перник“, където през 1945 г. работеха 14 265 работници и 950 служители. Общо в трите основни държавни мини (Перник, Бобов дол и Николаево) тогава работеха 17 365 работници и служители, а на държавния сектор се падаше 89,2% от производството на каменни въглища в страната.

В ръцете на социалистическата държава преминаха и

няколко десетки предприятия за ремонт и производство на части за железопътния транспорт с общо 12 204 заети лица, съществуващите тогава три военни фабрики (в Ловеч, София и Казанлък), в които работеха няколко хиляди работници и др. На държавата и общините принадлежаха 60,9% от мощностите в електропроизводството и 64,7% от произведената електроенергия.

В социалистическа собственост се превърнаха и смесените държавночастни предприятия, които бяха малко на брой, но поради по-големия си размер имаха важно значение в икономическата политика на държавата (акционерните дружества „Гранатоид“, химическите заводи „Никола Чилев“ и др.).

Държавният сектор в промишлеността даваше около 25% от промишлената продукция на страната.

Наред с това на социалистическия сектор принадлежеше и продукцията на германската част в редица акционерни дружества, които станаха собственост на СССР.

Чрез присъдите на Народния съд беше конфискувана в полза на държавата част или цялата собственост на осъдените фашистки престъпници. Това бяха 140 промишлени предприятия.

Вторият етап в ликвидирането на частната капиталистическа собственост в промишлеността започна през втората половина на 1945 г. и завърши към края на 1947 г. (преди приемането на Закона за национализацията). Едно от най-важните мероприятия в тази насока беше подготовката, приемането и прилагането на Закона за конфискуване на имуществата, придобити чрез спекула и по незаконен начин. За целта беше изработена наредба-закон още в края на 1944 г., но приемането на закона стана след избирането на Народното събрание през април 1946 г. До 1 декември 1947 г. в страната бяха образувани 5358 следствени дела, от които 693 за индустриални предприятия, а сред тях бяха и най-едрият промишлени предприятия.

През този етап по силата на приетите закони буржоазията беше изцяло изтласкана от редица важни отрасли на промишлеността чрез въвеждането на държавен монопол: в тютюневата промишленост (април 1947 г.), в производството на спирт (август 1947 г.) и др. Наред с това капиталистическата частна собственост се стесняваше и от редица положения на Наредбата-закон за снабдяването и цените, както и с някои други мероприятия.

С провеждането на Закона за национализацията на

частните индустриални предприятия и мините на 23 декември 1947 г. започна третият етап в обобществяването на капиталистическата собственост в промишлеността. Социалистическият сектор завоюва пълно господство в промишлеността. Неговият дял в промишленото производство достигна през 1948 г. 91,7%. Ликвидиран беше частният сектор и в областта на външната търговия, търговията на едро, кредита и банковото дело. В областта на промишлеността станаха надълго господстващи социалистическите производствени отношения. Премахната бе завинаги експлоатацията на работническата класа и тя се превърна не само в политически господстваща, но заедно с всички други трудещи се и в класа — собственик на основните средства за производство. През януари 1948 г. бяха национализирани мелниците, дараците и маслобойните. Изкупен бе от държавата едрият земеделски инвентар. С това бе нанесен силен удар, беше ограничена и стеснена капиталистическата собственост и в българското село. Наред с държавната собственост на социалистическия сектор принадлежеше и кооперативната собственост.

Така още от самото начало социалистическата държава в България си осигури солидни позиции в икономиката, които ѝ помагаша да регулира и направлява икономическия живот на страната по пътя на социализма. Това се осигуряваше от правилната икономическа политика на партията и държавата. Основните ѝ положения бяха заложени в Програмата на правителството на Отечествения фронт, в решенията на Осмия пленум на ЦК на БРП(к) и други документи на партията, Отечествения фронт и правителството. Най-пълно тя бе разработена в Декларацията на ЦК на БРП(к) по стопанската политика на партията от 28 септември 1945 година. Внимателният анализ на Декларацията и другите документи дават основание да се направи изводът, че в основата на икономическата политика на партията през този период бяха ленинските принципи на НЕП-а.

Още от първия ден след 9. IX. 1944 г. БРП(к) залагаше в основите на своята икономическа политика принципите на НЕП-а като единствена икономическа политика, която укрепва икономическите позиции на диктатурата на пролетариата и нейната основа — работническо-селския съюз. Чрез нея се въвличаха широките трудещи се маси — дребни собственици в социалистическото строителство. Това особено ярко личеше в специалните раздели на Декла-

рацията на ЦК, посветени на селското стопанство, кооперациите и селскостопанските кооперации.

На задачата за социалистическото преустройство на селското стопанство чрез изграждане на ТКЗС бяха подчинени много от икономическите мероприятия на народната власт. Изключително важно значение за решаването на тази задача имаше обстоятелството, че още в годините на борбата против фашизма и капитализма в България започна изграждането на трудово-земеделски кооперации. Учейки се от опита на колхозното строителство в СССР, трудещите се селяни в България под ръководството на партията създадоха десетки трудово-земеделски кооперации (самостоятелни или като отдели към кредитните кооперации). В тях те видяха онази сполучлива организационно-стопанска форма за създаване на едро механизирано земеделие, която можеше да ги избави от експлоатацията и мизерията. През 1941 г. успешно работеха 44 производителни земеделски кооперации, от които 29 се запазиха въпреки фашисткия терор и преследване до победата на Деветосептемврийското въстание.

В условията на народнодемократичната власт движението на трудещите се селяни за производствено коопериране бързо се разрасна. За това спомогна и Наредбата-закон от април 1945 г. за изграждане на ТКЗС. В началото на февруари 1947 г. се състоя Първата национална конференция на ТКЗС. В речта си пред конференцията Георги Димитров подчерта, че е сложено началото на едно трудно, сложно, но спасително за селското население дело. „Задачата сега е — подчертаваше той — да се укрепят съществуващите и да се пристъпи към организиране на нови кооперативни стопанства, но само при най-щателна подготовка и старателно изучаване на конкретните местни условия и възможности за това.“⁴⁵ Той определи като първо най-важно условие за укрепването и развитието на кооперативните стопанства строгото и последователното спазване на принципа на доброволността.

Творческият подход на партията при решаването на най-трудната задача на преходния период — социалистическото преустройство на селското стопанство — се прояви както в откриването на ТКЗС като най-подходящата за българските условия организационно-стопанска форма на кооперирането, така и в създаването на животновъдни фер-

⁴⁵ Пак там, т. 13, с. 49.

ми, на производствени отдели към всестранните и кредитните кооперации, на производителни занаятчийски кооперации.

В изпълнение на Закона за трудовата поземлена собственост от април 1946 г. от около 3600 едри земевладелци, владеещи над 200 дка, а за Добруджа — над 300 дка, беше иззета 564 064 дка земя. Заедно с причислените общински, училищни, манастирски, църковни и други имоти в държавния поземлен фонд постъпиха общо 5 797 487 дка земя, от която е дадено на ДЗС 1 741 042 дка, на ТКЗС — 1 355 379 дка земя, на други държавни учреждения и организации 178 965 дка и за оземляване на 128 855 безимотни и малоимотни частни земеделски стопани 1 276 042 дка. Тези данни свидетелствуват, че с аграрната реформа бе нанесен икономически удар върху селската буржоазия. Много по-важно беше политическото значение на това мероприятие на народнодемократичната власт. Макар че по своята същност аграрната реформа няма пряко социалистически характер, тя бе умело използвана от БРП (к) за решаване на основния въпрос — социалистическото преустройство на селското стопанство. Чрез дадената на ДЗС и ТКЗС земя укрепна социалистическият сектор в селското стопанство.⁴⁶

Създаването и укрепването на социалистическия сектор в икономиката обуславяше действието на обективните икономически закони на социализма: основния икономически закон на социализма, закона за планомерното пропорционално развитие и др.

Като използваше своите командни позиции и въвеждането на държавен и обществен работнически контрол, народнодемократичната власт регулираше и насочваше развитието на цялото народно стопанство. В първите години държавното планиране прие начални, първични форми, за да се стигне до приемането на Двегодишния стопански план през февруари 1947 г., в който беше поставена задачата не само да завърши пълното възстановяване на народното стопанство в неговите довоенни размери, но и да се постави началото на индустриализирането на страната. Тази задача успешно беше реализирана с помощта на два решаващи фактора.

Първо — на безкористната братска помощ на Съвет-

⁴⁶ Вж. Икономиката на България през преходния период от капитализма към социализма. Т. II, С., 1972, с. 248.

ския съюз, с който още през 1945 г. беше сключена търговска спогодба. Тази помощ ни беше предоставена в момент, когато самият Съветски съюз трябваше да преодолява големи трудности за възстановяване на своята силно пострадала от войната икономика.

Второ — на новото отношение на трудещите се към производствената дейност. Не само в държавните и кооперативните, но и в частните индустриални предприятия се зароди социалистическото съревнование. Това беше израз на вярата на трудещите се, че със своя всеотдаен труд те помагат за укрепването на народнодемократичната власт и за прогресивното развитие на страната по пътя на социализма.

През годините на борбата за утвърждаване на народнодемократичната власт беше положено началото и на осъществяването на социалистическата културна революция в България. БРП(к) изхождаше от указанието на Маркс, че пролетарската революция е нужна на трудещите се не само за да изменят съществуващите условия, но за да изменят и самите себе си. В своята дейност тя се ръководеше от разбирането, че „осъществяването на социалистическа революция в областта на идеологията и културата и създаването на многобройна интелигенция, предана на работническата класа на трудовия народ, на делото на социализма“⁴⁷ е една от общите закономерности на социалистическата революция и строителството на социализма. Като се учеше от опита на КПСС, партията знаеше, че социалистическата културна революция е необходима не само за да ограмоти, да просвети и направи по-културни трудещите се, а и за да ги подготви за строителството на социализма, да подготви основния субект на историческото развитие, човека — съзнателен творец, строител и ръководител на новото, комунистическото общество.

Задачите на културната революция бяха в тясна връзка с решаването на политическите и икономическите задачи.

Обстоятелството, че социалистическата революция в България победи във формата на народната демокрация, внесе някои особености при осъществяването на социалистическата културна революция. Преди всичко, преодоля-

⁴⁷ Декларация на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии в Москва. С., 1957, с. 13.

ването на буржоазната идеология и пълното преустройство на културния фронт върху основите на марксизма-ленинизма у нас започна с борбата за изкореняване на идеологията на фашизма и великобългарския шовинизъм, които бяха пуснали корени в някои среди, главно на интелигенцията и младежта. С голяма острота Димитров поставяше задачата желязната идеологическа метла да „измете авгиевите обори, натрупани от фашизма на идеологическия и културния фронт“.

С все по-ясно очертаващата се социалистическа насока на развитие нарастваха силата и дълбочината на промените и на културния фронт. Партията творчески прилагаше ленинското указание, че социалистическата културна революция не се осъществява на пусто място, а върху основите на критичното възприемане и усвояване на културното наследство. Под влияние на съветската култура и в резултат на правилната линия на БРП(к) по културните въпроси демократическата тенденция на българската култура беше силно развита. Огромната част от интелигенцията застана на страната на народнодемократичната власт. „... Всичко действително талантливо и способно за творчество из средата на българската интелигенция — констатираше Георги Димитров — или активно участва в строителството на нашата народна република, или съдейства според силите и възможностите си на това строителство.“⁴⁸ Това беше резултат и на огромните грижи на партията за отвоюването и приобщаването на представителите на заварената интелигенция на страната на народа. Когато се налагаше, БРП (к) прибегваше и до отстраняване и предаване на съда на най-отявлените фашисти — професори и други дейци на културния фронт, които активно се противопоставяха на градивната политика на народнодемократичната власт и продължаваха да пропагандират идеологията на фашизма.

В условията на неимоверно много нарасналата политическа активност на трудещите се партията с помощта на читалищата, Отечествения фронт и другите обществени организации проведе система от мероприятия за ликвидиране на неграмотността, която в някои райони беше все още значителна. Наред с това народнодемократичната власт направи много за демократизирането на всички степени на народната просвета, в това число и висшето образование.

⁴⁸ Димитров, Г. Съч. Т. 13, с. 495.

Едновременно с мероприятията за изкореняване на фашизма и демократизиране на културния фронт партията започна системна и целенасочена дейност за пропагандиране на марксизма-ленинизма не само сред своите членове, но и сред останалата част от населението на страната. Извършена бе значителна работа и за създаването на нова, предана на партията и народната власт интелигенция из средата на работническата класа и трудещите се селяни.

Утвърждаването на народнодемократичната власт и социалистическото развитие на България, възприемането от всички партии, влизащи в Отечествения фронт, на идеята за построяването на социализма свидетелствуваше за успешното решаване и на задачата за демократизирането на целия идеологически фронт. На преден план като главна непосредствена задача към 1948 г. излезе пълното и цялостно преустройство на фронта на културата, науката, изкуството и образованието върху основата на марксизма-ленинизма. Благодарение на сътрудничеството между различните партии, помощта и въздействието на БРП(к) и на марксизма-ленинизма, както писа през февруари 1948 г. Кимон Георгиев, „даже и такива политически партии и организации, които формално не стояха на марксистки позиции, можаха да се сближат със социалистическите разбирания и да се убедят в тяхната най-голяма ценност⁴⁹. Това сътрудничество под ръководството на комунистическата партия, продължава той, „даде възможност на голямото мнозинство на нашия народ и интелигенция да се проникнат от убеждението, че само по пътя на социализма ние ще можем да преобразим нашата страна“.⁴⁹

Завоюваните успехи в политическото, икономическото и културното развитие на България свидетелствуваха, че към 1948 г. значително бяха преизпълнени задачите от Програмата на Отечествения фронт от 1942 г. и Програмната декларация на правителството на Отечествения фронт от 17 септември 1944 г. Животът все по-настоятелно изискваше да се разработи и приеме цялостната програма и генерална линия за разгърнато строителство на социализма. На тази обективна историческа необходимост трябваше да отговори Петият конгрес на БКП.

⁴⁹ Изгрев, 2 февр. 1948.

БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ПОБЕДАТА НА СОЦИАЛИЗМА

(декември 1948 — април 1956 г.)

1. Петият конгрес на БКП и разработването на генералната линия на партията за построяване на социализма

Петият конгрес на БКП се състоя от 18 до 25 декември 1948 г. в София. През изтеклите дотогава четири години от победата на Деветосептемврийската революция в България бяха настъпили съществени изменения. Въпросът „кой—кого?“ в политическата област беше решен напълно, беше утвърдена окончателно народнодемократичната власт като форма на диктатурата на пролетариата. Димитровската конституция закрепил по законодателен път революционните завоевания и гарантирал социалистическото развитие на България.

Социалистическият сектор в икономическата област беше завоювал сериозни позиции. Той беше 92,9% в промишлеността, почти сто процента във външната търговия и кредита и около 68,8% във вътрешната търговия. В селското стопанство имаше 84 ДЗС със 775 000 дка земя и над 1000 ТКЗС със 73 000 кооператори и 3 000 000 дка земя.¹ Социалистическият сектор участвуваше с 44,5% в създаването на националния доход. В резултат на успешното изпълнение на Двегодишния стопански план беше достигнато и надминато, особено в областта на промишлеността, довоенното равнище.

В областта на културата беше преодоляна идеологията на фашизма и великобългарския шовинизъм. Бяха направени първите стъпки за преустройството на културния фронт върху основата на марксизма-ленинизма.

В резултат на това обективните социално-икономически

¹ БКП в резолюции и решения ... Т. IV, с. 143.

закони на социализма получиха широко поле за действие. Те определяха облика на нашето развитие. От една страна, те налагаха възприемането на курс за разгърнато планово изграждане на социализма, а, от друга, направиха възможно изработването на цялостна генерална линия на партията за практическото реализиране на тази обективна необходимост.

За възприемането на такъв курс благоприятствуваше и уреждането на външнополитическото положение на България: сключването на мирен договор, установяването на редовни дипломатически отношения не само със социалистическите, но и с капиталистическите страни, сключването на 18 март 1948 г. на Договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ със СССР. Такива договори бяха подписани и с другите социалистически страни.

В международната обстановка към 1948 г. също настъпиха съществени промени, които не само съдействуваха, но и налагаха да се възприеме курс на ускорено планово развитие по пътя на социализма: задълбочаването на революционния процес в другите народнодемократични страни доведе до утвърждаването в тях на диктатурата на пролетариата, а в резултат на това — до пълното оформяне на световната социалистическа система. Израз на това бяха не само сключените между тях съюзни договори, но и създаването през 1949 г. на Съвета за икономическа взаимопомощ. Важно завоевание на световния революционен процес беше създаването на Германската демократична република, победата на революцията в Китай и създаването през ноември 1949 г. на Китайската народна република.

Оформянето на световната социалистическа система, неразделна част от която е НРБ, създаде новите взаимоотношения между държавите, влизаци в нея, което спомогаше за ускоряването на социалистическото строителство. В същото време това налагаше всяка социалистическа страна членка на СИВ да си изработи цялостна генерална линия и програма за ускорено планово изграждане на социализма, за да дава в максимална степен своя принос в укрепването на икономическата, политическата и военната мощ на социалистическата система. Това беше тяхната първа интернационална задача и задължение.

Обстоятелството, че Петият конгрес на партията трябваше да отговори на обективната необходимост да се изработи генерална линия за построяването на социалисти-

ческия обществен строй, предопредели неговото огромно, непреходно историческо значение.

Второто важно обстоятелство, което предопредели историческото значение на Петия конгрес, бе творческият подход на БРП(к) и лично на Георги Димитров при изработването на генералната линия за решаване на програмните задачи на преходния период и осигуряване победата на социалистическия начин на производство. Решенията на Петия конгрес представляват едни от най-високите върхове в развитието на политическата мисъл на партията, на нейното умение творчески да прилага принципите на марксизма-ленинизма и опита на КПСС и да дава с това съществени приноси в обогатяването и по-нататъшното развитие на теорията и практиката на социалистическото строителство.

Тази главна характерна черта в работата на Петия конгрес беше продължение и по-нататъшно развитие на революционните традиции на партията и има изключително важно и актуално политическо значение. Тя отхвърли появилите се тогава в някои комунистически партии опити да се ревизират марксистко-ленинските принципи и подчерта тяхната валидност и задължителност за всички страни, тръгнали по пътя на социализма. На конгреса Георги Димитров подчерта, че „своеобразната форма на прехода от капитализма към социализма у нас не отменя и не може да отмени основните закономерности на преходния период от капитализма към социализма, които са общи за всички страни“.²

На въпроса за основните закономерности в социалистическото строителство Георги Димитров придаваше особено значение. Имаше делегати на Петия конгрес, които в изказванията си, макар и несъзнателно, бяха склонни да поставят ударението върху онова, което отличава режима на народната демокрация от съветската власт — нещо, което можеше „да доведе до неправилни и вредни изводи“.³ Ето защо от трибуната на конгреса Георги Димитров подчерта безспорната истина, че „От факта на общността между народнодемократическата и съветската власт *в главното, в решаващото*... следват много съществени изводи за необходимостта от всестранно изучаване и най-широко използване на великия опит на социалистическото строител-

² Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 347.

³ Пак там.

ство в Съветския съюз“, че този опит, „съобразен с нашите условия, се явява единственият, най-добрият образец на строителството на социализма у нас, както и в другите страни на народната демокрация“.⁴

Изработването на научнооснована генерална линия за изграждането на социалистическия обществен строй в България изискваше да се осветлят теоретически въпросите за характера на Деветосептемврийското въстание, а също така и за характера, ролята и перспективите на народната демокрация. Без внасянето на пълна яснота по тези въпроси не беше мислимо научното формулиране на програмните задачи на партията за преходния период. Гордост за всеки българин е фактът, че Петият конгрес и лично Георги Димитров за пръв път в международен мащаб дадоха пълн и цялостен отговор на тези нови въпроси, които революционната практика постави.

„... Режимът на народната демокрация — посочи Г. Димитров — може и трябва в дадената историческа обстановка, както вече показва опитът, с успех да изпълнява функциите на диктатурата на пролетариата за ликвидирането на капиталистическите елементи и организацията на социалистическото стопанство.“⁵

Необходимо беше да се внесе пълна яснота и по въпросите от миналото на партията. Затова поставянето и на тези въпроси в Политическия отчет на ЦК на БРП(к) пред Петия конгрес също не бе случайно. Това съдействуваше за укрепване единството на партията, за мобилизиране на всички нейни сили, на всички поколения кадри в строителството на социализма, за повишаване ролята на партията в изграждането на социалистическото общество.

Като подчерта, че нашата страна и другите страни на народна демокрация вече са тръгнали по пътя на социализма, Георги Димитров формулира най-важните задачи, от които зависеше създаването на икономическите и културните основи на социалистическото общество — основната задача на народната демокрация в тогавашния етап.⁶

Генералната линия, която изработи Петият конгрес, не се отнасяше само за една петилетка. Затова не е правилно тя да се ограничава само с изграждането основите на социализма, каквато беше главната задача на приетите от

⁴ Пак там, с. 347—348.

⁵ Пак там, с. 295.

⁶ Вж. пак там, с. 296—297.

Петия конгрес Директиви за първата петилетка. Още от трибуната на конгреса Георги Димитров заяви: „През първата петилетка ние можем да си поставим задачата да положим основите на социализма както в промишлеността, така и в селското стопанство. Разрешаването на тая именно задача цели първият петгодишен държавен народностопански план. Върху тия основи през следващите две-три петилетки ще бъде изградена самата сграда на социализма, ще бъде създадено социалистическото общество у нас.“⁷ При откриването на конгреса Васил Коларов също подчерта, че „Петият конгрес на нашата партия... е повикан да начертае главните линии на политиката на нашата Народна република в преходния период към социализма.“⁸ Програмата на партията, приета от Десетия конгрес, също акцентира върху този момент, че „Петият конгрес на партията (1948 г.) разработи под ръководството на Георги Димитров програмните задачи за периода на прехода от капитализма към социализма, за победата на социалистическия обществен строй“.⁹

Заслуга на Георги Димитров е, че в Политическия отчет той определи в основни линии съдържанието на понятието основи на социализма — главното в генералната линия на партията през годините на първата петилетка. Тази обща задача, според него, обхващаше отделни задачи, сред които решаващо значение у нас имаха следните:

а) постоянно укрепване ръководните позиции на работническата класа начело с комунистическата партия във всички области на държавния, стопанския, общественно-политическия и културния живот;

б) укрепване съюза на работническата класа и трудещите се селяни под ръководството на работническата класа;

в) ускорено развитие на общественния сектор на народното стопанство, в частност сдрата индустрия;

г) подготвяне условията за ликвидиране на капиталистическите експлоататорски елементи в селското стопанство по пътя на тяхното ограничаване, а след това — на изтласкване и ликвидация;

д) всестранно развитие на производителните кооперации сред основните маси от селячеството, оказване държав-

⁷ Пак там, с. 320—321.

⁸ Петти конгрес на БКП. Стенографски протокол. Т. 1, с. 9.

⁹ Програма на БКП. С., 1971, с. 6.

на помощ на дребните и средните селяни, като се повишава тяхната заинтересованост към съюза с работническата класа и се убеждават на основата на примера в предимствата на съвместното водене на селското стопанство и се възпитават в непримиримост към капиталистическите елементи.¹⁰

Тези задачи у нас бяха още по-конкретно формулирани в утвърдения от конгреса първи петгодишен народностопански план.

Главните фактори, които гарантираха успешното изграждане на социализма у нас, бяха: народнодемократичната власт, съюзът на пролетариата със селяните при ръководната роля на пролетариата, едрото промишлено производство в ръцете на народнодемократичната държава, бързото развитие на производителните сили чрез новото стопанско строителство, кооперацията и преди всичко трудово-кооперативните земеделски стопанства и трудово-производителните занаятчийски кооперации, активната братска помощ на СССР и тясното стопанско сътрудничество със страните на народната демокрация.

От казаното става ясно, че в понятието изграждане на социалистическия обществен строй Димитров включваше както политически, така и икономически, идеологически и културни задачи. Затова генералната линия не само определяше целта — изграждането на социалистическия обществен строй, но посочваше в същото време и главните задачи, които ще я осъществяват: индустриализация и електрификация на страната, социалистическо преустройство и механизирание на селското стопанство, усъвършенствуване на социалистическата демокрация и на социалното управление, извършване на културна революция. Следователно генералната линия включваше въпросите за цялостното развитие и усъвършенствуването на системата на обществените отношения, на духовния живот. Затова погрешно е тя да се свежда само до изказаната от Георги Димитров пред конгреса мисъл, че е необходимо „чрез индустриализация и електрификация на страната и машинизиране на земеделието да се постигне за 15—20 години онова, което други страни при други условия са постигнали за цяло столетие“.¹¹ Тази изключително важна мисъл и завет на Георги Димитров се отнасяше преди всичко само до развитието на производителните сили. Тя не отразява изцяло генералната линия на партията.

¹⁰ Вж. Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 296—297.

¹¹ Пак там, с. 314.

Социалистическата индустриализация беше определена от Петия конгрес като главна и решаваща страна на генералната линия на партията, като ключов въпрос в строителството на социализма. От нея зависеше не само въпросът за бързото развитие на производителните сили, но и въпросът за социалистическото преустройство на селското стопанство и за реконструкцията на цялото народно стопанство върху социалистически основи. Поради това социалистическата индустриализация беше основата за развитието и усъвършенствуването и на производствените отношения, за повишаване ръководната роля на работническата класа и комунистическата партия, за укрепване на работническо-селския съюз, за развитието и усъвършенствуването на народнодемократическата държава.

Петият конгрес направи извода, че ускорената индустриализация на страната представлява една обективна необходимост в строителството на социализма, защото тя осигурява изграждането на материално-техническата база на социализма, повишаването на производителността на труда и подобряването на материалното и културното положение на трудещите се. Само политиката на ускорена индустриализация можеше да позволи на социализма да покаже своите предимства пред капитализма и да осигури победата му над него.

Обективната необходимост от извършването на ускорена индустриализация се чувствуваше с още по-голяма остроота в България поради нейната голяма икономическа изостаналост. Към 1948 г. тя продължаваше да бъде една изостанала в промишлено отношение и с примитивно земеделие страна, в която съотношението между селскостопанското и промишленото производство беше 70:30 в полза на селското стопанство, а съотношението между леката и тежката промишленост (между група „А“ и група „Б“) беше 26:74. За примитивния характер на промишлеността в България свидетелствуваше и фактът, че електропроизводството в 1948 г. представляваше едва 1,8% от промишленото производство, а машиностроенето и металообработването — 7,3%.

Поради всичко това Петият конгрес определи ускорената социалистическа индустриализация като ключов въпрос в изграждането на социалистическия обществен строй и формулира конкретните задачи за първата петилетка. Предвидено бе съотношението между селскостопанското и промишленото производство да стане 55:45, а между тежката и леката промишленост — 45:55. Това изискваше производ-

ството на средства за производство да нарасне 3,2 пъти, а на средствата за потребление — 1,8 пъти при общо нарастване на промишлената продукция 2,2 пъти. При това с най-високи темпове през първата петилетка се предвиждаше да расте електропроизводството — 6,7 пъти, машиностроенето — 5,8 пъти, тежката химия — 4,5 пъти.

Индустриализацията през годините на първата петилетка се съобразяваше както с конкретните условия и нужди на страната, така и с нуждите на световната социалистическа система. Това бе отбелязано по-късно и от др. Тодор Живков, който в Отчетния доклад на ЦК на БКП пред Седмия конгрес подчерта, че в условията на световната социалистическа система закономерността за социалистическата индустриализация действа малко по-иначе, отколкото в Съветския съюз преди 30-те години, когато той беше единствена социалистическа страна в света. „Като имаме предвид това — казва той, — ние извършваме социалистическа индустриализация, без да копираме темповете на индустриализацията в Съветския съюз, без да създаваме всички видове отрасли на промишлеността, развиваме промишленост, съобразена с природните богатства, икономическите възможности и нуждите на страната ни и на социалистическия лагер.“¹²

Като изясняваше въпроса за източниците, необходими за осъществяване на трудната и сложна задача за ускорена индустриализация, Георги Димитров подчертаваше, че „в своето стопанско изграждане по пътя на социализма нашият народ ще разчита преди всичко на своите собствени сили и на ресурсите на своята страна — на своя труд, спестовност и на икономичното и целесъобразно използване на своите средства и възможности. Режимът на максимална икономия трябва да бъде постоянна и ежедневна грижа на всеки стопански и държавен ръководител, на всеки работник и селянин в нашата народна република и преди всичко на всеки комунист.“¹³

Тези принципиални постановки нямат обаче нищо общо и са коренно противоположни на ревизионистката теза „за опора на собствените сили“, защото те не се противопоставяха на интернационалното единство, на взаимната помощ и сътрудничество със социалистическите страни и преди всичко със Съветския съюз. Пред Петия конгрес Г. Димит-

¹² Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 185—186.

¹³ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 315.

ров заяви, че „нашият народ е щастлив, че може да разчита също така на щедрата братска помощ на великата страна на социализма — Съветския съюз — и на тясното планомерно сътрудничество с другите страни на народната демокрация, което ще му спести много труд и много усилия и ще ускори неговото развитие“.¹⁴

Именно поради това социалистическата индустриализация на България, макар че се осъществяваше с ускорени темпове, не беше свързана с такова напрежение и с такива ограничения, както в Съветския съюз. Главен източник за нейното осъществяване се предвиждаше да бъдат социалистическите натрупвания, заделянето на около $\frac{1}{4}$ от националния доход. „Като всеки добър стопанин — заяви пред конгреса Г. Димитров — ние не ще изядем всичко, което произвеждаме, а ще отделяме една част от народния доход за ново развитие на народното стопанство — за изграждане на нови фабрики и заводи, нови машинно-тракторни станции, за нов подем на производителните сили в промишлеността и селското стопанство.“¹⁵ Това беше и единственият начин за осигуряване както на едно постепенно и неотклонно подобряване на бита на трудещите се, на едно все по-пълно задоволяване на растящите нужди на населението от града и селото и повдигане на неговото материално и културно равнище. Бързото стопанско развитие на страната беше, според Димитров, „залогът за утрешното благоденствие на нашия трудов народ, на нашите деца“.¹⁶

Характерен белег на социалистическата индустриализация особено през първите години беше изграждането на заводи за селскостопански машини, за производство на изкуствени торове и др., необходими за по-бързото социалистическо преустройство на селското стопанство, за неговото механизирание.

Творческият подход на партията при решаване въпросите на преходния период особено пролича при разработването от Петия конгрес на политиката за социалистическото преустройство на селското стопанство на основата на Лениновия кооперативен план и опита на КПСС.

Петият конгрес изхождаше от разбирането, че социалистическото преустройство на селското стопанство е обективна историческа необходимост, една от общите закономер-

¹⁴ Пак там, с. 315—316.

¹⁵ Пак там, с. 316.

¹⁶ Пак там.

ности па строителството на социализма. От политическа гледна точка беше необходимо да се създаде социалистическа икономическа база на диктатурата на пролетариата в селото, защото дребното стоково стопанство, по думите на В. И. Ленин, ежедневно, ежечасно, стихийно и в масов мащаб ражда капитализъм и застрашава съществуването на социалистическата власт, руши нейната основа — съюза на работническата класа със селяните.

От икономическа гледна точка само едрото социалистическо механизирано селско стопанство можеше да осигури развитието на производителните сили и увеличаването на селскостопанското производство. Само то може да задоволява нуждите от суровини на бързо развиващата се социалистическа промишленост и да осигурява продоволствие за постоянно растящата работническа класа, като подобрява едновременно с това положението на трудещите се селяни.

За България бързото социалистическо преустройство на селското стопанство, неговото механизирание и модернизиране се налагаше още повече и поради обстоятелството, че то бе крайно раздробено и примитивно. През 1948 г. обработваемата земя в България бе 46 941 000 дка. Тя беше собственост на повече от 1 100 000 селски стопанства и разделена на 12 205 949 парчета, т. е. на по-малко от 4 дка. При това 165 000 стопанства бяха без земя и инвентар, а 135 000 стопанства — без работен добитък. Стопанствата, притежаващи до 50 дка земя, съставляваха 77,1% от всички стопанства, а от 50 до 100 дка — 25,3%. Това бяха стопанства на бедни и средни селяни, чиято собственост беше трудова, а не експлоататорска частна собственост.

Този характер на селското стопанство не само поставяше остро необходимостта от бързата му реконструкция върху социалистически основи, но предопределяше и основните пътища за нейното реализиране.

Като се съобрази с факта, че в българското село земята представляваше трудова собственост на милионите бедни и средни селяни, още в условията на борбата против фашизма и капитализма партията не издигна искането за национализация на земята.

Поради това, за разлика от Съветския съюз, социалистическото преустройство на селското стопанство у нас трябваше да се осъществи при запазване частната собственост върху земята. Това изискваше да се търси и открие нова форма за привеждане на селските стопани върху социалистически път на развитие. Като взе предвид опита на труде-

щите се селяни за производствено коопериране и изграждане на трудово-кооперативни земеделски стопанства, което намери широко развитие след победата на 9 септември 1944 г., Петият конгрес направи извода, че „Трудовите кооперативни земеделски стопанства са вече една стабилизирана нова форма на селското стопанство, която единствено е в състояние при помощта на машинно-тракторните станции да механизира и модернизира нашето земеделие, да подобри благосъстоянието на селското население и да насочи селското стопанство към социализма“.¹⁷ Това беше във висша степен изява на уменията на комунистическата партия творчески да прилага принципите на марксизма-ленинизма и опита на КПСС при конкретните условия в България.

Социалистическото преустройство на селското стопанство чрез изграждането на ТКЗС наложи Петият конгрес на БРП (к) да даде отговор на редица други важни принципиални въпроси. Преди всичко беше обосновано разбирането на партията, че при нашите условия изграждането и развитието на ТКЗС не изисква предварително извършването на национализация на земята. Това обаче не даваше основание да се прави заключение, че е възможно построяването на социализма в село без национализация на земята. Георги Димитров посочи пътя, по който ще бъде решен този въпрос в България. „Ние . . . разчитаме — заяви той в заключителното си слово пред Петия конгрес, — че чрез постепенното въвличане на бедните и средните селяни в трудово-кооперативните земеделски стопанства, с развитието на машинно-тракторните станции, както и чрез забраната на арендата на земята, ограничаване и впоследствие забраняване на покупката и продажбата на земята, намаление и впоследствие премахване на рентата по решение на самите кооперирани селяни, условията позволяват това, практически въпросът за национализацията на земята ще се разреши, като цялата земя остане във вечно ползване от трудещите се селяни.“¹⁸

Следвайки този път, тази историческа задача отдавна е решена в България. В доклада си пред конгреса на ТКЗС (28 март 1967 г.) Тодор Живков заяви: „Фактически от дребна трудова частна собственост икономически тя (земята — б. м. — Б. Б.) се превърна в обществена, социалистическа собственост.“¹⁹

¹⁷ Пак там, с. 313.

¹⁸ Пак там, с. 346.

¹⁹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 13. С., 1975, с. 504.

Петият конгрес даде отговор и на въпроса за ликвидиранието на кулачеството като класа. „Селската буржоазия (кулачеството) — казваше Георги Димитров — ще бъде все повече ограничавана и изтиква от нейните икономически позиции на експлоататор на трудещите се селски маси, докато развитието на трудово-кооперативните земеделски стопанства не подготви условията и за нейното окончателно ликвидиране“²⁰, т. е. без да се преминава към политика на разкулачване. И тази задача, както е известно, отдавна е решена. Развитието и укрепването на ТКЗС позволиха на ЦК на БКП (6—7 юли 1956 г.) на съвместно заседание с Министерския съвет да разреши приемането на бившите кулаци в ТКЗС, без обаче да им бъде позволено да заемат ръководни постове в тях.

Благодарение на Съветския съюз и на неговата помощ Петият конгрес можа да постави задачата едновременно да се извършва социалистическата индустриализация и социалистическото преустройство на селското стопанство. Доставените от Съветския съюз трактори и друга селско-стопанска техника представляваха необходимата база за реконструкцията на селското стопанство, за показване предимствата на едрото механизирано земеделие, без което дребните селски стопани не можеха да бъдат убедени да влязат в ТКЗС. В същото време и растящите нужди на промишлеността поставяха въпроса за извършването на „социалистическата реконструкция на селското стопанство едновременно със социалистическата реконструкция и развитието на индустрията“.²¹

Петият конгрес препоръча при извършването на социалистическата реконструкция на селското стопанство строго да се спазват ленинските принципи — да се подготвят всички условия, да се оказва държавна финансова, материално-техническа, политическа и друга помощ на ТКЗС, строго да се съблюдава принципът на доброволността при влизането на трудещите се селяни в ТКЗС.

През годините на първата петилетка кооперирането на селското стопанство се предвиждаше да обхване 60% от стопанствата и обработваемата земя. Според Г. Димитров тази задача беше реална, „напълно осъществима, като се имат предвид досегашните успехи в развитието на ТКЗС“.²² За това бяха налице всички необходими предпо-

²⁰ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 324.

²¹ Пак там, с. 315.

²² Пак там.

ставки: утвърдена и укрепнала власт на пролетариата в съюз със селяните и другите трудещи се маси, успешно развиваща се социалистическа промишленост, укрепнали финанси, които даваха възможност на държавата да оказва помощ на изграждащия се социалистически кооперативен строй на село, силно развито кооперативно движение и вяра на трудещите се в неговите възможности, безкористна помощ от Съветския съюз, убеденост и вяра на трудещите се в политиката на партията.

Необходимо беше на практика да се покажат предимствата на едрото социалистическо земеделие и чрез системна разяснителна работа да се убедят трудещите се селяни и преди всичко средните селяни да вземат самостоятелно решение за влизане в ТКЗС. Партията добре разбираше, че не бива да се остави този процес да става стихийно, и насочи цялостната си дейност за активно въздействие върху трудещите се селски маси.

Петият конгрес разработи творчески и въпросите на социалистическата културна революция. Партията знаеше, че осъществяването на социалистическа революция в областта на културата и създаването на многобройна интелигенция, предана на работническата класа, на трудовия народ, на делото на социализма е една от общите закономерности на строителството на социализма. Пред конгреса Георги Димитров подчерта, че „Изпълнението на стопанските задачи е най-тясно свързано . . . с издигането на културното и идеологическото равнище на българския народ“, че за това е нужно „да се положат особени грижи за културното издигане и идейно-политическото възпитание на трудещите се маси от градове и села и на трудовата интелигенция в социалистически дух“.²³

Борбата на идеологическия фронт бе от първостепенно значение за изкореняването на наследството, оставено от капитализма, за преодоляването на бюрократизма, разточителството и паразитизма, за увеличаване производителността на труда и за успешното движение на нашата страна по пътя на социализма.

Петият конгрес прие специална резолюция по въпросите на културната революция. „Основна задача на партията на идеологическия фронт в сегашния исторически момент — се казваше в резолюцията на Петия конгрес — по марксистко-ленинската просвета и борбата на идеоло-

²³ Пак там, с. 323.

гическия фронт е да организира преодоляването на капиталистическата идеология във всичките ѝ разновидности, като води безпощадна и непримирима борба против упадъчните реакционни влияния на империалистическия Запад и да осигури с помощта на блестящия подем на новата съветска социалистическа наука и култура, успоредно с преобразуването на нашата страна в страна социалистическа, пълно господство на творческата и боевата марксистко-ленинска идеология във всички области на науката, изкуството и културата у нас.²⁴

Петият конгрес определи и конкретните задачи на всички ръководни звена на идеологическия фронт — Академията на науките и научноизследователските институти, висшите, средните, професионалните и основните училища. Те трябваше да доведат докрай преустройството на учебните планове и програми. Културата и изкуството трябваше да се преустроят и развиват на основата на социалистическия реализъм. Особено внимание се отделяше на развитието на средствата за масова информация и печата.

Петият конгрес изработи цялостна програма за бързо създаване на необходимите кадри за всички отрасли на обществения живот чрез организирането на рабфаци, училища за трудови резерви и други.

При разработване въпросите на социалистическата културна революция Петият конгрес взе под внимание и препоръча да се използват възможностите на такива самобитни наши културно-просветни организации, каквито са читалищата, а също така демократичните традиции в областта на всички звена на образователната система.

Като обобщил натрупания опит от дейността на партията след победата на Деветосептемврийската революция, Петият конгрес отдели значително място в решенията си на въпроса за повишаване ролята на партията. За изпълнението на тази задача той начерта насоките за подобряване на членския състав на партията, от което в най-голяма степен зависеше повишаването на нейната ръководна роля. Конгресът подчерта значението на въпросите за повишаване на политическата съзнателност и образованието на партийните членове (тъй като тогава 31 000 членове на партията бяха неграмотни, а значителен брой и малограмотни), за увеличаване броя на жените-членки на партията, за развитието на вътрешнопартийната демо-

²⁴ Вж. БКП в резолюции и решения... Т. IV, с. 133.

крация и на критиката и самокритиката като „основна движеща сила на партийното развитие от горе до долу“²⁵, на системната подготовка и правилния подбор на кадрите, на организирането и провеждането на системна проверка на изпълнението на решенията и др.

Като отчиташе обстоятелството, че правилността на генералната линия на партията за построяване на социализма в нашата страна не се оспорва от никого, че тя е общо-призната, Петият конгрес постави задачата да се издигне партийно-политическата и организационната работа до равнището на генералната линия.

Петият конгрес обърна особено внимание върху по-нататъшното развитие и повишаване ролята на общественно-политическите и масовите организации, а също така и на всички звена от държавния апарат. Поставена бе задачата да се осигури максимално участие на трудещите се в управлението на държавата и ръководството на народното стопанство. Конгресът изтъкна изключителната роля в това отношение на социалистическото съревнование и подчерта принципиалното разбиране на партията, че „в нова България мястото на всеки един... ще се определя не от името и произхода му, не от приказките му, нито от мнението, което той има за себе си, а изключително от неговия труд, от онова, което той допринася на дело за стопанския, културния и обществения напредък на своя народ“.²⁶

С разработката на основните въпроси на социалистическото ни развитие Петият конгрес отговори на поставената пред него историческа задача. Като използва творчески принципите на марксизма-ленинизма и опита на КПСС, той въоръжи партията и народа с ясна, научнообоснована генерална линия за изграждане на социалистическия обществен строй. А това беше най-важната предпоставка, без която биха били немислими завоюваните в кратък исторически срок големи успехи в социалистическото изграждане на нашата родина.

²⁵ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 333.

²⁶ Пак там, с. 318—319.

2. БКП начело на борбата за осъществяване на социалистическа индустриализация, социалистическо преустройство на селското стопанство и социалистическа културна революция

Решенията на Петия конгрес предизвикаха небивал подем и ентузиазъм сред работническата класа, трудещите се селяни и народната интелигенция. Ясното посочване на целите, задачите и средствата за тяхното реализиране имаше огромно значение за разгръщане на творческите възможности на народните маси, за разгаряне на масово съревнование за изпълнение на конгресните решения. И този път наличието на правилна политическа линия на партията представляваше най-важният предварителен фактор за ускореното развитие на страната по пътя на социализма.

За ускореното развитие по пътя на социализма започна да се проявява с по-голяма сила и друг изключително важен фактор — разширяване действието на обективните икономически закони на социализма, закономерностите на побеждаващия в България социалистически обществен строй. Наред с това все по-широки размери вземаха сътрудничеството и взаимната помощ между социалистическите страни и преди всичко със Съветския съюз, което оказваше благотворно въздействие върху всички сектори в нашия общественно-политически, икономически и културен живот.

В същото време имаше фактори и обстоятелства, които задържаха развитието на България по пътя, начертан от Петия конгрес.

Преди всичко, голямата икономическа изостаналост на нашата страна създаваше редица допълнителни трудности, които пречеха на нейното ускорено развитие по пътя на социализма.

Върху дейността на БКП се отрази също така преждевременната смърт на вожда и учителя на българския народ Георги Димитров (2 юли 1949 г.). В негово лице не само БКП, но и цялото световно комунистическо и работническо движение загуби един от най-изтъкнатите свои дейци.

След смъртта на Георги Димитров проникнаха в нашия обществен живот възгледите на култа към личността и свързаните с него неленински методи на работа и ръководство, които водеха до отклонения от правилната поли-

тическа линия и забавиха темповете на изграждането на социализма в България.

Но колкото и силно да беше проявлението на култа към личността, той не можеше да отмени действието на посочените благоприятни фактори, които осигуряваха успешното изграждане на социализма. Те именно определяха характера на нашето развитие и осигуриха завоюването на значителни успехи в индустриализацията, социалистическото преустройство на селското стопанство и на културния фронт. Култът към личността и вредните последици от него попречиха обаче тези успехи да бъдат още по-големи. Такава бе и оценката на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., на който теорията и практиката на култа към личността бяха подложени на сурова, но справедлива критика. В неговите решения изрично се подчертаваше, че „като отчете големите постижения на партията в мобилизиране силите на нашия народ за успешното изграждане на социализма, пленумът на Централния комитет смята, че тези успехи биха били значително по-големи, ако култът към личността и свързаните с него вредни, немарксистки методи на работа не бяха намерили през последните години значително място също в редовете на Българската комунистическа партия и на целия наш обществен живот“.²⁷

Същността на (култа към личността) се заключава в нарушаването и погазването на ленинските принципи и норми, в поставянето на дадена личност над колектива и пренебрегването на неговото мнение, във вземане на еднолични, субективни решения, твърде често неотговарящи на обективните изисквания, в прилагането на непартийни методи при тяхното реализиране. Такава обстановка у нас се утвърди след смъртта на Георги Димитров с издигането на Вълко Червенков за генерален секретар на партията и министър-председател на НРБ, а след това и за председател на Националния съвет на Отечествения фронт.

Главният фактор за пораждането и утвърждаването на това чуждо на марксизма-ленинизма явление не е външният фактор — не е влиянието на култа към личността на И. В. Сталин, който несъмнено има своето място, а вътрешният — стремежът на дадена личност да се постави над колектива и еднолично да решава въпросите, при което естествено се стига до субективизъм и волунтаризъм, до

²⁷ БКП в резолюции и решения... Т. V, с. 6—7.

неправилни решения и грешки, спъващи развитието на страната по пътя на социализма. Влиянието на външния фактор се чувствуваше с не по-малка сила и по времето, когато начело на партията и държавата стоеше Георги Димитров. Тогава обаче култ към личността в БКП нямаше, защото независимо от огромния си авторитет той строг следеше и последователно прилагаше традиционните за нашата партия ленински норми и принципи на партиен живот и ръководство, спазваше колективния метод на работа, поощряваше развитието на вътрешнопартийната демокрация, на критиката и самокритиката.

Не бива да се забравят обаче и обективните условия и предпоставки, върху които израства и се развива култът към личността. Това бяха трудностите на преходния период в една изостанала дребнобуржоазна страна. Както учи В. И. Ленин, при изграждането на социализма в такава страна винаги има реална опасност от два уклона: десен — да се отстъпи от позициите на марксизма-ленинизма и партията да се приспособява към частнособственическите интереси и психология на дребната буржоазия и особено на селяните, което забавя изграждането на социализма и крие опасност за отклоняване от социалистическия път на развитие; ляв — да се проявява сектантско-догматическо нежелание политиката на партията да се съобразява с тези интереси и психология на селските маси като собственици, стремеж чрез административни мерки да се правят опити за ускоряване на победата на социализма. По своята същност култът към личността беше проявление на втория уклон.

Само така може да се обясни защо нарушаването на ленинските норми и принципи на партийно ръководство получиха широко разпространение в работата на значителен кръг партийни кадри, защо в тях надделяваше субективното желание по-бързо да се рашават въпросите, без да се отчитат в достатъчна степен изискванията на обективните закономерности. Неленинските методи, стремежът чрез административни мерки да се ускорява изграждането на социализма водеше на практика до забавяне на темповете и до засилване на трудностите на преходния период от капитализма към социализма.

Непосредствено след Петия конгрес Централният комитет се зае да реализира едно от главните негови решения — да се приведе дейността на субективния фактор, на цялата система на социалното управление (партийните, дър-

жавните и обществените органи и организации) в съответствие с изискванията на политическата линия на партията. В тази насока бяха проведени редица мероприятия, които водеха до засилване и укрепване на партийните ядра във всички сектори на нашия живот, до повишаване ролята на партийните организации, групи и ръководни органи, до подготовка на партийните кадри и натрупване от тях на опит в ръководството на сложните процеси на социалистическото строителство, до създаване на огромна армия от нови, млади кадри във всички сфери на обществения живот, повишаване на марксистко-ленинската съзнателност на членовете на партията и на трудещите се. Това са закономерности в развитието на партията като жив политически организъм, закономерности на развитието на социалистическия обществен строй. Действието на тези закономерности ограничаваше все повече проявлението на чуждия на тях и на марксизма-ленинизма култ към личността, подготвяше условията и предпоставките за неговото отхвърляне и преодоляване. Това бе главният вътрешен фактор, който направи възможно партията да преодолее това чуждо на нея явление и да се изяви с пълна сила като организатор и ръководител на ускореното развитие на България по пътя на социализма.

Непосредствено след Петия конгрес ударението бе поставено върху подобряването на партийно-политическата и организационната дейност на партията. Основа за това бяха насоките, залегнали в приетия от конгреса нов Устав на партията. Тя се ръководеше от указанията на В. И. Ленин, че живото творчество на масите е основният фактор на новата общественост.²⁸ Това изискваше преди всичко да се подобри ръководната организаторска дейност на авангарда на работническата класа и трудещите се, да се повишава постоянно ръководната роля на комунистическата партия.

Тази задача трябваше да се осъществи с помощта на специални решения и конкретни мероприятия за подобряване работата на ръководните партийни органи — на ЦК и на неговия апарат, на окръжните, околийските и градските комитети на партията. Укрепен бе инструкторският апарат на ЦК и отделите при него, особено отделите „Промислен“, „Селскостопански“, „Строителен“ и др., с цел да се осигури по-квалифицирано и конкретно ръководство

²⁸ Ленин, В. И. Съч. Т. 26, с. 283.

на основните сектори на социалистическата икономика. Подобна реорганизация бе направена и в създадените в края на 1949 г. окръжни комитети на партията. Укрепиха се и околийските партийни комитети, за подобряване на чиято работа бяха приети и публикувани специални решения на Централния комитет.

За да се издигне ролята на първичните партийни организации, бяха изградени общо заводски и общоучрежденски партийни комитети в организациите с над 500 членове. На производствените партийни организации бе дадено правото на контрол над административното ръководство. С решение на Политбюро от юни 1951 г. се формираха партийни групи по производствени участъци. В изпълнение на решенията на Петия конгрес и на Инструкцията на ЦК от 25. X. 1948 г. бяха прочистени партийните организации, което доведе до подобряване на социалния състав на партията. Относителният дял на работниците се увеличи от 26,5% към Петия конгрес на 34,06% към Шестия конгрес на БКП. Приети бяха специални решения за подобряване състава и засилване помощта на партийните организации в пограничните райони и на селските партийни организации.

За подготовката на кадри още през 1949 г. бяха организирани различни школи и курсове. Бяха създадени двегодишна Висша партийна школа, която от 1951 г. се превърна в тригодишна, едногодишни школи в София и Пловдив, 12 междуоколийски тримесечни курсове, множество постоянно действащи едномесечни курсове при околийските комитети. На 8 април 1949 г. Централният комитет излезе със специално решение за подобряване на партийното ръководство на пропагандата на марксизма-ленинизма и агитационно-разяснителната работа. Към ЦК, окръжните и околийските комитети бяха изградени сектори „Партийна просвета“, „Публична пропаганда на марксизма-ленинизма“ и „Агитация“. Разшири се мрежата на партийните кабинети. Въведена бе учебна година в партийната просвета.

За усъвършенствувание държавните органи и разширяване стопанско-организационните функции на социалистическата държава също бяха проведени многобройни мероприятия. Едно от най-важните сред тях бяха изборите за местни органи на властта (народни съвети) на 15 май 1949 г. и на окръжни народни съвети на 18 декември 1949 г. Чрез тях завърши цялостното изграждане на сис-

темата на народнодемократичната държавна власт от горе до долу. Наред с това бяха създадени нови министерства. Върховният стопански съвет се превърна в Държавна планова комисия, засили се и се укрепил Комисията за Държавен контрол, създадени бяха 20 индустриални обединения с цел да се осигури по-конкретно ръководство на социалистическите предприятия. За подобряване на държавното ръководство на икономиката голяма роля изиграха специалните решения на Централния комитет за работата на министерствата на електрификацията и мелиорациите, на земеделието, на търговията и др.

Новото устройство на държавния апарат издържа проверката на историята. В доклада си пред Третата редовна сесия на Народното събрание от 10 март 1959 г. във връзка с преустройството и по-нататъшното подобряване на работата на държавния апарат и ръководство на народното стопанство др. Тодор Живков заяви: „Досегашното устройство на държавния апарат и досегашната организация на стопанското ръководство имат свое историческо оправдание. При условията на прехода от капитализма към социализма те изиграха голяма положителна роля, позволиха да се съсредоточат усилията за социалистическата индустриализация на страната, за победата на кооперативния строй на село, за успешното развитие на социалистическата културна революция у нас.“²⁹

Редица мероприятия бяха проведени и за подобряване работата на обществените организации. На 2 март 1950 г. излезе специално решение на Политбюро за работата на Централния съвет на професионалните съюзи. През ноември 1951 г. на специален пленум на ЦК на БКП бяха изяснени техните задачи в борбата за построяването на социализма, за подобряване работата им по ръководството на съревнованието и на културно-просветната им работа. Няколко решения на Политбюро на ЦК на БКП бяха посветени на подобряването на работата на ДСНМ, на партийното ръководство и засилването на политическото ядро в него.

Отечественият фронт се изгради и оформи напълно като единна общественно-политическа организация, която уточни своите задачи в борбата за изпълнението на новия петгодишен стопански план. За превръщането му в най-широка общественно-политическа опора на народнодемо-

²⁹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 5, С., 1975, с. 33.

кратическата власт значително попречиха обаче погрешните постановки, залегнали в решенията на неговия Трети конгрес, за сливане дейността му с дейността на съветите и за превръщането му в техен придатък.

Култът към личността и свързаните с него неленински методи на работа дадоха отрицателни последици и върху развитието на останалите обществени организации, както и върху всички звена от системата на социалното управление. Но те не бяха в състояние да спрат развитието на нашата страна по пътя на социализма, не можеха да отменят действието на закономерностите на изграждането на социалистическия обществен строй и усъвършенствването на партията като жив политически организъм и общопризнат ръководител на трудещите се.

(След историческия Пети конгрес главното внимание на партията беше насочено към решаването на въпроса за ускорената социалистическа индустриализация на България. Затова беше необходимо преди всичко да се осигурят необходимите източници на средства. Както подчертаваше Георги Димитров пред конгреса, вниманието беше насочено към най-пълното използване на вътрешните източници. Главен вътрешен източник бяха социалистическите натрупвания в народното стопанство, които с всяка година нарастваха заедно с растежа на националния доход. Ако в 1939 г. националният доход възлизаше на 15 811 млн. лв., то в края на първата петилетка той бе вече 26 822 млн. лв., а в 1957 г. — 32 089 млн. лв. Средно през годините на първата петилетка за социалистически натрупвания се заделяше 25% от националния доход.

Ежегодно се изменяше относителният дял на основните отрасли на народното стопанство във формирането на националния доход — промишлеността и селското стопанство. Ако през 1948 г. дялът на промишлеността в националния доход беше 37%, а на селското стопанство — 46,5%, то през 1952 г. дялът на промишлеността вече нарасна на 46,6%, а този на селското стопанство — на 37,9%. Социалистическата промишленост се превърна в основен и решаващ източник в създаването на постоянно растящия национален доход на България. Работническата класа ставаше главна сила в създаването на националния доход, а заедно с това и в набирането на средства за социалистическата индустриализация на страната.

От това обаче съвсем не следва, че селското стопанство и трудещите се селяни не играеха съществена роля в ре-

шаването на тази изключително сложна и трудна задача. Селското стопанство беше главният покупател на промишлената продукция. В промишлеността тогава се включваше голяма част от селскостопанската продукция след нейната първична преработка.

Освен това трудещите се селяни бяха и най-масовите данъкоплатци. Макар абсолютният и относителният дял на данъците при формирането на държавния бюджет да намаляваше, те играеха определена роля за набирането на средства, които се използваша за индустриализацията на страната. През 1944 г. техният дял в бюджета на държавата беше 65,5%, през 1949 г. — 11,4%, а през 1952 г. — 6,7%. Трудещите се селяни участваха активно и във вътрешнодържавните заеми. Постоянно растящите спестявания на населението, в това число и на няколкомилionenната маса трудещи се селяни, бяха използвани от държавата за решаването на задачите за индустриализирането на страната.

Държавата също събираше значителни средства от селското стопанство чрез системата на цените, които се използваха за изграждането на големите промишлени обекти през годините на първата и втората петилетка. По силата на закона за задължителните държавни доставки селяните предаваха на държавата на ниски цени, като правило под размера на себестойността, цялата своя стокова продукция. Това доведе до разтваряне на пожицата между цените на промишлените стоки и селскостопанските произведения. Според някои изчисления това съотношение беше: през 1948 г. — 687,1 към 624,5; 1949 г. — 697,4 към 654,6; 1952 г. — 1085,8 към 470,8; 1953 г. — 1010,9 към 388,9.

Стесняването на пожицата през 1949 г. бе от изпълнение решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП от 1949 г., които целеха укрелването на икономическата основа на съюза на работническата класа със селяните. Това стана с повишаване цените на селскостопанските произведения, особено на зърнените храни, и засили материалната заинтересованост на трудещите се селяни от увеличаване на селскостопанската продукция.

През 1952 г. вследствие на култа към личността бяха изоставени препоръките на Юлския пленум и цените на селскостопанските произведения бяха на няколко пъти снижавани. В същото време при провеждането на паричната реформа и премахването на купонната система за промишлените изделия останаха в сила цените на свободна продаж-

ба. Поради това индексът на цените на промишлените произведения рязко се увеличи.

Така че трудещите се селяни имаха изключително сериозен дял в набирането на средства за индустриализацията на страната. Те понесоха значителни лишения при решаването на този кардинален въпрос на социалистическото строителство. На практика се показваха силата и ролята на здравия съюз на работническата класа и трудещите се селяни като основен фактор за социалистическото изграждане на нашата родина.

През годините на първата и втората петилетка решаваша роля за набирането на средства за индустриализацията изиграха заемите, които Съветският съюз предостави на България. Още през 1947 г. за изграждането на Химкомбината в Димитровград и други обекти СССР даде на нашата страна 123,5 млн. рубли. През 1948 г. той отпусна нови 212 млн. рубли за изграждането на Оловно-цинковия, Содовия, Авторемонтния и други заводи. През 1950 г. бяха предоставени още 23 млн. рубли за изграждане на промишлените обекти в Рудозем.

Много грижи бяха отделени и за подготовката на кадри за изграждащата се социалистическа промишленост. Това ставаше чрез издигането на ръководни постове на работници, чрез привличане и превъзпитаване на старите инженерни и други кадри и главно чрез бързо създаване на нови, социалистически кадри из средата на работниците и трудещите се селяни. През 1953 г. 20% от студентите бяха работници или от работнически произход. През годините на първата петилетка бяха подготвени повече от 70 000 специалисти със средно и висше образование. Броят на инженерно-техническите кадри през 1953 г. достига 29 085 души, а през 1957 г. нарасна на 44 038 души.

В подготовката на кадрите и повишаването квалификацията на работниците решаващо значение имаше помощта на Съветския съюз. Много специалисти получаваха висшето си образование в СССР, а други изучаваха на място опита на съветските специалисти и челници в производството. Широко се разпространяваше в страната опитът на съветските челници Борискин, Щирьов, Чутких и др.

За масовото разгаряне на социалистическото съревнование и подобряването на неговото ръководство от значение бяха решенията на Централния комитет на БКП, ОРПС, Министерския съвет и др. През май 1950 г. Политбюро на ЦК на БКП прие специално решение за ускоря-

ване изграждането на Химкомбината и ТЕЦ „Марица-изток“ в Димитровград, което трябваше да завърши до края на 1951 г. вместо в предвидения по плана срок — 1953 година. През ноември 1951 г. специален пленум на ЦК на БКП взе решение за подобряване работата на ОРПС в организирането на социалистическото съревнование. През декември 1951 г. Министерският съвет прие специално постановление за държавния план през 1952 г., с което се определяше нивото на промишлената продукция през 1952 г. да надхвърли предвиденото за 1953 г. с 16,5%.

Всичко това означаваше, че първият петгодишен план трябва да бъде изпълнен в областта на промишлеността за по-малко от четири години. В страната се разгоря масово социалистическо съревнование. Поставената от партията задача беше изпълнена.

Това беше тържество на генералната линия на партията, начертана от Петия конгрес. В сравнение с 1948 г. промишлената продукция нарасна с 203%, а в сравнение с 1939 г. — с 430%. Осигурен беше средногодишен прираст на промишлена продукция от 24% вместо предвидения по плана 17,6%. С подчертано предимство и по-високи темпове се развиваха отраслите от група „А“ — обемът на тяхната продукция се увеличи с 821%, а на група „Б“ — с 315% в сравнение с 1939 г., а по отношение на 1948 г. — съответно с 329 и 166%. Съотношението между тях се измени на 43,2:56,8.

Всичко това свидетелствуваше за значителните успехи на социалистическата индустриализация през годините на първата петилетка. Положени бяха основите за изграждането на промишлената база на социалистическа България.

Едновременно с борбата за социалистическа индустриализация БКП отдели голямо внимание през годините на първата петилетка за решаването на най-трудната задача на преходния период — социалистическото преустройство на селското стопанство. В това отношение главните усилия на партията след Петия конгрес бяха насочени към решаването на задачата да се убедят трудещите се селяни и преди всичко средните селяни в предимствата на едрото механизирано кооперативно селско стопанство. В тази дейност партията се ръководеше от указанието на Петия конгрес за строго спазване на ленинския принцип за доброволността при кооперирането, но заедно с това ѝ беше чужда теорията за „самотека“. Ето защо тя активно въздействуваше върху трудещите се селяни, ускоряваше решението им за влизане в ТКЗС.

Чрез разширяване мрежата на МТС, ДЗС и доставката от Съветския съюз и другите социалистически страни на трактори, комбайни и друга селскостопанска техника БКП и народнодемократическата държава помагаша на кооперативните стопанства да демонстрират своите предимства пред дребното еднолично земеделие. Към 1950 г. в България имаше 96 МТС, които притежаваха 90% от едрия селскостопански инвентар. Те разполагаха с 5778 трактора, приравнени към 15 к. с., и извършваха 17 вида селскостопански работи в обем на 18 млн. дка мека оран.

Също така и чрез укрепването на ДЗС се помагаше на ТКЗС, като ги снабдяваха със сортови семена, високопродуктивни видове животни и т. н. От 91 с 801 000 дка земя през 1946 г. броят на ДЗС нарасна през 1954 г. на 108 с 2 007 000 дка земя и те разполагаха с повече от 1400 трактора и 340 комбайна. Добивите от декар бяха средно с около 30% по-високи от тези на частните земеделски стопани.

Партията въздействуваше върху трудещите се селяни и чрез последователно осъществяваната от нея политика на ограничаване и изтласкване на кулачеството като класа. Върху селската буржоазия беше нанесен сериозен удар още с аграрната реформа и особено със закона за изкупуване на едрия земеделски инвентар, когато в ръцете на държавата преминаха 4010 трактора, 4917 вършачки, повече от 1500 мелници и др. Кулачеството се ограничаваше и със закона за прогресивно-подоходния данък, при който прогресивното облагане се увеличаваше допълнително при използването от тях на наемни работници — 10% за един работник, 15% за 2 работници, 30% за три и повече работници. През декември 1948 г. беше приет закон за забрана на натуралната аренда. Важно средство за ограничаване и изтласкване на кулачеството беше системата на задължителните държавни доставки, при която също се прилагаха прогресивното облагане и класовият подход.

Партията и социалистическата държава насочваха селските стопани по социалистически път и чрез своята ценова политика. Пред Петия конгрес Георги Димитров заяви, че държавата се стреми да установи едно сравнително твърдо и справедливо съотношение между цените на различните стоки, за да може отделният производител да знае какво ще може да си купи днес или утре. „Не бива да се допуска — подчертаваше той — повтарянето на онова положение, което се създаде след Първата световна война, когато годините на високи цени на селскостопанските про-

изведения се смениха с катастрофално падане на цените през следващите години, което доведе до масово разорение на селските производители.³⁰

В изпълнение на тези указания Юнският пленум на ЦК на БКП от 1949 г. внесе съществени корекции в икономическата политика на партията по отношение на дребните селскостопански производители, които спомогнаха да се укрепят съюзът на работническата класа със селяните. Пленумът се състоя след изборите за местни народни съвети, когато широкият контакт с избирателите даде възможност да се констатира допуснатите сериозни слабости в икономическата политика на партията към селяните.

Едно от основните направления на корекциите в икономическата политика на партията, както вече беше посочено, се отнасяше до ценовата политика. Беше решено да се повишат цените на селскостопанските произведения и преди всичко цените на зърнените храни. Цената на пшеницата беше увеличена от 0,68 лв. за килограм на 0,92 лв. (по курса от 1952 г.). Другото направление беше въвеждането и усъвършенствването системата на задължителни държавни доставки (12 април 1950 г.), при която селските стопани предварително знаеха какво трябва да предадат на държавата по определени (запнжени) цени и какво оставаше за тях - за изхранване и свободна продажба. С това се създаваше материална заинтересованост в селските стопани за най-рационално използване на обработваемата земя и получаване на по-високи добиви от декар. По своята същност системата на задължителни държавни доставки напомняше продоволствения налог, въведен от КПСС през 1921 г.

Третото направление в коригиране на икономическата политика на партията в село беше решението за отстраняване злоупотребата с монополното право на Централния кооперативен съюз за търговия със селскостопански произведения.

Важно значение имаха и решенията на пленума за отстраняване нарушенията на принципа на доброволността при изграждането на ТКЗС и особено при земеустройването чрез неравностойните замени при изграждане на блоковете на ТКЗС. За целта 88 правителствени комисии обследваха 1000 ТКЗС и коригираха редица несправедливи решения по отношение на частните земеделски стопани. Дадено бе право на неубедените кооператори да подадат заявление за освобождаване от ТКЗС.

³⁰ Димитров, Г. Съч. Т. 14, с. 317.

Трябва да се подчертае, че решенията на Юнския пленум не отслабиха, а засилиха стремежа на селските стопани за влизане в ТКЗС. През 1949 г. бяха създадени 500 нови ТКЗС и техният брой от 1100 в края на 1948 г. достигна 1601 в края на 1949 г. с 5 543 000 дка земя, което беше 13,6% от обработваемата площ.

Важно значение за разгръщане на движението за коопериране имаха и решенията на Втората национална конференция на ТКЗС (април 1950 г.). Чрез нея бяха популяризирани успехите и предимствата на ТКЗС, чиито добиви бяха с 25—30% по-високи от тези на частните стопани. Конференцията прие Примерен устав на ТКЗС — основа за организационното укрепване на кооперативния строй.

В решенията на конференцията намери известно отражение култът към личността на Вълко Червенков, по настояването на когото беше записано, че ТКЗС още не са социалистически, а създаващи се социалистически стопански предприятия. Наред с това в доклада си пред конференцията той неправилно характеризира рентата в ТКЗС като видоизменена форма на абсолютната рента, материализираща в себе си експлоататорски отношения. По-късно, спирайки се на този въпрос, първият секретар на ЦК на БКП др. Тодор Живков подчерта в доклада си пред Седмия конгрес на партията, че „рентата, която съществува в рамките на ТКЗС, е нова икономическа категория и не изразява отношения на експлоатация. Тя представлява само известна неголяма част от дохода на ТКЗС, разпределен не по количеството на труда, а по количеството на внесената от кооператорите земя. В нея икономически се реализира частната трудова собственост на членовете на ТКЗС върху земята“.³¹ Рентата на ТКЗС беше по същество отстъпка главно на средните селяни, за да бъдат спечелени те за делото на социализма.

Неиздържаните от марксистко-ленинска гледна точка положения в решенията на Втората национална конференция на ТКЗС не даваха обаче пряко отражение върху развитието на движението за коопериране.

Още през пролетта на 1950 г. във Врачански окръг и редица околии на Плевенски окръг трудещите се селяни започнаха масово да влизат в ТКЗС.

Кооперирането в българското село се разширяваше и през лятото на 1950 г. се извърши прелом в него. Това ста-

³¹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 186.

на в условията на решително настъпление срещу кулачеството в изпълнение постановлението на ЦК на БКП и Министерския съвет за задължителните държавни доставки.

По време на кампанията за прибиране на реколтата и изпълнение на постановлението за задължителните държавни доставки през неплодородната 1950 г. ТКЗС получи по-високи добиви и с известни облекчения в облагането с държавни доставки се оказаха в по-благоприятно положение и това даде голямо отражение върху частните селскостопански производители.

Към края на 1950 г. кооперирането достигна 54,1% от обработваемата земя и 47,9% от селските домакинства. В полските райони кооперирането стигна до 80, а в някои околии до 90—95%. Това беше голяма победа на партията в изграждането на социализма в българското село, което характеризираше 1950 г. като година на коренен прелом в социалистическото преустройство на селското стопанство. Същността на този прелом се състоеше в това, че в ТКЗС масово навлязоха средните селяни. Характерен белег на коренния прелом в кооперирането на българското село беше обстоятелството, че той бе осъществен при последователно прилагане политиката на ограничаване и изтласкване на кулачеството като класа, без да се преминава към политика на разкулачване, както бе в Съветския съюз през 1929—1930 г.

Определена заслуга в решаването на тази най-трудна и сложна задача на преходния период имаше съюзникът на партията — Българският земеделски народен съюз, който разгърна широка разяснителна и политическа работа за преодоляване на трудностите при осъществяването на масовото коопериране, а след това и в борбата за укрепване на кооперативния строй.

След прелома в кооперирането пред партията и народната власт се изправи задачата за организационното, стопанското и политическото укрепване на кооперативните стопанства. За целта през октомври 1950 г. Политбюро реши да се отделят допълнително средства и още до края на годината да се доставят от Съветския съюз 300 трактора и 50 комбайна, а през 1951 г. — нови 1200 трактора, 500 комбайна, 110 подвижни ремонтни работилници и необходимият прикачен инвентар. Решено бе също Българската народна банка да отпусне на ТКЗС заеми за производствени задачи, а Българската инвестиционна бан-

ка — дългосрочни заеми за строителство на стопански сгради, за трайни насаждения и др. За бързата подготовка на кадри (механизатори, звеноводи, бригадири, отчетници и др.) беше решено да се организират курсове и школи, в това число и Висша кооперативна школа за подготовка на председатели на ТКЗС. За да се постави организацията и заплащането на труда в ТКЗС върху научна основа, през февруари 1951 г. Централният комитет на БКП и Министерският съвет приеха специално постановление. Според него всички ТКЗС трябваше да се приведат на уставна база, като кооператорите им предадат полагащия се по устав инвентар, добитък и фураж и им се остави земя за лично ползване в рамките на предвидените норми.

Решаването на тези задачи беше съпроводено с надигане на класовия враг. Той се опита да използва частнособственическите настроения на току-що влезлите в ТКЗС селски стопани, които трудно се разделяха със своя добитък и инвентар. Врагът също така спекулираше със слабостите и грешките, с нарушенията на принципа на доброволността и на законността по време на масовото коопериране. По повод на извращенията на партийната и правителствената политика в Кулска околия и с. Ябланица, Тетевенско, ЦК на БКП прие и публикува на 19 март 1951 г. специално постановление.

Активизирането на класовия враг и подценяването от партийните и държавните органи на надигащата се опасност доведе до вълнения и бунтове в някои села и оклии, до разграбване на кооперативното имущество. Това свидетелствуваше, че класовата борба в отделни моменти може да се засили и да вземе остри форми, независимо от общата ѝ тенденция в преходния период да намалява и затихва.

Партията и органите на народната власт предприеха енергични мерки за преодоляване на слабостите и за обуздаване на класовия враг. През април 1951 г. се състоя пленум на ЦК на БКП, който взе важни решения за укрепване на партийната работа в село. Създадени бяха политически отдели към МТС и бяха изпратени със специални поръчения около 2000 комунисти-работници като пълномощници на ЦК за работа в село. Прочистиха се селските партийни организации от чужди елементи. Засили се подготовката на кадри за селското стопанство.

В резултат на всичко това кооперативният строй в бъл-

гарското село не само се запази, но се укрепя и разшири. През 1951—1952 г. кооперирането достигна до 60,5% на обработваемата земя и 62,5% на селските стопани. Това свидетелствуваше, че главната причина за масовото коопериране бяха не извращенията и нарушенията на принципа на доброволността, а убеждението на трудещите се селяни в правилността на партийната политика, в предимствата на едрото социалистическо селско стопанство.

Борбата за укрепване на ТКЗС се затрудняваше обаче от сериозните слабости, свързани с проявите на култа към личността. Те намираха израз в явното отстъпление от линията, препоръчана от Петия конгрес и от Юнския пленум по отношение на икономическата политика на партията в село. Цените на селскостопанските произведения бяха намалени и пшеницата през 1952 г. отново стапа 0,68 лв. на килограм, а през 1953 г. — 0,45 лв. Размерът на задължителните държавни доставки беше увеличен. Това безспорно засягаше кооперативните стопанства и кооператорите. Заплащането на трудовия ден рязко спадна.

Декретирането отгоре се наложи в селското стопанство през този период и ТКЗС се задължаваха да отглеждат и предават на държавата всички видове продукция. Установяваха се задължителни срокове за извършване на определени селскостопански работи, без да се отчитат и вземат под внимание климатичните условия. Всяко неизпълнение на разпоредбите отгоре се окачествяваше като „огъване пред класовия враг“. Затова въпреки усилията и средствата за увеличаване на механизацията, за подготовката на кадри, за засилване на масово-политическата дейност и др., организационното и стопанското укрепване на ТКЗС не се осъществяваше с необходимите темпове. Ниското заплащане на трудовия ден доведе до масово напускане на работна сила от село и преминаването ѝ в града. Забавените темпове на индустриализация, особено през втората пстилетка, пречеха тази работна сила да намери приложение в промишлеността и в България временно се появи несвойственото за социализма явление, каквото е безработицата. Животът все по-категорично показваше, че по-нататъшното развитие и укрепване на кооперативния строй настоятелно изисква да се преодолеят слабостите и грешките, свързани с култа към личността.

В борбата за решаване въпросите на социалистическата културна революция партията насочи своите усилия главно към реализиране решенията на Петия конгрес за

пълно преустройство на идеологическия фронт върху марксис-тско-ленинска основа, за подготовка на предана на социализма интелгенция и специалисти за ръководството на промишлеността, селското стопанство и другите отрасли на социалистическата икономика. Сериозно внимание беше отделено за преустройството на преподаването във всички степени на народното образование върху основата на марксизма-ленинизма. Засилен бе класовият подход в подбора на преподавателските кадри и учащите се във висшите учебни заведения. Разшири се мрежата на средните училища — от 134 през 1939—1940 учебна година те достигнаха до 294 през учебната 1952—1953 година. Броят на средните специални и технически училища растеше с още по-големи темпове — от 69 те станаха 311 за същия период, а броят на учащите се в тях от 2836 нарасна на 19 818 души.

Броят на висшите учебни заведения от 5 с 29 специалности и 10 169 студенти през 1939 г. нарасна през 1953 г. на 19 със 150 специалности и повече от 30 000 студенти, 20% от които бяха работници или от работнически произход. В изпълнение на решението на Политбюро от януари 1950 г. „За създаване на вярна на партията и народната власт социалистическа интелгенция“ беше осигурено 35—40% от приетите студенти да бъдат от работнически произход. За целта бяха организирани специални подготвителни курсове в София, Пловдив и Варна, в които се подготвяха млади работници-ударници за постъпване във висшите учебни заведения. В школите за трудови резерви през първата петилетка бяха обучени 49 747 души. В постоянно действащите школи и курсове за повишаване квалификацията на работниците само през 1951 г. се обучаваха 72 000 души.

През годината на първата петилетка особено много се разви културно-масовата работа чрез използването на читалищата и другите културни институти и масови организации, библиотечното дело, художествената самодейност и др.

Беше изградена и постоянно подобряваше своята работа системата на партийната просвета.

В работата на творческата интелгенция, в литературата и изкуството се утвърди напълно принципът на социалистическия реализъм и бяха завоювани сериозни успехи.

Разбира се и тук се чувствуваха методите на култа

към личността — широко разпространение на сектантско-догматичния подход към въпросите на теорията, декретизиране и сковаване на самостоятелната творческа мисъл. Независимо от това, главното и в тази област бяха не слабостите и грешките, а сериозните достижения в културното развитие на страната.

Шестият конгрес на БКП, който се състоя от 25 февруари до 3 март 1954 г., отчете големите постижения на партията и народа през първата петилетка и набеляза задачите през годините на втората петилетка.

В работата и решенията на Шестия конгрес намериха силно отражение вредните методи на култа към личността. Макар да декларира, че признава правилността на генералната линия на партията, начертана от Петия конгрес под ръководството на Георги Димитров, Шестият конгрес при обсъждането и приемането на Директивите по втория петгодишен план допусна сериозни слабости и отклонения от нея. Характерно за втората петилетка бе, че фондът на натрупванията бе намален — от 25% средно за първата петилетка и 24% за 1952 г., той спадна през 1956 г. на 14%. В резултат на това значително бяха забавени темповете на индустриализация. Средният годишен прираст на промишлената продукция от около 22% през първата петилетка спадна повече от два пъти и беше доведен до 10%.

Забавянето на темповете на индустриализация се отрази отрицателно върху развитието на най-важните промишлени клонове — машиностроенето и металообработването. Средният годишен темп на тяхното развитие от 30,4% през 1948—1952 г. намаля на 15,8% през 1953—1956 г.

Шестият конгрес направи невярна констатация, че през годините на първата петилетка България се е превърнала в развита индустриална страна. Като се опираше на този неверен извод, конгресът неправилно формулира централната задача на втората петилетка: „рязко подобряване на материалното и културното благосъстояние на трудещите се“³², постави в центъра на вниманието задачата за максимално развитие на производството на средства за потребление. Степента на развитие както на промишлеността, така и на селското стопанство, достигнатият размер на националния доход не можеха да осигурят рязко подобряване на материалното положение на трудещите

³² БКП в резолюции и решения... Т. IV, с. 432.

се. Освен това тази насока на развитие обричаше България да продължава да бъде аграрна страна без собствена индустриална база.

На 4 март 1954 г. на първото заседание на ЦК, свикано след конгреса, за първи секретар на Централния комитет бе избран др. Тодор Живков, но за работата на Политбюро остана да отговаря Вълко Червенков, който беше и председател на Министерския съвет.

Независимо от отклоненията от генералната линия на партията за ускорена индустриализация на страната, решенията на Шестия конгрес осигуряваха движение напред по пътя на социализма, но вече със значително по-ниски темпове.

В борбата за изпълнение решенията на Шестия конгрес голямо внимание беше отделено на работата за преодоляване на изоставането в областта на добива на каменни въглища, електроенергия, цимент и други.

През март 1954 г. колективите на 10 основни столични предприятия излязоха с призив за разгръщане на социалистическото съревнование, за повишаване на производителността на труда и за снижаване себестойността на продукцията. Техният почин беше поет от колективите на всички предприятия в страната. През октомври 1955 г. в София се свика общорепубликанско съвещание, което разгледа въпроса за разкриване на вътрешните резерви за повишаване производителността на труда и снижаване себестойността на продукцията. Масовото социалистическо съревнование осигуряваше определени успехи в развитието на промишлеността, независимо от слабостите и грешките, породени от култа към личността.

След Шестия конгрес много усилия бяха отделени за развитието на селското стопанство. През март 1954 г. се състоя съвместно заседание на ЦК на БКП с Управителния съвет на БЗНС, което излезе с Възвание към трудещите се селяни за напрегната работа в борбата за изпълнение на конгресните решения за развитие на селското стопанство. През 1954 г. бяха проведени три национални съвещания по въпросите на селското стопанство: с първенците тютюнопроизводители, памукопроизводители и животновъди.

Изключително важно значение за развитието на селското стопанство имаха решенията на Януарския пленум на ЦК на БКП от 1955 г., който обсъди доклад за по-нататъшното укрепване и разширяване на ТКЗС, за уве-

личаване и поевтиняване на селскостопанското производство и повишаване на материалната заинтересованост на ТКЗС и кооператорите. Фактически решенията на Януарския пленум бяха по същество първа стъпка за отстраняване на вредните последици от култа към личността в областта на селското стопанство. С тях се предвиждаше увеличаване на капиталовложенията в селското стопанство, намаляване на нормите за натурално заплащане на МТС, повишаване на изкупните цени на някои селскостопански произведения, намаляване на застрахователните суми, изпращане на опитни кадри от градовете за работа в ТКЗС и др. За целта беше проведен и специален вътрешен народен заем за развитие на селското стопанство. Това беше резултат от усилията на здравите сили в Централния комитет и в партията за отстраняването на най-ярките слабости и грешки, които тогава особено силно се чувствуваха в селското стопанство. Безспорно за това имаха значение и първите мероприятия на ЦК на КПСС за преодоляване на последиците от култа към личността и за развитие на селското стопанство в Съветския съюз.

Като цяло обаче култът към личността и свързаните с него нелепителски методи на работа и ръководство продължиха да оказват своето отрицателно въздействие върху развитието на партията и социалистическото строителство. Затова и в решенията на Януарския пленум причините за изоставянето на селското стопанство се търсеха и сочеха не в политическата линия и в решенията на ЦК, а в работата и решенията на местните партийни и държавни органи. Животът все по-настоятелно изискваше обаче поставянето на дневен ред на въпроса за пълно преодоляване на култа към личността и свързаните с него нелепителски методи на работа и ръководство. Без това беше немислимо ускореното изпълнение на задачите на преходния период и пълната победа на социалистическия начин на производство.

**АПРИЛСКИЯТ ПЛЕНУМ НА ЦК НА БКП
И НЕГОВОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО
НА ПАРТИЯТА И СТРАНАТА.
ПОБЕДАТА НА СОЦИАЛИЗМА В БЪЛГАРИЯ
(1956—1958 г.)**

**1. Същност и значение на решенията
на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г.**

Значението на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., както и на всяко друго събитие от историята на БКП, се определя от две главни обстоятелства: първо, от мястото и ролята на етапа на общественото развитие, в който се провежда, и, второ, от това, в каква степен даденото събитие е съумяло да даде научен отговор на проблемите и задачите, които този етап поставя пред партията и народа, доколко то е успяло да разработи вярна политическа линия и да набележи целите и задачите, пътищата и средствата за тяхното реализиране.

Априлският пленум на ЦК на БКП от 1956 г. се проведе в един преломен момент от развитието на партията и страната. Към началото на 1956 г. България вече се намираще пред прага на пълното реализиране на формулираната от Петия конгрес програмна задача за осигуряване на пълната победа на социалистическите производствени отношения, на социалистическия начин на производство във всички отрасли на икономиката, т. е. пред прага на завършването в главни линии на преходния период от капитализма към социализма. Свидетелство за това е фактът, че напълно господстващият още от края на 1947 г. социалистически сектор в областта на промишлеността осигури сериозни успехи в индустриализацията на страната, че още през 1950 г. беше извършен коренен прелом в кооперирането на селското стопанство, че през 1951—1952 г. процентът на кооперираната земя бе 60,5%, в началото на 1956 г. той достигна 75%, а за селските стопани — 77%.¹

¹ БКП в резолюции и решения . . . Т. IV, с. 409; т. V, с. 20.

Всичко това беше обективна предпоставка и основа за преминаването на страната към нов етап в социалистическото строителство. Необходимо беше да се развие по-нататък димитровската генерална линия на Петия конгрес, да се осигурят още по-високи темпове в социалистическото изграждане на Народна република България.

Това се налагаше и от обстоятелството, че след смъртта на Георги Димитров в живота и работата на БКП намери значително място чуждият на духа на марксистко-ленинската теория и практика култ към личността. „... култът към личността — се казваше в резолюцията на Априлския пленум — измести в голяма степен традициите за нашата партия изпитани методи на работа, вътрешнопартийната демокрация и колективността в ръководството и нанесе значителна вреда в организационната, идеологическата и стопанската работа на партията“, доведе „до значително засенчване ролята на народните маси и на партията в изграждането на социализма в нашата страна...“²

Без решителното преодоляване на това чуждо на марксистко-ленинизма и на социалистическия строй явление и на свързаните с него порочни методи на работа и ръководство не беше възможно разгръщане на силите на партията и народа, не беше възможно ускореното завършване на преходния период и още повече успешното решаване на задачите на следващия етап за по-нататъшно укрепване на социалистическия строй и изграждането на развито социалистическо общество.

Обективната необходимост от провеждането на Априлския пленум беше предопределена и от настъпилите изменения в развитието на международната обстановка. Развитието и укрепването на световната социалистическа система, разгръщането на националноосвободителното движение и разпадането на колониалната система на империализма, борбите на работническата класа и останалите трудещи се в капиталистическите страни доведоха до съществени изменения в съотношението на силите в международен мащаб в полза на демокрацията и социализма. Всяка комунистическа партия, всяка социалистическа страна трябваше да отстранят елементите на сектантско-догматически подход и да провеждат активна външна политика, за да дават в максимална степен своя

² Иак там. Т. V, с. 11.

принос в борбата против империализма, за укрепването на мира и развитието на световния революционен процес. Наред с това самата световна социалистическа система навлизаше тогава в нов етап на развитие, който изискваше да се засилва и задълбочава сътрудничеството и взаимопомощта между социалистическите страни, за да се укрепва икономическата и военната мощ на световната социалистическа система начело със Съветския съюз и да расте нейното влияние върху световното обществено мнение.

Огромната историческа роля на Априлския пленум беше обусловена не само от преломния характер на етапа на нашето обществено развитие, но и от обстоятелството, че неговите решения представляваха нов ярък образец на умението на БКП творчески да прилага при конкретните условия принципите на марксизма-ленинизма и да дава правилен, научнообоснован отговор на въпросите, които общественото развитие поставя пред нея. Като отхвърли сектантско-догматичния подход и субективизма, характерни за култа към личността, Априлският пленум въоръжи партията с политическа линия, в основата на която бе творческият дух на марксизма-ленинизма.

Изключително важна роля за априлската линия изиграха решенията на XX конгрес на КПСС, който се състоя през февруари 1956 г. Те бяха оценени от БКП като „понадъшното обогатяване на марксизма-ленинизма и творческото му прилагане в разрешаването на теоретическите и практическите въпроси на общественото развитие в съвременната епоха“.³ Априлският пленум на ЦК на БКП отбеляза голямото значение, което имат решенията на КПСС „за най-строго спазване на ленинските норми на партиен живот, за утвърждаване на колективното ръководство и развитие на вътрешнопартийната демокрация, за неотслабваща борба срещу остатъците от култа към личността, който намери разпространение през последните години от живота и дейността на Й. В. Сталин и намалява значението на партията и народните маси, понижава ролята на колективното ръководство на партията“.⁴ Пленумът отбеляза, че решенията на XX конгрес на КПСС „озаряват с ярка светлина и нашия път напред, откриват по-ясно перспективите на социалистическото развитие,

³ Пак там, с. 5.

⁴ Пак там, с. 6.

вдъхновяват българския народ за нови славни победи в строителството на социализма, за по-нататъшен разцвет на българо-съветската дружба, за възхода и преуспяването на Народна република България“.⁵ Затова Априлският пленум подчерта, че поуките от XX конгрес на КПСС, съобразени с нашите конкретни условия, трябва да залегнат в основата на работата на Централния комитет и на всички партийни органи и организации.⁶

Следователно теоретическа основа на решенията на Априлския пленум е марксизмът-ленинизмът, развит и обогатен в решенията на XX и следващите конгреси на КПСС, на другите братски партии и на международните съвещания на световното работническо и комунистическо движение. Гордост за нашата партия е, че след Априлския пленум тя дава достоен принос в развитието и обогатяването на революционната теория чрез творческото прилагане на марксизма при решаването на въпросите за изграждането на социалистическо общество в България.

Априлският пленум на ЦК на БКП не се занимава с конкретното решаване на един или друг въпрос на нашето развитие. Това той не можеше да направи, защото всяко решение без предварително задълбочено и всестранно проучване означаваше да се повторят старите грешки на догматизъм и субективизъм. Неговото историческо значение се заключава в това, че той разработи подхода за решаването на изрелите въпроси. Това фактически представлява и същността на априлската линия, която става ръководство за действие на цялата партия. Това е линия на творческо, научно, колективно решаване на въпросите на нашето социално-икономическо, политическо и духовно развитие, осигурила, по думите на др. Т. Живков, „динамично развитие на цялото стопанство, индустриализация на страната с ускорени темпове, интензификация и специализация на селското стопанство, разгръщане на вътрешнопартийната и социалистическата демокрация, преодоляване сковаността и създаване на творческа атмосфера във всестранныя живот на страната, издигане жизненото равнище на народа, активна външна политика, непрекъснато разширяване на всестранный сътрудничество със Съветския съюз и другите социалистически страни...“.⁷

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

⁷ Живков, Т. Избр. съч. Т. 18, 1975, с. 216.

В решенията на Априлския пленум беше записано, че се „задължава Политбюро да проучи и внесе в Централния комитет постепенно, в светлината на поуците от XX конгрес на КПСС, за решение конкретни предложения за подобряване на работата в основните сектори на нашия живот: народното стопанство, партийното строителство, идеологическия фронт, държавния апарат, професионалните съюзи, по работата сред младежта, по някои въпроси на външната политика, по въпроса за подобряване на материалното и културното положение на трудещите се и други“.⁸ Наред с това пленумът задължи Централния комитет в цялата своя дейност да спазва най-строго висшия принцип на партийно ръководство — колективността в работата — и да създаде „истинска творческа атмосфера за принципално и задълбочено обсъждане на основните въпроси на партийното и държавното ръководство“⁹, като се проведат мероприятия за внедряване на ленинските принципи и норми на партиен живот.

Беше отправен призив до всички партийни комитети и организации, към всеки комунист „настойчиво да внедряват в живота на партията ленинските норми на партиен живот, неуморно да развиват вътрешнопартийната демокрация и да усъвършенствуват стила и метода на партийната, стопанската и държавната работа, като спазват строго принципите на колективното ръководство, разгръщат критиката и самокритиката... и се борят за още по-голямо укрепване връзките на партията с масите“.¹⁰

Наред с това Априлският пленум реши да се възстановят ленинските принципи на подбор и издигане на партийните кадри, както и да се преустрои агитацията и пропагандата и цялата идеологическа работа с оглед да се изчистят те от проникналото в тях влияние на култа към личността. Политбюро беше задължено да окаже помощ за подобряване методите на работа на органите на Народната милиция и Държавна сигурност, за създаване на условия за внедряване и спазване на истинска социалистическа законност, като се възстановят правата на невинно пострадалите. Конкретно бяха решени и някои въпроси за укрепването на Секретариата на ЦК на БКП и Министерския съвет на НРБ.

⁸ БКП в резолюции и решения... Т. V, с. 10—11.

⁹ Пак там, с. 13.

¹⁰ Пак там, с. 16.

Принципните положения на априлската линия бяха творчески приложени от Централния комитет на БКП при практическото решаване на пазрелите въпроси на нашето социалистическо развитие. Решенията на следващите пленуми на ЦК и конгреси на партията представляват по своята същност по-нататъшно развитие и обогатяване на априлската линия на партията. Тази линия, която продължава да се развива и обогатява, е плод на колективния ум на партията, на ленинската зрелост на нейния Централен комитет и лично на неуморната теоретическа и практическа дейност на първия секретар на ЦК на БКП др. Тодор Живков. Тази линия е творческо приложение на ленинизма в съвременния етап на социалистическото развитие на България — етапа на изграждане на развито социалистическо общество.

Априлският пленум осъди и отхвърли не генералната линия на партията, а порочните методи, сериозните грешки и слабости в нейното осъществяване, отклоненията от нея. Той потвърди правилността на генералната линия за изграждане на социализма, възприета от Петия конгрес; потвърди големите успехи на партията в борбата за изграждане на социализма в нашата страна, които биха били значително по-големи, ако не съществуваха слабостите и грешките, породени от култа към личността.¹¹

Като съхрани безценния димитровски капитал на нашата партия, Априлският пленум обогати и разви генералната линия на партията, приведе я в съответствие с изискванията на новия етап в развитието на страната — етапа на изграждане на развито социалистическо общество, в който тя навлизаше. С това той отговори на необходимостта в преломните моменти на обществения живот партията своевременно да внася промени в своята политическа линия, за да се окаже на висотата на тези изисквания и успешно да ръководи ускореното изграждане и по-нататъшно развитие на социалистическия обществен строй. По такъв начин априлската линия продължи и разви историческите традиции на БКП, завещани ѝ от Димитър Благоев и Георги Димитров, издигна ги на нова висота, изпълни ги с качествено ново съдържание.

Основа на априлската линия са ленинските принципи. Нейна революционна същност е ленинското творческо дръзновение. Затова тя е еднакво принципно непримирима

¹¹ Пак там, с. 13.

и несъвместима както с проявите на догматизъм и сектантство, така и с дясноревизионистичните отклонения от марксизма-ленинизма. Чрез решенията на Априлския пленум Българската комунистическа партия още един път по най-ярък начин се изяви като партия на научния комунизъм, като партия на творческия марксизъм-ленинизъм.

Исторически непреходното значение на Априлския пленум се състои следователно в това, че той доразви и обогати генералната линия на партията, че разработената от него априлска линия по своята дълбока същност представлява генерална линия на БКП в условията на победения социализъм, в борбата за изграждане на развито социалистическо общество и постепенния преход към строителството на комунизма в Народна република България.

2. Дейността на партията за осъществяване решенията на Априлския пленум

Марксистко-ленинската зрелост на БКП и на нейния Централен комитет начело с др. Тодор Живков намери израз не само в разработването на априлската линия, но и в умелия такт и последователност при прилагането ѝ в живота. Централният комитет даваше пример на партийните органи и организации, на партийните кадри и членове как на практика да преодоляват целеннските методи на работа и ръководство, като се дава простор на развитието на колективността в работата, на вътрешнопартийната демокрация, на критиката и самокритиката, разгръщането на творчеството на трудещите се маси.

Огромно значение за повишаване политическата активност на комунистите и безпартийните оказаха проведените окръжни и околийски съвещания с партийните активи, на които в светлината на решенията на Априлския пленум беше анализирана дейността на окръжните и околийските комитети на партията и на първичните партийни организации.

При изпълнение решенията на Априлския пленум партията трябваше да преодолее редица трудности. Преди всичко класовият враг вътре в страната и реакционните сили на империалистическата буржоазия се опитаха да се възползват от самокритиката, която БКП си правеше по отношение на слабостите и грешките от времето на култа

към личността, за да разколебаят вярата на трудещите се в нейната политика за развитие на страната по пътя на социализма. Те разчитаха да спечелят трудещите се селяни, които като кооператори и частни стопани изпитваха големи трудности поради нарушенията на ленинския принцип за материална заинтересованост. Целта на класовия враг беше да се убие вярата на селските стопани в кооперативния строй, да се реставрира дребното частно селско стопанство, а оттам и капиталистическият обществен строй. За разгарянето на дребнобуржоазната стихия класовият враг разчиташе и се опита да използва онази част от интелигенцията, която се колебаеше по отношение на генералната линия на партията за изграждането на социализма. Той се надяваше освен това да използва за своите цели личната обида и накърнени чувства на редица партийни кадри, засегнати в годишните на култа към личността, а също така неспособността на някои от подложените на критика от Априлския пленум кадри, посетители на не-ленинските методи на работа и ръководство, да се освободят от тях и да си направят съответните изводи.

Централният комитет на БКП успя да разграничи гражданата критика от спекулирането с критиката на култа към личността. Той подчертаваше, че „колкото и да е важен въпросът за култа към личността, той не може да бъде единствен въпрос, единствена поука от XX конгрес на КПСС. Това крие опасност да не огледаме и другите изводи от XX конгрес и преди всичко проблема за решаването на редица основни икономически въпроси на нашата страна.“¹² Този извод беше направен в доклада на Политбюро на ЦК на БКП на срещата със секретарите на окръжните и околийските комитети на партията през май 1956 г., изнесен от др. Т. Живков. Вниманието на партийните органи и организации бе насочено към решаването на назрелите въпроси и непрестанното подобряване на организационната и политическата работа на партията.

Централният комитет на БКП се противопостави решително на надигналата се дребнобуржоазна стихия, като не се поколеба да приложи организационни санкции към онези партийни кадри, които спекулираха с критиката на култа към личността и със своята дейност отслабваха единството на партията, отклоняваха я от решаването на

¹² Живков, Т. Избр. съч. Т. 2, С., 1975. с. 271.

главните проблеми на нашето развитие. В духа на априлската линия и тук беше проявено необходимото търпение, като се помагаше на онези кадри, които не бяха в състояние да разберат, че основното в решенията на Априлския пленум „не е в отделните факти на проявяването на култа към личността, а в свързаните с него порочни методи на работа и ръководство, в последователната борба да се ликвидират тези методи докрай . . . , да се внедряват в живота на партията и най-точно да се спазват ленинските норми на партиен живот . . . , да се повишават активността и боеспособността на партийните организации, да се укрепват още повече връзките на партията с масите“.¹³

Спрямо идейно неукрепналите, неустойчивите партийни кадри, неподготвени да разберат важните въпроси, които животът поставяше пред партията, ЦК нареди спокойно, търпеливо и внимателно да им се разяснява същността на решенията на Априлския пленум, за да могат те правилно да ги разберат и възприемат напълно, да се разсеят без остатък всички техни колебания. Към онези, които съзнателно продължаваха да спекулират с критиката и самокритиката и да отслабват единството на партията, да се вземат най-строги организационни мерки, включително изключване от редовете на партията и разпускане на отделни организации, в които са взели връх нездрав и чужди елементи и вършат разложителна и вредна дейност.

Тази принципиална позиция на ЦК осигури укрепването на единството на партията и насочването на нейната дейност към бързо решаване на най-належащите проблеми на социалистическото развитие на страната.

Дейността на партията за последователно провеждане на линията, начертана от Априлския пленум на ЦК на БКП, беше анализирана на специален пленум на Централния комитет, който се състоя през септември 1956 г. Като отбеляза нарасналата политическа активност на партийните членове и трудещите се след Априлския пленум, Септемврийският пленум потвърди правилността на линията на Централния комитет за решителна борба против опитите на класовия враг да разколебае единството на партията, против проявите на дребнобуржоазна разпуснатост сред някои партийни членове и кадри. Той подчерта, че

¹³ Пак там, с. 274—275.

„търпеливото разясняване няма нищо общо с примирен-
чеството, с компромисите по идеологическите въпроси“¹⁴,
че внимателният подход не означава замазване на въпро-
сите, че „решителният отпор срещу нездравите елементи,
борбата срещу опитите в отделни звена на партията да се
внося чужд и антипартийен дух, разложение, дребнобур-
жоазна разпуснатост и еснафщина е необходимо условие
за разгръщане на истинска критика и самокритика в ця-
лата партия.“¹⁵

Септемврийският пленум приветствува факта, че в
краткия период от време след април „Политбюро, Цен-
тралният комитет на партията и правителството се заеха
и решиха редица назрели въпроси в областта на селското
стопанство, в областта на подобряването на материалното
и културното положение на трудещите се...“¹⁶, че те са
пристъпили към разработването и внасянето за решаване
в ЦК на „други важни стопански, държавни и идеологи-
чески въпроси, въпроси на профсъюзната работа и про-
чие“.¹⁷ Посочваше се, че главното при обсъждането и ре-
шаването на тези въпроси е „да се взема предвид и да се
обобщава живият опит“¹⁸, опитът на партийните колекти-
ви и широките трудещи се маси.

Важно място в работата на партията за провеждане
в живота на априлската линия имаше съвместното заседа-
ние на ЦК на БКП и Министерския съвет от 6—7 юли
1956 г., което по доклад на др. Т. Живков прие постанов-
ление „За по-нататъшното укрепване и разширяване на
трудова-кооперативните земеделски стопанства, за увели-
чаване и поевтиняване на селскостопанското производство
и повишаване на материалната заинтересованост на ТКЗС
и кооператорите“. В него бяха набелязани първите кон-
кретни мероприятия за възстановяване на Ленинския при-
нцип на материалната заинтересованост — чрез съответни
промени в ценевата политика, чрез засилване на финансо-
вата и материална помощ от страна на държавата към
ТКЗС и др. Констатира се, че „при създадените конкрет-
ни условия у нас кооперирането на селското стопанство
може цялостно да завърши в близките 2—3 години, като
напълно се спазва принципът на доброволността“.¹⁹ Бе-

¹⁴ Пак там, с. 479.

¹⁵ Пак там, с. 480.

¹⁶ Пак там, с. 483.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Пак там, с. 487.

¹⁹ БКП в резолюции и решения... Т. 5, с. 24—25.

ше направен изводът, че „сега, когато нашето селско стопанство е в основни линии кооперирано, когато повечето от кооперативните стопанства са вече укрепнали и здрави колективни стопанства, ние можем да приемаме за членове на ТКЗС и бивши кулаци, без обаче да се поставят те на ръководна работа“.²⁰

Това важно принципиално решение беше взето въз основа на твърдото убеждение на ЦК, че социалистическите производствени отношения и колективният труд в кооперативните стопанства ще изменят и ще превъзпитат значителната част от бившите кулаци, макар че някои от тях ще се опитват да спъват борбата за укрепването на ТКЗС. Срещу такива опити, предупреждаваше съвещанието, „трябва най-строго да се прилагат законите на страната“.²¹

Въпросите за развитието на селското стопанство, пострадало най-много от слабостите и грешките в годините на култа към личността, бяха предмет на обсъждане и на специални решения от ЦК на БКП и Министерския съвет. Приети бяха постановленията: „За организацията и заплащането на труда в ТКЗС, подобряване на агрономическото обслужване на ТКЗС и укрепване ръководството на изоставащите стопанства“ (март 1957 г.); „За освобождаване на планинските и полупланинските околии от задължителни държавни доставки на зърнени храни и за осигуряване снабдяването с хляб на населението от тези околии и районите, отглеждащи предимно интензивни култури“ (септември 1957 г.) и др.

Централният комитет започна проучването и набеязването на необходимите мерки за преодоляването на изоставането в индустриализацията на страната. Трябваше в кратък срок да се осигури работа на безработните, за което много допринесе разширяването на трудово-производителните кооперации и помощта на Съветския съюз, предоставил суровини за изработка „на шилеме“ стоки за широко потребление. Бяха проведени и мероприятия, осигуряващи бързото подобряване на материалното положение на работниците и служителите. Още през април 1956 г. Министерският съвет и ЦК на БКП приеха постановление за намаляване на работния ден в съботните, предпочивните и предпразничните дни. През декември с. г. излезе и постановление за пенсиите на земеделските стопани-кооператори, а също така и за увеличаване на заплатите на нископлатените работници и служители.

²⁰ Живков, Т. Избр. съч. Т. 2, С., 1975, с. 345.

²¹ Пак там, с. 346.

Заедно с разширяването на леката промишленост ЦК вземаше необходимите мерки за последователно провеждане на димитровския курс за преимуществено развитие на тежката промишленост — сърцевината на индустриализацията. В това отношение важно принципиално значение имаше изясняването на въпроса за мястото и ролята на България в извършващата се специализация и международно социалистическо разделение на труда в рамките на СИВ. Беше решено България да съсредоточи усилията си върху производството на цветни метали в социалистическия лагер и по-специално на олово, което да се изнася във вид на готова продукция — акумулатори, кабели и др. Тя трябваше да се специализира по-тясно в производството на електрокари, електротелфери и някои други промишлени и селскостопански машини. Практическите мерки за осъществяване на тези направления в индустриализирането на България бяха набелязани при разработването на третия петгодишен план.

За развитието на народното стопанство имаха важно значение и предприетите в духа на решенията на Априлския пленум мерки за подобряване на планирането в промишлените предприятия, чрез което се осигуряваше активното участие на трудовите колективи в съставянето на перспективните и годишните планове.

Голяма активност и целенасоченост ЦК прояви при практическото реализиране и на друга изключително важна, същностна черта на априлската линия — развитието и усъвършенствването на социалистическата демокрация. Като анализира първите резултати от провеждането на линията, начертана от Априлския пленум, Централният комитет подчерта на своя пленум през септември 1956 г., че „Големите задачи на социалистическото строителство изискват ... още по-широко да участвуват трудещите се в управлението на държавата“, като се осигури по-нататъшното демократизиране на страната и като се „подобрява работата на органите на държавната власт и управление в центъра и по места, да се укрепват връзките им с масите“²². За решаването на тази задача се препоръчваше да се проведат мероприятия за повишаване ролята на Народното събрание и народните съвети, за подобряване методите на държавното ръководство, за опростяване структурата на държавния апарат и внасяне на по-голя-

²² Пак там, с. 492.

ма оперативност и инициативност в дейността на министерствата, ведомствата и народните съвети.

В изпълнение на тези принципни указания през юли 1957 г. Централният комитет и Министерският съвет приеха постановление „За подобряване работата на народните съвети и за разгръщане инициативите на трудещите се“.

На задачата за по-нататъшно развитие и разширяване на социалистическата демокрация бяха подчинени и решенията на ЦК на БКП „За значението и задачите на Отечествения фронт в сегашната обстановка“ (януари 1957 г.), „За състоянието на работата на професионалните съюзи и главните насоки за нейното подобряване“ (април 1957 г.), „За разширяване правата на ръководителите на предприятията, на профсъюзните органи и организации, за по-активното участие на трудещите се в управлението на производството“ (април 1958 г.) и др.

С решението на ЦК за Отечествения фронт не само се отхвърляше неправилната тенденция за сливане на неговата дейност с тази на народните съвети и превръщането му в техен придатък, но се набелязаха и конкретни мерки за неговото укрепване като „най-широка народна самодейна общественно-политическа организация... живо възлещение на съюза на работническата класа, трудовите селяни и народната интелигенция, чиято главна задача е да възпитава в патриотичен и социалистически дух народа и заедно с това да бъде най-масовата обществена опора на народната власт“.²³

Професионалните съюзи, за да могат да отговорят на нарасналите изисквания, трябваше не само да преодолеят съществуващите в работата им сериозни слабости и недостатъци, но и „да възглавяват и непрестанно да повишават производствената активност на работниците и служителите“. Беше необходимо те да поставят в центъра на работата си организирането и ръководството на социалистическото съревнование, изучаването, обобщаването и внедряването на опита на първенците и новаторите в производството. Професионалните съюзи имаха и задачите да въвличат трудещите се в управлението на производството, да засилят вниманието си към подобряването на трудовите условия на работниците, към задоволяването на техните всекидневни битови и културни нужди и др.²⁴

²³ БКП в резолюции и решения... Т. V, с. 91—92.

²⁴ Пак там, с. 109—110.

В борбата за практическото осъществяване на априлската линия партията отделяше голямо значение на повишаване ролята на младежта в изграждането и развитието на социалистическия обществен строй. Цялостното разработване на тази насока от априлската линия беше направено малко по-късно в речта на др. Т. Живков пред Девятия конгрес на Комсомола (1. XII. 1958 г.) и най-вече в Тезисите на Централния комитет на БКП по този проблем и решенията на Декемврийския пленум на ЦК на БКП от 1967 г.

Развитието на социалистическия демократизъм в нашата страна изискваше не само активизиране и повишаване ролята на обществените и политическите организации, но и по-големи грижи за укрепване единството между комунисти и земеделци, повишаване ролята на земеделските дружби и най-активното участие на членовете на БЗНС в държавния, политическия, стопанския и културния живот. „Съществуването на БЗНС — подчерта др. Т. Живков пред Септемврийския пленум на ЦК на БКП (1956 г.) — не е минус, а е плюс за страната при конкретните условия на нашето развитие. Българският земеделски народен съюз отразява не само общите интереси на нашия народ, но и по-определени, по-специфични интереси на някои слоеве от трудещите се селяни, редица от които по традиция се чувствуват по-близо до БЗНС. Както БЗНС като цяло, така и грамадното мнозинство от сдружените земеделци вършат полезна работа, отдават силите си за построяване на социализма. В нашето обществено развитие БЗНС има и още дълго време ще има своето необходимо място. Ние с този факт винаги трябва да се съобразяваме.“²⁵

С това се потвърждаваше ленинската политика на БКП по отношение на нейния съюзник. Повиши се ролята на БЗНС в изграждането и развитието на социалистическия обществен строй. Беше разработена и конкретизирана по-нататък тази линия в решенията на последвалите конгреси и пленуми на ЦК на БКП, в доклади и изказвания на др. Т. Живков, в решенията на конгресите на БЗНС, на съвместни заседания на Политбюро на ЦК на БКП и Постоянното присъствие на БЗНС и др.

Много внимание и грижи партията и нейният Централен комитет отделиха на борбата за преодоляване на

²⁵ Живков, Т. Избр. съч. Т. 2, С., 1975, с. 501--502.

слабостите в областта на идеологията, за отстраняване на откъснатостта на идеологическата работа от практическите задачи на стопанското и културното строителство, за преодоляване на проявите на сектантство и догматизъм в идеологическата, научната и културната дейност, на субективизма и декретирането при тяхното ръководство. При решаването на тези задачи партията трябваше да преодолява редица трудности, породени от обстоятелството, че сред художествено-творческата интелигенция намерен сравнително по-широко проявление влияние то на империалистическата пропаганда и дребнобуржоазния натиск. Някои културни дейци развиха възгледите и издигнаха лозунгите за „свобода на критиката“, „свобода на печата“, против ръководната роля на комунистическата партия в идеологическия живот на страната, против „намесата“ на Централния комитет в работата на печата, литературата и изкуството. Отделни дейци на печата също се поддадоха на дребнобуржоазната стихия и проявиха интелигентска неустойчивост. Те забравиха, че нашият печат преди всичко трябва да бъде верен и последователен пропагандист на марксизма-ленинизма и боеви организатор на борбата за осъществяване политиката на партията за изграждането на социализма в нашата страна.

Енергичните мерки на ЦК не позволиха да се развият тези прояви сред социалистическата интелигенция. Под ръководството на партията тя като цяло успешно преодоляваше сектантството, сковаността и догматизма и остана верна на социализма. Създадената ведра творческа обстановка стана могъщ фактор за бурното развитие и разцвет на българската литература, изкуство, наука и култура.

През август 1956 г. Политбюро на ЦК на БКП взе решение за подобряване марксистко-ленинската просвета в партията. В него се набелязаха първите практически мероприятия за преодоляване на нейния просветителски характер и за свързването ѝ с нуждите и изискванията на социалистическото строителство.

Последователното осъществяване решенията на Априлския пленум доведе до нарастване на творческата активност на трудещите се — на работническата класа, трудещите се селяни и народната интелигенция. Успешно бяха изпълнени напрегнатите народностопански планове за 1956 и 1957 г., а с това беше преизпълнена и втората петилетка. Общата промишлена продукция нарасна със 76% вместо предвидените 60%. Производството на средства за про-

изводство се увеличи с 85% вместо предвидените 80%, а на предметите за потребление — с 69% вместо с 47%.

Мерките за последователното провеждане на принципа за материалната заинтересованост доведоха и до увеличаването на средните добиви от единица площ на селскостопанската продукция, а заедно с това и до повишаване възнаграждението за трудовен и годишния доход на кооператор, участвувал в производството. Това обуслови и новия подем в кооперирането на селското стопанство. Още в началото на 1957 г. ТКЗС притежаваха вече 86,5% от обработваемата земя, а в началото на 1958 г. — 92%. Петата национална конференция на ТКЗС (декември 1957 г.) направи извода, че кооперативният строй в българското село е победил. „Това означава — се сочи в доклада на др. Т. Живков пред конференцията, — че в развитието на нашето селско стопанство се извърши дълбок революционен прелом. Сега социализмът победи не само в града, той победи и в българското село. Селяните, най-многобройната класа на трудещите се у нас, напуснаха капиталистическия път на развитие и поеха пътя на изграждане на социализма в селското стопанство.“²⁶

Петата национална конференция на ТКЗС посочи факторите, които осигуриха тази историческа победа и направиха възможно България втора в света след Съветския съюз да реши напълно най-сложния и труден въпрос на преходния период — социалистическото преустройство на селското стопанство. Това бяха: богатите кооперативни традиции и демократическият характер на кооперативното движение, дълбоките връзки на БКП и влиянието ѝ върху селските маси, последователната поддръжка на нейната политика от верния ѝ съюзник БЗНС, откриването на ТКЗС като най-подходяща форма за социалистическото преустройство на селското стопанство, последователната активна дейност на партията за осъществяване генералната линия на Петия конгрес, която по своята същност е творческо приложение на Лениновия кооперативен план и опита на КПСС.

²⁶ Пак там. Т. 3, с. 309.

3. Победа на социализма в България.

Седмият конгрес на БКП — конгрес на победилия социализъм

С пълното коопериране на селското стопанство беше решена и основната икономическа и политическа задача, поставена от Петия конгрес. На мястото на капиталистическите производствени отношения бяха изградени социалистически производствени отношения във всички сектори на народното стопанство. Капиталистическото стопанство както в града, така и в селото беше окончателно ликвидирано и социализмът се утвърди като единствена командна сила в цялото народно стопанство.

Победата на социализма беше отчетена и анализирана от Седмия конгрес на БКП, който се състоя от 2 до 6 юни 1958 г. Той влезе в историята на партията като конгрес на победилия социализъм.

Седмият конгрес на партията разглеждаше и оценяваше победата на социализма преди всичко като пълна победа на социалистическите производствени отношения, на социалистическия начин на производство. В цялото народно стопанство беше установена социалистическа собственост върху средствата за производство в нейните две форми — държавна (общонародна) и кооперативна, премахната беше завинаги експлоатацията на човек от човека, създадена беше единна икономическа основа за планомерно развитие на народното стопанство, за разширено социалистическо възпроизводство и за повишаване на жизненото равнище на народа. Главен критерий за общественото положение на човека, основен източник и мярка за неговото благосъстояние стана трудът. Социалистическият принцип на разпределение според количеството и качеството на труда се прилагаше по-пълно и по-последователно, в зависимост от приноса на отделния труженик в създаването на обществения продукт. В същото време се създадоха и условия за повишаване ролята на духовните стимули в общественото производство.

Седмият конгрес разглеждаше победата на социализма не само като пълна, но и като окончателна, в смисъл че не е възможна реставрация на капитализма не само със силите на вътрешната, но и на международната реакция.

Самият конгрес посочи, че дълбоките икономически и културни промени, станали у нас през периода на двете петилетки, измениха основно класовата структура на на-

шето общество, съотношението на класовите сили и природата на самите класи. Капиталистите изчезнаха напълно като класа не само в промишлеността, търговията и кредита, но и в селското стопанство. Остатъците от бившата буржоазия в градовете и кулаците в селата бяха лишени от средства за производство и от възможността да експлоатират чужд труд, бяха заставени със собствен труд да изкарват прехраната си.

Сериозни изменения станаха и в положението на градската и селската средна и дребна буржоазия. Една част от нея отиде на работа в държавната промишленост и се вля в редовете на работническата класа, а друга премина към едрото кооперативно социалистическо производство и по своето социално-икономическо положение се доближи до работническата класа.

В резултат на победата на кооперативния строй се създаде класата на селяните-кооператори, завинаги освободени от експлоатация. В процеса на колективния социалистически труд у селяните-кооператори постоянно се преодоляваха частно-собственическите тенденции и влияния, укрепваше тяхното социалистическо съзнание.

Измени се обликът на българската интелигенция. Основен обстоятелството, че основната част от старата интелигенция осъзна значението на революционните промени в нашата страна и възприе политиката на партията и народната власт, в годините на първата и втората петилетка израсна с бързи темпове многобройна нова интелигенция, произхождаща от работническата класа и класата на селяните-кооператори, която честно и предано служи на народа, на социализма. „Сега нашата интелигенция, стара и нова — се казва в Отчетния доклад на ЦК на БКП пред Седмия конгрес, — възприе марксистко-ленинските идеи и с високо съзнание и ентузиазъм изгражда и развива социалистическата култура на страната, стана в пълния смисъл на думата — и по произход, и по идеи, и по дейности и творчество — народна, социалистическа интелигенция.“²⁷ Така в България беше създадена типичната класова структура на победилия социализъм. На мястото на съществуващите у нас три класа в условията на преходния период бяха създадени две социалистически по своя характер, дружески класи — работническата класа и класата на селяните-кооператори. Победата на социализма в града и

²⁷ Пак там, т. 4, с. 131.

селото укрепил боевия работническо-селски съюз. Той се издигнал на качествено нова, по-висока степен. Утвърдил се и се развил по-нататък морално-политическото единство на народа, здраво сплотен около комунистическата партия, около нейната идеология и политика. „Едновременно със социалистическите преобразования — беше подчертано в Отчетния доклад пред конгреса — нашата нация се превръща в социалистическа нация.“²⁸

Седмият конгрес изтъкнал, че определен принос в развитието на работническо-селския съюз като основа на морално-политическото единство на народа има и БЗНС, който през 1947—1948 г. застанал на класови позиции, отхвърлил отречената от живота съсловна политика, признал ръководната роля на работническата класа и комунистическата партия. Заедно с това БЗНС провежда целенасочена дейност на възпитание на своите кадри и членове в социалистически дух, активно се бори за изграждането на социалистическия строй в българското село.

Седмият конгрес отчетел реалния факт, че остатъците от капиталистическата класа живеят с надеждата, че биха могли с помощта на империалистическите държави да възстановят своята диктатура. Посочено бе, че при известни благоприятни за тях международни условия е възможно те да активизират своята борба, проявявайки най-жестоката злоба и ярост към социализма.

Главното в развитието на социалистическия обществен строй било укрепването на неговата политическа основа, което откривало възможност за по-успешно укрепване и развитие на народнодемократичната държава, за усъвършенстване на социалистическата демокрация.

Седмият конгрес отчетел и големите успехи в развитието на производителните сили, в изграждането на материално-техническата база на социализма чрез последователното провеждане на политиката на индустриализация и електрификация на страната, на механизиране и модернизиране на селското стопанство. Конгресът отбелязал, че независимо от големите успехи в това отношение, достиженията не отговаряли на победилния в страната социалистически начин на производство и на възможностите, които разкривало той.

Същата констатация била направена и по отношение развитието на социалистическата културна революция. Жи-

²⁸ Пак там, с. 133.

вотът показва, че социалистическото преустройство на идеологическия фронт и комунистическото възпитание на хората е сложен, труден и продължителен процес, който се извършва много по-бавно и по-трудно, отколкото социалистическите промени в политическия и стопанския живот, тъй като съзнанието на хората обикновено изостава от развитието на общественото битие. Независимо от това конгресът констатира, че социалистическата идеология у нас вече заема господстващо положение. „Възпитаван в марксистко-ленински дух, в дух на социалистически патриотизъм и интернационализъм — се казва в Програмата на БКП във връзка с успехите през преходния период, — българският народ в огромното си мнозинство съзнателно свързва своята съдба със социализма.“²⁹

След победата на 9 септември партията и народът извървяха стръмен и неравен път, осеян с трудности, породени от тежкото буржоазно наследство, от съпротивата и вредителството на съборената от власт буржоазия, от агресивната политика и действия на световния империализъм, от отживелиците на капитализма в съзнанието на хората. Тези трудности бяха подсилени както от заделянето на значителни средства за укрепване на отбранителната способност на страната, така и от грешките и слабостите, породени от култа към личността. С цената на неимоверни усилия тези трудности бяха преодолеени. Завоювани бяха големи успехи — плод на всеотдайния героичен труд на народните маси, умело ръководени от комунистическата партия, и на безкористната братска помощ на Съветския съюз и сътрудничеството с останалите социалистически страни.

„Под ръководството на своята Комунистическа партия — се подчертава в Програмата на БКП — българският народ, преодолявайки трудностите, извърши героичен подвиг: той създаде и укрепил социалистическия обществен строй, при който средствата за производство принадлежат на трудещите се, свободният труд на народа е главен общественно-исторически фактор, а задоволяването на потребностите на човека — основна грижа на партията и държавата.“³⁰

Като обобщил натрупания богат опит, Седмият конгрес на БКП подчерта още един път разбирането на партията

²⁹ Програма на БКП. С., 1971, с. 35.

³⁰ Пак там, с. 39.

по някои основни въпроси на нашата революция и главните закономерности на социалистическото развитие на Народна република България, които имаха, имат и сега „голямо значение не само за теоретическата, но и за практическата дейност на нашата партия, на нейните кадри и организации . . .“³¹. Отново с голяма сила и дълбока аргументация беше обоснована правилността на разбирането на БКП, че „макар нашата страна да се отличава с много свои особености, процесът на народнодемократическата революция и социалистическото строителство у нас има същите главни черти и моменти, каквито имат Октомврийската революция и съветският опит за социалистическо строителство“.³²

³¹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1973, с. 177.

³² Пак там, с. 183.

**ПО-НАТАТЪШНО РАЗВИТИЕ
НА АПРИЛСКАТА ЛИНИЯ
НА ПАРТИЯТА В ПРОЦЕСА
НА ИЗГРАЖДАНЕТО НА РАЗВИТО
СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО
(1958—1970 г.)**

**1. Начало на изграждането на развито
социалистическо общество
в Народна република България**

В резултат на извършените качествени и количествени изменения в цялостната система на обществения живот, се отбелязва в Програмата на БКП, „Народна република България навлезе в нов етап на развитие — етапа на изграждане на развито социалистическо общество.“¹

Изграждането на развито социалистическо общество е един продължителен период от време, през който се решават сложни и трудни задачи. Доизгражда се материално-техническата база на социализма, усъвършенствуват се социалистическите обществени отношения, обогатява се духовната култура, повишава се благосъстоянието на народа, преодолява се постепенно неравномерността в развитието на обществената система, личността се развива многостранно. Социалистическото общество достига етапа на своята зрелост.

В началото на новия етап свършено естествено е в дейността на партията да преобладават задачите за консолидиране на победилния социалистически обществен строй, за решаване на някои перешени напълно задачи на преходния период от капитализма към социализма. Това преплитане на задачите при прехода от един етап към друг е неизбежно в общественото развитие.

Ръководно начало в дейността за изграждане на развито социалистическо общество е априлската линия на партията, която непрестанно се развиваше и обогатяваше заедно с успешното ускорено развитие на социалистичес-

¹ Програма на БКП. С., 1971, с. 41.

кото общество по пътя на неговата зрелост. Затова изграждането на развито социалистическо общество в България е в същото време и развитие и обогатяване на априлската линия на партията.

Като анализира успехите и същността на победилия социализъм в нашата страна, Седмият конгрес на БКП направи характеристика на настъпващия нов етап в развитието на България, формулира главните задачи, които този етап поставяше пред партията и народа. Основното съдържание на новия етап конгресът видя в по-нататъшното изграждане на социализма, през който „нашето социалистическо общество ще натрупва нови материални и културни сили и ценности и ще създава необходимите условия, за да може да пристъпим към постепенно преминаване от социализма към комунизма“.²

Въз основа на задълбоченото анализиране на успехите и на съществуващите противоречия в нашето общество Седмият конгрес определи и главната икономическа и политическа задача за следващия период — *„по-нататъшното изграждане на социалистическото общество в нашата страна чрез още по-голямо развитие на материално-техническата база на социализма и издигане на социалистическото съзнание на трудещите се, което ще създаде условия за все по-пълно задоволяване на техните растящи материални и културни потребности“*.³

Това означаваше, както посочи др. Тодор Живков пред конгреса, че по пътя на все по-пълното използване на природните и икономическите условия в нашата страна и върху основата на разширяващото се сътрудничество и международно разделение на труда в световната социалистическа система да се осигури бързо развитие на производителните сили, като се продължи индустриализацията на страната при преимущественото развитие на тежката промишленост и като се постави промишлеността върху съвременна техническа база. Освен това да се разшири и по-ефикасно да се използва суровинната база, да се осигури подем на селското стопанство чрез повишаване интензивността на селскостопанското производство и производителността на труда в него. Изпълнението на главната икономическа и политическа задача изискваше да се развива непрекъснато техническият прогрес, да се повишава про-

² Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 53.

³ Там там, с. 52.

изводителността на труда във всички области на народното стопанство. Това бе единствената солидна основа за подобряване на материалното и културното положение на народа.

Седмият конгрес конкретизира задачите в различните области на народното стопанство през годините на третата петилетка. С тях се целеше да се преодолее и реши противоречието между победилите напълно социалистически производствени отношения, които даваха безграничен простор за прогреса на производителните сили, и все още недостатъчната материално-техническа база за тяхното задоволяване.

Формулираната от Седмия конгрес главна икономическа и политическа задача целеше също така успешното решаване на противоречието между базата, придобила изцяло социалистически характер, и остатъците от несоциалистическата идеология в съзнанието на хората, което пречеше за бързия подем на икономиката и културата. Седмият конгрес изясни задачите за развитието на системата на социалното управление и усъвършенствуването на социалистическата демокрация — за развитието на държавата, за усъвършенствуване на планирането, за повишаване ролята на обществено-политическите организации и преди всичко за повишаване ръководната роля на партията, за издигане равнището на партийното ръководство.

Прокламирането от Седмия конгрес на пълната победа на социалистическите производствени отношения, посочването на перспективите породиха сред народните маси голям творчески ентузиазъм. Много производствени колективи и цели околии конкретизираха своите задачи, които произтичаха от решенията на Седмия конгрес, и издигнаха лозунга за изпълнение на третата петилетка за 3—4 години. Централният комитет на партията отдаде голямо значение на зародилото се движение в съкратени срокове да се изпълнят стопанските задачи и на свои пленуми през октомври и ноември 1958 г. реши то да се превърне във всенародно движение. Беше посочено, че в процеса на това движение народните маси ще уточняват, изменят и усъвършенствуват стопанския план, че активността и творческата инициатива на масите ще отхвърлят старите темпове, показатели, норми и системи. Това, подчертаваше тогава др. Тодор Живков, всъщност „е борба на новото със старото, която винаги води до нарушаване на вре-

менното равновесие и по пътя на плановото регулиране — до създаване на ново равновесие“.⁴

Лозунгът на Октомврийския пленум на ЦК на БКП от 1958 г. за изпълнение на стопанските задачи в съкратени срокове предизвика мощно раздвижване. Това свидетелствуваше, че бяха налице необходимите обективни и субективни фактори: пълната победа на социалистическия обществен строй в града и селото, сравнително високото техническо равнище на нашата промишленост и селското стопанство, бързо растящата култура и съзнателност на масите, новата обстановка в нашата страна след Априлския пленум на ЦК на БКП и ликвидирането на елементите на субективизъм и догматизъм в ръководството, порасналата активност и опитност на партийните кадри и цялата партия в ръководството на политическия, стопанския и културния живот на страната, задълбочаващото се сътрудничество със социалистическите страни и разширяващата се помощ на Съветския съюз. Всичко това създаде условия, които не само правеха възможно, но и налагаха нашата страна да се движи значително по-бързо напред по пътя на социализма. „Лозунгът за по-високи темпове при изпълнението на стопанските задачи — подчерта др. Т. Живков пред Ноемврийския пленум на ЦК на БКП от 1958 г. — не е произволно издигнат, не е плод на субективизъм, не е някакво хрумване. Този лозунг е реален, налага се от обективното развитие. Той се основава върху натрупаните досега исторически и морално-политически предпоставки в нашето социалистическо общество, върху трудовия подем и разкрепостените сили на трудещите се, върху растящата мощ и общия подем на световната социалистическа система.“⁵

При това партията подчертаваше, че намерилите условия изискваха да се води борба не за какво да е преизпълнение на стопанските задачи, а да се работи така, че да се осигури ускорено развитие на нашата икономика.

В борбата за разкриване и използване на скритите резерви в селското стопанство селяните-кооператори дойдоха до извода, че е необходимо уедряване на ТКЗС. То разкриваше големи възможности за неговото специализиране и развитие по интензивен път, за разгръщането на широко мелниоративно строителство, за усвояването на нови обра-

⁴ Пак там, с. 374.

⁵ Пак там, с. 413.

ботваеми площи и най-рационалното използване на поземления фонд.

В условията на всенародното движение вместо в предвидените от Октомврийския пленум 2—3 години уедряването на ТКЗС беше осъществено само за няколко месеца. На мястото на съществуващите 3457 ТКЗС бяха създадени около 800 уедрени кооператива със средно по около 40—50 000 дка обработваема земя, върху територията на няколко села.

Уедряването на ТКЗС представляваше по своята същност нова, втора по ред след кооперирането крупна концентрация на селското стопанство, която доведе до редица качествени промени в развитието на кооперативния строй и на селскостопанското производство. Уедрената социалистическа собственост на новите кооперативи беше по-висока степен в обобществяване на средствата за производство. Тя разкриваше нови възможности за бърз подем в изграждането на материално-техническата база на ТКЗС, за по-съвършена организация и заплащане на труда на кооператорите, за изкупуване от ТКЗС на значителна част на селскостопанската техника, за установяване на нови, по-съвършени отношения между ТКЗС и социалистическата държава. По-висока степен на обобществяване на кооперативната собственост бяха междукооперативните строежи на мелиоративни съоръжения и др., както и бързо увеличаващите се обществени фондове.

Укрепващата мощ и растящите производствени възможности на ТКЗС създадоха условия кооператорите сами, по собствено решение да премахнат напълно рентата. От първи май 1959 г. беше отменена системата на задължителните държавни доставки и заплащането в натура за работата на машинно-тракторните станции и мелниците. Премина се към единна система на договорно изкупуване на селскостопанските произведения, което повиши материалната заинтересованост на ТКЗС и на кооператорите за повишаване на производството. Уедряването на ТКЗС създаваше условия за подобряване системата на авансиране и заплащане труда на кооператорите. Въведеното ежесмесчно авансиране на кооператорите засилваше материалната заинтересованост и подобряваше положението им, водеше до приближаване заплащането на труда в селското стопанство с това в промишлеността.

При уедряването на ТКЗС се допускаха някои увлечения и слабости. Такова увлечение беше създаването на

прекомерно големи кооперативни стопанства, а също така и отнемане или намаляване до минимум земята за лично ползуване от кооператорите. Това застрашаваше по-специално развитието на животновъдството, тъй като значителна част от домашните животни (крави, овце, свине и птици) бяха в личните стопанства на кооператорите и те даваха голям дял от стоковата продукция на мляко, месо, яйца и др. През септември 1959 г. ЦК на БКП взе специални решения за преодоляване на това увлечение, за пълно използване възможностите на личните стопанства за увеличаване на селскостопанската продукция.

Ускореното икономическо развитие и уедряването на ТКЗС изискваше срочното решаване на въпроса за ново административно деление на страната и съответно изграждане на нова структура на държавните органи. На мястото на съществуващите по-рано окръзи и околни бяха създадени нови административни единици — окръзите, а на територията на уедрените ТКЗС — общините. В съответствие с новото административно деление беше преустроена и структурата на партията. Въпросите на новото административно деление и усъвършенстването работата на държавния апарат се обсъдиха на Януарския пленум на ЦК на БКП от 1959 г. и Третата редовна сесия на Народното събрание (март 1959 г.). Беше направен изводът, че съществуващото дотогава устройство на държавния апарат и организация на стопанското ръководство имат своето историческо оправдание. В условията на победилия социализъм в града и селото съществуващата структура на държавно и стопанско управление не можеше вече да осигури необходимото конкретно и оперативно ръководство на производството, спъваше по-нататъшното развитие на социалистическата икономика и все по-пълното участие на трудещите се в управлението на страната и народното стопанство. Наличието на много звена водеше до сериозно откъсване на държавния и стопанския апарат от живота, от потребностите на производството, до прекомерно раздуване на апарата в центъра и по места, до подхранване на книжно-бюрократични методи на ръководство, до ненужно дублиране, спъване на оперативното и конкретното решаване на въпросите. Сериозни недостатъци съществуваха и в системата на планирането, финансирането и заплащането в народното стопанство, породени от прекаления централизъм, ведомственост и книжност.

Всичко това обуслови преустройството на държавното

и стопанското ръководство. Трябваше да се открие по-голям простор за развитието на инициативата, творческата активност и самодейност на народните маси. Без това не бе възможно успешното движение напред, по-пълното разкриване и използване на вътрешните резерви, ускоряването темповете на социалистическото строителство и осигуряването в кратки исторически срокове на изобилие от материални блага за населението. Следователно нужно беше „такова преустройство на държавното и стопанското ръководство, което да бъде в съответствие със задачите на съвременния етап на социалистическото строителство и да позволи най-пълно да се реализират огромните преимущества на социалистическия обществен строй, на плановата социалистическа икономика“.⁶

Централният комитет подчерта, че преустройството на държавния апарат и на ръководството на народното стопанство трябва да се основава върху следните главни принципи. Първо, демократическият централизъм, който съчетава централното ръководство по основните въпроси с максималното развитие на инициативата на местните органи и на народните маси. „В нашата практика — сочеше др. Тодор Живков — централизмът и демократизмът — тези две страни на ленинския принцип на демократическия централизъм — не бива да се разглеждат откъснато един от друг, а винаги трябва да се вземат в онова органическо, диалектическо единство, взаимна връзка и съчетание, конкретното съдържание на което се определя от различната обстановка и разните условия за решаване на въпросите и задачите“.⁷ Второ, приближаване на органите за държавно и стопанско ръководство до производството. Трето, съчетаване централизираното планиране, финансиране и отчитане с управлението по места, при което общодържавното планиране да осъществява единство на целите и пълна съгласуваност в развитието на икономиката и нейните отрасли. Четвърто, осигуряване на по-икономично и по-квалифицирано държавно и стопанско ръководство, за да се повиши значително ефективността на народното стопанство.

Централният комитет си даваше ясна сметка, че привездането на държавното устройство и ръководство на народното стопанство в съответствие с изискванията на

⁶ Пак там, т. 5, с. 35—36.

⁷ Пак там, с. 37—38.

позия етап на социалистическото изграждане на България не може да стане изведнъж, с един замах. Ето защо, задълбочено проучвайки процесите на социалистическото строителство, партията продължи да внася едни или други подобрения и усъвършенствувания в структурата и работата на органите на държавната власт и в останалите звена от системата на социалното управление. Важно значение имаше съвещанието със секретарите на общинските, градските, районните и окръжните комитети на партията от януари 1960 г., на което бяха набелязани пътищата за издигане ролята на общинските партийни комитети и за решителното подобряване на тяхната работа, за разширяване на връзките с масите и по-нататъшното развитие на социалистическата демокрация. Съвещанието посочи, че „по-нататъшното разгръщане на социалистическата демокрация е главното направление за развитието на нашата социалистическа държава, за укрепването на връзките на партията с народа, за нов размах на активността на масите...“⁸ Очертани бяха и главните насоки за по-нататъшно развитие на социалистическата демокрация.

Първо, трансформиране на редица функции на държавните органи и постепенното им прехвърляне на масовите и обществените организации на трудещите се. В тази насока Политбюро реши да се пристъпи към създаването на доброволни отряди на трудещите се за опазване на обществения ред и на другарски съдилища в предприятията, ТКЗС, учрежденията, ВУЗ, обществените организации и другаде.

Второ, засилване на демократическите начала в икономическата дейност на държавата чрез увеличаване правата и отговорността на обществените организации в стопанското строителство, чрез все по-пълно развитие на социалистическия демократизъм в управлението на производството. В тази връзка беше изяснен въпросът за мястото, ролята и задачите на общинските народни съвети, които трябва да осигуряват образцово административно обслужване на населението, да упражняват контрол по въпросите на изкупуването, на изпълнението на държавните задължения, на развитието на търговията и редовното снабдяване на населението, благоустрояването, училищното дело, медицинското, социално-битовото и комуналното обслужване и др. Във връзка със засилването

⁸ Пак там, с. 496.

на участието на обществените организации в ръководството на икономиката и в управлението на държавата беше внесена допълнителна светлина по въпроса за порасналата роля и отговорност на професионалните съюзи, за развитието на вътрешнокооперативната демокрация и др.

Трето, засилване на критиката от страна на трудещите се към недостатъците и слабостите, нарастване на техните предложения за подобряване работата на държавните и партийните органи. Специално внимание беше отделено на въпроса за разгръщането на обществения и партийния контрол, за ролята в това отношение на Отечественния фронт, професионалните съюзи и комсомола.

Четвърто, разгръщане на вътрешнопартийната демокрация, на колективността в работата и ръководството на партийните органи, без които е немислимо усъвършенстването и развитието на социалистическата демокрация.

В хода на разгърналото се всенародно съревнование за ускорено социалистическо развитие ЦК на БКП обсъди и реши върху основата на задълбочено всестранно проучване и широко използване опита на специалистите и на трудовите колективи редица кардинални въпроси на изграждането на материално-техническата база на социализма. На специален пленум през октомври 1959 г. ЦК прие решение по въпросите за по-нататъшното развитие на строителството, за повдигане на неговото техническо равнище и засилването на ролята му в осъществяването на програмата за ускорено развитие на страната. Голямо внимание тук беше отделено на проучвателното и проектантското дело, на производството и използването на нови, по-ефективни материали, на индустриализирането и механизиранието на строителството, на подобряването на неговата организация и на научноизследователската работа в областта на строителството.

През януари 1960 г. беше проведен пленум на Централния комитет, който обсъди въпросите и набеляза задачите за по-нататъшното развитие на тежката промишленост, за разширяване на нейната суровинна база, за специализиране и коопериране на производството и за ускоряване на техническия прогрес в промишлеността. По всички тези въпроси бяха утвърдени разгърнати програми за действие, в които бяха набелязани най-важните и неотложни задачи за ускореното развитие на каменовъглената промишленост и енергетиката, на рудодобива, черната и цветната металургия, на машиностроенето, електропромишле-

ността и металообработването, на химическата и целулозно-хартиената промишленост и др.

През юли 1960 г. на съвместно заседание на Централния комитет на БКП и Министерския съвет на НРБ беше прието постановление за по-нататъшното развитие на социалистическата търговия и за по-пълно задоволяване на материалните и културните потребности на трудещите се, а през август с. г. — постановление за по-нататъшното подобряване на битовото обслужване на населението от промкомбинатите и трудово-производителните кооперации.

Специално внимание и грижи ЦК на БКП отдели и на въпросите за преустройството на образователната система, за по-тясното свързване на обучението и възпитанието на младежта с производителния труд. Бяха изработени и публикувани за всенародно обсъждане Основните положения за преустройството на образователната система. На 4 юли 1959 г., като взе под внимание направените предложения, Народното събрание прие Закон за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшно развитие на народното образование в НРБ, в който се предвиждаше изграждането на политехническо училище, въвеждането на трудово обучение и др. Поставено бе началото на нов етап в развитието на образователното дело.

През ноември 1959 г. ЦК на БКП и Министерският съвет приеха постановление за по-нататъшното развитие на българската наука и повишаване на нейната роля в социалистическото строителство. В него се сочеше, че изпълнението на големите задачи „за ускоряване на икономическото развитие на страната, за завършване на строителството на социализма и за постепенно създаване на материални и културни предпоставки за прехода към комунизма изисква всестранно развитие на науката и нейното най-тясно свързване с живота“.⁹ Формулирани бяха конкретните задачи за по-нататъшното изграждане и устройство на научните учреждения в различните клонове на науката и особено на физико-математическите, техническите, геологическите, селскостопанските, биологическите и медицинските, а също така и обществените науки. Специално внимание се отделяше в постановлението на въпроса за подобряване на подбора и подготовката на научните кадри и на международното научно сътрудничество.

При подработката и решаването на основните въпроси

⁹ БКП в резолюции и решения... Т. V, с. 378.

за по-нататъшното изграждане на социалистическия обществен строй Централният комитет на партията последователно прилагаше, развиваше и усъвършенствуваше препоръчаните от Априлския пленум ленински норми и принципи на партисн живот, развиваше и усъвършенствуваше ленинската априлска линия. Това неизбежно водеше до повишаване на творческата активност както на партийните организации и партийните членове, така и на производствените колективи, на всички трудещи се. Социалистическото съревнование не само вземаше все по-широки, масови размери, но се изявяваше в нови форми, които бележеха по-висок етап в неговото развитие. То придоби особено широки размери във връзка с чествуването на 15-годишнината от победата на Девето-септемврийското въстание.

В трудовата надпревара за изпълнение на третата петилетка за 3—4 години сред работническата младеж в Габрово се роди инициативата за съревнование между младежките производствени бригади за завоюване на почетното звание „Бригада за ударен комсомолски труд“, което бързо се разрасна и обхвана цялата страна. В речта си пред първото републиканско съвещание с ръководителите и участниците в младежките производствени бригади, които се съревноваваха за получаване на почетното звание, др. Тодор Живков даде висока оценка на движението за ударен комсомолски труд и постави задачата то да се превърне в движение на цялата младеж.

Качествено нов момент в масовото социалистическо съревнование за предсрочно изпълнение на третата петилетка бе зародилото се сред работническата класа движение „За образец социалистически труд“. То беше израз на порасналото социалистическо съзнание на работническата класа и селяните-кооператори, свидетелство за утвърждаването в тях на социалистическо отношение към труда, за поставяне на преден план обществените интереси — интересите на ускореното развитие на България по пътя на социализма и комунизма. Това движение, възникнало по примера и под въздействието на движението за комунистически труд в Съветския съюз, получи подкрепата на партията и бързо се разрасна, обхвана цялата страна, всички предприятия, ТКЗС, ДЗС, учреждения и др.

В резултат на героичния труд на народа, на огромната организаторска дейност на партията, на помощта на Съветския съюз и другите социалистически страни, основните

показатели на третия петгодишен стопански план бяха изпълнени за три години. Предвиденият обем на съвкупния обществен продукт беше достигнат още през 1960 г. вместо в края на 1962 г. Националният доход нарасна с около 40%, което позволи да се увеличат значително средствата за натрупване — за разширяване на производствените фондове и за подобряване благосъстоянието на народа. Капиталните вложения през 1960 г. достигнаха 754 млн. лв. вместо определените 645 млн. за 1962 г. Промислената продукция вместо предвидените 60% в третата петилетка надвиши с 68% продукцията от 1957 г. Само за три години бяха надхвърлени показателите на петилетката в областта на машиностроенето и металообработването, производството на черната и цветната металургия, на химическата промишленост и др. Големи успехи бяха завоювани и в областта на селското стопанство, където обемът на селскостопанската продукция още през 1960 г. достигна равнището на предвиденото по директивите на Седмия конгрес за същата година. Всичко това обезпечи увеличаването на реалните доходи на трудещите се и подобряването на жизнените условия на работниците, служителите и кооператорите.

С изпълнението на третата петилетка по основните показатели в съкратени срокове страната направи голяма крачка напред в изграждането на материално-техническата база, в своето общо развитие по пътя на изграждането на развито социалистическо общество. Изискванията и закономерностите на новия етап се проявяваха все по-ярко и с тях партията се съобразяваше и творчески развиваше своята политика и дейност.

2. По-нататъшно изграждане на развито социалистическо общество през годините на четвъртата петилетка

Предсрочното изпълнение на третата петилетка създаде възможност още от 1961 г. да се започне изпълнението на задачите от четвъртия петгодишен народностопански план и да се пристъпи към разработването на дългосрочна перспектива за развитието на НРБ през периода 1961—1980 г. Четвъртата петилетка и 20-годишната перспектива за развитие бяха утвърдени от Осмия конгрес на БКП (ноември 1962 г.).

При определяне насоките на нашето развитие огромно значение имаха решенията на XXII конгрес на КПСС и най-вече приетата от него Програма на КПСС за разгърнатото строителство на комунизма. От мечта на човечеството изграждането на комунизма се превърна в непосредствена практическа задача на трудещите се от Съветския съюз. Те отново прокараха магистралата, по която предстояше в недалечно бъдеще да тръгнат трудещите се от останалите социалистически страни, а след тях и другите народи в света. Постановките за строителството на материално-техническата база на комунизма, за усъвършенствването на обществените отношения и възпитанието на новия човек в духа на утвърдения от XXII конгрес на КПСС Морален кодекс на строителя на комунизма имаха важно принципиално значение при формулирането от Осмия конгрес на БКП на триединната задача за завършване изграждането на социализма в България. Именно това даде основание др. Т. Живков да заяви, че „Програмата на КПСС осветлява и нашия път напред, помага ни да видим още по-ясно нашите цели и перспективи на развитие, да осмислим още по-дълбоко нашите задачи“.¹⁰

При формулирането на задачите за по-нататъшното изграждане на социализма Осмият конгрес взе под внимание и изводите на Съвещанието на представителите на комунистическите и работническите партии, което се състоя в Москва през ноември 1960 г., за главните отличителни черти, съдържание, насоки и особености на човешкото общество в съвременната епоха. „Главната отличителна черта на нашето време — се изтъква в Заявлението на Московското съвещание от 1960 г. — е превръщането на световната социалистическа система в решаващ фактор за развитието на човешкото общество.“¹¹ Това беше естествен резултат от развитието на страните-членки на СИВ, което доведе до навлизането на световната социалистическа система в нов етап на развитие. Главните характерни черти в този етап съвещанието видя в следното: „Съветският съюз осъществява успешно разгърнатото строителство на комунистическото общество. Другите страни от социалистическия лагер полагат успешно основите на социализма, а някои от тях навлязоха вече в периода на изграждане на развито социалистическо общество.“¹²

¹⁰ Живков, Т. Избр. съч. Т. 7, С., 1975, с. 300.

¹¹ Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии, Москва, 1960 г., С., 1960, с. 6.

¹² Пак там, с. 13.

За пръв път в програмен документ на международното комунистическо движение се използваше ленинското понятие „развито социалистическо общество“ като главна непосредствена цел и историческа задача след пълната победа на социалистическите производствени отношения. В своите документи и решения БКП продължи да използва употребените от Седмия конгрес понятия „доизграждане“ и „завършване изграждането“ на социалистическото общество, тъй като тя считаше, че между тези понятия и понятието „изграждане на развито социалистическо общество“ няма разлика.

При формулирането на непосредствената задача в решенията на Осмия конгрес също беше употребено понятието „по-нататъшно строителство на социализма“, но очертаното в тях съдържание отговаряше на задачите на изграждането на развито социалистическо общество. В статията си „Единството на социалистическите страни — решаващо условие за строителството на комунизма“, публикувана през януари 1963 г. в сп. „Проблеми на мира и социализма“, др. Тодор Живков, като констатира, че социалистическите производствени отношения са победили в мащаба на цялата социалистическа система, подчертава: „Сега в повечето наши държави на дневен ред е изграждането на развито социалистическо общество, подготовката на предпоставките в перспектива за постепенно прерастване на социализма в комунизъм.“¹³ Така в редица случаи на задълбочено теоретическо изясняване на процесите на нашето развитие след победата на социалистическите производствени отношения не само научни работници, но и най-отговорни партийни ръководители употребяваха понятието „развито социалистическо общество“.

Решенията на Осмия конгрес бяха тясно свързани с една друга принципна постановка на Заявлението на Московското съвещание и Програмата на КПСС — че всички социалистически страни ще започнат да преминават към комунизма почти едновременно, в рамките на една историческа епоха. „Тази марксистко-ленинска постановка — заяви др. Тодор Живков пред Осмия конгрес — не е израз само на нашите желания, тя е теоретическо обобщение на обективните резултати от развитието и победите на световната социалистическа система, на световното комуни-

¹³ Живков, Т. Избр. съч. Т. 9, С., 1975, с. 93.

стическо движение. Тази оценка отразява нова закономерност на световното обществено развитие...¹⁴

С оглед на практическото реализиране на тази закономерност Осмият конгрес на БКП определи насоките и задачите за ускореното изграждане на материално-техническата база на социализма. Още през годините на четвъртата петилетка се поставяше задачата да се завоюват позиции на широк фронт, като се подготвят кадри и научноизследователска база, за да се започне след това мощно настъпление за овладяване на висотите на съвременната промишленост и особено на съвременната машиностроителна техника.

Решаването на сложните и мащабни задачи за доизграждане на материално-техническата база на социализма изискваше те да се планират за по-продължителен период от време. Тяхното решаване можеше да стане в течение на няколко петилетки. С оглед на това Осмият конгрес утвърди 20-годишната перспектива за развитието на България през периода 1961—1980 година.

През този период трябваше да се решат няколко кардинални проблеми, от които зависеше доизграждането на материално-техническата база на социализма: да се осигури бързо развитие на енергетиката, да се създаде мощна енергийна база на бурно развиващо се народно стопанство, да се осигурят собствени черни метали с оглед основните нужди от тях да бъдат задоволявани с наше производство; да се издигне на по-висок етап машиностроенето в нашата страна, за да стане тя за две десетилетия високоразвита машиностроителна държава и продукцията на българското машиностроене да бъде на най-високо световно техническо равнище, за да намира добър прием не само в социалистическите страни, но и на пазарите на капиталистическите и развиващите се страни; да се осигури подем в химическата промишленост, като се преодолява едностранчивото ѝ развитие и се организира производството на синтетични влакна, каучук, селскостопански препарати и др., каквито у нас или недостатъчно, или въобще не се произвеждаха; да се разширят мощностите и се проведе техническата реконструкция на леката и хранително-вкусовата промишленост, да се превърне селското стопанство във високопродуктивен, високорентабилен отрасъл на националната икономика; да се положат

¹⁴ Пак там, т. 8, с. 437.

усилия за бързото развитие и техническата реконструкция на транспорта; да се подготвят достатъчно и квалифицирани изпълнителски кадри и специалисти за всички отрасли на материалното производство; да се осигури подем в науката и техническия прогрес, широко разгръщане на научноизследователската дейност и сътрудничеството (кооперирането) със съответните институти в Съветския съюз и другите социалистически страни.

Всичко това свидетелствуваше, че осъществявайки заветите на Георги Димитров, Осмият конгрес на партията поставяше качествено нови задачи за доизграждането на материално-техническата база на социализма. Той си даваше сметка, че решаването на тези сложни и трудни задачи ще изисква много усилия и средства, много време, че изпълнението на поставените задачи не означава, че ние непосредствено сме пристъпили към изграждането на материално-техническата база на комунизма. „Да се мисли така — заяви др. Т. Живков пред конгреса, — да се преувеличава ролята на отделните крупни строежи значи да се прескача цял един необходим етап в нашето развитие.“¹⁵

Независимо от това в решенията на Осмия конгрес се прояви съществуващото тогава разбиране, че етапът на изграждането на развито социалистическо общество и подготовката на необходимите предпоставки за постепенния преход към комунизма, общо взето, ще обхване един сравнително кратък период от време. От това произтичаше и неточната постановка в решенията на конгреса, че през първите десет години на 20-годишната перспектива в основни линии ще бъде доизградена материално-техническата база на социализма, а през вторите десет години ще се пристъпи към изграждането на материално-техническата база на комунизма. Животът коригира тази постановка, което намери отражение в Програмата на БКП, приета на Десетия конгрес през 1971 г. Но това в никакъв случай не омаловажаваше значението на решенията на Осмия конгрес за изграждането на развито социалистическо общество.

Правилни, с голямо значение за развитието на нашата страна бяха също така постановките и решенията на Осмия конгрес за развитието на народната демокрация и обществените отношения в България.

¹⁵ Пак там, с. 444.

В духа на Програмата на КПСС конгресът задълбочено изясни редица въпроси. Такъв беше въпросът за развитието и усъвършенствуването на двете форми на социалистическата собственост (държавна и кооперативна), което да доведе до постепенното им сближаване, до заличаване на границите между тях, а след това и до пълното им сливане в единна комунистическа собственост. Изясниха се и въпросите за задачите, функциите и перспективите на развитие на народнодемократичната държава. Осмият конгрес счете, че не е необходимо да отпаднат елементите на диктатура на пролетариата, но подчерта, че в същото време трябва „да се дава широк простор за развитие на ония нейни функции и методи на работа, които все повече ще я превръщат в общонародна държава“.¹⁶

Осмият конгрес теоретически разви проблемата за ролята на комунистическата партия и обществените организации. Конгресът направи извода, че „В резултат на цялото обществено развитие Българската комунистическа партия се превърна в изпитан боеви авангард на работническата класа и всепризнат ръководител на българския народ...“, че в бъдеще и тя, както КПСС „ще започне да се превръща от партия на работническата класа и на огромното мнозинство от трудещите се в партия на целия народ“.¹⁷

Повишаването на ръководната роля на комунистическата партия трябваше да се съпровожда, според Осмия конгрес, с издигане ролята на обществените организации, които „трябва да се преустройват и да насищат цялата си дейност с ново съдържание с оглед на новия етап на нашето развитие...“¹⁸

Конгресът обърна специално внимание върху по-нататъшното развитие на отношенията на партията към нейния съюзник БЗНС, който и в условията на победилия социализъм „не е изчерпал своето историческо предназначение на съюзник на партията, не е изживял времето си. Той може още много да допринесе със своята дейност за осъществяване на големите задачи, които историята поставя пред нашия народ.“¹⁹

По своята дълбока същност решенията на Осмия конгрес на БКП действително представляваха тържество и

¹⁶ Пак там, с. 485.

¹⁷ Пак там, с. 489.

¹⁸ Пак там, с. 490.

¹⁹ Пак там, с. 492.

по-нататъшно развитие на априлската линия и поради това те му отреждат важно място в историята на партията и страната, в разгръщането с все по-голяма сила изграждането на развитото социалистическо общество в НРБ.

Българската комунистическа партия проведе широка организаторска и политическа работа за изпълнение решенията на Осмия конгрес, които бяха посрещнати с голям интерес и получиха пълно одобрение от трудещите се в нашата страна.

Вниманието беше насочено преди всичко към преустройството на работата на държавните органи и обществените организации с оглед изискванията и задачите на етапа на изграждането на развито социалистическо общество. Професионалните съюзи, Отечественият фронт, Димитровският комсомол, БЗНС конкретнизираха своите задачи в духа на решенията на Осмия конгрес на партията.

За подобряване работата на държавните органи и издигане равнището на държавното ръководство имаше голямо значение избирането на ново правителство на НРБ начело с първия секретар на ЦК на БКП др. Тодор Живков. На 27. XI. 1962 г. то излезе с Програмна декларация пред Народното събрание.

Подобряването и усъвършенствуването на партийното и държавното ръководство на народното стопанство беше основна грижа на партията и правителството. Този въпрос всеотстранно беше обсъден от разширен пленум на ЦК на БКП през май 1963 г. Като отчете новите условия и задачи, големите качествени изменения, които се извършваха и ще се извършват във всички отрасли на материалното производство, ЦК счете, че е необходимо да се премине към нови организационни форми и методи на ръководство.

По инициатива на др. Тодор Живков беше изработена нова система на ръководство на икономиката. През октомври 1963 г. той внесе докладна записка до членовете на Политбюро на ЦК на БКП, секретарите на ЦК на БКП и членовете на правителството по този въпрос. Предложената нова система за ръководство на народното стопанство беше експериментирана в редица предприятия и след всенародно обсъждане на публикуваните основни положения се утвърди на Пленум на ЦК на БКП, който се състоя от 26 до 28 април 1966 г.

В доклада и в решенията на пленума беше подчертано, че въвеждането на новата система на ръководство на

икономиката е свързано и наложено от новия етап на развитие, в който вече се намираше нашата страна, етапа на изграждане на развито социалистическо общество. „Сега — заяви в доклада си пред пленума др. Т. Живков — Народна република България се намира в нов етап от обществено-икономическото и политическото си развитие — етапа на изграждане на развито социалистическо общество. Той се характеризира с ускорени темпове на социалистическото строителство, на доизграждане на материално-техническата база на социализма, с по-висока степен на зрелост на социалистическите производствени отношения, с растящо социално-икономическо и идейно-политическо единство на народа. Новите условия и задачи на социалистическото строителство, съдържанието на сегашния етап изискват и съответна форма на ръководство на народното стопанство.“²⁰ Това се налагаше от обстоятелството, че съществуващата дотогава система на ръководство на народното стопанство бе вече непригодна да решава най-успешно новите задачи, че тя не съответствуваше на обективните условия и изисквания.

„Остарели са — подчерта др. Тодор Живков — не само отделни нейни страни, черти. Като цяло тя е изчерпала своите възможности, изиграла е своята роля... Тази система не създава вече достатъчно условия за ускоряване на техническия прогрес, за по-пълно разгръщане инициативата на трудовите колективи, за поставяне ръководството на народното стопанство напълно върху научна основа. Поради това тя поражда противоречия, неприсъщи на социализма, забавя по-нататъшното ни развитие.“²¹

Пленумът на ЦК посочваше приемствеността между старата и новата система на ръководство на народното стопанство, тъй като и двете системи са различни форми на една и съща по-обща същност.

Пленумът очерта основните принципи, върху които трябваше да се изгражда и развива новата система на ръководство на икономиката, за да се осъществява системно повишаване на нейната ефективност, да се засилва материалната заинтересованост на трудовите колективи, на отделните трудещи се и на ръководителите от повишаването на производителността на труда и ефективността на икономиката.

²⁰ Пак там, т. 12, с. 391.

²¹ Пак там, с. 391—392.

След Осмия конгрес партията отделяше особено внимание на усъвършенствуване работата и засилване ролята на своите органи и организации. През май 1964 г. ЦК на БКП на пленум взе специални решения за преодоляване на недостатъците, за по-голямо новаторство и творчески подход в партийно-политическата и организационната работа.

Широката и разнообразна организаторска и политическа дейност на партията и другите обществени организации осигуриха разгръщане на трудовата инициатива на народните маси и развитие на социалистическото съревнование и движението за комунистически труд. През май 1964 г. се състоя национално съвещание на участниците в движението за комунистически труд, което обобщи натрупания опит и начерта насоките за неговото по-нататъшно развитие, за превръщането му в могъщ фактор и движеща сила в изграждането на развито социалистическо общество в нашата страна.

Наред с това ЦК на БКП продължи да разглежда състоянието и да набелязва пътища за по-нататъшното изграждане на материално-техническата база, за усъвършенствуването на обществените отношения и развитието на духовния живот. Въпросите на машиностроенето като основа на ускорен технически прогрес и всеотраден подем на родината бяха разгледани на Национално съвещание през март 1963 г. На среща на Политбюро с дейци на културния фронт беше очертана линията на партията на идеологическия фронт, в основата на която винаги е била комунистическата идея.

В годините на четвъртата петилетка беше осъществено огромно строителство, което осигури увеличение почти два пъти на основните производствени фондове и въвеждане в експлоатация на такива крупни промишлени обекти като медодобивния комбинат „Медет“, оловно-цинковия комбинат „Димитър Благоев“, металургичния комбинат „Кремиковци“ и други.

3. Теоретическата и практическата дейност на БКП за разгърнато изграждане на развито социалистическо общество

Успехите от изпълнението на четвъртата петилетка бяха всеотрадно анализирани от Деветия конгрес на БКП, който се състоя от 14 до 19 ноември 1966 г. в София. Кон-

гресът подчерта, че цялостната дейност на Централния комитет, на партийните органи и организации през отчетния период се характеризира с инициативност и деловитост, с идейна насоченост, че големите постижения са реално доказателство за правилността на политиката на партията. Обстоятелството, че Деветият конгрес се проведе десет години след историческия Априлски пленум, му даде основание да заяви, че по същество отчетът на ЦК на БКП е отчет не само за периода след Осмия конгрес, но и една проверка и равносметка на резултатите от провеждането в живота на априлската линия на партията. Конгресът заяви, че тази линия „победи във всички сфери на нашия живот, че тя доказва на практика своята принципа правота, жизнеспособност и плодотворност“.²² Беше отбелязано също така, че значението на априлската линия не се изчерпва само с постигнатите успехи, че нейната роля и значение „се възплътяват и в по-нататъшните перспективи на нашето развитие“.²³

Централният комитет със задоволство докладва пред Деветия конгрес, че основните стопански и вътрешнополитически цели и задачи, поставени от Осмия конгрес, са осъществени. Четвъртият петгодишен план беше изпълнен и с това бе направена „нова крачка в изграждането на материално-техническата база на социализма“, че нашето социалистическо общество се намираше „на по-висока степен в своето развитие“.²⁴

Същевременно изминалият период се характеризираше не само с голям количествен растеж на общественото производство, но и с прогресивни структурни изменения. Със значително по-високи темпове се развиваха такива отрасли на промишлеността като машиностроенето, химията, енергетиката и др., които определяха индустриалния облик на народното стопанство. Развитието на производителните сили през четвъртата петилетка се характеризираше и с ускорена техническа реконструкция, с по-широко внедряване постиженията на науката и техниката в народното стопанство.

Общественият продукт нарасна с 51%, а националният доход с 38%, с което България се нареди между страните с най-високи темпове на икономическо развитие.

²² Пак там, т. 13, с. 78.

²³ Пак там, с. 80.

²⁴ Пак там, с. 111.

Значителна работа беше извършена и за усъвършенствуване на социалистическите обществени отношения, за увеличаване на общественото богатство и доходите на трудещите се, за развитие на образованието, науката, изкуството и културата.

Значителните успехи във всестранното развитие на нашата страна по пътя на зрелия социализъм дадоха основание на Деветия конгрес да утвърди следната главна задача на петгодишния план: „да продължим строителството на социалистическото общество в Народна република България чрез по-нататъшното изграждане на неговата материално-техническа база, усъвършенствуване на социалистическите обществени отношения, издигане социалистическата съзнателност на трудещите се и в резултат на това да се повишава жизненото равнище на народа“.²⁵

Деветият конгрес констатира, че все още недостатъчно се използваха интензивните фактори на икономическо развитие. Увеличаването на производството се осъществяваше главно за сметка на използването на повече работна сила, на повече материално-енергийни ресурси и разширяване на производствените фондове и по-малко чрез повишаване производителността на живия труд и намаляване разхода на суровини, материали, горива и енергия. Затова конгресът направи извода, че е необходимо „все повече да се дава преднина на интензивните фактори, да се засилва процесът на интензификация на нашето стопанско развитие“.²⁶

Това бе главното в решенията на Деветия конгрес, което и определи неговото значение в развитието на нашата страна. Решителната интензификация на икономиката трябваше да се осъществи чрез широко внедряване в производството на постиженията на научно-техническата революция, чрез прилагане на съвременни технологии, методи и средства за управление на производството. „Върху основата на широко използване постиженията на съвременната наука и техника — се сочи в Отчета на ЦК пред Деветия конгрес — и като се прилага последователно новата система на ръководство, следва да се осъществяват интензификация и модернизация на отраслите на народното стопанство, да се усъвършенствува отраслова-

²⁵ Пак там, с. 118.

²⁶ Пак там, с. 121.

та му структура, да се повишават производителността на труда и ефективността на икономиката . . .”²⁷

Конгресът отчете, че са налице всички необходими условия за такава интензификация на икономиката: първо, създадена е солидна материално-техническа база, осигуряваща големи възможности за интензивно развитие; второ, постигнати са значителни успехи в науката; трето, развиват се икономическите ни връзки с братските социалистически страни и особено със Съветския съюз, задълбочава се икономическата интеграция и последователно се провежда от БКП линията на сближаване на нашата икономика с икономиката на СССР; четвърто, подготвена е значителна армия от квалифицирани специалисти за цялата страна, разгърнатата е на широк фронт система от научноизследователски институти, развойни бази и конструкторски бюра; пето, съществува нова система на ръководство на народното стопанство.

На основата на линията за решителна интензификация на икономиката Деветият конгрес определи задачите на петата петилетка в областта на промишлеността, селското стопанство, транспорта, строителството и т. н. В решенията на конгреса особено внимание се отделяше на ускоряването на научно-техническия прогрес и развитието на науката и образованието, от което зависеше осъществяването на набелязания прелом към интензивно развитие на икономиката.

Деветият конгрес внесе допълнителна светлина и по въпросите за по-нататъшното развитие на социалистическите обществени отношения. Посочена бе необходимостта от по-нататъшно усъвършенствуване работата на органите на държавната власт и управление, разширяване и всестранно разгръщане на социалистическата демокрация. Конгресът постави задачата да се изработи нова конституция на НРВ, която „да затвърди големите успехи на нашия народ в строителството на социализма, да отрази изменените се обществени отношения, постиженията в развитието на социалистическата демокрация и да създаде реална правна основа за развитието на страната ни по пътя към комунизма“.²⁸

Деветият конгрес отдели особено внимание на организационната и идейно-политическата работа на партията,

²⁷ Пак там, с. 118—119.

²⁸ Пак там, с. 201—202.

за да може тя успешно да ръководи извършването на повратата към решителна интензификация на икономиката. С оглед на това конгресът посочи важността и начерта главните направления за издигане ролята на партийните комитети и организации като политически ръководства, за засилване колективността в партийната дейност, за подобряване на работата с кадрите, за придаване на по-целестремени и боеви характер на идеологическата работа, за осъществяване на патриотично и интернационално възпитание на народа.

Цялата дейност на партията след Деветия конгрес беше насочена към реализиране на начертаната от него линия за решителна интензификация на народното стопанство.

Усилията на партията и народа бяха насочени преди всичко за повишаване рентабилността на икономиката. През октомври 1967 г. беше прието и публикувано по този въпрос съвместно постановление на ЦК на БКП и Министерския съвет на НРБ. През март 1967 г. беше проведен конгрес на ТКЗС, който прие нов Примерен устав на ТКЗС и определи главните насоки и задачи за превръщането на нашето селско стопанство във високointензивно и ефективно.

През май 1967 г. се състоя първият конгрес на българската култура, който беше прекрасна изява на успехите на социалистическата културна революция. На него бе приет нов статут за организацията и ръководството на културата, чрез който се въвеждаше обществено-държавното начало в ръководството ѝ. За координирането и управлението на културата по места бяха избрани окръжни, градски и общински съвети за изкуство и култура, а конгресът избра централно ръководство — Комитет за изкуство и култура, който едновременно бе и обществен, и държавен орган. Избраният председател на комитета стана член на правителството на НРБ.

Етапът за изграждане на развито социалистическо общество, в който вече се намираше нашата страна, и осъществяването на линията за решителна интензификация на икономиката чрез широко внедряване постиженията на научно-техническия прогрес изискваха да се повиши ролята на младежта и комсомола в социалистическото строителство. Това налагаше да се внесат съществени изменения в неговата организация и методи на работа, а също така да се подобри партийното ръководство на ДКМС. На

12. X. 1967 г. Политбюро на ЦК на БКП одобри тезисите на др. Тодор Живков за „Някои основни проблеми на работата с младежта и комсомола“, които бяха публикувани за всенародно обсъждане. Декемврийският пленум на ЦК на БКП (1967 г.) обобщи резултатите от общонародното обсъждане и одобри тезисите на Политбюро като основа за работата на партията сред младежта и комсомола. Решенията на Декемврийския пленум на ЦК на БКП насочиха ДКМС към преодоляване на редица слабости в неговата дейност. Трябваше да се повиши ролята на комсомола и той да заеме полагащото му се място в ръководството на младежките по своята същност дейности — физкултурата, спорта, туризма, художествената самодейност, военно-патриотичното възпитание и предказармената подготовка. Пред комсомола се постави задачата по-активно да участва в решаването на проблемите на науката и техническия прогрес чрез разгръщане на движението за техническо и научно творчество на младежта. Особено важно място в решенията на Декемврийския пленум заеха въпросите на комунистическото възпитание на младежта. Практическото реализиране на Тезисите на ЦК бележеше началото на нов етап в развитието на Димитровския комсомол като боеви резерв и пръв помощник на партията в борбата за изграждането на зрелия социализъм в нашата родина.

Повратът към интензивно икономическо развитие не двусмислено показваше, че главното звено, от което зависеше решаването на тази сложна и трудна задача, е развитието и усъвършенствуването системата на управление на нашата страна. Затова този въпрос беше поставен на обсъждане на специален пленум на ЦК на БКП през юли 1968 г. Пленумът подчерта, че цялостното усъвършенствуване на системата на управление на социалистическото общество е продиктувано от „достигнатия етап в развитието на страната, от потребностите на научно-техническата революция, от необходимостта по-последователно да се прилагат принципите на новата система на ръководство и да се повиши ефективността на цялата икономика“.²⁹

При разработването на мероприятията за по-нататъшното развитие на системата на управление Юлският пленум на ЦК на БКП се опираше преди всичко на патру-

²⁹ Пак там, т. 15, с. 84—85.

пания опит през четиригодишното експериментиране на новата система на ръководство на народното стопанство, в ръководството на културния фронт, на младежта и др. В същото време БКП творчески използва и опита на другите социалистически страни и преди всичко световноисторическия опит на Съветския съюз и на КПСС, които проправяха пътя на човечеството към комунизма.

Решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП изхождаха от марксистко-ленинската теория и принципи за управление на социалистическото общество и за изграждането на социализма, разработени от класиците на марксизма-ленинизма и преди всичко от В. И. Ленин, съобразени с постиженията на съвременната наука в областта на теорията и организацията на управлението. При това те обхващаха не само една или друга област, а цялостното управление на социалистическото общество, цялостното общественно-икономическо и политическо развитие на страната.

В областта на управлението на икономиката решенията на Юлския пленум представляваха обобщение и по-нататъшно развитие на основните принципи на новата система на ръководство на народното стопанство.

В областта на държавното и общественото устройство набеязаните от Юлския пленум мероприятия целеха да се усъвършенствува държавното управление, като се издигне ролята и разширят функциите на Народното събрание, Министерския съвет, народните съвети и т. н. При спазване на ленинския принцип на демократическия централизъм трябваше да се осъществи по-пълно единство на законодателната и изпълнителната власт, държавното управление да стане по-компетентно и оперативно, като се приближава все повече до производствените участъци и като се осигурява по-широко и по-непосредствено участие на трудещите се в работата на неговите органи. За тази цел Юлският пленум обоснова необходимостта от създаването на Държавен съвет. Определени бяха по-точно функциите и компетенциите на всяко звено в държавното управление. Набеязани бяха мероприятия за разгръщане на социалистическия демократизъм, за развитие инициативата и творчеството на масите, за по-активното им участие в ръководството на производството и в държавното управление — пряко и косвено — чрез издигане ролята на обществените организации (профсъюзите, Комсомола, Отечествения фронт и др.).

Решенията на Юлския пленум в областта на възпитателната и идеологическата работа целеха да се преодолеят просветителският ѝ характер, абстрактността и откъснатостта ѝ от ежедневните и най-парливи въпроси, от непосредствените задачи за развитието на социалистическия строй, от борбата срещу недостатъците.

Една от най-характерните черти на решенията на Юлския пленум беше това, че те като цяло бяха насочени към по-нататъшното издигане на ръководната роля на партията като основна обективна закономерност на общественото развитие. Дълбокият смисъл на тези решения бе да се повиши научното равнище на партийното ръководство във всички сфери на живота. За достигането на това, се подчертаваше в документите на Юлския пленум, се „поставя като практическа потребност да бъде разработена Програма на партията“³⁰, която „да бъде внесена за утвърждаване от Десетия конгрес на нашата партия“.³¹

Юлският пленум очерта основните положения, които трябва да залегнат в партийната програма: да отразява досегашния опит в социалистическото строителство и същевременно въз основа на закономерностите на социалистическото и комунистическото строителство да разкрие ясна перспектива за по-нататъшното развитие на страната по пътя на социализма и комунизма. „На всички нас — заяви др. Т. Живков пред пленума — са известни общите закономерности в развитието на обществото към комунизма. Но за нас като партия също така много важно е да знаем какви ще бъдат главните насоки, пътища и средства за използване на тези закономерности при нашите условия, при нашата структура на икономиката и темповете на нейното развитие, при нашето обществено, политическо и културно развитие. Именно тези проблеми трябва да бъдат разработени в Програмата и да бъдат ръководно начало... в работата на цялата партия и държава...“³²

Решенията на Юлския пленум, които по своята същност представляваха една от връхните точки в развитието на априлската линия на партията, станаха ръководно начало и пронизваха цялостната дейност на партията, на всички звена в системата на социалното управление. Периодът след Юлския пленум беше оценен от Десетия конгрес като един

³⁰ Пак там, с. 204.

³¹ Пак там, с. 206.

³² Пак там, с. 205.

от най-наситените с творческо дръзновение и новаторски подход периоди от дейността на партията, на пълно разгръщане на нейната теоретическа мисъл.

Вниманието на партията и народа беше насочено преди всичко към решаването на проблемите на концентрацията на производството и на научно-техническия прогрес, към осигуряване на научно управление на сложните проблеми на икономиката. Изключително голямо значение в това отношение имаха решенията на Септемврийския пленум на ЦК на БКП (1969 г.) за концентрация в производството и науката, за автоматизация и електронизация на социалистическото производство и социалното управление, за по-нататъшно усъвършенствуване на новата система за ръководство на народното стопанство.

В речта си пред Осмия пленум на ЦК на ДКМС (29. X. 1969 г.) др. Т. Живков подчерта, че от политическа гледна точка решенията и задачите, поставени от Юлския (1968 г.) и Септемврийския (1969 г.) пленум на ЦК на БКП за ускоряване на научно-техническия прогрес, за ефективно развитие на производителните сили, за усъвършенствуване на системата на управление на нашето социалистическо общество, „са класови задачи и в своята съвкупност представляват по-нататъшно развитие на класовата борба на победилия пролетариат“³³.

Тази борба е дълбоко класова, защото „изразява класовите интереси на работническата класа и същевременно засяга коренните интереси на всички класи и социални групи на обществото. Нещо повече, тя засяга самото съществуване на класите, има пряко отношение към тяхната класова природа“³⁴. Наред с това тази борба укрепва позициите на работническата класа, засилва социалната еднородност на обществото. Всяка наша победа в тази област, заяви др. Т. Живков, „е скромнен принос в битката на международната работническа класа срещу капитала и империализма, за социализъм“³⁵. Това е „един от фронтите — и то от решаващите фронтове — на класовата борба на победилия пролетариат“³⁶.

Въпросите на концентрацията и развитието на селското стопанство върху промишлена основа бяха обсъдени на пленума на ЦК на БКП през април 1970 година. Внедря-

³³ Пак там, т. 17, с. 55—56.

³⁴ Пак там, с. 56.

³⁵ Пак там, с. 57.

³⁶ Пак там.

ването на промишлени технологии и методи на производство и управление в селското стопанство наложи да бъде осъществена нова, трета по ред концентрация чрез изграждането на аграрно-промишлени комплекси (АПК). Новата концентрация в селското стопанство бе продиктувана и от необходимостта да се задълбочава специализацията на селскостопанските предприятия и да се обвързва органически едрото селскостопанско производство с промишлеността. Като анализира резултатите от прилагането на практика на различни форми на концентрация, Априлският пленум на ЦК на БКП (1970 г.) дойде до извода, че АПК се очертава като „най-подходяща форма на концентрация в селското стопанство и особено в растениевъдството на сегашния етап...“³⁷

Важно значение за ефективността на икономиката имаха решенията на пленума на ЦК на БКП от март 1970 г. за по-правилно териториално разпределение на производителните сили и производствените мощности.

Предмет на допълнителни решения на партията и правителството бяха и въпросите за по-нататъшното развитие и усъвършенствуване на новата система на ръководство на народното стопанство, разработването и утвърждаването на икономическия механизъм, който трябваше да действа в годините на шестата петилетка (1971—1975 г.).

В борбата за изпълнение решенията на Юлския пленум определено място заемаха въпросите за по-нататъшното развитие и усъвършенствуване на системата на социалистическото управление. На специален пленум на ЦК на БКП (ноември 1968 г.) беше обсъден въпросът за мястото и ролята на народните съвети, за тяхното превръщане в пълноценни действени органи на народната власт и на общественото самоуправление. В речта си пред пленума др. Т. Живков подчерта, че народните съвети могат да изпълняват своето историческо предназначение само ако успешно осъществяват тази си двуединна роля — да бъдат, от една страна, „пълноценни и пълновластни държавни органи, да разполагат с необходимите държавнически права, за да направляват и отговарят за дейността на всички останали държавни органи, за стопанския и културния живот на тяхната територия“ и, от друга страна, да бъдат „пълноценни органи на народното самоуп-

³⁷ Пак там, с. 459—460.

равление, които здраво и широко да се опират на трудещите се и техните обществени организации, активно ги въвличат в разработването, решаването и изпълнението на приетите програми и наобелязани задачи“.³⁸ Това беше определено от Ноемврийския пленум на ЦК на БКП като едно от основните направления за по-нататъшното разгръщане на социалистическата демокрация.

Решенията на Юлския пленум за преустройството на образователната система бяха от голямо значение. Проблемите на образованието бяха обсъдени на специален пленум на ЦК на БКП в края на юли и началото на август 1969 г. В приетите на пленума решения се подчертаваше, че с реформата на образователната система партията има за цел да осъществи най-пълноценно и всестранно указанията на Маркс и Ленин за обучението и подготовката на младите поколения, за тясно свързване на обучението с общественополезния труд върху базата на единното политехническо училище. Преустройството на висшето образование се извършваше на основата на свързване обучението с научноизследователската дейност. По отношение на науката се предвиждаше осъществяването на концентрация и интеграция на научния фронт, за да могат успешно да се решават не маловажни, периферийни въпроси, а главните проблеми, свързани с научно-техническата революция. За изпълнението на тези решения партийните и държавните органи извършиха огромна дейност.

В годините след Деветия конгрес и Юлския пленум априлската линия на партията и в областта на външната политика получи по-нататъшно развитие. Нарасна активната роля на НРБ в укрепването на мира на Балканите, утвърждаването ѝ като важен фактор на мира в този невралгичен район на света. Наред с това нашата страна разшири международните си контакти, участието си в органите на ООН за използването им в полза на укрепването на мира в света.

В основата на външната политика на партията стоеше по-нататъшното развитие на принципите на пролетарския и социалистическия интернационализъм. Чрез активната си външна политика БКП засилваше своя принос в укрепването и развитието на световната социалистическа система, за ускоряването на световния революционен про-

³⁸ Пак там, т. 15, с. 397.

цес. Това намери израз в оказаната активна помощ на народите от Виетнам, Близкия Изток, Гвинея (Бисау), Ангола и др. в борбата им срещу империалистическата агресия за национално освобождение и прогресивно развитие. Като се ръководеше от принципите на мирното съвместно съществуване, НРБ провеждаше активна дейност за разширяване на своите контакти с държавите, в които господствува буржоазно-капиталистическият строй.

Укрепваха братските връзки със социалистическите страни и преди всичко със Съветския съюз. През май 1967 г. бе подписан нов договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ между Народна република България и Съветския съюз, който представлява нова светла страница в летописа на нерушимата българо-съветска дружба, плод на пълното единство и единомислие между двете братски страни, могъщо средство за по-нататъшно развитие и укрепване на българо-съветските отношения. Новото в договора бе поставянето на задачата за все по-тясно сближаване на икономиката на НРБ с икономиката на СССР, за по-тясно координиране на народностопанските планове, кооперирането и специализирането между българската и съветската икономика. „Диапазонът на съветско-българското сътрудничество — заяви Л. И. Брежнев по този повод — стана наистина безграничен. Може без преувеличение да се каже, че няма сфера на обществения живот, където да не намира израз братската сплотеност на нашите народи.“³⁹

Проява на пролетарския интернационализъм бе помощта, която България съвместно със СССР, ПНР, ГДР и УНР оказва на чехословашкия народ в борбата му срещу контрареволуцията през 1968 г. Наред с това през разглеждания период БКП активно участвуваше в борбата против десните и „левите“ опортюнисти и ревизионисти за укрепване единството на международното работническо и комунистическо движение. На Деветия конгрес тя издигна призив за свикване на ново международно съвещание и след това взе активно участие във всички етапи на неговата подготовка и при самото му провеждане. Ярка, принципиална и с високо теоретическо съдържание бе речта на др. Тодор Живков пред Съвещанието в Москва през май 1969 г. В нея се съдържат оригинални постановки за ко-

³⁹ Брежнев, Л. И. Българският народ — наш брат, приятел и съюзник. С., 1973, с. 47.

рените и същността на опортюнизма, за национализма и антисъветизма като обединително звено на всички видове ревизионизъм и антикомунизъм. В тази реч отново се подчертаваше, че отношението към КПСС и СССР е критерий и пробен камък за проверка на верността на всяка партия, движение и политически деец към принципите на пролетарския интернационализъм и истинския демократизъм.

Богатата по съдържание и разнообразна по форми дейност на партията за осъществяването на прелом към решителна интензификация на народното стопанство, за усъвършенствуването системата на социалното управление и разгръщането на социалистическата демокрация в духа на решенията на Юлския пленум даде възможност да бъдат решени творчески редица въпроси на изграждането на развитото социалистическо общество и да се осигури изпълнение на всички задачи на петата петилетка. Направена бе крачка в развитието на НРБ по пътя на зрелия социализъм. Завоюваните успехи и натрупаният богат теоретически и практически опит в годините след Деветия конгрес и Юлския пленум на ЦК на БКП позволиха на партията да изработи на високо теоретическо равнище и да представи за утвърждаване пред Десетия конгрес нова Програма на партията.

**ПРОГРАМАТА НА БКП ЗА ИЗГРАЖДАНЕ
НА РАЗВИТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО
И БОРБАТА ЗА НЕЙНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ
(1971—1976 г.)**

**1. Програмата на БКП за изграждане на
развито социалистическо общество, приета
от Десетия конгрес на партията**

От 20 до 25 април 1971 г. се състоя Десетият конгрес на БКП. Пред него стоеше задачата не само да отчете огромните достижения на партията и народа в по-нататъшното изграждане на социалистическия обществен строй през годините на петата петилетка и да набележи задачите на шестата петилетка, но и да изпълни решението на Юлския пленум на ЦК на БКП от 1968 г. — да приеме новата Програма на партията, програма за изграждане на развито социалистическо общество.

Приемането на новата Програма на БКП, която представлява образец на творческо приложение на принципите на марксизма-ленинизма и опита на КПСС, тържество и по-нататъшно развитие на априлската линия на партията, най-висок връх в развитието на теоретическата мисъл на БКП, е най-важното решение на Десетия конгрес, което определя и неговото огромно историческо значение в развитието на партията и страната.

Програмата е основен документ на всяка комунистическа партия. В нея са изложени теоретическите, идеологическите и политическите възгледи и принципи на партията, научно са обосновани нейните цели и задачи в зависимост от етапа на общественото развитие. Тя определя непосредствените исторически цели и задачи, а също така и крайната цел на революционното движение на пролетариата, за които се бори комунистическата партия, както и начините и средствата, чрез които те могат да бъдат постигнати. „Програмата — казва др. Т. Живков — е ръководство за действие на цялата партия, на всички

трудещи се. Тя ни въоръжава с ясна перспектива, разкрива верния път за постигането на поставените исторически цели.“¹

Изработването на програма е насъщна потребност и отговорна задача за всяка комунистическа партия. От това, как се подхожда към тази задача и как се решава тя, може да се суди за нейната марксистко-ленинска зрелост. Още К. Маркс изтъкваше, че с принципните програми „пред цял свят се издигат ориентировъчни стълбове, по които хората съдят за нивото на партийното движение“.² Образец за програмен документ на една действително пролетарска партия бе „Манифест на Комунистическата партия“, съставен от основоположниците на научния комунизъм през 1847 г. Пример за програма на пролетарската партия в епохата на империализма и пролетарските революции бяха програмите на Болшевишката партия и на Третия комунистически интернационал.

Според марксизма-ленинизма съдържанието и характерът на програмата на всяка комунистическа партия се определят от задачите, които общественото развитие поставя пред работническата класа през различните етапи в развитието на революционния процес, а така също от идейно-теоретическото развитие на самата партия, от това, доколко тя е осъзнала тези задачи, доколко е съумяла научно да ги формулира и да набележи пътищата за тяхното реализиране. Поради това комунистическите партии пристъпват към разработването на нови програми или към сериозни изменения във вече съществуващите в два случая: когато завършва един и започва нов етап в развитието на революционния процес и обективна необходимост е да се формулират целите и задачите, пътищата, формите и средствата за тяхното реализиране или пък когато настъпват съществени изменения в теоретическото въоръжение на партията, резултат от развитието на революционната теория и идейното развитие на самата партия.

Като се изхожда от тези критерии, могат да се определят следните няколко етапа в развитието на програмните документи на БКП.

Първи етап — от създаването на партията до Великата октомврийска социалистическа революция. Теоретическа основа на програмата на партията тогава бе марксиз-

¹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 18, С., 1975, с. 523.

² Маркс, К. Критика на Готската програма. С., 1949, с. 8.

мът като теория и практика на класовата борба на пролетариата в епохата на възходящото развитие на капитализма. В нея се изхождаше от правилното разбиране, че България се развива като буржоазно-капиталистическа страна и пред зараждащата се и развиваща се работническа класа стои за разрешаване историческата цел да се събори буржоазно-капиталистическият строй и на негово място да се изгради нов, социалистически обществен строй. Главната задача на партията през този етап беше „да се направи борбата на работническата класа съзнателна и обща и да ѝ се покаже нейната естествена крайна цел“³, да се подготви тя за изпълнението на тази историческа задача. Съгласно Марксовата теория за революцията партията разглеждаше нейното реализиране като въпрос на едно далечно и неопределено бъдеще, което ще настъпи, след като капиталистическото развитие превърне пролетариата в болшинство от населението на страната. Това предопределяше редица недостатъци на Програмата и на дейността на тясносоциалистическата партия, които се почувстваха в началото на ХХ век и особено в годините на Първата световна война.

Вторият етап започва от Великата октомврийска социалистическа революция и влизането на партията в Комунистическия интернационал и завършва с победата на Деветосептемврийската социалистическа революция 1944 г.

Победата на Октомврийската революция постави началото на съвременната епоха — епоха на преход от капитализма към социализма в световен мащаб.⁴ Началото на тази епоха беше отбелязано не само с настъпването и задълбочаването на общата криза на капитализма, но и с разгарянето на остра революционна криза, която обхваща и България. Тази промяна в обективната обстановка налагаше да се внесат съществени изменения в Програмата на партията и по същество да се приеме нова програма. Това се изискваше и от новото идейно превъоръжаване на партията с теорията и практиката на ленинизма, което представляваше същността на нейната болшевизация. Степента на усвояване на ленинизма и уменията творчески да се прилагат неговите принципи при решаването на въпросите на революционния процес в

³ БКП в резолюции и решения... Т. I, С., 1957, с. 174.

⁴ Вж. Заявление на Съвещанието на представители на комунистическите и работническите партии..., 1960, С., 1960, с. 6.

България намираше израз в нейните програмни документи.

В приетата от Първия конгрес на БКП (т. с.) през 1919 г. Програмна декларация, като се изхождаше от ленинското разбиране, че в условията на империализма и настъпилата нова епоха има всички необходими предпоставки за победата на пролетарската революция във всяка страна, в това число и в България, за пръв път бе поставен в програмен документ на БКП въпросът за диктатурата на пролетариата, за въоръженото въстание, за създаването на червена армия и милиция. Победата на социалистическата революция в България вече се разглеждаше като близка, непосредствена задача на работническата класа.

Третият конгрес на БКП (т. с.) през 1921 г. посочи, че изграждането на съюза на работническата класа и селяните е необходимо условие за победата на социалистическата революция, а Четвъртият конгрес (1922 г.) възприе и Лениновата идея за единния фронт.

По-съществени изменения в програмните документи на БКП (т. с.) през втория етап на тяхното развитие представляваха решенията на ЦК на БКП от 5—7 август 1923 г., които Георги Димитров характеризира като коренна промяна в стратегията на партията. Чрез тях беше направен сериозен опит за откриване и прилагане по време на Септемврийското антифашистко въстание от 1923 г. конкретен подход за осъществяване на програмните цели при условията на фашистка диктатура. Нов момент с програмно значение беше издигането на лозунга за установяване на работническо-селско демократическо правителство като преходно, междинно стъпало по пътя към установяването на диктатура на пролетариата. От тази гледна точка бяха разработени и други съществени въпроси от Програмата на партията — въпросът за съюзника, за тактиката, за формите и средствата на борба и др. Тези програмни въпроси бяха цялостно изложени и развити по-нататък в светлината на решенията на Седмия конгрес на Коминтерна в платформата на БКП за изграждане на народен фронт, а след това — и в Програмата на Отечествения фронт. Това беше свидетелство за ленинската зрелост на партията, за завършването на процеса на нейната болшевизация — един от двата главни и решаващи фактора за победата на Деветосептемврийската социалистическа революция, положила началото на нова ера в тринадесетвековната история на България — ерата на социализма и комунизма.

Третият етап в развитието на програмната мисъл на партията обхваща периода на прехода от капитализма към социализма. През този етап програмните задачи на партията бяха разработени в решенията на Осмия, Девтия и други пленуми на ЦК на БРП(к), в Програмната декларация на правителството на Отечествения фронт, в Декларацията на Централния комитет „По стопанската политика на партията“ от септември 1945 г. и др. Цялостна разработка на програмните задачи за периода на прехода от капитализма към социализма, за осъществяване на програмната цел — победата на социалистическите производствени отношения, на социалистическия обществен строй — беше направена под ръководството на Георги Димитров от Петия конгрес на партията (декември 1948 г.).

Четвъртият етап започва от Априлския пленум на ЦК на БКП (1956 г.) и победата на социалистическите производствени отношения, отчетена от Седмия конгрес на партията (1958 г.), и продължава и в наши дни. През него се развиват програмните въпроси за изграждането на развито социалистическо общество, които получиха завършен вид в приетата от Десетия конгрес на БКП нова Програма.

Началото на този етап бе свързано с две събития: Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., който отхвърли теорията и практиката на култа към личността и разработи основите на ленинската априлска линия на партията за творческо решаване на задачите в изграждането на развито социалистическо общество в Народна република България и Седмия конгрес на партията.

Като направил извода, че социализмът е победил напълно и окончателно в нашата страна и като анализира социално-класовите изменения, съществуващите противоречия, пътищата и средствата за тяхното решаване в условията на победилния социализъм, Седмият конгрес на БКП (1958 г.) характеризира настъпилния нов етап като етап на „по-нататъшно изграждане на социалистическото общество“.⁵ Осмият и Девтия конгрес допълниха и разшириха формулировката на главната икономическа и политическа задача на партията през настъпилния нов етап от развитието на социалистическия обществен строй в България. Важно място в разработването на програмните

⁵ Живков, Т. Избр. съч. Т. 4, С., 1975, с. 52.

въпроси за изграждането на развито социалистическо общество заемат решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП от 1968 г., а също така и на последвалите го пленуми на Централния комитет. Именно тази огромна теоретическа и практическа дейност на партията след Деветия конгрес и Юлския пленум представляваше изключително важна предпоставка, която даде възможност да бъде разработена и утвърдена от Десетия конгрес новата Програма на БКП, отличаваща се със своята теоретическа дълбочина и съществени приноси в развитието на теорията на марксизма-ленинизма.

Приемането на нова програма, която теоретически да обобщи и осмисли миналото и настоящето, да разкрие бъдещите тенденции в развитието на страната, като приложи творчески марксизма-ленинизма в съответствие с изискванията на новия етап, беше една историческа необходимост. Решенията на конгресите и пленумите на ЦК на БКП, макар и да имаха програмно значение, не можеха да заменят програмата. Големите мащаби и сложност на задачите за изграждане на развито социалистическо общество в условията на бурно развиващата се съвременна научно-техническа революция правеха още по-належаща тази задача. Наличието на цялостна научна програма на партията е гаранция за непрекъснатото повишаване на нейната ръководна роля. Това съответствува с изискването на едно основно уставно положение, че признаването на програмата е главно условие за членуването в комунистическата партия.

Главна характерна черта на Програмата на БКП, приета на Десетия конгрес, е, че тя е програма за изграждане на развито социалистическо общество в България. В нея е записано, че „в резултат на успешното завършване на преходния период от капитализма към социализма и пълната победа на социалистическите производствени отношения, в резултат на извършените количествени и качествени изменения в цялостната система на обществения живот **Народна република България навлезе в нов етап на развитие — етапа на изграждане на развито социалистическо общество**“.⁶

Главната непосредствена историческа задача на партията, правилно формулирана в новата Програма, следователно е построяването на развито социалистическо об-

⁶ Програма на БКП. С., 1971, с. 41.

щество в България. Тя изисква да се доизгради материално-техническата база на социализма, да се усъвършенствуват социалистическите производствени отношения, да се обогати духовната култура, да се повиши благосъстоянието на народа и да се преодолява постепено неравномерността в развитието на обществената система.

Успешното реализиране на тези задачи изискваше в Програмата да се анализират вътрешните и международните условия, в които се изгражда развитото социалистическо общество в България, да се формулират основните характерни черти на този етап от развитието на социалистическото общество в нашата страна, да се набележат основните закономерности и тенденции на развитие, да се начертаят главните задачи в различните сектори на живота и да се определят основните методи и средства за тяхното решаване.

При разработването на тези въпроси Десетият конгрес се опираше на марксистко-ленинското учение за двете фази на комунистическата обществено-икономическа формация. Конгресът използва собствения опит на БКП в борбата за изграждането на социалистическия обществен строй, а също така световноисторическия опит на КПСС в изграждането на социализма и комунизма и нейните приноси в развитието на марксистко-ленинската теория, както и историческия опит на комунистическите партии от другите социалистически страни. И това, както посочи д-р. Тодор Живков, бе напълно естествено, защото, първо, БКП е партия марксистко-ленинска, партия интернационалистическа и, второ, процесът на изграждането и развитието на социализма в България е част от единния световен революционен процес, който се подчинява на обективни закони, валидни за всички страни и народи в света. „Изграждането на развито социалистическо общество — казва той — не е специфична българска задача. През този етап минават и ще минават и други страни и народи, тръгнали по пътя на комунизма. Затова и закономерностите, които действуват през този етап, са общи.“⁷

Тези общи закономерности обаче се проявяват специфично във всяка отделна страна и затова всяка партия разработва и решава конкретно задачите за изграждането на развития социализъм. Ръководейки се от тези принципиални съображения, Десетият конгрес на БКП утвърди Про-

⁷ Живков, Т. Избр. съч. Т. 18, С., 1975, с. 530.

грама на партията, в която органически са свързани като единно цяло интернационалните и националните задачи, общото и специфичното.

В първите два раздела на позата Програма БКП разглежда, първо, проблемите на съвременната епоха на преход от капитализма към социализма и произтичащите от нея задачи и, второ, основните изводи от борбата за победата на социализма в България.

Програмата на БКП напълно отговаря на изискванията на В. И. Ленин всеки параграф от нея да съдържа в себе си „стотици хиляди речи и статии на агитаторите“, да представлява „това, което трябва да знае, да усвои и да разбира всеки трудещ се“.⁸ В нея на достъпен и разбираем език са разработени редица сложни и трудни теоретически проблеми. Най-важни от тях са следните.

Първо, проблемът за мястото и характера на развитото социалистическо общество като етап в развитието на първата фаза на комунистическата формация. От правилното теоретическо изясняване на този проблем в най-голяма степен зависи правилното разработване и на останалите теоретически проблеми, свързани с нашето обществено развитие, конкретната стратегия и тактика на партията през настоящия исторически етап. Конгресът изхожда от указанията на Ленин, че след преходния период от капитализма към социализма обществото няма още нито обективните, нито субективните предпоставки за преминаване към висшата фаза, към комунизма, че за това е нужен повече или по-малко продължителен период, през който социализмът се развива, докато стигне този най-висок етап, който Ленин нарече „развито социалистическо общество“. (Развитото социалистическо общество се определя от Програмата на БКП като „най-високия и завършващ етап в развитието на социализма като първа фаза на комунистическата формация“⁹. На този етап най-пълно, най-всестранно и в най-чист вид социализмът изразява своята същност и разкрива изцяло своите възможности, своето превъзходство над капитализма.

За разлика от преходния период, когато основите на социализма се изграждат върху база, наследена от капитализма, изграждането на развито социалистическо общество се осъществява върху собствена, социалистическа

⁸ Ленин, В. И. Съч. Т. 29, с. 183.

⁹ Програма на БКП. С., 1971, с. 41.

основа. Тази основа се характеризира с абсолютното господство на социалистическите производствени отношения в града и селото, със сравнително високата материално-техническа база и квалификация на работната сила, с коренно различната от капитализма социално-класова структура, с идейно-политическото и моралното единство на нашето общество, с пълното господство на социалистическата политическа и идеологическа надстройка, с новия тип взаимоотношения между страните на укрепящата световна социалистическа система — с развиващата се международна социалистическа интеграция.

В Програмата на БКП са разработени и други важни теоретически проблеми, които имат първостепенно значение за развитието на страната по пътя на изграждането на развито социалистическо общество. Такъв е проблемът за характера и тенденциите на развитие на социалистическата собственост, разкриващи процеса на непрекъснатото разширяване и обогатяване както на държавната, така и на кооперативната социалистическа собственост. В Програмата се подчертава, че развитието на държавната собственост ще се осъществява преди всичко чрез усъвършенствуване на формите на стопанисване, за което особено важна роля играе концентрацията на производството и на тази основа окрупняването на стопанските единици. По отношение на кооперативната собственост в Програмата се обосновава разбирането, че тя ще се развива преди всичко по линия на по-нататъшното обобществяване на средствата за производство. „Всески опит да се подценява кооперативната собственост, нейното значение в развитието на икономиката — заяви др. Т. Живков пред Десетия конгрес — е вреден и в разрез с обективните тенденции и потребности на общественото развитие. Кооперативната форма на собственост далеч не е изчерпала своите икономически възможности. Тя има своето определено историческо място и роля в процеса на по-нататъшното изграждане на социализма у нас.“¹⁰

В Програмата се отбелязва, че едновременно с развитието и обогатяването на двете форми на социалистическата собственост се развива и друга важна тенденция — за постепенното сближаване на кооперативната и на държавната собственост, което в перспектива ще доведе до тяхното сливане в единна общонародна собственост. Тази

¹⁰ Живков, Т. Избр. съч. Т. 18, С., 1975, с. 548.

тенденция, която протича върху основата на бързото развитие на производителните сили, се основава на един непрекъснат диалектически процес на взаимно проникване и обогатяване на двете форми на собственост, при който както държавната, така и кооперативната собственост повишават степента на своята зрелост. Освен това не само държавната, но и кооперативната собственост играе определена роля в усъвършенствуването и развитието на държавната собственост, за създаването на единната общонародна собственост. Разкрити са основните направления на това взаимно проникване и обогатяване, на постепенното сближаване на двете форми на социалистическата собственост и тяхното сливане в единна общонародна собственост.

Дълбок теоретически и практически смисъл има поставеният в Програмата на партията въпрос за развитието на социалната структура в етапа на изграждане на развито социалистическо общество у нас — за намаляване на различията между обществените класи и групи до такава степен, че социалистическото общество при зрелия социализъм да застане пред прага на социалната еднородност. Сближаването на социалните групи, както е посочено в Програмата на БКП, ще се извършва върху основата на историческите цели на работническата класа. Нарастването на социалното, идейното и морално-политическото единство на обществото ще зависи от степента, до която интересите на различните социални групи се сближават и сливат с коренните интереси на работническата класа.

Върху тази основа ще се извършва и развитието на държавата и социалистическата демокрация. От държава на диктатурата на пролетариата тя постепенно ще прераста в общонародна държава, в орган, който под ръководството на работническата класа ще изразява волята и интересите на целия народ, а социалистическата демокрация ще достигне най-висша и всеотнайна изява. Постепенният преход към общонародна държава се основава върху наличието на две тенденции в нашето развитие — разширяването на нейната социална база и, от друга страна, извършващия се процес на съвещанието на държавните с недържавните форми на социално управление, които фактически представляват преходни стъпала към комунистическото самоуправление.

В Програмата на БКП се подчертава, че постепенният преход към общонародната държава не отменя, а изисква

по-нататъшното укрепване и повишаване ръководната роля на работническата класа и на комунистическата партия в цялостната система на обществения живот.

От своя страна комунистическата партия, оставайки партия на работническата класа, постепенно става авангард на народа, партия на целия народ. Това е една от най-важните закономерности в процеса на изграждането на развито социалистическо общество, израз на измененията в икономиката, политическия строй, социално-класовата структура и духовния живот. Тя изисква обаче да се развива и усъвършенствува партийното ръководство, да се издига научното равнище, за да съответствува то на изискванията на задачите за изграждането на зрелия социализъм в нашата родина.

С оглед да се осигури постоянно разгръщане и усъвършенстване на социалистическата формация и активното участие на трудещите се в управлението, Програмата на партията определи основните насоки на развитие не само на държавния апарат и народния контрол в него, но и на обществените организации — профсъюзите, Отечествения фронт, ДКМС и др. Важно принципно значение има и изясняването на въпроса за мястото и ролята на БЗНС като съюзник на БКП в борбата за изграждане на развито социалистическо общество, за перспективите на развитие на комунистическо-земеделското единство като политическо ядро на работническо-селския съюз. „По-нататъшното строителство на социализма — се казва в Програмата на БКП — ще доведе до по-тесни връзки..., до обогатяване и задълбочаване на съвместната дейност на двете организации и тяхното постепенно сближаване в единната борба и работа за общите цели, за тържеството на общия идеал.“¹¹

В Програмата на БКП, в която са разработени с голяма теоретическа дълбочина основните въпроси на стратегията и тактиката на партията в борбата за изграждането на развито социалистическо общество, се посочва, че „в целия грамаден, сложен комплекс от икономически, социално-политически и идеологически задачи, които стоят пред партията на сегашния етап, определящо значение има задачата да се изгради напълно материално-техническата база на социализма, да се развиват с високи и стабилни темпове производителните сили, да продължава интензификацията на икономиката“.¹² Очертани са и глав-

¹¹ Програма на БКП. С., 1971, с. 101.

¹² Там там, с. 49.

ните направления за решаването на тази ключова стратегическа задача.

Анализът на Програмата на БКП, приета от Десетия конгрес, показва, че тя наистина дава отговор на редица нови, важни теоретически проблеми, че тя е висша изява на теоретическата мисъл на БКП, че е принос в развитието на теорията и практиката на марксизма-ленинизма. Такова принципиално значение имаха и утвърдените от Десетия конгрес „Основни положения на новата конституция на Народна република България“ — конституция на победилния социализъм в изграждащото се развито социалистическо общество.

Наред с Програмата и основните положения на новата Конституция Десетият конгрес на БКП утвърди Директивите за шестата петилетка. В тях е формулирана не само главната социално-икономическа задача на шестата петилетка, но и основните насоки и задачи за развитието на всички сектори на народното стопанство, на системата на социалното управление и на духовния живот. Особено внимание е отделено на изграждането на материално-техническата база на социализма върху основата на пълното използване на факторите за интензивен растеж, на най-новите достижения на научно-техническата революция.

Разработването на научнообоснована програма, правилното формулиране на конкретните задачи през годините на шестата петилетка представляват солидна основа и главна предпоставка за разгръщане на творческата активност на трудовите колективи и широките народни маси, за повишаване авторитета и ръководната роля на партията в борбата за ускорено развитие на нашата страна и за превръщането ѝ в следващите две десетилетия в страна на зрелия социализъм

2. Дейността на БКП за изпълнение на Програмата за изграждане на развито социалистическо общество през годините на шестата петилетка

Решенията на Десетия конгрес предизвикаха небивал размах на творческата активност на масите. Цялото внимание на партията и на всички звена от системата на социалното управление беше насочено към организиране и ръководство на творческата активност на масите, за да се

осигури изпълнението на програмните предначертания. Това се осъществяваше по две главни направления: първо, чрез конкретизиране на някои задачи с особено важно значение и разработване на програми за изпълнението на тези задачи в национален, окръжен и местен мащаб; второ, чрез усъвършенствуване ръководната дейност на партийните, обществените и държавните органи и организации.

За по-нататъшната конкретизация на програмните задачи особено значение имаха решенията на Декемврийския пленум на ЦК на БКП (1972 г.). Той обсъди доклад и прие решения за повишаване жизненото равнище на народа. Пленумът внесе яснота по въпроса за равнището и степента на народното благосъстояние, като подчерта, че мярка в това отношение трябва да бъдат научнообоснованите норми за задоволяване нуждите на човска. Като взе предвид редица важни политически, икономически, социални, идеологически и международни съображения, пленумът по новому разработи цялостна национална програма за издигане на материалното и културното равнище на народа.

Този нов подход изискваше не само научнообосновани норми на потреблението, но и цялостна промяна на структурата на потреблението, при която органически да се съчетава материалното с духовното начало в живота на хората, да се насочват усилията не само към увеличаване на материалните блага, но и към създаване на по-добри условия за ползване на тези блага, да се подхожда комплексно към проблемите на жизненото равнище и те да се решават така, че всяка отделна стъпка да е част от общия замисъл, от цялостната програма за подобряване живота на хората. Трябваше да се държи точна сметка за хората като развиващи се личности, за тяхното настояще и бъдеще. Това се обуславяше от достигнатите завоевания и няма нищо общо с теорията за „потребителския социализъм“, защото изхожда от разбирането, че може да се разпределя и консумира само онова, което се произвежда. Новият подход на решаване на въпросите на жизненото равнище утвърждава определящата роля на производството като тяхна основа.

Наред с това Декемврийската национална програма за повишаване жизненото равнище на народа бе съставена върху основата на прилагането на комплексен подход към напълно социални въпроси — към изучаването, планира-

нето, програмирането и решаването на задачите, от които зависи повишаването на степента на задоволяване потребностите на хората. С използването на програмно-целевия подход при разработването на социалната програма на партията Декемврийският пленум даде възможност да се набележат и проведат най-належащи мероприятия за повишаване жизненото равнище на народа.

Националната партийна конференция (март 1974 г.) разработи цялостно друг основен програмен въпрос. Като взе под внимание степента на развитие на нашата икономика и изискванията на международната обстановка, конференцията постави в центъра на вниманието на партията и народа борбата за повишаване на обществената производителност на труда. Тя бе характеризирана като „кардинален, ключов проблем за изпълнението на шестата петилетка, за изграждането на развито социалистическо общество в Народна република България“.¹³ Тази борба беше оценена от конференцията като класова борба в пълния смисъл на думата, защото „на световната арена историческият проблем „кой кого“ ще се реши в края на краищата в определящата сфера на обществения живот — в областта на икономиката“.¹⁴

Повишаването на обществената производителност на труда беше определено от Националната партийна конференция като главно звено, с което са обвързани всички задачи и интересите на всеки човек, на всеки колектив.

За реализиране на тази първостепенна и с решаващо значение задача бяха налице всички необходими вътрешни и международни условия и предпоставки: наличие на солидна материално-техническа база, научен потенциал, ръководни изпълнителски кадри, опитен комунистически авангард; нов етап на международната социалистическа интеграция и най-тясно сближаване на икономиката на НРБ с икономиката на СССР; преход от „студената война“ към утвърждаването на принципите на мирно съвместно съществуване в отношенията между страните с различен обществен строй; мощно развитие на науката и техниката, на научно-техническата революция; усъвършенстване на социалното управление и бита. Конференцията очерта пътищата и средствата за превръщането на възможността за повишаване на обществената производ-

¹³ Живков, Т. Избр. съч. Т. 22, С., 1976, с. 6.

¹⁴ Пак там, с. 7.

телност на труда в действителност, което зависи най-вече от съзнателните, организирани и целенасочените усилия и действия на субективния фактор.

Наличието на тези условия позволи да бъдат формулирани основните въпроси, на които да се обърне особено внимание, за да се разгръща още по-широко и ефективно ролята на субективния фактор: подготовка на ръководни и изпълнителски кадри и повишаване на тяхната квалификация; укрепване на трудовия колектив, за да се превърне той в средище за възпитание и обучение; укрепване на дисциплината — трудова, производствена, планова, технологическа, финансова и др.; по-високи изисквания към всички органи на социалното управление; разгръщане на социалистическото съревнование и движението за насрещни планове върху научна основа; укрепване на връзките с масите чрез използване на обществените организации; издигане авангардната роля на партията.

През ноември 1973 г. Централният комитет на БКП обсъди и прие цялостна програма за по-нататъшното развитие и укрепване на социалистическото селско стопанство, за ускорено внедряване в селскостопанското производство на промишлени методи и технологии, за усъвършенстване на партийното и държавното ръководство в тази важна област на материалното производство.

През февруари 1974 г. беше проведен пленум на ЦК на БКП, който разви по-нататък и конкретизира изработената от Десетия конгрес платформа за идеологическата дейност на партията на съвременния етап. Пленумът обсъди въпроса и прие специално решение за издигане идеологическата работа на висотата на задачите, поставени от Десетия конгрес и Програмата на партията за изграждане на развито социалистическо общество. Той взе под внимание високите изисквания към идеологическата работа, предявени от новите условия.

Февруарският пленум на ЦК на БКП конкретно разви начертанията от Десетия конгрес възлови подстъпи, от чието пълно овладяване зависи извършването на преустройството на идеологическия фронт: да се измени подходът във възпитателната дейност, като се отчита по-пълно въздействието на обществената среда; да се свърже плътно идеологическата работа с проблемите, които животът всекидневно поставя пред партията и страната; да се прилагат съвременни високоефективни методи в организацията и управлението на идеологическия процес.

Като потвърди, че един от главните фактори за изпълнение на главната задача на партията — изграждането на развито социалистическо общество — е идеологическият фронт, Февруарският пленум очерта насоките за неговото по-нататъшно развитие и усъвършенствуване с цел да се осигури комунистическото възпитание на трудещите се, формирането и всестранното развитие на новата социалистическа личност. Това изисква: формиране на здрав марксистко-ленински светоглед у всеки социалистически труженик, превръщането на марксистко-ленинските знания в осъзнати убеждения и главен мотив за поведението на трудещите се; по-нататъшно обогатяване и издигане равнището на социалистическото отношение към труда и социалистическата собственост; развитие на стремеж към творчество и новаторство, висока съзнателна дисциплина, ученолюбие, активна борба за внедряване постиженията на научно-техническия прогрес; непримиримост към формалното изпълнение на трудовите задачи, към безделието, паразитизма, разхищението на обществените блага, карьеризма и еснафщината; издигане патриотичното и интернационалното съзнание на трудещите се, органичното съчетаване на синовиата любов към Отечеството с братската обич към великия Съветски съюз, със солидарността към световната социалистическа общност, международното комунистическо движение и борбата на народите от цял свят за мир и социален прогрес; засилване на нравственото възпитание на народа, все по-голямо разширяване ролята на комунистическия морал като главен регулатор на взаимоотношенията и поведението на хората; цялостно подобряване на естетическото възпитание на народа и особено на децата и младежта; засилване на борбата против буржоазната идеология и морал, против „левия“ и десния опортюнизъм, против религиозните предразсъдъци и рецидивите на отживелиците от миналото.¹⁵

Изключително важно значение за успешното изпълнение на основната програмна задача — изграждането на материално-техническата база на социализма — има по-нататъшното задълбочаване на сътрудничеството и развитието на социалистическата икономическа интеграция на страните-членки на СИВ. Като отчете значението на икономическата интеграция, XXV сесия на Съвета за ико-

¹⁵ Решение на пленума на ЦК на БКП от 7—8 февр., 1974. С., 1974.

номическа взаимопомощ, състояла се от 27 до 29 юли 1971 г. в Букурещ, прие цялостна комплексна програма за по-нататъшно задълбочаване и усъвършенствуване на сътрудничеството и за развитието на икономическата интеграция на страните-членки на СИВ. Политбюро на ЦК на БКП и Министерският съвет на НРБ дадоха висока оценка на комплексната програма. Те подчертаха, че тя „представлява исторически документ от изключително важно значение за развитието на интеграцията през следващите 15—20 години“, която ще съдействува „за бързото развитие на производителните сили, за достигане на най-високо научно-техническо равнище на материалното производство, за повишаване благосъстоянието на народа и укрепване икономическата и отбранителната мощ на страните-членки на СИВ, ще способствува за засилване единството и сплотеността на социалистическата общност“.¹⁶

Следвайки примера на Централния комитет, окръжните комитети на партията, окръжните народни съвети и окръжните ръководства на обществените организации с помощта на научноизследователски институти разработиха и приеха социално-икономически програми за цялостното развитие на окръзите, в които се конкретизираха програмните задачи на партията. Тези програми съдействаха много за разгарянето на творческата активност на трудещите се и на борбата за изпълнение на конгресните предначертания. Примерът на окръжните ръководства беше последван и от много общини, ДСО, АПК и др.

Богата и разнообразна дейност беше осъществена след Десетия конгрес и по второто направление, за повишаване ролята на субективния фактор — на партийните, държавните, обществените и други органи и организации от системата на социалното управление.

На 16 май 1971 г., след всенародно обсъждане, беше проведен референдум за приемане на новата Конституция на Народна република България. Като запази всички присъщи на социализма положения за общественно-политическото и икономическото устройство на страната и за свободите и правата на гражданите на Димитровската конституция от 1947 г., новата Конституция ги разви с оглед изискванията на новия етап на общественото развитие на страната. По своята същност тя представлява конституция

¹⁶ Комплексна програма . . . , 1972, с. 5—6.

на победилия социализъм, която гарантира изграждането на зрелия социализъм. Нейна теоретическа основа е Програмата на БКП. Тя има предназначението да служи в ръцете на народа като средство за изпълнение Програмата на партията — изграждане на развито социалистическо общество в България. Цялото ѝ съдържание е пронизано от основната цел на партийната програма „Всичко в името на човека, всичко за благото на човека!“ В новата Конституция е закрепен и развит по-нататък принципът, че цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа, служи на народа, че ръководна сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия.

Нов момент на основния закон е, че по конституционен ред се възвестява ръководното положение на БКП, която се опира на обществените организации и ръководи изграждането на развито социалистическо общество в НРБ „в тясно братско сътрудничество с Българския земеделски народен съюз“. В новата Конституция по законодателен път е закрепено и друго важно завоевание, превърнало се в основен фактор и движеща сила на нашето развитие, че Народна република България „принадлежи към световната социалистическа общност“, че държавата служи на народа, „като развива и укрепва дружбата, сътрудничеството и взаимопомощта със Съюза на съветските социалистически републики и другите социалистически страни“.¹⁷

Важно значение за устройството и работата на държавните органи в духа на новата Конституция изиграха изборите от 27 юни 1971 г. за Шесто народно събрание, за народни съвети, съдии и съдебни заседатели. В изпълнение на гл. V на Конституцията беше създаден Държавен съвет като висш постоянно действащ орган на държавната власт, който съединява вземането на решения с тяхното изпълнение, организира и контролира изпълнението на основните задачи, произтичащи от законите и решенията на Народното събрание, упражнява общо ръководство и контрол върху работата на Министерския съвет и на останалите държавни органи, взема решения и осъществява изпълнителна и разпоредителна дейност по основни въпроси на държавното управление. Много важно значение за утвърждаването и практическото проявление още от самото начало на Държавния съвет като висш

¹⁷ Конституция на НРБ. С., 1974, с. 14, 10.

постоянно действащ орган на държавната власт има обстоятелството, че за негов председател беше избран първият секретар на ЦК на БКП др. Тодор Живков, притежаващ най-голям опит не само в партийното, но и в държавното ръководство.

На своите поредни конгреси общественно-политическите и масовите организации — професионалните съюзи, Отечественният фронт, ДКМС и др. — приеха разгърнати решения, в които конкретизираха своите задачи, формите и средствата за тяхното изпълнение в духа на Програмата на партията и новата Конституция. Това целеше да се повиши тяхната роля в борбата за изграждането на развито социалистическо общество.

Тридесет и вторият конгрес на БЗНС формулира основните принципи за дейността на съюза на съвременния етап: че БЗНС възприема за своя непосредствена историческа задача изграждането на развито социалистическо общество в България; че той е и винаги ще бъде верен съюзник на БКП — всепризнат ръководител на народа; че той е бил и винаги ще бъде неуморен радетел на българо-съветската дружба; че дава и ще дава своите сили за укрепването на антиимпериалистическия фронт, за запазването на мира и сигурността в света и утвърждаването на политиката на мирно съвместно съществуване. Конгресът набеляза формите и средствата за разгръщане на дейността на дружбите и на тяхното сътрудничество и съвместна дейност с партийните организации по главните основни направления: за изграждане материално-техническата база на социализма в българското село чрез ускоряване процеса на интензификация на селскостопанското производство, за усъвършенствуване системата на социалното управление и преди всичко за издигане, ролята на народните съвети и на Отечественния фронт в политическата организация на нашето общество, за разгръщане на дейността в идеологическата област — за патриотичното и интернационалното възпитание на народа.

Изключително голямо внимание и грижи ЦК отдели на въпроса за усъвършенствуване на партийното ръководство, за повишаване на научното равнище във всички сфери на партийната дейност. Бяха организирани местни и зонални теоретико-практически конференции по основни въпроси на партийната работа, резултатите от които бяха обобщени на Национална теоретично-практическа конференция. На тези конференции с помощта на научни работ-

ници и ръководни партийни дейци с голям практически опит, въз основа на задълбочено проучване на дейността на партийните органи и организации и всеотдадно използване на достиженията на науката бяха очертани главните насоки на по-нататъшното развитие и усъвършенстване на партийно-политическата и организационната дейност на партията.

По отделни въпроси на организационната и идеологическата дейност, върху основата на опита на някои окръжни партийни организации се проведеха под ръководството на ЦК национални съвещания. С особена сила по своето значение сред тях се откроява съвещанието във Велико Търново (юли 1975 г.), посветено на въпроса за ролята на първичните партийни организации — фокусът, в който се пречупват всички животрепущи, актуални проблеми не само от живота на партията, не само от живота на отделния комунист, но и от живота на цялата страна. От състоянието на партийната организация, от нейната боеспособност и политическа зрелост, от нейните връзки с трудещите се зависи в края на краищата и боеспособността на партията като цяло, умещенето ѝ да води масите напред.

В своето заключително изказване пред Националното съвещание във Велико Търново др. Тодор Живков подчерта, че авторитетът на първичната партийна организация е всъщност въпрос за ръководната роля на партията. За да се реализира тази основна обективна закономерност на социализма, нужно е да се създават необходимите субективни и обективни предпоставки. Говорейки за факторите, от които зависи авторитетът на дадена партийна организация, др. Тодор Живков с особена сила наблегна на необходимостта партийната организация да се чувства и изявява като политическо ядро, като политически стопанин навсякъде, да бъде активен участник във формирането и осъществяването на политиката в отделния участък, където тя е изградена. Той посочи, че на сегашния етап от развитието на страната и на партията имаме всичкото основание да твърдим, че партийната организация „е не само политическо ядро, но и първообраз на бъдещия трудов колектив“, че тази постановка не противоречи на ленинското положение за първичната партийна организация като политическо ядро на трудовия колектив. „Напротив. Тя само го допълва с оглед на новия

етап от нашето общественно-икономическо развитие, на новите условия и задачи през този етап.“¹⁸

Изискването партийната организация да се развива и укрепва като първообраз на бъдещото състояние на трудовия колектив, отбеляза др. Т. Живков, е реална задача с голям политически заряд, защото отчита както днешното, така и утрешното развитие на партията и на цялото общество. Тя обаче повишава задълженията на партийната организация и нейната отговорност за развитието на трудовия колектив. Необходимо е да се развива индивидуалната работа с отделния комунист, да се утвърждават между комунистите такива взаимоотношения, които да бъдат първообраз на взаимоотношенията в трудовия колектив — да бъдат образец на принципност, на другарство и взаимопомощ, на взаимно уважение, критичност и самокритичност.

Мероприятията за конкретизиране и разработване на редица основни програмни положения и за усъвършенстване работата на субективния фактор с оглед изискванията на новия етап изиграха важна роля за мобилизирането на трудещите се и разгарянето на всенародно социалистическо съревнование за изпълнение задачите на шестата петилетка. Социалистическото съревнование не само получи небивал размах, не само се превърна в истинско всенародно движение, но придоби и качествено нови моменти. Съвещанието на орденоносците и първенците в Перник (23 декември 1971 г.) издигна призива социалистическото съревнование да се води по главния проблем — повишаването на обществената производителност на труда и издигането на техническото равнище на производството до световно равнище. Централният комитет одобри тази инициатива и подчерта, че този призив трябва да стане *„в истинския смисъл на думата сърцевина, главно съдържание на съревнованието във всеки окръг, във всяко обединение, във всяко предприятие, във всеки институт, във всеки колектив“*.¹⁹

Още от самото начало на всенародното съревнование за повишаване на обществената производителност на труда и изпълнение на шестата петилетка се зароди движението за насрещни планове. Те бяха ориентирани не просто към изпълнение на държавните задачи, а към

¹⁸ Живков, Т. Избр. съч. Т. 23, С., 1975, с. 425—426.

¹⁹ Живков, Т. Избр. съч. Т. 19, С., 1976, с. 305—306.

по-високи показатели, към по-високи критерии в съвкупната дейност на предприятията и държавните стопански обединения. Те имаха комплексен характер и се разработваха за целия период на шестата петилетка върху базата на рационалното използване на резервите. Насрещните планове внасяха съществени корекции както в мащабите, така и в темповете на нашето развитие. Оценявайки цялостно движението за насрещни планове, Единадесетият конгрес на БКП го характеризира като „нова, оригинална форма на пряката демокрация“, чрез която „милиони хора непосредствено създават по-добра организация на производството, разкриват допълнителни възможности за нарастване на обществената производителност на труда и за ускорено повишаване на жизненото равнище“.²⁰

В хода на социалистическото съревнование се родиха и развиха и други интересни почини — на кремиковските металурзи, на габровските текстилци, на работниците от завод „Найден Киров“ в Русе, на пловдивското работничество и др. Тези почини се превърнаха в масови движения на работническата класа, селяните-кооператори, на всички труженници на социализма и свидетелствуват за зараждането и развитието на ново, социалистическо отношение към труда и социалистическата собственост.

Изключително широки размери всенародното социалистическо съревнование придоби през юбилейната 1974 г., когато се чествуваше 30-годишнината от победата на Деветосептемврийската социалистическа революция и още повече през предконгресната 1975 г., завършващата година на шестата петилетка. В чест на Единадесетия конгрес на БКП и 20-годишнината от историческия Априлски пленум трудовите колективи излязоха с нови обещания и удържаха своята дума — осигуриха изпълнението на задачите на шестата петилетка. Направена бе първата голяма крачка по пътя на изпълнението на Програмата за изграждането на развито социалистическо общество.

Благодарение на небивалата творческа активност на масите, умело ръководени от БКП, на задълбочаващото се взаимно сътрудничество и взаимопомощ със социалистическите страни, на разгръщането на социалистическата интеграция, на задълбочаващото се сближаване на икономиката на НРБ с икономиката на СССР, на безкористна-

²⁰ Живков, Т. Отчет на ЦК на БКП за периода между X и XI конгрес и предстоящите задачи. С., 1976, с. 73.

та братска помощ на съветските народи бяха завоювани нови върхове в развитието на нашата родина по пътя на зрелия социализъм. Никога към нито един свой конгрес партията не е отивала с такива големи завоевания, както към Единадесетия конгрес. И действително през годините на шестата петилетка бяха направени капитални вложения за повече от 21 милиарда лева, което даде възможност основните фондове на България да надхвърлят в края на 1975 г. 32 милиарда лева. Успешно се изпълняваше задачата неотклонно да се повишава промишленото равнище на страната, последователно да се индустриализират всички отрасли на икономиката. Това доведе до настъпването на дълбоки качествени изменения в структурата на общественото производство. През годините на шестата петилетка съотношението между промишлената и селскостопанската продукция се измени от 77,1:22,9 на 81,2:18,8. Обществената производителност на труда нарасна с повече от 44%, а националният доход — с 46%. Това даде възможност реалните доходи на трудещите се да се увеличат с 32,4% при предвидено по директивите 25—30%. Средната месечна номинална заплата се увеличи от 124 на 146 лв. при едновременно нарастване на обществените фондове за потребление на глава от населението от 285 на около 410 лв.²¹

Завоюваните успехи през годините на шестата петилетка представляват солидна предпоставка за още по-ускорено развитие на България по пътя на развитото социалистическо общество.

3. Единадесетият конгрес на БКП и неговото значение за развитието на партията и страната

Единадесетият конгрес на БКП се състоя от 29 март до 2 април 1976 г. в София. Той имаше за задача не само да отчете и анализира успехите, завоювани през годините на шестата петилетка, и да формулира задачите на седмата петилетка, но и да начертае насоките на нашето развитие за периода до 1990 г. Това даваше възможност на конгреса да конкретизира и развие по-нататък редица положения от Програмата на партията.

За да може Единадесетият конгрес на БКП с чест да

²¹ Вж. пак там, с. 33, 63—64.

изпълни тази своя историческа задача, важно значение имаха решенията на XXV конгрес на КПСС. Оценявайки това негово значение, др. Т. Живков заяви в отчета на ЦК на БКП: „Няма никакво съмнение, че яркият доклад на другаря Леонид Брежнев и решенията на XXV конгрес не само ще станат ръководно начало и вдъхновение за съветския народ в изграждането на комунистическото общество, но ще укрепят вярата в бъдещето и ще дадат нови сили на милионите честни хора по света, които се борят против войната, за свобода и независимост, за демокрация и социален прогрес, за социализъм.“²²

Централният комитет на БКП приложи един нов начин на подготовка на конгреса. Важен момент в този нов подход беше обстоятелството, че с помощта на широк кръг специалисти, чрез заангажиране на целия научен потенциал на страната, на партийните, държавните и стопанските кадри бяха разработени и публикувани тезиси на ЦК на БКП „За основните насоки на развитието на науката и техническия прогрес през седмата петилетка и до 1990 г.“, „За основните насоки на икономическото развитие на Народна република България през седмата петилетка и до 1990 г.“, „За по-нататъшното изпълнение на Декемврийската програма за повишаване жизненото равнище на народа през седмата петилетка и до 1990 г.“, „За състоянието и развитието на БКП и на обществените организации и движения“.²³ Същността на новия подход в подготовката на Единадесетия конгрес се състои и в това, че още в самата подготовка, след всестранно проучване, започна практическото решаване на редица възлови въпроси на нашето развитие.

Новият подход в подготовката на конгреса, представляващ по-нататъшно развитие на линията на Априлския пленум за най-строго спазване, развитие и усъвършенстване на висшия принцип на партийно ръководство — коллективността, за най-широко привличане на партийните кадри и членове, на специалисти и трудещи се в решаването на основни въпроси на нашето развитие, намери ярко проявление и в самата работа на конгреса. Неговите заседания чрез Българската телевизия и радио станаха достояние на всички комунисти, на всички български граждани. „Единадесетият конгрес — заяви др. Тодор

²² Вж. пак там, с. 9—10.

²³ Вж. Тезиси на ЦК на БКП във връзка с подготовката на XI конгрес. С., 1976.

Живков в речта си при неговото закриване — влезе във всеки български дом.“ Това бе свидетелство, че БКП няма тайни от своя народ, че „партия и народ панствана се сляха в неразделно единство“, че няма сила, вътрешна и външна, която да може „да разбие това единство, да наруши предаността на партията към своя народ, вярата на народа в своята партия!“²¹

(Напълно в духа на априлската линия и нейното по-нататъшно развитие е също така критичният дух на Единадесетия конгрес. Като отбеляза постиженията, конгресът не си затвори очите пред недостатъците и нерешените проблеми във всички области на обществения живот и в развитието на самата партия. Посочено бе, че недостатъците и трудностите в икономиката имат главно субективен характер, че те се дължат преди всичко на пропуски и слабости в ръководството от страна на съответните стопански, държавни и партийни органи и организации. Откритото критикуване на слабостите, разкриването на причините, които ги пораждат, и мерките за тяхното отстраняване имат първостепенно значение и за по-нататъшното развитие както на икономиката, така и на политическия и духовния живот. Затова БКП не се побоя от трибуната на своя конгрес открито да посочи пред целия народ съществуващите слабости, независимо от това, че враговете ще се опитат да спекулират с тях, за да чернят партията и народа. Тя твърдо вярваше и бе убедена, че опитите на врага да отслаби единството и боеспособността на партията, единството между партия и народ и този път ще се провалят, че единството и боеспособността на партията ще бъдат укрепени и развити още повече.

Работата и решенията на Единадесетия конгрес на БКП са нова ярка изява на умението на БКП творчески да прилага марксизма-ленинизма. Това се прояви преди всичко при конкретизирането и по-нататъшното развитие на редица основни програмни положения.

Както е известно, когато се разработваше Програмата на партията, ЦК и Десетият конгрес на БКП изхождаха от разбирането, че при благоприятни международни условия нашият народ ще изгради в основни линии развитото социалистическо общество в продължение на един период от около 15—20 години, след което ще започне да осъществ-

²¹ XI конгрес на БКП. Доклади и решения. Партиздат, С., 1976, с. 214—215.

вява постепенния преход към комунизма. Тогава това беше само прогноза. Като отчете постигнатото през шестата петилетка, конгресът потвърди тази прогноза и направи извода, че към 1990 г. „в основни линии Народна република България ще стане страна на зрелия социализъм, най-високия и последен етап в развитието на социализма като първа фаза на комунистическата общественно-икономическа формация“.²⁵

Единадесетият конгрес творчески постъпи и при формулирането на главните стратегически проблеми на изграждането на развито социалистическо общество, от решаването на които зависи протичането на този процес планомерно и ефективно, при най-голяма икономия на време. Първо, това е проблемът за пълното изграждане на материално-техническата база на социализма върху основата на най-новите и перспективни постижения на научно-техническата революция.

Второ, проблемът за развитието на главната производителна сила — човека, който изгражда и поставя в действие материално-техническата база, без труда на когото и най-съвършената техника ще бъде мъртва.

Като отчете, че в резултат на обективните изменения в обществото и на възпитателната дейност на партията преобладаващият тип личност в страната е социалистическата личност, Единадесетият конгрес подчерта обаче, че общокултурното равнище на много хора още не е на необходимата висота, че в тяхната нравственост и поведение има прояви, които противоречат на изискванията на социализма. Затова партията трябва да се грижи не само за правилното регулиране на социално-класовите промени, за постепенното решаване на сложния исторически процес за преодоляване на съществени различия между града и селото, между физическия и умствения труд, но и за засилване социалната активност на социалистическия труженик и особено неговото творческо участие в трудовата дейност. За целта конгресът набеляза конкретни мероприятия за усъвършенствуване използването на материалните и духовните стимули, за разгръщане на борбата срещу отрицателните явления в нашия живот.

Трето проблемът за широкото разгръщане на критиката и самокритиката в цялото общество. Като изхожда от Марксовото положение, че пролетарските революции за

²⁵ Живков, Т. Отчет на ЦК на БКП..., с. 109—110.

разлика от всички предшествуващи ги революции „непрекъснато критикуват сами себе си“, др. Тодор Живков подчерта пред Единадесетия конгрес, че без да се самокритикува, социалистическото общество не може да се обновява, че степента на развитие на критиката и самокритиката е критерий за зрелостта на самото социалистическо общество. Затова конгресът постави като първостепенна задача да се създават условия за разгръщането на тази обективна закономерност, за което партийните организации да дават примери и да служат като първообраз на трудовия колектив, защото „каквито са критиката и самокритиката в партийните организации, такива ще бъдат те и в останалите сфери на обществения живот“.²⁶

Четвърто проблемът за разширяването и задълбочаването на интеграцията с братските социалистически страни, последователното прилагане на курса за всестранно сближаване на НРБ със СССР. Конгресът изхожда от разбирането, че социалистическата интеграция, нейното разширяване и задълбочаване представлява обективна закономерност, за реализирането на която все повече нарастват необходимите фактори и предпоставки. За това обаче решаваща роля има съзнателната целенасочена дейност на марксистко-ленинските партии в социалистическите страни, разработването и съгласуването от тях на стратегията на социално-икономическата им политика за една подълготрайна перспектива.

По новому, творчески беше обоснован от конгреса и петият основен стратегически проблем за превръщането на България през следващите 15 години в страна на зрелия социализъм — проблемът за класово-партийното, патриотичното и интернационалното възпитание на народа и младежта. Като направи извода, че обективните процеси в живота на страната и на световната социалистическа общност създават условия и водят към качествени изменения в съдържанието както на патриотизма, така и на интернационализма, Единадесетият конгрес подчерта, че днес „нашият патриотизъм вече не е просто любов към Родината, а любов към социалистическата Родина, към социалистическа България, т. е. — социалистически патриотизъм, в който органически се съдържат и комунистическата идейност, и произтичащият от нея интернационализъм“.²⁷

²⁶ Пак там, с. 117.

²⁷ Пак там, с. 119—120.

В условията на победилния социализъм и изграждането на развито социалистическо общество настъпиха съществени изменения в патриотичното и интернационалното съзнание на нашия народ. Осъществява се процес на постепенно взаимно проникване и срастване на социалистическия патриотизъм и социалистическия интернационализъм, утвърждава се нов тип патриотизъм, при който „любовта към България и любовта към Съветския съюз взаимно се допълват и обогатяват и все повече се сливат в едно чувство, в единно съзнание“.²⁸

Както се вижда, конкретизирането и развитието от Единадесетия конгрес на програмните постановки — на непосредствената историческа задача, на стратегията и тактиката на партията през завършващия етап на изграждането на развито социалистическо общество и създаване на предпоставките за постепенния преход към комунизма — беше направено напълно в духа на априлската линия. Конгресът подчерта, че конкретните въпроси за завършване изграждането на зрелия социализъм ще бъдат обсъдени и решени на следващите конгреси на партията. Той реши конкретно само въпросите за осъществяването на този процес през годините на седмата петилетка, при което също бе проявен характерният за априлската линия на партията творчески подход.

В този дух беше определена и главната социално-икономическа задача на седмата петилетка: „неотклонно да се осъществява линията на партията за по-пълно задоволяване на материалните и духовните потребности на народа, като се осигурява динамично и пропорционално развитие на народното стопанство, бързо се повишава производителността на труда, ефективността и качеството по пътя на модернизацията, реконструкцията, концентрацията и ускореното внедряване на научно-техническите постижения и като се издига социалистическата съзнателност на трудещите се и се утвърждава социалистическият начин на живот. Тази задача ще се осъществява в условията на задълбочаващата се социалистическа интеграция.“²⁹

Тази задача през седмата петилетка изисква да се издигне ролята и отговорността на научния фронт, да се осигурят бързо и ефективно внедряване на научно-техническите резултати. Обективно необходимо беше възприемането

²⁸ Пак там, с. 121.

²⁹ Пак там, с. 36.

на курс за преход от екстензивно към предимно интензивно развитие на научната дейност и решително увеличаване на нейната ефективност. С оглед на това Единадесетият конгрес определи задачите на Българската академия на науките, научно-техническите съюзи, Комитета за наука, технически прогрес и висше образование и други институти.

Конгресът внесе яснота и конкретизира също така задачите за решаването на главните проблеми, от които зависи превръщането на седмата петилетка в цетилетка на висока ефективност и високо качество: концентрация, специализация и модернизация на производството в мащабите на цялото народно стопанство, правилно териториално разположение на отделните отрасли, подотрасли и производства; борба за икономия на труд, суровини, материали и енергия; решително подобряване качеството на продукцията; по-пълно задоволяване нуждите на народното стопанство от висококвалифицирани кадри.

С оглед решаването на един от основните стратегически проблеми — повишаването на ролята на главната производителна сила — човека, в отчета на ЦК и решенията на Единадесетия конгрес специално място зае изясняването на въпроса за развитието на социалистическия начин на живот. Като се опираше на Марксовото разбиране, че начинът на живот е определен облик на жизнената дейност на индивидите, конгресът посочи, че той включва преди всичко трудова дейност, в резултат на която се произвеждат материални и духовни ценности, а също така и дейността, посредством която хората участвуват в обществено-политическия живот, както и дейността, при която се реализират хуманните отношения между хората. Характерът на тези дейности зависи не само от развитието на производителните сили, но главно от господстващите производствени отношения. Това именно прави социалистическия начин на живот принципиално различен и несравнимо по-богат и по-хуманен от начина на живот и в най-развитите капиталистически страни.

Единадесетият конгрес на БКП посочи онези елементи, които включва и от които зависи социалистическият начин на живот, определи задачите и мероприятията, които трябва да бъдат проведени, за да се развива и утвърждава успешно. Особено внимание конгресът отдели на въпроса за значението на социалистическото отношение към труда, тъй като в действителност социалистическият

труд — тази най-важна форма на човешката жизнена дейност — „е сърцевина на социалистическия начин на живот, негова същностна черта“.³⁰

Творчески и с голяма дълбочина Единадесетият конгрес на БКП разгледа въпросите за състоянието и развитието на партията като жив политически организъм, на обществените организации и движения, на държавните органи и другите звена в системата на социалното управление. Цялостно тези проблеми бяха разработени в публикуваните за всенародно обсъждане тезиси на ЦК на БКП. Най-важните въпроси, от които зависи усъвършенствването на партийно-политическата и организационната дейност и повишаването на ръководната роля на партията, бяха: подобряване състава на партията, издигане ролята на първичните партийни организации и на местните партийни органи, кадрова политика и възпитание на кадрите, боева и ефективна политическа работа.

Единадесетият конгрес подчерта, че количественият и качественият състав на партията продължава да бъде неизменна нейна грижа, че сега на преден план излиза работата не за количественото увеличаване, а за по-нататъшното подобряване състава на партията в качествено отношение. С оглед на това конгресът реши да се извърши замяна на партийните членски книжки и да се засили индивидуалната работа на партийните организации с комунистите.

Единадесетият конгрес насочи партията към по-нататъшно провеждане на априлската линия на сплотяване на кадрите от всички поколения. Конгресът подчерта, че както и да се изменят условията, колкото и да се развива техниката и внедрява кибернетиката в управлението, остава в сила ленинската постановка: „Кадрите решават всичко!“. Те и днес са най-големият капитал на партията, на народа, на страната. С цел да се отговори на новите изисквания конгресът формулира задачите, които стоят пред кадрите, и качествата, на които те трябва да отговарят в съвременния етап на общественото развитие.

Работата и решенията на Единадесетия конгрес са тържество и по-нататъшно развитие и на интернационалните традиции на БКП. Това намери израз преди всичко в анализа на обстановката в света и международната дейност на Българската комунистическа партия, при фор-

³⁰ Пак там, с. 88.

мулирането на задачите на външната политика на партията. Беше подчертано, че залог за успеха на всяка комунистическа партия и на международното комунистическо движение като цяло е укрепването на неговото единство, изградено и закалявано в десетилетни класови битки, че то изисква да се води непримирима борба против десния и „левия“ ревизионизъм, против национализма и антисъветизма.

Като отчете, че през последните години са станали дълбоки изменения в международната обстановка и че са възникнали нови, изключително важни задачи пред комунистическото движение, конгресът изрази дълбокото убеждение на БКП, че са „назрели условията да се подготви и проведе ново световно съвещание на комунистическите и работническите партии“.³¹

Последователният интернационализъм на БКП намери израз и в ясно формулираното от XI конгрес разбиране, че БКП „винаги е работила и ще продължи да работи за по-нататъшното сплотяване на социалистическите страни върху основата на марксизма-ленинизма и социалистическия интернационализъм“³², че НРБ „ще дава своя пълноценен дял в укрепването на единството, сплотеността и отбранителната способност на социалистическата общност“³³, че „равнището на взаимоотношенията и здравината на единството между социалистическите страни в най-голяма степен се определят от отношенията и единството на всяка една от тях със Съюза на съветските социалистически републики“³⁴. Затова конгресът подчерта, че БКП винаги е поставяла и поставя в центъра на своята всеотдайност постоянната грижа за укрепването и задълбочаването на братската българо-съветска дружба, която през отчетния период „получи по-нататъшно развитие и беше качествено обогатена“.³⁵

Конкретизирането и по-нататъшното развитие от XI конгрес на програмните постановки, научното формулиране на задачите през годините на седмата петилетка и за периода до 1990 г., на насоките на развитие и усъвършенстване дейността на партията, обществените организации и държавните органи представлява нова проява на

³¹ Пак там, с. 31.

³² Пак там, с. 14—15.

³³ Пак там, с. 15.

³⁴ Пак там с. 17.

³⁵ Пак там.

умението на БКП творчески да прилага принципите на марксизма-ленинизма при решаването на назрелите въпроси на нашето развитие — солидна предпоставка за ускореното развитие на нашата страна по пътя на зрелия социализъм.

4. Начало на борбата за изпълнение решенията на Единадесетия конгрес

Решенията на Единадесетия конгрес на БКП въоръжиха партията, обществените организации, държавните и стопанските органи, целия народ с научнообоснована конкретна програма за действие за достигане на главната непосредствена историческа задача — изграждането на развито социалистическо общество през следващите 15 години. Правилното посочване на пътищата и средствата за нейното реализиране, концентрирането на вниманието около основния лозунг — за осигуряването на „високо качество и висока ефективност“ във всички сфери на икономическия, обществено-политическия и духовния живот — съвършено естествено породиха масово всенародно движение за претворяването в живота на конгресните предначертания. Всенародното одобрение на решенията на конгреса намери израз в повишената трудова и политическа активност на работническата класа, селяните-кооператори и социалистическата интелигенция. Производствените колективи определиха своите задачи в духа на конгресните решения и излязоха с насрещни планове.

Политическата и трудовата активност на народните маси изключително се разгърна във връзка с изборите за Народно събрание, народни съвети, съдии и съдебни заседатели, които се проведоха в края на май 1976 г.

Могъщ ускорител на борбата за изпълнение на предначертанията на Единадесетия конгрес станаха решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП (1—2 юли 1976 г.). На пленума др. Тодор Живков изнесе обстоен доклад „За последователно прилагане на ленинските принципи в областта на социалната политика и осигуряване на висока ефективност и строг режим на икономии при използването на трудовите, материалните, финансовите и валутните ресурси на страната“. Пленумът утвърди доклада като основа в работата на партийните и държавните органи и възложи на Политбюро съвместно с Министерския съвет

да организира разработването и изпълнението на целеви програми за осигуряване на висока ефективност и строг режим на икономии при използването на ресурсите на страната.

Юлският пленум на ЦК на БКП (1976 г.) е изключително важно политическо събитие в живота на партията и страната, тъй като той разгледа и взе решения по въпроси, свързани буквално с цялата работа и борба — и с базата, и с надстройката, и със стила на работа, и с възпитанието на кадрите, и с моралните фактори и аспекти в живота на трудещите се, с цялото обществено развитие.

Юлският пленум на ЦК на БКП е един от онези партийни форуми, които отразявайки изискванията на общественото развитие, обогатяват и развиват самата генерална линия на партията, дават силен тласък на дълбоки социални процеси, потребности и енергия за извеждането на обществото на нови позиции в неговото движение напред. Той представлява естествено продължение и развитие на творческия и критичен дух на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., на ленинската априлска линия на партията, на последователното прилагане на ленинските принципи в работата и всестрания живот на партията и социалистическия обществен строй, на пълно доверие в комунистите, партията и трудещите се и на непоколебима увереност, че социалистическият строй разполага с всички предпоставки и има сили да преодолее недостатъците и да осигури решително повишаване на ефективността на икономиката и на цялата многостранна и държавна дейност.

Лозунгът на времето, издигнат от Единадесетия конгрес: „Ефективност и качество, качество и ефективност!“ може да бъде успешно реализиран чрез последователното прилагане на новия подход при осъществяването на икономическата политика на партията, обоснована от др. Т. Живков всестрания на Юлския пленум на ЦК на БКП. Този подход изисква да се осъществява концентрация и специализация на производството върху основата на мултипликационния ефект, който създава условия за най-рационално използване на инвестициите, техниката, материалните и трудовите ресурси не само в рамките на отделното предприятие и стопанските организации, а в целия стопански организъм. При него широката типизация, унификация и стандартизация на производството ще доведат до създаването на оптимални мощности, които бързо ще

могат да се преустройват и маневрират съобразно с потребностите на страната, като бързо се внедряват съвременните достижения на науката според световните стандарти. При новия подход основният критерий е максимална ефективност и високо качество в мащабите на цялото народно стопанство.

Цялата партия и всички звена в системата на социалното управление — БЗНС, професионалните съюзи, Отечественият фронт, комсомолът, държавните и стопанските органи — трябваше да приведат своята всестранна работа в съответствие с постановките и решенията на Юлския пленум. Това обаче изискваше да се преодолеят трудностите, с които е свързано осъществяването на всяко сложно и трудно по своите мащаби дело, трудности главно от субективен характер, тъй като се касае за дълбока преценка и преустройство в мислите, в подхода и в действията на всички. Най-опасни за реализирането духа и решенията на Юлския пленум, заяви др. Живков, са онези кадри, които считат, че тези решения не се отнасят за тях, че не те, а други са носители на слабостите и недостатъците, посочени от пленума.

Тези проблеми и задачи — подчерта др. Тодор Живков пред Юлския пленум — могат да бъдат разбрани и правилно решавани само от хора, които не се боят от сблъсъци. А в случая става дума именно за сблъсък.³⁶

Като подчерта, че голямата правда на социализма е навсякъде, че тя ни обгръща от всички страни, прониква във всички наши фибри и създава физическа нетърпимост към малката неправда, към всички недъзи и недостатъци, др. Тодор Живков обърна сериозно внимание на определението „наши“, тъй като „вече сме на такъв етап, на който всеки пред всички за всичко отговаря“. Това обаче налага да се развива и проявява „една от най-съществените черти на комуниста... — неспокойствието, вечната и, бих казал, свещена неудовлетвореност от постигнатото“, затова — заяви др. Т. Живков в заключителното си слово пред Юлския пленум — време е „да излезем на решителен бой срещу спокойствието, срещу самодоволството, срещу равнодушието...“³⁷

Априлската принципност и непримиримост към слабостите и недостатъците в решенията на Юлския пленум

³⁶ Вж. Ново време, № 9, 1976, с. 3.

³⁷ Пак там, с. 3.

раздвижиха цялата партия, всички слоеве на нашето общество, вляха нов импулс в тяхната борба за изпълнение на решенията на Единадесетия конгрес, за осигуряване на високо качество и висока ефективност в икономиката и всички сфери на обществената дейност. С този дух на непримиримост към слабостите и недостатъците е проникнато и решението на Политбюро на ЦК на БКП от август 1976 г. за подобряване на критиката в средствата за масова информация.

Партийните органи и организации, обществените организации, държавните и стопанските органи и организации — всички звена от системата на социалното управление подложиха своята дейност на анализ и преустройство в духа на решенията на Юлския пленум.

В духа на решенията на Единадесетия конгрес и Юлския пленум премина работата на XXXIII конгрес на БЗНС (29. XI. — 1. XII. 1976 г.). Той начерта линията и задачите на БЗНС за повишаване ролята му като съюзник на партията в борбата за изграждане на развито социалистическо общество и за укрепването преди всичко на кооперативния строй в българското село.

Решенията на VIII конгрес на професионалните съюзи и на XIII конгрес на ДКМС конкретизираха техните задачи в общата борба за реализирането на дело решенията на Единадесетия конгрес и преди всичко на неговия основен лозунг: „Високо качество, висока ефективност!“.

Важно значение за решаването на задачите на културния фронт и възпитанието на трудещите се имат решенията на Третия конгрес на културата.

Нови стъпки отбеляза след Единадесетия конгрес и външнополитическата дейност на БКП за увеличаване приноса на България в реализирането на мирната програма на КПСС и конкретните инициативи на Съветския съюз за укрепването на мира и утвърждаването на процеса на разведряване в международната обстановка. БКП взе активно участие в работата на конференцията на европейските комунистически партии в Берлин и на Политическия консултативен съвет на Варшавския договор в Букурещ през ноември 1976 г. По инициатива на ПП на БЗНС в началото на декември 1976 г. в София се състоя международна среща на аграрни и други сродни демократически партии и движения по въпросите на мирното съвместно съществуване и разведряването, в която взеха участие

представители на повече от 90 партии и организации от целия свят.

Официалното приятелско посещение в Съветския съюз на партийно-правителствената делегация на НРБ начело с първия секретар на ЦК на БКП и председател на Държавния съвет др. Тодор Живков (30 май — 4 юни 1977 г.) влезе в историята като истински триумф на плодотворната българо-съветска дружба. Върх на това посещение беше удостояването на др. Тодор Живков с най-високата награда на съветската страна — званнето „Герой на Съветския съюз“. С този акт беше изразено най-високо признание на ролята на БКП и на личната заслуга и принос на първия секретар на Централния комитет за развитието на българо-съветската дружба и всеобщното сътрудничество между народите на НРБ и СССР.

Подписаното съвместно комюнике означава нов, още по-плодотворен етап в развитието на българо-съветските отношения. То насочи партийните и държавните ръководства на двете братски страни към предприемане на съгласувани мерки за повишаване на ефективността на връзките във всички области, към откриване и прилагане на нови форми за взаимно използване на положителния опит, за задълбочаване на социалистическото разделение на труда, за обогатяване на политическото, идеологическото, икономическото, научно-техническото, културното и духовното сътрудничество между двата народа.

Широката организационна и политическа дейност, масовото социалистическо съревнование, задълбочаващата се социалистическа интеграция и братската помощ на СССР и другите социалистически страни осигуриха успешното изпълнение на плана за 1976 г. — първата година от седмата петилетка. „Конгресната 1976 г. — се казва в Обръщението на ЦК на БКП към комунистите, към трудещите се, към българския народ от 27 декември 1976 г. — влиза в славния летопис на социалистическото ни строителство като година на вдъхновен и плодотворен труд, на нови завоевания във всички области на нашия живот.“ Постигнатите резултати през 1976 г. бяха оценени от ЦК на БКП като здрава основа за още по-ефективна работа през 1977 г. и през цялата петилетка. „Сега главното е — се казва в Обръщението на ЦК — да затвърдим и развием тези резултати, да преодолеем допуснатите слабости, особено при изпълнението на качествените показатели, да създадем условия за претворяване на седмата петилетка

в дела... да превърнем следващата година в година на висока ефективност и високо качество във всички отрасли, във всяка обществена дейност! На всяко работно място, във всички звена на народното стопанство да работим така, че трудът ни да бъде високопроизводителен, планът да се изпълнява ритмично от всекиго по всички показатели.“³⁸

Централният комитет на БКП призова в Обръщението трудещите се към решителен прелом в укрепването на социалистическата дисциплина, към непримиримост спрямо нейните рушители, спрямо онези, които пренебрегват обществените интереси и не изпълняват добросъвестно своите задължения. „Основното съдържание на насрещните планове и на социалистическото съревнование — се подчертава в Обръщението на ЦК — трябва да станат качествените показатели.“³⁹ Съревнование на трудовата надпревара да бъде увеличаването на приноса на всеки трудещ се за постигане на максимален народностопански резултат. Челният опит и националните почини за повишаване ефективността и качеството да станат масова практика.

Всичко това ще осигури изпълнението на седмата петилетка и по-нататъшното движение на целия народ под ръководството на БКП по магистралния път на зрелия социализъм и комунизъм.

³⁸ Работническо дело, № 362, 27 дек. 1976.

³⁹ Пак там.

СЪДЪРЖАНИЕ

Глава първа. СЪЗДАВАНЕ НА МАРКСИСТКА ПАРТИЯ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА В БЪЛГАРИЯ (1885—1903 г.)	5
1. Социално-икономическото развитие на България след Освобождението	5
2. Начало на социалистическата пропаганда. Създаване на Българска социалдемократическа партия	11
3. Борба за утвърждаване на революционно-марксисткия характер на партията	21
4. Оществането на Българската работническа социалдемократическа партия от опортюнизма	43
Глава втора. ТЕСНИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ — СВОЕОБРАЗНО МАРКСИСТКО ТЕЧЕНИЕ, БЛИЗКО ДО БОЛШЕВИЗМА (1903—1917 г.)	55
1. Организационно и идейно-политическо укрепване на партията	55
2. Борбата на БРСДП (т. с.) против балканските войни, за мир и дружба между народите на Балканите	69
3. Интернационализмът на тесните социалисти по време на Първата световна империалистическа война	73
Глава трета. ПОБЕДАТА НА ВЕЛИКАТА ОКТОМВРИЙСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА РЕВОЛЮЦИЯ И НАЧАЛОТО НА БОЛШЕВИЗАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ (1917—1923 г.)	84
1. Фактори за болшевизацията на БКП и развитието ѝ след войната	84
2. Разширяване влиянието на партията сред масите	94
3. Възприемането от БКП (т. с.) на Лениновите идеи за работническо-селския съюз и единния фронт	108
4. Отношението на БКП (т. с.) към Деветоюнския военно-фашистки преврат	121
Глава четвърта. БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ НА СЕПТЕМВРИЙСКОТО АНТИФАШИСТКО НАРОДНО ВЪСТАНИЕ. ПРОДЪЛЖАВАНЕ НА СЕПТЕМВРИЙСКАТА ЛИНИЯ СЛЕД ВЪСТАНИЕТО (1923—1925 г.)	127

1. Решенията на ЦК на БКП (т. с.) от 5—7 август 1923 г. — начало на прелома в стратегията и тактиката на партията	127
2. Септемврийското въстание от 1923 г.	136
3. Продължаване курса на въоръжено въстание	151

Глава пета. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И ПО-НАТАТЪШНА БОЛШЕВИЗАЦИЯ НА ПАРТИЯТА В УСЛОВИЯТА НА ЧАСТИЧНАТА СТАБИЛИЗАЦИЯ НА КАПИТАЛИЗМА (1925—1929 г.) 169

1. Възприемане от БКП на нова тактическа линия	169
2. Творческият подход на БКП при съчетаване на нелегалната с легалната борба	174
3. Втората партийна конференция и проблемите на болшевизацията на БКП (т. с.)	189
4. Интернационални прояви на БКП (т. с.)	196

Глава шеста. БКП (т. с.) ПРЕЗ ПЕРИОДА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА И НОВИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН ПОДЕМ (1929—1934 г.) 202

1. Икономическата криза в България. Нарастване на революционното движение на масите	202
2. Лявото сектантство в партията. Борбата на здравите сили против него	205
3. Пробивът във фронта на фашистката диктатура през 1931 година. Разрастване борбите на масите	217
4. Историческият Лайпцигски процес. Георги Димитров — знаменосец на борбата против фашизма и империалистическата война	227
5. Военно-фашистският преврат на 19 май 1934 година. Положението на партията след преврата	236

Глава седма. КУРСЪТ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА НАРОДЕН АНТИФАШИСТКИ ФРОНТ (1934—1939 г.) 242

1. Поврат към нова политическа линия на партията	242
2. Новият, ленински курс на партията	254
3. Дейността на партията за изграждане на народния антифашистки фронт	262

Глава осма. БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ПОБЕДАТА НА ДЕВЕТΟΣЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ (1939—9. IX. 1944 г.) 279

1. Борба за мир, неутралитет и съюз със СССР	279
2. Начало на борбата против сателитната зависимост на България	289
3. Въоръжена борба против фашизма	292
4. Отечественният фронт — патриотично обединение на демократичните сили	304
5. Народната победа на 9 септември 1944 г.	309

Глава девета. БОРБАТА НА БКП ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ НА НАРОДНОДЕМОКРАТИЧНАТА ВЛАСТ. НАЧАЛО НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО СТРОИТЕЛСТВО (9. IX. 1944 — декември 1948 г.)	317
1. Характерни черти и особености на преходния период от капитализма към социализма в България	317
2. Опитът на БРП (к) в изграждане на народнодемократичната власт	322
3. Борбата на партията за укрепване и утвърждаване на народнодемократичната власт	336
4. Икономическата политика на партията в етапа на изграждане на народнодемократичната власт. Начало на социалистическата културна революция	349
Глава десета. БКП — ОРГАНИЗАТОР И РЪКОВОДИТЕЛ НА БОРБАТА ЗА ПОБЕДАТА НА СОЦИАЛИЗМА (декември 1948—април 1956 г.)	359
1. Петият конгрес на БКП и разработването на генералната линия на партията за построяване на социализма	359
2. БКП начело на борбата за осъществяване на социалистическа индустриализация, социалистическо преустройство на селското стопанство и социалистическа културна революция	374
Глава единадесета. АПРИЛСКИЯТ ПЛЕНУМ НА ЦК НА БКП И НЕГОВОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ПАРТИЯТА И СТРАНАТА. ПОБЕДАТА НА СОЦИАЛИЗМА В БЪЛГАРИЯ (1956—1958 г.)	394
1. Същност и значение на решенията на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г.	394
2. Дейността на партията за осъществяване на решенията на Априлския пленум	400
3. Победа на социализма в България. Седмият конгрес на БКП — конгрес на победилния социализъм	410
Глава дванадесета. ПО-НАТАТЪШНО РАЗВИТИЕ НА АПРИЛСКАТА ЛИНИЯ НА ПАРТИЯТА В ПРОЦЕСА НА ИЗГРАЖДАНЕТО НА РАЗВИТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО (1958—1970 г.)	415
1. Начало на изграждането на развито социалистическо общество в Народна република България	415
2. По-нататъшно изграждане на развито социалистическо общество през годините на четвъртата петилетка	426
3. Теоретическата и практическата дейност на БКП за разгърнато изграждане на развито социалистическо общество	434
Глава тринадесета. ПРОГРАМАТА НА БКП ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА РАЗВИТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО И БОРБАТА ЗА НЕЙНОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ (1971—1976 г.)	447

1. Програмата на БКП за изграждане на развито социалистическо общество, приета от Десетия конгрес на партията . . .	447
2. Дейността на БКП за изпълнение на Програмата за изграждане на развито социалистическо общество през годините на шестата петилетка	458
3. Единадесетият конгрес на БКП и неговото значение за развитието на партията и страната	469
4. Начало на борбата за изпълнение решенията на Единадесетия конгрес	478

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

За системата на партийната просвета

Първо издание

Редактор *Вяра Смилова*

Художествен редактор *Александър Лачатурян*

Технически редактор *Борис Вължаров*

Коректор *Весела Петрова*

Издателски № 5890

Дадена за набор на 24. VIII. 1977 г.

Подписана за печат на 2. XI. 1977 г.

Излязла м. февруари

Печатни коли 30,50 Издателски коли 25,62.

Формат 84x108/32. Тираж 200 000 (52111 — 62120)

Цена 2,19 лв.

Код 22 9531151511
0134-1-80

Партиздат — София, бул. „В. И. Ленин“ №47
ДП „Д. Наиденов“ — В. Търново